
**“ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ:
актуальні питання науки і практики”**

**“ECONOMY. FINANCES. MANAGEMENT:
actual issues of science and practical activity”**

Всеукраїнський науково-виробничий журнал

1' 2015 (1)

ЗМІСТ

СТОРІНКА ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА

Г. М. Калетнік СТРАТЕГІКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ ЕКОНОМІКИ 3

ТЕОРІЯ І ІСТОРІЯ ЕКОНОМІЧНОЇ ДУМКИ

Ю. М. Лопатинський, В. В. Кіндзерський ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ 16

ДЕМОГРАФІЯ, ЕКОНОМІКА ПРАЦІ, СОЦІАЛЬНА ЕКОНОМІКА І ПОЛІТИКА

М. А. Коротєєв, О. С. Колесов ФОРМУВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ 27

О. В. Шанін ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ УКРАЇНИ 36

ІННОВАЦІЙНА ТА ІНВЕСТИЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ

О. І. Шаманська, О. М. Тітаренко СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОРАДЧА ДІЯЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ 44

МЕНЕДЖМЕНТ ТА МАРКЕТИНГ

В. М. Бондаренко МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ЯК СКЛАДОВА СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ 51

О. В. Мазуренко ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ У СВИНАРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ 60

МАТЕМАТИЧНІ МЕТОДИ, МОДЕЛІ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ЕКОНОМІЦІ

О. Д. Краєвська, Д. А. Найко ВИЗНАЧЕННЯ ОДНОРІДНОСТІ ГРУП ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-АГРАРІЇВ 70

ІНСТИТУЦІЙНІ ПРОБЛЕМИ ЕКОНОМІКИ, ФІНАНСІВ, МЕНЕДЖМЕНТУ ТА ПРАВА

В. П. Рябоконт, О. Г. Шпикуляк, В. А. Пехов СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК ІНСТИТУЦІЙНА ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ ТА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА 83

ФІНАНСОВО-КРЕДИТНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ І ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА <i>М. В. Правдюк</i> РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ	97
<i>О. Л. Правдюк, А. Л. Правдюк</i> УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА	104
БУХГАЛТЕРСЬКИЙ ОБЛІК, АНАЛІЗ ТА АУДИТ <i>О. А. Подолянчук</i> УПРАВЛІНСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ВИД ВНУТРІШНЬО- ГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ПІДПРИЄМСТВА	117
<i>Н. І. Коваль, А. П. Нечепуренко</i> ОБЛІК ФІКСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПО- ДАРСЬКОГО ПОДАТКУ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ	127
ДУМКА МОЛОДОГО ВЧЕНОГО <i>Н. В. Бєляєва</i> ФОРМУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ, ЧИННИКИ, ЕФЕКТИ	135
<i>О. Є. Зарічук</i> МЕХАНІЗМИ ПОЗАБЮДЖЕТНОГО ФІНАНСУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ	143
АПРОБАЦІЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ <i>В.А. Мазур, О.М. Титаренко</i> ЗАСІДАННЯ КРУГЛОГО СТОЛУ НА ТЕМУ: «Розвиток системи сільськогосподарського дорадництва – важлива складова організаційно- економічних змін на селі. Підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів агропромислового комплексу України»	154
ПОВІДОМЛЕННЯ ДО УВАГИ АВТОРІВ ПУБЛІКАЦІЙ В ЖУРНАЛІ “ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики”	158

Журнал є правонаступником видання “Збірник наукових праць Вінницького національного аграрного університету. Серія: Економічні науки”, який внесено у перелік наукових фахових видань України з економічних наук (постанова ВАК України №1-05/5 від 01.07.2010 р.). Включений до міжнародних наукометричних баз даних: Російський індекс наукового цитування (РІНЦ) та Index Copernicus (Польща).

Адреса редакції: 21008, Вінниця, вул. Сонячна, 3, тел. 46-00-03
Вінницький національний аграрний університет
Сайт журналу: <http://efm.vsau.org/>
Електронна адреса: econjournal.vsau@gmail.com

Номер схвалено і рекомендовано до друку рішенням: Редакційної колегії журналу, протокол №1 від 27 березня 2015 року; Вченої ради Вінницького національного аграрного університету, протокол №4 від 27 березня 2015 року.

Усі права застережені. Тексти статей, таблиці, графічний матеріал, формули захищені законом про авторські права. Передрук і переклад статей дозволяється за згодою авторів. Відповідальність за зміст публікацій і достовірність наведених в них даних та іншої інформації, несуть автори статей. Висловлені у надрукованих статтях думки можуть не збігатися з точкою зору редакційної колегії і не покладають на неї ніяких зобов'язань.

УДК УДК 330.837:330.15:338.432

**СТРАТЕГІКО-ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ
ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ
ПОТЕНЦІАЛУ АГРАРНОГО СЕКТОРУ
ЕКОНОМІКИ**

Г.М. КАЛЕТНИК,
*доктор економічних наук,
професор, академік НААН
Президент університету
Вінницький національний аграрний
університет*

У статті розкриті теоретико-методологічні та стратегіко-інституційні засади ефективного використання потенціалу аграрного сектору економіки у контексті означення сучасного стану, а також перспектив формування відповідного інституційного середовища через розробку-впровадження програмних документів, концептуальних положень, механізмів поширення інформаційних інновацій – провідників соціально-економічних ефектів. Здійснено аналіз інституційних норм і правил, щодо формування ефективності виробничо-господарської діяльності в аграрній сфері, а також упорядкування соціальної сфери на селі. Визначені можливі сценарії розвитку аграрного сектору і сільських територій, кожен з яких має різну за функціональними можливостями інституційну конструкцію та причинно-наслідкову базу соціально-економічних ефектів сільського розвитку. Дано ґрунтовну характеристику урядовим нормативно-розпорядчим і програмним документам, які за своїм цільовим призначенням упорядковують соціально-господарські процеси на селі. Проаналізовано результати та динаміку розвитку суб'єктів господарювання – виробників сільськогосподарської продукції, а також визначено перспективи кооперування як головної інституційної детермінанти ефективного використання потенціалу аграрного сектору. Визначені проблеми розвитку дорадництва, а також перспективи розбудови системного підходу у наданні його функціям конструктивності та результативності. Ідентифіковані регіональні аспекти визначення засад формування перспектив у забезпеченні ефективності використання потенціалу аграрного сектору економіки на прикладі Вінницької області, а також означено концептуально-методичні положення вирішення проблем, зокрема щодо посилення ролі у цьому процесі аграрної освіти й науки.

Ключові слова: стратегія, інституції, кооперація, дорадництво, потенціал, аграрний сектор, продовольча безпека, наука, інновації, ефективність.

Літ. 10

Постановка проблеми. Аграрна галузь української економіки є надійним фундаментом забезпечення продовольчої безпеки держави, базисом розширення її експортного потенціалу, джерелом задоволення внутрішнього попиту на сільськогосподарську продукцію та продукти харчування. Важливими чинниками розвитку аграрної галузі є підписання Угоди про асоціацію між Україною та країнами ЄС, а також створення в рамках цієї Угоди Зони вільної торгівлі з Європейським Союзом, оскільки для України відкриваються перспективи поступового освоєння ринку країн ЄС вітчизняними компаніями, підвищення рівня якості, безпечності, екологічних характеристик української продукції АПК.

Сьогодні для України гостро стоїть завдання розроблення механізмів державної аграрної політики щодо підвищення ефективності використання наявного потенціалу аграрного сектору економіки. З цією метою особлива увага має бути сконцентрована на створенні передумов для його інституційного забезпечення, яке, передусім, передбачає розвиток сільських територій, формування механізмів взаємодії держави та аграрного бізнесу, розвиток системи сільськогосподарського дорадництва у вигляді інформаційної та консультативної допомоги сільськогосподарським товаровиробникам і сільському населенню, розвиток дрібнотоварного сільгоспвиробництва, сільськогосподарської кооперації для забезпечення інтеграції особистих господарств населення у ринкові механізми функціонування аграрного сектору економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пропонована до наукового обговорення й практичної ідентифікації проблема є досить багатоаспектною з позицій означення дослідницького інтересу багатьох авторів, а також відносно оцінок обширності засад практичного прикладання, особливо в умовах системних трансформаційних змін національного укладу агрогосподарювання та соціального розвитку села. В тій чи іншій мірі, залежно від функціонального й організаційного спрямування результатів досліджень, до когорти науковців – дослідників, як вітчизняних, так і зарубіжних, щодо визначеного напрямку наукового пошуку відносимо Л. Абалкіна [1], П.Саблука [2, 4], М.Зубця [2], В.Месель-Веселяка [2, 10], М.Федорова [2], М.Кропивка [3], М.Маліка [3, 8], Ю.Лупенка [3, 8, 10], П. Гайдуцького [5], В. Дієсперова [6], В. Гейця [7], О.Шпикуляка [8], І.Кириленка [9] та інших. Проте, незважаючи на наявність вагомих результатів і цілого ряду дослідницьких напрацювань в царині піднятої нами проблеми, ми пропонуємо власне авторське бачення її позиціонування як з точки зору аналітичних оцінок, так із позицій визначення перспектив вирішення.

Формулювання цілей статті. Метою статті є теоретико-методологічне обґрунтування і аналіз стратегіко-інституційних засад ефективності використання потенціалу аграрного сектору у контексті оцінок інституційного середовища, а також нормативного забезпечення розвитку механізму агрогосподарювання.

Виклад основного матеріалу. Протягом останніх років активно провадилися розробка та виконання державних програм і Концепцій розвитку сільських територій, сільськогосподарських кооперативів та дорадництва, що є вагомою інституційною базою, яка за певних сприятливих організаційно-економічних умов дозволяє успішно адаптувати аграрну галузь до європейської, але національно-ідентичної (для України) моделі агрогосподарювання.

З практики відомо, що розвиток аграрного сектору економіки і сільських територій міг відбуватися за різними сценаріями, кожен з яких має особливу інституційну природу й стратегічну мету:

1 – й – посилення комерціалізації сільськогосподарського виробництва, що супроводжується поширенням надвеликих господарських формувань – агрохолдингів з їх низькою соціальною й екологічною відповідальністю; консервація нерозвиненості сільської економіки та інститутів сільського розвитку. За такого сценарію активізується процес обезлюднення села і деградація всіх інших його потенціалів, що, нажаль, сьогодні ми значною мірою спостерігаємо у вітчизняному аграрному комплексі, де монопольно представлені крупні сільськогосподарські підприємства й в силу поглиблення кризових явищ різного роду процеси депопуляції сільського розвитку стають все більш глибинними, а в окремих випадках незворотніми. Сільське господарство постало як сировинний, експортоорієнтований сегмент національної економіки, а забезпечення національної продовольчої безпеки, особливо щодо продукції тваринництва, покладено на дрібні – нетоварні господарства;

2 – й – підсилення державної підтримки розвитку сільського господарства та соціальної інфраструктури; здійснення окремих соціально-економічних і екологічних заходів, а також диверсифікації сільської економіки за відсутності реальних механізмів й фінансових джерел їх реалізації. Це сприятиме поліпшенню матеріального становища та умов проживання сільського населення, однак не забезпечить розв'язання проблем зайнятості, екологічної безпеки господарювання і проживання, поступового розвитку сільських спільнот. Тут усе більше актуалізується роль держави з позиції реалізації нею системних підтримувальних заходів в сегменті сприяння розбудові прозорого конкурентного середовища аграрного бізнесу, а також підтримки малих його форм у контексті підвищення зайнятості сільського населення;

3 – й – створення умов для розвитку сільських територій, сільських, селищних громад як рушійної сили розбудови суспільних відносин, що передбачає розробку та впровадження місцевих стратегій розвитку на основі раціонального використання місцевих ресурсів, формування конкурентоспроможного багатогалузевого і багатокладного сільського господарства, створення сільських обслуговуючих кооперативів, сільських аграрних кластерів за рахунок нарощування людського й соціального капіталів, розвитку партнерства держави, бізнесу, громад. Це дозволить реформувати систему управління, підвищити ініціативність та відповідальність сільських територіальних громад, збільшити доходи сільського населення і доступність базових послуг, нормалізувати демографічну ситуацію на сільських територіях.

В заданому та іншому контексті оцінок інституційного поля реалізації потенціалу аграрного сектору економіки України й регіону, слід зазначити, що в нашій державі прийнято безліч програмних документів, які, на жаль, не дали бажаного ефекту, а постали виключно як «наповнювачі історії» інституціоналізації галузі до ринкових умов господарювання.

Зокрема, Постановою Кабінету Міністрів України від 19 вересня 2007 року № 1158 була затверджена Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року, яка була конкретизована ініціативною програмою Міністерства аграрної політики та продовольства України «Рідне село». Основною метою цільової програми визначено забезпечення життєздатності сільського господарства, його конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринку, гарантування продовольчої безпеки країни, збереження селянства як носія української ідентичності, культури і духовності. Проте фактична її реалізація виявилася фікцією, хоча ідейне підґрунтя й ідеологічне наповнення її змісту можна вважати цілком прийнятним для забезпечення інституційного успіху, адже план реалізації державної стратегії регіонального розвитку України, побудований на детальному аналізі комплексу факторів міжрегіональних відмінностей та індексу людського потенціалу, передбачав створення Плану розвитку для кожного регіону, району, міста, сільської та селищної територіальної громади.

Так, Вінницька область, яка мала середні параметри розвитку сільських територій за екологічною ситуацією, соціальним середовищем, станом шляхів сполучення та забезпеченістю водними ресурсами, мала зосередити зусилля щодо залучення іноземних інвестицій, впровадження наукоємних технологій, створення інноваційних сільськогосподарських структур та розробку низки заходів щодо підвищення рівня добробуту сільського населення, при цьому одночасно вирішуючи проблеми підвищення рівня освіти, кваліфікації працівників аграрного сектору економіки, широко застосовуючи дорадництво, консалтинг та інформаційне забезпечення.

Слід зазначити, що сьогодні ми маємо, як певні позитивні зрушення у розвитку сільських територій України, так і ряд негативних факторів, які не дозволили виконати Державну цільову програму розвитку села на період до 2015 року. Проте, не дивлячись на явні недоліки у

виконанні Державної цільової програми, основні показники розвитку сільського господарства України, в порівнянні з 2007 роком (початком дії програми), покращилися за всіма показниками, так, індекс виробництва продукції рослинництва виріз на 27,2%, продукції тваринництва на 6,8%, урожайність зернових культур до 39,9 центнер з гектара, що на 83% більше, урожайність соняшника у 2013 році становила 21,7 центнерів з гектара, що на 77,8% більше, ніж у 2007 році. Проте поголів'я свиней виросло не значно, падіння чисельності поголів'я корів зупинити не вдалось. Якщо загалом по Україні чисельність мешканців сільської місцевості зменшилося не значно, в окремих областях на рівні імміграційного коефіцієнта, то у Вінницькій області відтік сільського населення з 2004 по 2013 роки склав 12%, тобто 111 тис. осіб, що є загрозливою тенденцією. Проте Вінниччина залишається переважно сільською місцевістю і після Львівської області займає 2-ге місце по Україні за чисельністю сільського населення, яка складає 5,72% від загальної по державі.

Серед основних проблем розвитку аграрного сектору економіки України та сільських територій наступні: розрізненість в управлінні сільськими територіями та вузький відомчий підхід до розвитку сільської економіки; недостатнє виробниче та фінансове ресурсне забезпечення функцій та повноважень, покладених на органи місцевого самоврядування; низький рівень підприємницької та суспільної ініціативи на селі; недоступність фінансових джерел розвитку сільської економіки; низька соціальна та екологічна відповідальність товаровиробників на селі; неналежні умови для залучення кваліфікованих кадрів до роботи на сільських територіях; недостатній рівень інформаційно-просвітницької діяльності щодо сталого розвитку сільських територій.

Сьогодні активно розробляється концепція розвитку сільських територій до 2020 року, яка передбачає підтримку сільського розвитку за рахунок саме створення сільськогосподарських кооперативів, розвитку різноманітних економічних моделей сільськогосподарських об'єднань, поліпшення якості життя й економічного благополуччя людей, що мешкають на сільській території, створення передумов для розширеного відтворення відповідного укладу, що дасть змогу забезпечити продовольчу безпеку держави в умовах світового розподілу праці.

Дійсно, сільське господарство України функціонує в умовах багатоукладності, що передбачає можливість реалізації підприємницької ініціативи різними організаційними формами виробників сільськогосподарської продукції, які взаємодіють між собою на засадах конкуренції в ринковому середовищі.

Станом на кінець 2013 р. в Україні функціонували 40752 фермерських господарств, 4241,6 тис. особистих селянських господарств, 55858 сільськогосподарських підприємств; порівняно з 2005 р. їх кількість скоротилась на 4,0 %, 13,7 % та 3,5 % відповідно.

Дрібнотоварні виробники роблять суттєвий вклад у валове виробництво сільськогосподарської продукції. Із загальної вартості валової продукції сільського господарства, яка за підсумками 2013 р. становила 252859,0 млн грн, сукупний вклад господарств населення та фермерських господарств становив 135359,5 млн грн, або 53,5 %, а сільськогосподарських підприємств – 117499,5 млн грн. – 46,5 %.

За рівнем товарності господарства населення у цілому поступаються фермерським господарствам. Так, якщо фермерські господарства реалізують переважну частину виробленої продукції (за винятком буряків, яких у 2013 р. реалізовано 56,3 % від виробництва), господарства населення є «підсобними» господарствами селян, що функціонують переважно для задоволення власних потреб, реалізуючи здебільшого лише надлишки виробленої продукції. Зокрема, невисока товарність зернових є свідченням того, що господарствами населення зерно використовується для годівлі власної худоби та птиці, тоді як висока товарність цукрових буряків обумовлюється значним попитом на цю продукцію на ринку.

Україні сьогодні потрібно забезпечити розвиток усіх видів кооперації, зокрема сільськогосподарської обслуговуючої. Нині діючі кооперативи ні кількісно, ні за обсягом та якістю послуг, що надаються, не задовольняють зростаючих потреб виробників сільськогосподарської продукції та її споживачів. Адже понад 60% трудомісткої продукції повсякденного споживання (картоплі — 99, овочів — 88, фруктів — 87, молока — 82 та м'яса — 60%) виробляється в особистих селянських і фермерських господарствах та фізичними особами, які не мають власних каналів реалізації своєї товарної маси, особливо у віддалених від приміської зони селах.

Аж надто багато цілком доброякісної продукції згодовується худобі або псується. І лише частина її потрапляє до кінцевих споживачів, але вже через посередників, чи продається селянами здебільшого на стихійних ринках. Сьогодні супермаркет у райцентрі чи навіть великому селі — не рідкість, цивілізована торгівля продовжуватиме розвиватись та роз'єднані селяни відрізані від неї, бо не здатні самотужки сформувати товарні партії своєї продукції, вирішити питання логістики. Навіть у супермаркетах великих міст часом продають гіршу за якістю єгипетську, турецьку чи польську картоплю, бо не можуть отримати великі товарні партії вітчизняної.

Сьогодні ми маємо понад 41 тис. фермерських та майже 5 млн. особистих селянських господарств. За їх активної та зацікавленої участі можна було б сформувати кооперативний сегмент аграрного ринку.

Створені всі необхідні правові засади щодо організації СОК, а саме: Закони України «Про кооперацію» (2004р зі змінами 2009-2014р.р.), «Про сільськогосподарську кооперацію» (1997р.), Накази МАП та П України №315 від 21 травня 2013 року «Про затвердження Примірного статуту сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу», № 505 від 20 серпня 2013 року «Про затвердження плану заходів Мінагрополітики України з підтримки розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів на період до 2020 року», №643 від 30 жовтня 2013 року «Про затвердження Примірних правил внутрішньогосподарської діяльності сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу».

Станом на 1.10.2014 року загальна кількість СОК становить 1027, з них працюючих - 668 (65%), найбільша кількість зосереджена у Івано-Франківській області (86), Житомирській (66), Черкаській (61), у Вінницькій області 36 діючих СОК. Загальна кількість членів СОК біля 30 тис. осіб, у Вінницькій області членів СОК - 3483 особи, за 10 місяців отримано фінансової допомоги з місцевих бюджетів лише 1814 тис. грн, більше всього у Волинській області -107,61 тис.грн, Івано-Франківській 169 тис. грн., СОК Вінницької області фінансова підтримка не надавалась. Більшість СОК працює по реалізації молока, обсяг якого склав 72,3 тис. тонн, а СОК з реалізації м'яса, плодово-овочевої продукції, зерна тільки виходять на аграрний ринок. Проте в силу об'єктивних реалій сьогодення і законодавчо-інституційних змін, більшість згаданих структур кооперативами є лише за формою, змістовна частина їхньої діяльності ж відмінна від природи кооперації.

За видами господарської діяльності СОК України представляють з загальної кількості 1027, переробні – 44(4,3%), заготівельно-збутові – 296(29%), постачальницькі – 27 (2,6%), багатофункціональні – 498(49%). Активізація створення СОК, перші паростки виходу продукції СОК на ринок, ще не є конкуренцією агрохолдингам і великотоварним виробникам, але це вже досвід створення й розвитку ефективних маркетингових каналів постачання та збуту продукції, застосування новітніх технологій, поступове зміцнення позицій кооперації як платформи розвитку сіл. Ініціативу створення СОК активно підтримують громадські організації – Асоціація сільських та селищних рад, Асоціація фермерів та приватних землевласників України, Союз учасників сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів, Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України, а також міжнародні організації.

Таким, чином, за результатами дослідження кооперативного сегмента аграрного ринку виявлено, що ключовими проблемами функціонування і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів є наступні:

1. Низький рівень державної підтримки розвитку сільськогосподарської обслуговуючої кооперації. Так, Міністерством аграрної політики та продовольства України у 2000 р. було затверджено «Програму становлення і розвитку сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів як неприбуткових організацій» та «Рекомендації щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів з використанням майнових паїв або часток в майні, що знаходиться у спільній частковій власності колишніх членів реорганізованих колективних сільськогосподарських підприємств». Проте ні Програма, ні Рекомендації не виконуються у повній мірі.

2. Подвійне оподаткування обслуговуючих кооперативів. Відповідно до ст. 2 Закону України «Про сільськогосподарську кооперацію» обслуговуючі кооперативи не ставлять за мету отримання прибутку, а отже, мають бути визнані як неприбуткові організації і звільнені від оподаткування доходу. Натомість у Податковому кодексі України обслуговуючий кооператив не внесено до переліку неприбуткових установ та організацій, і він оподатковується на загальних підставах. Таким чином, нині відбувається подвійне оподаткування: членів обслуговуючого кооперативу, а також наданих ним послуг.

3. Низький рівень професійних знань управлінського персоналу обслуговуючого кооперативу щодо цілей і мети створення, особливостей оподаткування та господарської діяльності об'єднання, шляхів подальшого розвитку кооперативу через відсутність спеціалізованої підготовки фахівців у цій сфері у системі вищої освіти.

4. Нерозвиненість споживчої кооперації та відсутність її підтримки з боку Центральної спілки споживчих товариств України (Укоопспілки), що не сприяє відродженню і зміцненню споживчих товариств, захисту інтересів її членів і сільського населення.

5. Нерозвиненість кредитної кооперації. Розвиток кредитної кооперації в Україні стримують відсутність загальнодержавної системи гарантування вкладів членів кредитних спілок (як це має місце щодо вкладників банків); відсутність нормативно-правових та інституційних умов розвитку фінансової інфраструктури ринку кредитної кооперації; недостатність реальних механізмів захисту прав членів кредитних спілок, що є одночасно їх власниками та клієнтами.

З інформаційної точки зору у вирішенні заданих проблем важливого значення набуває дорадництво. Тут необхідно зазначити, що правові засади здійснення сільськогосподарської дорадчої діяльності в Україні визначає Закон України «Про сільськогосподарську дорадчу діяльність». За час свого існування дорадчі служби відіграли значну роль у забезпеченні процесів приватизації і роздержавлення землі і майна, становленні фермерства, реформуванні колишніх колгоспів й радгоспів у ринкові організаційні утворення. Проте, нині в Україні сільськогосподарське дорадництво як система консультування виробників сільськогосподарської продукції не набуло належного розвитку. Мережа сільськогосподарських дорадчих служб ще тільки формується – нині дорадчими послугами охоплено менше 5 % сільгосптоваровиробників. За даними Міністерства аграрної політики та продовольства в Україні станом на 1.01.2014 р. зареєстровано 71 сільськогосподарську дорадчу службу, в яких працюють 1392 професійних сільськогосподарських дорадників та експертів-дорадників. Сільськогосподарські дорадчі служби, сільськогосподарські дорадники і експерти – дорадники об'єднані у Всеукраїнську громадську організацію «Національна асоціація сільськогосподарських дорадчих служб України» (НАСДСУ), яка була створена 11.03.2003 р.

Розбудова системи сільськогосподарського дорадництва в Україні є невід’ємною складовою євроінтеграційного процесу. Статтею 404 Угоди про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом передбачається, що співробітництво між сторонами у сфері сільського господарства та розвитку сільських територій охоплюватиме, серед іншого, наступні сфери: поширення знань шляхом проведення навчальних та інформаційних заходів; сприяння інноваціям шляхом проведення досліджень та просування системи дорадництва до сільськогосподарських виробників.

В Україні існують сільськогосподарські дорадчі служби різних організаційно-правових форм власності, наявність яких не дозволяє уніфікувати діяльність та працювати за єдиними правилами: дорадча служба у своїй діяльності регламентується Законом України «Про об’єднання громадян», неприбуткова організація, максимально територіально наближена, надає послуги безкоштовно і виключно членам ГО; підрозділи вищих навчальних закладів мають відповідні дозвільні документи державного зразка, можуть бути отримувачами державних коштів; державне комерційне підприємство, як дорадча служба має доступ до державних інформаційних ресурсів, спрощену систему фінансування витрат з державного бюджету, проте відсутня зацікавленість до розширення діапазону послуг, має місце залежність від державних коштів; товариства з обмеженою відповідальністю, приватні підприємства надають послуги виключно на комерційній основі, несуть правову відповідальність за якість надання послуг, матеріально зацікавлені у економічній результативності своєї роботи, проте висока вартість послуг, не завжди є доступною для користувача; благодійні фонди надають послуги безкоштовно, територіально наближено, проте перелік послуг обмежений можливостями благодійників.

Проте загальними для всіх цих форм причинами, що стримують розвиток сільськогосподарського дорадництва в Україні, є наступні: зменшення обсягів фінансування сільськогосподарської дорадчої діяльності з державного бюджету, а також неповне використання державних коштів безпосередньо дорадчими службами; складність процедури отримання бюджетних коштів дорадчими службами, що не дозволяє забезпечити плановість і ритмічність надання дорадчих послуг, а також своєчасність сплати соціальних платежів; низька платоспроможність фермерських господарств, малого підприємництва та сільського населення, що знижує їхню здатність замовляти сільськогосподарські дорадчі та консультаційні послуги; низька вартість соціально спрямованих дорадчих послуг. спільним наказом Міністерства аграрної політики та продовольства й Міністерства економіки України від 21.11.2007 р. № 816/394 «Про затвердження вартості соціально спрямованих дорадчих послуг» визначено наступну вартість таких послуг: одноденний семінар (25 осіб-учасників) – 2000 грн; демонстраційний показ (30 осіб-учасників) – 3294,24 грн; індивідуальні дорадчі послуги (за 1 год. консультацій) – 25 грн; інформаційні видання: буклети, інформаційні листки, брошури (за один примірник) – 200 грн. з 2007 р. вартість послуг не переглядалася, що за нинішніх умов призводить до того, що дорадчі служби змушені відмовлятися від їх надання; скорочення міжнародних програм технічної допомоги розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні.

Стратегія регіонального розвитку Вінницької області на 2011-2015 роки, як одного з найбільших сільськогосподарських регіонів України, визначає програмні аспекти й стратегічні пріоритети. Програмою визначено, що наш регіон має розвиватися, як такий, що має мінерально-сировинні ресурси (1159 родовищ корисних копалин, в.т.ч. граніту, каоліну, гранату, бокситів), чорноземні ґрунти (входить в 5-ку областей України), наявність ресурсної бази для альтернативної енергетики (виробництва біодизеля, етанолу), використання

відновлювальних джерел енергії (солома, пелети), потенціал для зеленого туризму, санаторно-лікувальної діяльності, розвинуту структуру транспортних сполучень, зручне географічне положення та кордон з Молдовою, наявність потужних науковців аграрного й технічних університетів.

Слабкими сторонами регіону є: нерозвинений ринок праці, занепад цукрової промисловості, занепад традиційного села, низький рівень підприємницького духу, навиків активного пошуку роботи та слабкий потенціал самозайнятості, також відсутні сучасні виробничі потужності, високою є зношеність основних фондів промисловості та сільського господарства, низька якість доріг, відсутність потужних інвесторів.

Керуючись даними SWOT аналізу розроблено ряд програм розвитку регіону. Одна з них – Програма підтримки села, яка включала в себе 17 проектів, з яких: створення фонду гарантування кредитів для сільських районів, створення аграрного кластера, підтримка розвитку промислів і майстрів народно-ужиткового промислу, розробка програм навчання дітей та молоді традиційним народним ремеслам, організація мобільних послуг сільському населенню, активізація сільських громад і покращення благоустрою сіл шляхом самоорганізації мешканців та проведення толок. Очевидно, що ці заходи будуть сприяти підтримці села, не передбачають залучення значних коштів і значних результатів щодо розбудови села не принесуть.

Проте активізація діяльності сільських та селищних територіальних громад стала за останні роки відчутною. Сьогодні у Вінницькій області створено 93 СОК, 36 з яких працюють, у 2014 році СОК надано послуг на 15.8 млн.грн. Найбільша кількість СОК в Хмельницькому (20) та Жмеринському (17) районах. Найбільш чисельні СОК в Крижопільському (1129 осіб в 2 СОК), Тульчинському (603 осіб в 2 СОК) районах. СОК за видами діяльності представлені таким чином: з 93 зареєстрованих: 25(27%) заготівельно-збутові, 42(45%) багатофункціональні, 4(4,3%) переробні. Зрозуміло, що кількість СОК в області є недостатньою, але початок покладено, а надалі усе залежатиме від мотивації сільських жителів щодо організації ведення господарської діяльності.

Значний внесок у створення СОК було зроблено студентами і випускниками Вінницького національного аграрного університету, які активно підключилися до паспортизації сіл та селищ, проведенню моніторингу стану зайнятості населення та можливості започаткування власного бізнесу. Потрібно зазначити, що сьогодні у Вінницькій області функціонують 4 організації, які здійснюють дорадчу діяльність, а саме – Центр післядипломної освіти та дорадництва Вінницького національного аграрного університету, Споживче товариство «Вінницька обласна сільськогосподарська дорадча служба «Агрорада»», Громадська організація «Вінницька обласна сільськогосподарська служба» і Громадська організація «Подільська обласна сільськогосподарська дорадча служба». Станом на сьогодні, Центр післядипломної освіти та дорадництва Вінницького національного аграрного університету є єдиним працюючим органом служби дорадництва, інформація щодо діяльності інших організацій та наявність діючої ліцензії у відкритих джерелах інформації відсутня.

У Вінницькому національному аграрному університеті в останні роки зrealізовується на практиці нова прогресивна форма навчально-науково-виробничого об'єднання «Всеукраїнський науково-навчальний консорціум». Дане інституційне утворення за своїм функціонально-організаційним спрямуванням дозволяє інтегрувати та сконцентрувати науковий, навчальний, інноваційний та технологічний потенціал колективів різних установ для формування дієвої системи інформаційно-консультаційного забезпечення, а також впровадження аграрних інновацій, забезпечуючи підвищення освітніх стандартів, розвиток інноваційно-спрямованого аграрного бізнесу в регіоні зокрема.

За участю фахівців – дорадників з Вінницького національного аграрного університету:

розроблені програми для працівників аграрного сектору Вінницької області щодо підвищення кваліфікації та підготовки за програмою експертів-дорадників;

проводяться навчальні семінари, тренінги, майстер-класи, громадські слухання для голів сільських та селищних рад, фахівців органів місцевого самоврядування, а також підприємств, організацій, що здійснюють господарську діяльність у сільській місцевості, начальників управлінь у районах Вінницької області;

постійно надаються консультації з інформаційного, правового, організаційного забезпечення діяльності сільськогосподарських кооперативів;

здійснюється пропагування сучасних технологій, досягнень науково-технічного прогресу та їх впровадження у сільській місцевості щодо використання енергоощадних наукоємних технологій, альтернативних видів палива, впровадження сучасних технологій захисту рослин, тощо;

реалізуються моніторингові заходи з паспортизації сільських територій.

Вінницький національний аграрний університет запровадив унікальний серед аграрних ВНЗ проект бізнес-моніторингу. З його допомогою студенти вузу мають можливість спробувати себе та свої сили у бізнес-плануванні та, головне, після отримання диплому розпочати власний бізнес. Для реалізації проекту розроблено «Щоденник-моніторинг зайнятості населення та традиційних форм ведення господарювання місцевої громади». До нього в ході проходження виробничої практики студенти вносять дані, які дозволяють здійснити моніторинг зайнятості населення і традиційних форм ведення господарювання в тих місцевих територіях, на яких вони проходять практику, а також визначити найбільш перспективні напрями своєї майбутньої діяльності. Працюючи з щоденником, студент здійснює моніторинг багатьох аспектів досліджуваного населеного пункту, а саме – чисельність працездатного й непрацездатного населення та молоді, яка навчається. Досліджує демографічну ситуацію в регіоні, рівень зайнятості населення та безробіття. Оцінює стан ринку праці та зайнятості населення регіону в різних сферах діяльності, аналізує розвиток особистих господарств територіальної громади та визначає найбільш перспективні напрями діяльності. Інформацію для виконання завдань щоденника студенти отримують, звернувшись до Департаментів Вінницької обласної державної адміністрації - агропромислового розвитку; освіти і науки; регіонального економічного розвитку, або управлінь - статистики; держземагенства; у справах сім'ї та молоді.

Викладачі університету, тренери регіонального навчально-практичного центру у листопаді 2013 року взяли участь у навчально-практичному семінарі для тренерів із ведення бухгалтерського обліку та аудиту у сільськогосподарських обслуговуючих кооперативах, що проводились Державною установою «Науково-методичний центр інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності вищих навчальних закладів «Агроосвіта».

На виконання доручення Департаменту науково-освітнього забезпечення АПВ та розвитку сільських територій в університеті було впроваджено та проведено щорічний конкурс серед студентів на кращий бізнес-план зі створення сільськогосподарського кооперативу на селі. Головна мета конкурсу – надання студентам практичних навичок з організації кооперативних формувань, залучення молоді до розвитку сільських територій та підвищення рівня доходів і зайнятості сільських жителів, активізація їх участі в реалізації стратегічної ініціативи «Рідне село». Об'єктом відбору були бізнес-плани, які містили економічну модель підприємницької діяльності та передбачали створення сільськогосподарського обслуговуючого кооперативу у селі, в якому проживає студент. Види діяльності СОК, описані студентами, були продовженням наявної діяльності домогосподарств та невеликих місцевих виробників с.-г. продукції з урахуванням

сільськогосподарської спеціалізації регіону. Максимальний обсяг інвестицій становив не більше 500000 грн. Студенти також чітко описали технології, які будуть використовуватися, та склали ретельний перелік обладнання, вказавши його постачальників та ціни. Усі згадані в бізнес-плані особи та дані були реальними і документально підтвердженими. Всього на конкурс було подано 12 бізнес-планів, розроблених студентами 4-го і 5-го курсу та магістрами.

Найголовнішим завданням Центру є проведення навчання сільських і селищних голів та їх інформаційно-консультаційне забезпечення. Навчання має проводитися відповідно до актуальних тем розвитку сільської місцевості відповідними фахівцями з цієї теми. Студенти, закріплені за селищними та сільськими радами Вінницької області, проводять анкетування сільського населення щодо створення сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів (СОК), а в подальшому разом з експертом створюють бізнес-плани СОК. Планується проведення навчальних семінарів із студентами з питань організації та проведення системної роботи в закріплених сільських та селищних радах Вінниччини.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи сказане і даючи оцінку перспективам формування-реалізації стратегіко-інституційним пріоритетам ефективної реалізації потенціалу аграрного сектору економіки, вважаємо, що важливу, а загалом головну роль у заданому процесі повинна відігравати аграрна наука. З цього приводу обов'язково слід звернути увагу на аспекти планування її розвитку на найближчу перспективу.

Розвиток аграрної науки і зокрема формування планової тематики наукових досліджень слід провадити у контексті наявних суспільно-економічних викликів, а також пріоритетів, визначених виходячи з практичної цінності, необхідності, доцільності, організаційно-функціонального та кадрового потенціалу, спеціалізації дослідницьких інституцій.

Сьогодні усе більше актуалізується прикладний аспект наукових досліджень, особливо в економіці. Затребуваними постали планові завдання, які у своєму вирішенні наукою, матимуть практично-прикладну цінність і як наслідок, забезпечать інвестиційну привабливість галузі й здобудуть суспільне визнання, набудуть соціальної значимості через широку апробацію результатів.

У формуванні тематики наукових досліджень, установ будь-якої форми організації дослідницького процесу бажано, як свідчить практика, спрямування їх у практичну площину, стимулюючи таким чином реальну інноваційність, з конкретним визначенням і наступним контролем сфери прикладання, що дозволить якісно використовувати потенціал агрогосподарського комплексу.

На наше переконання, актуальними, конструктивно-затребуваними є напрями фундаментальних досліджень: економіки виробництва і споживання біопалива, з огляду на значимість цієї галузі для суспільства загалом та агропромислового комплексу зокрема; оцінки можливостей реалізації потенціалу національного аграрного комплексу у контексті необхідності диверсифікації ринків збуту; розробки національної програми переходу від “сировинної” виробничо-господарської діяльності до впровадження моделі “глибокої переробки сільськогосподарської продукції” (один із аспектів - “Біопаливо”); запровадження національно-адаптивної інституційної моделі, основним, засадничим пріоритетом якої є забезпечення сталого розвитку села у контексті: збереження природного середовища і національної ідентичності; “зупинки” процесів депопуляції і мінімізації проявів деструктивних деформацій; довгострокового планування й економічної оцінки можливостей гарантування національної продовольчої безпеки з закріпленням за аграрною галуззю статусу системоутворюючої; розробки програмних засад і прикладних механізмів внутрігалузевих й суміжно-дотичних з іншими галузями зв'язків, які забезпечать стабільний розвиток агропромислового виробництва та сталість села як середовища життя.

В зазначеному ракурсі вирішення проблеми слід виділити наступні питання прикладного характеру: системний постійний моніторинг соціально-економічних параметрів розвитку агропромислового комплексу, ринків, підприємницької діяльності у функціонуванні галузей і виробництв, соціально-економічних тенденцій й життєвого простору села; прогнозування перспективних параметрів техніко-технологічного, інтелектуально-інноваційного, економіко-соціального і виробничо-господарського процесу в агроекономічній та соціально-життєвій системі; формування реально-втілюваних механізмів взаємодії аграрної науки й бізнесу у контексті пошуку взаємовигідних точок дотику (дослідження інноваційної спроможності науки); оцінка фактично-наявного потенціалу аграрного комплексу і села як середовища життя — господарювання; моделювання соціально-економічних ситуацій й розробка економічно-обґрунтованих моделей розвитку галузей і виробництв з урахуванням принципів сталості сільського потенціалу та відновлюваності ресурсів.

Стратегіко-інституційні аспекти використання потенціалу аграрного сектору економіки України потрібно зреалізовувати виходячи з передбачень аграрної науки, яка повинна першочергово зафіксувати у своїх планах такі завдання, що впливають із довгострокових пріоритетів розвитку держави, суспільства й сільськогосподарської галузі. Вирішення цих завдань у своїй результативності повинно забезпечити вагомий соціально-економічний позитив, інноваційну спроможність та інвестиційні привабливість, стабільність виробництва і сталий розвиток сільських територій.

Список використаних джерел

1. Абалкин Л.И. Россия: Поиск самоопределения. Очерки / Л.И. Абалкин. – М. : Наука, 2009. – 428 с.
2. Аграрний сектор економіки України (стан і перспективи розвитку) / М.В. Зубець, П.Т. Саблук, В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Федоров та ін. – К. : ННЦ ІАЕ, 2011. – 1008 с.
3. Аграрні кластери у запитаннях та відповідях / [Кропивко М.Ф., Лупенко Ю.О., Малік М.Й. та ін.] ; за ред. М.Ф. Кропивка. - К. : ННЦ ІАЕ, 2013. – 30 с.
4. Саблук П.Т. Інноваційна модель розвитку аграрного сектору економіки України та роль науки в її становленні / П.Т. Саблук // Проблеми інноваційно-інвестиційного розвитку. – 2011. - №2. – С. 200-208.
5. Гайдуцький П.І. Аграрний сектор: від реформи до стратегії розвитку (питання власності та господарювання) / П.І. Гайдуцький // Формування і реалізація державної політики розвитку матеріально-технічної бази агропромислового комплексу в Україні. - К. : ІАЕ УААН, 2003. – С. 33 - 39.
6. Дієсперов В.С. Сталий сільський розвиток: проблеми становлення: моногр. – К.: ННЦ ІАЕ, 2011. – 216 с.
7. Економіка України: стратегія і практика довгострокового розвитку / за ред. В.М. Гейця. – К. : Форт, 2000. – 248 с.
8. Інноваційне забезпечення розвитку сільського господарства України: проблеми та перспективи / [Лупенко Ю.О., Малік М.Й., Шпикуляк О.Г. та ін.] – К.: ННЦ «ІАЕ», 2014. – 516 с.
9. Кириленко І.Г. Трансформація соціально-економічних перетворень у сільському господарстві України: проблеми, перспективи. – К.: ННЦ ІАЕ, 2005. – 451 с.
10. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2012. – 182 с.

Список використаних джерел у транслітерації / References

1. Abalkyn L.Y. Rossyia: Poysk samoopredeleniya. Ocherky / L.Y. Abalkyn. – М. : Nauka, 2009. – 428 s.
2. Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan i perspektyvy rozvytku) / M.V. Zubets, P.T. Sabluk, V.Ia. Mesel-Veseliak, M.M. Fedorov ta in. – К. : NNTs IAE, 2011. – 1008 s.
3. Ahrarni klasteri u zapytanniakh ta vidpovidiakh / [Kropyvko M.F., Lupenko Iu.O., Malik M.I. ta in.] ; za red. M.F. Kropyvka. - К. : NNTs IAE, 2013. – 30 s.
4. Sabluk P.T. Innovatsiina model rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky Ukrainy ta rol nauky v yii stanovlenni / P.T. Sabluk // Problemy innovatsiino-investytsiinoho rozvytku. – 2011. - №2. – S. 200-208.
5. Haidutskyi P.I. Ahrarnyi sektor: vid reformy do stratehii rozvytku (pytannia vlasnosti ta hospodariuvannia) / P.I. Haidutskyi // Formuvannia i realizatsiia derzhavnoi polityky rozvytku materialno-tekhnichnoi bazy ahropromyslovoho kompleksu v Ukraini. - К. : IAE UAAN, 2003. – S. 33 - 39.
6. Diiesperov V.S. Stalyi silskyi rozvytok: problemy stanovlennia: monohr. – К.: NNTs IAE, 2011. – 216 s.
7. Ekonomika Ukrainy: stratehiia i praktyka dovhostrokovoho rozvytku / za. red. V.M. Heitsia. – К. : Fort, 2000. – 248 s.
8. Innovatsiine zabezpechennia rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy: problemy ta perspektyvy / [Lupenko Iu.O., Malik M.I., Shpykuliak O.H. ta in.] – К.: NNTs «IAE», 2014. – 516 s.
9. Kyrylenko I.H. Transformatsiia sotsialno-ekonomichnykh peretvoren u silskomu hospodarstvi Ukrainy: problemy, perspektyvy. – К.: NNTs IAE, 2005. – 451 s.
10. Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku / za red. Iu.O. Lupenka, V.Ia. Mesel-Veseliaka. – К.: NNTs «IAE», 2012. – 182 s.

АННОТАЦИЯ

СТРАТЕГИКО-ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫЕ ОСНОВЫ ЭФФЕКТИВНОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ПОТЕНЦИАЛА АГРАРНОГО СЕКТОРА ЭКОНОМИКИ

*КАЛЕТНИК Григорий Николаевич, д.э.н., профессор, академик НААН
Президент университета
Винницкий национальный аграрный университет*

В статье раскрыты теоретико-методологические и стратегико-институциональные основы эффективного использования потенциала аграрного сектора экономики в контексте определения сегодняшнего состояния, а также перспектив формирования институциональной среды через разработку-внедрение программных документов, концептуальных положений, механизмов распространения информационных инноваций – проводников социально-экономических эффектов. Осуществлен анализ институциональных норм и правил, относительно формирования эффективности производственно-хозяйственной деятельности в аграрной сфере, а также упорядочения социальной сферы села. Определены возможные сценарии развития аграрного сектора и сельских территорий, каждый из которых имеет разную по функциональным возможностям институциональную конструкцию, а также причинно-следственную базу социально-экономических эффектов сельского развития. Дана характеристика правительственным нормативно-распорядительным и прогаммным документам, которые по своему целевому назначению упорядочивают социально-хозяйственные процессы на селе. Проанализированы результаты и динамика развития субъектов хозяйствования – производителей сельскохозяйственной продукции, а также определены перспективы кооперирования как главной институциональной детерминанты эффективного использования потенциала аграрного сектора. Определены проблемы развития консультационной деятельности, а также перспективы применения системного подхода в

предоставлении ее функциям конструктивности и результативности. Идентифицированы региональные аспекты определения основ формирования перспектив в определении эффективности использования потенциала аграрного сектора экономики на примере Винницкой области, а также изложены концептуально-методические положения решения проблем, прежде всего относительно повышения роли в этом процессе аграрного образования и науки.

Ключевые слова: стратегия, институции, кооперация, консультирование, потенциал, аграрный сектор, продовольственная безопасность, наука, инновации, эффективность.

ANNOTATION

STRATEGIC AND INSTITUTIONAL GROUNDWORK OF EFFICIENT USE OF POTENTIAL AGRICULTURAL SECTOR

**KALETNIK Hrigoriy, PhD, Professor,
Academician of the National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine,
President of Vinnytsa National Agrarian University**

The theoretical, methodological and institutional foundations of effective use of the potential of the agricultural sector of economy in the context of the definition of the modern state and the perspectives of formation of the institutional environment through the development, implementation of program documents, conceptual provisions, transmission of information innovation - leaders of social and economic effects are shown in the article. The institutional rules and regulations about the regarding the formation of efficiency of the economic activities in agriculture and social ordering in rural areas are analyzed. The possible scenarios of the agricultural sector and rural areas development, each of with a different functionality on the institutional structure and causality basis of socio-economic effects of rural development are determined. The profound characteristic to the regulatory and administrative governmental and policy documents by their purpose of ordering social and economic processes in the country are given. The results and dynamics of economic entities develop - agricultural producers and also the prospects of cooperation as the main institutional determinants of effective use of the potential of the agricultural sector are analyzed. The problems of extension and prospects for the development of a systematic approach in providing its constructive features and performance are specified. The regional aspects of determining the principles of formation of perspectives to ensure efficiency potential of the agricultural sector as an example of Vinnytsia region and the conceptual and methodological position of solving problems, in particular to strengthen the role in the process of agricultural education and research are identified.

Keywords: strategy, institutions, cooperatives, extension, potential, agriculture, food security, science, innovation, efficiency.

Інформація про автора

КАЛЕТНИК Григорій Миколайович – доктор економічних наук, професор, академік НААН, Президент університету, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: kaletnik_g_m@mail.ru)

КАЛЕТНИК Григорій Николаевич – доктор економічних наук, професор, академік НААН, Президент університета, Вінницький національний аграрний університет (21008, г. Вінниця, ул. Солнечная, 3, e-mail: kaletnik_g_m@mail.ru)

KALETNIK Hrigoriy - PhD, Professor, Academician of the National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine, President of Vinnitsa National Agrarian University (21008 Vinnitsa, 3 Soniachna str., e-mail: kaletnik_g_m@mail.ru).

Стаття надійшла до редакції 4 березня 2015 року

УДК 331.526

**ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТАНОВЛЕННЯ ТА
РОЗВИТКУ МЕТОДОЛОГІЧНИХ ЗАСАД
ДЕРЖАВНОГО
РЕГУЛЮВАННЯ ЕКОНОМІКИ**

Ю.М. ЛОПАТИНСЬКИЙ,
*доктор економічних наук, професор,
завідувач кафедри економіки
підприємства і управління
персоналом*
В.В. КІНДЗЕРСЬКИЙ, *аспірант
Чернівецький національний
університет імені
Юрія Федьковича*

Висвітлені історичні аспекти становлення та розвитку методологічних засад державного регулювання економіки як інституційної системи забезпечення взаємодії економічних агентів, зокрема виробників і споживачів суспільних благ. Дана характеристика найбільш відомим концепціям та методологічним постулатам організації-здійснення регуляторної політики держави в економіці з позиції визнання різної її ролі у цьому процесі залежно від історико-еволюційної епохи економічного буття, а також у контексті теорій та наукових трактатів про державне регулювання, які зпозиціоновані різними науковцями. Дослідницька увага прикута до історизму процесу становлення держави як системи й механізму – провідника регуляторної політики впливів на економічних агентів, а також соціально-господарські процеси, спонукальні мотиви, конкурентні умови господарювання, підприємницьку ініціативу тощо. Визначена роль держави як загальноекономічного інституту в процесі становлення ринкового підприємницького середовища, а також розвитку конкуренції. Охарактеризовано найбільш відомі теорії державного регулювання економіки, а також висвітлені позиції й наукові постулати, означена роль окремих дослідників у формуванні теорії і методології державного регулювання економіки. Закцентована увага на порівнянні сучасних моделей державного регулювання економіки, а також визначені його сутнісно-функціональні ознаки у контексті глобалізації, що фундаментально впливає на пріоритети й завдання держави у системі упорядкування господарських, соціальних, ринкових, фінансово-економічних та інших відносин. Запропонована власна авторська позиція щодо оцінки сильних і слабких сторін державного регулювання економіки через порівняння сучасного й минулого в науці про управління соціально-економічними процесами в суспільстві, а також оцінку теорій, концепцій та практики регуляторних державних упорядкувань.

Ключові слова: регулювання, економіка, держава, регуляторна політика, економічні агенти, теорія, методологія, соціально-економічні процеси.

Рис. 1. Літ. 26.

Постановка проблеми. Економіка та будь-які соціально-господарські відносини, як вже склалося історично, обов'язково потребують регулювання, що доведено практикою всебічних взаємовідносин з приводу виробництва, обміну та споживання. Держава є системою, яка забезпечує організований поступ учасників економічних відносин у межах втілення відповідної регуляторної політики, тобто їй належить особлива роль. Отже,

розкриваючи підняту проблему, у постановочному плані потрібно зазначити, що повсякчас виключно важливим було і буде державне регулювання економіки, яке у своєму розвитку пройшло певний історичний шлях разом з еволюцією держави як такої. Висвітлення піднятого питання здійснюватимемо у контексті окреслення історичності розвитку держави, а також еволюційності проблематики державного регулювання економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика державного регулювання економіки досліджується багатьма науковцями як в історико-еволюційному, так і у теоретико-практичному аспекті її позиціонування у науці. Історико-економічний аспект реалізований у працях В. Белоуса і Т. Єршової [1], В. Сивоконь [3], С. Сафонова [7], Л. Мізеса [14], Б. Селігмена [17], О. Сайкевича [24] та ін. Теоретико-практичний аспект представлений дослідженнями В. Андріанова [9], О. Могильного [10], А. Желтова [13], Ф. Хайека [15], Ю. Лопатинського [16], В. Ляценка [21], вагомий вклад у розробку теоретико-методологічних основ державного регулювання економіки здійснили В. Кіп Віскузі та Джозеф Е. Гарингтон [26]. У зв'язку із цим необхідно зазначити, що з моменту зародження інституту влади, держава завжди впливала на дії суб'єктів господарювання, а питання, пов'язані з її роллю у регулюванні, з самого початку виникнення економічної науки перебували у полі зору наукових інтересів вчених. Проблема надзвичайно важлива, тому її потрібно досліджувати за різносторонніми підходами, на сукупність яких ми і прагнемо вказати у нашій статті, систематизувавши історичні моменти й узгодивши їх з науковими трактатами щодо державного регулювання в оглядовому плані.

Формулювання цілей статті – висвітлення історичних аспектів становлення та розвитку методологічних засад державного регулювання економіки як механізму впливу на господарсько-економічні, соціальні процеси, а також сферу наукових досліджень.

Виклад основного матеріалу. Сучасна “глобалізована” економіка розглядається як синтез ринкового механізму та елементів державного регулювання, які постійно змінюються під впливом розвитку світових господарських зв'язків і суспільства. Така конструкція закладена історично, адже чистої, нерегульованої економіки не існує, тому що об'єктивним є процес боротьби за ресурси, товари й ринки. Об'єктивна реальність розвитку господарського процесу в ринковій економіці вимагає регулювання, адже нерегульований ринок не може бути ефективним – цей постулат доведений часом.

Найдавнішим письмовим джерелом, у якому описуються особливості державного управління та господарювання, можна вважати “Повчання гераклеопільського царя своєму сину” (Стародавній Єгипет, XXII ст. до нашої ери) [1]. Досить цікавими для дослідження є такі пам'ятки економічної думки Стародавнього Єгипту як “Проречення Іпусера” (відома копія початку XVIII ст. до н.е.) та “Пророцтво Нефертіті”. У цих роботах описується процес розпаду централізованої системи управління державою.

Перші документальні згадки щодо регулювання державою економіки беруть початок з періоду царювання XVIII династії фараонів Давнього Єгипту (XVI ст. до н.е.) [2]. Економічна думка Стародавньої Індії визначає найвідомішими пам'ятками кодифікації ідей державного регулювання “Закони Ману” (XI ст. до н.е.) та трактат “Артхашастра” (кінець IV ст. до н.е.) [1; 3]. На нашу думку, згадані норми рівного розподілу благ були досить прогресивними для тих часів. Основними напрямками суспільної думки у Стародавньому Китаї були конфуціанство, легізм, даосизм та моїзм, які сформувалися у IV – III ст. до н. е. [4]. Ядром економічної думки Середньовіччя були філософські та політичні погляди, які зародились і панували у Стародавній Греції близько V ст. до н.е. Серед філософів, які розвивали тогочасну економічну науку, слід згадати Аристотеля, Ксенофонта, Платона та Сократа. Загалом у поглядах Стародавніх часів на певні аспекти державного регулювання чітко простежуються ідеї централізму, “примусово-адміністративної” форми втручання в економічні процеси.

Серед вчених – дослідників зазначеної проблеми доби Середньовіччя науковці виділяють Блаженного Августина (354 – 430), Фому Аквінського (1225 – 1274) та Ібн Хальдуна (1332 – 1406). Що ж стосується документальних пам'яток, щодо ролі держави у суспільних відносинах цього періоду, то одними із тих, які найяскравіше описують ці процеси, є “Руська правда” (XII – XIII ст.) – зведення законів Київської держави, “Повість временних літ” (XII ст.) та “Галицько-Волинський літопис” (XIII ст.) [5, с. 10-11].

Певний поштовх розвитку теорії державного регулювання забезпечили твори: “Утопія” Т. Мора (1516), “Трактат політичної економії” А. Монкретьєна (1615), “Місто Сонця” Т. Кампанелли (1623). Мистецтво ж управляти у державних цілях вперше було описане Н. Макіавеллі (1469 – 1527).

Наступним щаблем еволюційного розвитку економічної думки стало зародження економічних шкіл. Уже в той час, у XV ст. зародився меркантилізм (фр. *mercantilisme*, італ. – *merkante* – торговець, купець), який на наступні декілька століть став основою для формування державної політики багатьох країн Західної Європи [7, с. 45]. Серед представників меркантилізму: А. Монкретьєн, Д. Норс, Д. Юм, Дж. Локк, Дж. Стюарт, Т. Манн, У. Стаффорд, А. Ордин-Нащокін, І. Посошков та Ф. Прокопович. Дослідники виокремлюють два періоди меркантилізму: ранній та пізній (розвинутий); головною метою досліджень прихильників меркантилізму були пошуки джерел багатства, об'єктом спостережень стала торгівля, а предметом вчення – рух грошей і товарів між окремими країнами [8, с. 138]. Прихильники ж пізнього меркантилізму вбачали міру багатства держави у величині різниці між вартістю експортованих з країни та імпортованих у неї товарів.

На зміну поглядам меркантилістів, у XVIII ст. у Франції зароджується школа фізіократів (гр. *Phisis* – природа; *kratos* – влада, сила): Ф. Кене – “Економічна таблиця”) і А. Тюрго – “Роздуми про створення і розподіл багатств”. Економісти-фізіократи науково обґрунтували концепцію, відповідно до якої багатство суспільства створюється у сфері виробництва, а не обігу. Ф. Кене висунув теорію «природного порядку», у якій стверджував, що приватний інтерес не може відокремлюватися від інтересу суспільного [6, с. 11-12]. Теорії фізіократів породили доктрину “природної свободи” (“*laissez faire*” – фр. вираз – нехай кожний йде своїм шляхом), згідно якої уряд не повинен регулювати та контролювати приватні підприємства, бо вільна конкуренція якнайкраще враховує інтереси суспільства. На цих підвалинах сформувалася класична теорія регулювання (саморегулювання), яка в принципі заперечує будь-яке втручання держави в економіку [10, с. 12].

Становлення капіталізму у Західній Європі вимагало нових ідей, поглядів на роль та місце держави у системі економічних відносин, підприємці тяжіли до звільнення з-під опіки держави. У цьому ракурсі цікаво розглянути погляди англійського вченого У. Петті. У ранніх роботах економіста чітко простежуються меркантилістські погляди. Так У. Петті політичну економію трактував як “політичну анатомію” та навіть зробив спробу сформулювати перший нарис політичної анатомії [6, с. 55]. І незважаючи на те, що англійський економіст не сформулював свого чіткого бачення ролі та місця держави у економічних процесах, його дослідження дали поштовх та натхнення до цього наступним економістам-класикам.

У розвитку ідей класичної політичної економії вирішальну роль відіграли наукові трактати А. Сміта та Д. Рікардо. А. Сміт у праці “Дослідження про природу і причини багатства народів” наголосив на тому, що ринок є найкращим інструментом для забезпечення сталого економічного зростання та рівня стабільного суспільного добробуту. Домінуючою рисою праці А. Сміта стало обґрунтування необхідності обмеження ролі держави в економіці, оскільки особистий інтерес та конкурентна боротьба природно поєднують досягнення власної вигоди з реалізацією інтересів суспільства в цілому, а економіка, на його переконання, управляється “невидимою рукою” [6, с. 12]. Під цим регулятором він розумів свободу вибору сфери господарської діяльності, здорову конкуренцію, свободу підприємництва та інші свободи суспільної діяльності.

Д. Рікардо, як і А. Сміт, був прихильником ідеї “природної гармонії” та вважав, що у економіці діють об’єктивні та стихійні закони і забезпечують встановлення економічної рівноваги за умови невтручання держави. Англійський економіст наголошував на необхідності формування державної економічної політики для забезпечення розвитку виробничих сил суспільства.

Ідеї класиків знайшли продовження у працях економістів нової хвилі, зокрема – Ж. Б. Сея, Т. Р. Мальтуса, Дж. С. Міля (1806-1873 рр.) та ін. Так, Ж. Б. Сей запропонував формулювання «закону ринків» (пізніше – «закон Сея»), згідно якому будь-яка пропозиція породжує свій попит [12, с. 86]. Т. Р. Мальтус розглядав прибуток як головний рівноважний «пристрій» економіки. У головній праці Д. С. Міля „Основи політичної економії” (1848 р.) критикується застосування протекціонізму та будь-яке обмеження прав та свобод профспілок. Економіст чітко усвідомлює, що самотужки ринок не може вирішити багато проблем, переважно соціального характеру [13, с. 140].

Погляди класиків домінували до 30-х рр. XIX ст. Після економічної кризи 1825 р., яка “наглядно” проілюструвала недосконалість запропонованої теорії ринкового саморегулювання, ідеї А. Сміта та Д. Рікардо почали відходити на другий план. Саме у цей період набувають популярності ідеї наукового соціалізму К. Маркса та Ф. Енгельса. У основі теорії марксизму панували наступні ідеї: зміна ринкового самоврядування централізованим державним плануванням, ліквідація приватної власності та державний контроль засобів виробництва та його результатів. Яскравим прикладом практичного застосування теорій марксизму була економічна система Радянського Союзу. На початкових етапах відбувались значна структурна перебудова держави, швидке пристосування економічної системи до екстремальних умов функціонування, але вже через півстоліття адміністративно-командна система у “марксистсько-ленінському варіанті” вичерпала себе.

Вагомий внесок у розвиток теорії ринкової економіки зробили представники німецької історичної школи, а саме: Б. Гільдебранд, В. Рошер, К. Кніс, Ф. Ліст, згодом і – В. Зомбарт, Г. Шмоллер, К. Бюхер та ін. Вчені розуміли неминучість активної ролі держави у економічному житті, але водночас застерігали від можливих результатів цього втручання.

Наступним напрямом економічної науки, який у своїй ідеології схиляється до провідної ролі ринку, а не держави, є неокласицизм – пануюча ідеологія сучасної економічної науки. Засновником та основним розробником неокласичного напрямку в економічній науці вважають А. Маршалла. Представники даної школи займалися багатоаспектним аналізом регульованої ринкової економіки, використовуючи як інструмент економічні моделі.

“Синонімом” ринкової економічної системи можна вважати ліберальну модель, в основі якої закладені такі економічні явища і процеси як приватна власність на засоби виробництва, свобода вибору та гарантія прав і свобод підприємців. Найвідомішими виразниками даного економічного вчення XX століття прийнято вважати представників австрійської економічної школи – Л. фон Мізеса та Ф. Хайєка. Характерною рисою теорії лібералізму була критика соціалістичних поглядів.

Л. фон Мізес наголошує: “Нежиттєздатність усіляких схем соціалізму та централізованого планування визначена неможливістю будь-якого економічного розрахунку в умовах відсутності приватної власності на засоби виробництва, коли не існує ринкових цін, що оцінюють реальну участь різних факторів” [14, с. 91]. Учень і послідовник Мізеса, Ф. Хайєк у критиці соціалістичних поглядів стверджує про неможливість розвитку економічної системи без таких постулатів економіки як вільне ціноутворення, конкуренція, свобода вибору господарської діяльності та ін.

Питання ролі держави у економічних процесах представниками даної економічної течії обговорювались досить бурхливо. Так Л. фон Мізес якнайкращим варіантом бачить той, коли держава не втручається у діяльність ринку [14, с. 16], тим самим зводячи роль держави до функцій “паралізованого гравця”, який ніби і приймає участь у “економічній грі”, а вдяти

нічого не може. Менш категоричні погляди Ф. Хайєка з цього приводу: “держава, що втілює навмисно організовану та свідомо контрольовану владу, повинна становити тільки невелику частину значно більш місткого організму, який називається “суспільством”, забезпечуючи лиш тільки ту правову рамку, у межах якої вільне співробітництво людей мало би максимальний простір» [15, с. 41].

Своєрідною альтернативою розв’язання дискусійного питання місця та ролі держави у економічних процесах стало зародження такого напряму економічної думки як інституціоналізм, який відкидав як цілковите панування держави в економіці, так і домінування ринку. Сучасні науковці розглядають декілька періодів становлення та розвитку інституційної теорії. Представниками першого періоду вважають Дж. Гобсона, Дж. Коммонса, Т. Веблена, У. Гамільтона, У. Мітчела. Вони були прихильниками антикризового регулювання економіки та ведення ліберально-реформаційної соціальної політики. Новаторством даної школи став своєрідний синтез економіки, філософії, соціології, історії, психології та проведення досліджень на стиках цих наук.

Не слід забувати про роль Дж. М. Кейнса – ініціатора зародження антициклічного макроекономічного мислення. Вчений розкриває такі важливі питання грошової теорії як проблема валютного курсу та золотого стандарту, роль банківської сфери, політика центрального банку, механізм міжнародних розрахунків тощо. Запропонований “рецепт” підтримки зайнятості через фінансування суспільних робіт із державної казни як механізму державного регулювання, який постав основою американської антикризової політики, що полягала в глибинному державному втручанні у економіку, банківську та фінансову системи, трудові та соціальні відносини. Світове визнання Дж. М. Кейнсу принесла його головна праця “Загальна теорія зайнятості, процента і грошей” (1936) [18]. Саме кейнсіанству інкримінують перемогу над кризою 30-х років ХХ ст., що майже на півстоліття зробило вчення Дж. М. Кейнса флагманом економічної науки.

Проте вже у 70-х роках ХХ ст. почали проявлятися недоліки кейнсіанського “рецепту” виходу з кризи. Модель Дж. М. Кейнса проявляла стійкість виключно в умовах високих темпів зростання. Кейнсіанству не вдалося цілком витіснити неокласичну школу. Поступово почали поширюватись тенденції до згортання політики державного втручання у економічні процеси [6, с. 16]. Їх причинами слід вважати такі негативні економічні явища як зниження темпів продуктивності праці, спад ділової активності, зростання темпів інфляції та ін.

На перший план виступають неокласичні погляди саморегулювання економіки, зокрема монетаризм, теорія раціональних очікувань та ін.

Провідну роль у цей період відіграло вчення нобелівського лауреата Фрідмена-Хайєка. В його основу покладені принципи вільного ринку, а своєрідним виходом із кризової ситуації вважалось невтручання держави у економіку та панування вільного підприємництва. Так, М. Фрідмен значну роль відводив грошам, що перебували в обігу. Отже, вплив держави полягав у дотриманні щорічних темпів зростання грошової маси на рівні 3-5%. І навіть такі особливі сфери як освіта і медицина, на думку М. Фрідмена, найкраще функціонуватимуть у режимі саморегулювання. Економіст вважав, що прихід вільних ринкових відносин невідворотний, і значний вклад у їх побудову вносить інтернет-економіка [6, с. 17-18].

Еволюційним можна вважати поєднанням переваг неокейнсіанства і неолібералізму, що втілювалось у формування поглядів “неокласичного синтезу”. Трохи згодом американський економіст, лауреат Нобелівської премії П. Самуельсон об’єднав “неокласичний синтез” А. Маршала – вчителя з теорією Дж. М. Кейнса – учня, у сфері державного регулювання у новий еволюційний напрямок економічної думки – “новий неокласичний синтез”.

Досить цікавою є система економічних стабілізаторів, розроблена П. Самуельсоном. Вона складається із стабілізаторів, притаманних ринковим саморегуляторам (попит, пропозиція, ціна, прибуток, відсоток тощо) та регульованих з боку держави (оподаткування, держзамовлення, інвестиції, субсидії та ін.).

Американський економіст Дж. Гелбрейт у своїй роботі “Економічні теорії і цілі суспільства” наголошував, що ринкова система повинна існувати поряд з плановою. Різниця між плановою і ринковою системами полягає не у прагненні позбутися обмежень ринку та знайти контроль над економічним середовищем, вона полягає в інструментах, за допомогою яких досягаються цілі, і в тому, наскільки успішними виявляються такі спроби [21].

Загострення кризи класичних і неокласичних поглядів у другій половині ХХ ст. як логічне продовження попередніх концепцій переросло у формування ідей неінституціоналізму. Його представниками дослідники вважають А. Алчіана, Г. Демсеца, Д. Норта, Дж. Б'юкенена, К. Менара, М. Олсона, О. Вільямса, Р. Коуза, Р. Познера, С. Пейовича, Т. Еггертсона та ін. Сучасний представник неінституціональних поглядів Д. Норт зазначає, що неокласична теорія, як і інші теорії з інструментарію соціальних наук, у даний час не можуть дати задовільного пояснення відмінностей у функціонуванні суспільств та економік як в окремо взятий момент часу, так і протягом певного періоду, тоді як розвиток теорії інституціональних змін являється необхідною умовою подальшого прогресу соціальних наук у цілому та економічної особливо [22, с. 6]. Основою сучасних економічних поглядів даної школи є вивчення економічних факторів залежно від інституціональних умов середовища, в якому вони функціонують.

Світова криза фінансових ринків, яка розпочалась у 1997 році у Таїланді та поширилась на всі континенти, дала поштовх для критичного переосмислення поглядів на теорію державного регулювання економічних процесів. У своїй книзі “Криза світового капіталізму” (1999) американський фінансист та інвестор Дж. Сорос стверджує, що під час фінансової кризи діє не маятниковий механізм, відновлюючи стан пропорційності складових економічної системи, а колесо, яке руйнує одну економіку за іншою. Тож фінансист пропонує створити нові фінансові інститути для забезпечення стабільності світової економіки [23], що поступово реалізується у подальшому.

Що стосується поглядів вітчизняних науковців на проблематику місця держави у економічній системі, то первинні уявлення на цю тему почали зароджуватись на початку ХІХ ст., проте більшої уваги варті напрацювання періоду другої половини ХІХ ст. – початку ХХ ст. Саме на цей період припадає зародження та розвиток капіталістичних відносин в Україні (яка входила на той час до складу Росії). Вже традиційними для того періоду можна вважати три гілки наукових поглядів: ідеї вільного ринку, погляди активної ролі держави у економіці та поєднання елементів поміркованого втручання держави у економічне життя суб'єктів господарювання в умовах ринкового саморегулювання [6, с. 27], що в цілому збігається із загальними тенденціями розвитку світової думки.

Найяскравішими захисниками ідей вільного ринку серед вітчизняних науковців прийнято вважати І.Вернадського, М.Бунге та Т.Степанова. Постать останнього розглядають як одного із родоначальників ідей класичної економічної теорії як в Україні, так і Росії [24, с. 196].

Погляди німецької історичної школи та марксизму у питаннях взаємодії держави та економіки поділяли такі науковці як В. Яроцький, І. Янжул, К. Воблий, М. Туган-Барановський, М. Соколов та ін. [6, с. 29].

Для прикладу О. Сайкевич у своїй праці про дослідження поглядів українських економістів на державне регулювання обстоює думку дослідників про вагомий вклад наших науковців у цій сфері [24, с. 202]. Хоча не всі поділяють ці погляди.

Сучасні теоретичні концепції ролі держави у економіці спрямовані на гармонійне поєднання найкращих елементів ринкового саморегулювання із “корегуючим” втручанням державних інституцій. Безперечно, науковцям України досить важко розробити власну цілісну систему поглядів на цю проблему, враховуючи досить малий досвід державності. У цьому випадку корисним може стати світовий досвід перемог та поразок у розробці даної проблематики з творчим врахуванням історичних, геополітичних, суспільних та економічних особливостей нашої країни.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Аналізуючи етапи розвитку економічного вчення, бачимо, що питання ролі держави у економічних відносинах завжди спричиняло жваву дискусію. Спостерігається ефект маятника панування теорій “за” і “проти” активного втручання держави у економічну сферу. Проблематика місця, ролі та функцій держави породжувала ряд суміжних, невід’ємних питань, зокрема про прибутковість сфер обігу та виробництва, суть та роль прибутку у економічній системі, процес вільного ціноутворення, саморегулювання ринків, ринкову рівновагу, циклічність та ін. Домінування тієї чи іншої теорії у певний період часу, на нашу думку, має ряд об’єктивних причин та обставин. Аналіз тенденції превалювання економічних поглядів на роль держави у економіці останнього століття дозволяє дійти висновку, що переломні моменти у зміні акцентів економічної політики відбувалися у періоди глобальних економічних криз. Саме гостра необхідність у подоланні таких негативних економічних явищ як перевиробництво, інфляція, безробіття, монополії, зубожіння народу та інше стають своєрідними каталізаторами еволюції економічних поглядів. Водночас, економічне життя ХХІ століття зазнає стрімких змін і трансформацій, що залишає питання ролі й обсягів, форм і методів державного регулювання відкритим і становить завдання подальших наукових досліджень у цьому напрямі.

Список використаних джерел

1. Белоус В.М., Ершова Т.В. История экономических учений. – Ростов н/Д : Феникс, 1999. – 544 с.
2. Біблія, кн. Буття, 41.
3. Артхашастра или наука политики. – М.; Л. : Изд-во АН СССР, 1959. – 793 С.
4. Всемирная история экономической мысли. В 6 т. / МГУ им. М.В. Ломоносова; Гл. ред.кол. : В.Н. Черковец (гл. ред.) и др. – М. : Мысль, 1987. – Т.1. – 606 с.
5. Сивоконь В.О. Історія економічних учень і розвиток економічної думки в Україні. – Х. : ХарРІ УАДУ “Магістр”, 2002. – 120 с.
6. Могильний О.М. Державне регулювання економіки / О. М. Могильний. – К. : Ін-т підготовки кадрів державної служби зайнятості України, 2006. – 490 с.
7. Сафронов С.А. Государство в экономической системе общества / Сафронов С.А. – Д. : Січ. – 1999. – 212 с.
8. Нуреев Р. Предпосылки новой экономической парадигмы: онтология и гносеология / Р. Нуреев // Вопросы экономики. – 1993. – №4. – С. 131-144.
9. Андрианов В. Эволюция основных концепций регулирования экономики (от теории меркантилизма до теории функциональных экономических систем) / В. Андрианов // Общество и экономика. – 2005. – №4. – С. 3-47.
10. Могильний О.М. Державне регулювання аграрного виробництва в період трансформації економіки / О.М. Могильний. – К. : ІАЕ УААН, 2002. – 430 с.
11. Соціальний розвиток України : сучасні трансформації та перспективи / [С.І. Бандур, Т.А. Заяць, В.І. Куценко, Л.Г. Богуш, О.О. Кучинська] / під ред. Б.М. Данилишина. – Черкаси : Брама-Україна, 2006. – 758 с.
12. Юхименко П. І. Історія економічних учень / П.І. Юхименко, П.М. Леоненко. – К. : Знання-Прес, 2002. – 514 с.
13. Желтов А. М. Государственное регулирование экономики / А.М. Желтов. – Нижний Новгород : Издательство Волго-Вятской академии государственной службы, 2000. – 157 с.
14. Мизес Л. Индивид, рынок и правовое государство. – СПб. : Пневма, 1999. – 196 с.
15. Хайек Ф. А. Индивидуализм и экономический порядок. – М. : Изограф, 2001. – 256 с.
16. Лопатинський Ю. М. Трансформація аграрного сектора: інституціональні засади / Ю. М. Лопатинський – Чернівці : Рута, 2006. – 344 с.

17. Селигмен Б. Основные течения современной экономической мысли: Пер. с англ. – М. : Прогресс, 1968. – 600 с.
18. Гриньова В.М., Новікова М.М. Державне регулювання економіки. – К. : Знання, 2008. – 398 с.
19. Довбенко М.В. Видатні незнайомці (Наукові ідеї, здобутки та життя економістів – лауреатів Нобелівської премії). — Івано-Франківськ, 1995. — 204 с.
20. Уистиян И.П. Самуэльсон о государственном регулировании экономики // Экономист. – 2001. – №7. – С. 96-93.
21. Лященко В.П. Государственное регулирование деятельности коммерческих организаций. – М. : Новый век, 2001. – 208 с.
22. Норт Д. Институциональные изменения: рамки анализа // Вопросы экономики. – 1997. – №3. – С.6-17.
23. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности. Пер. с англ. – М. : Инфра, 1999. – 262 с.
24. Сайкевич О.Д. Українські економісти другої половини XIX – початку XX ст. про необхідність та конкретні форми державного регулювання ринкової економіки // Історія народного господарства та економічної думки України. Міжвід. зб. наук. праць. – Вип. 31-32. – К., 2000. – С. 195-204.
25. Аграрная политика (Западная и Восточная Европа, Россия) / В.И.Назаренко / Под общей ред. В.И. Назаренка. – М. : ВНИИТЭИагропром. – 2000. – Ч.1. – С. 50–58.]
26. Віскузі В. Кіп. Економічна теорія регулювання та антимонопольна політика: Пер. з англ. / В. Кіп Віскузі, Джозеф Е. Гарингтон (мол.); Наук. ред. пер. та авт. передм. О. Колієвич. – К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2004. – 1047 с.

Список джерел у транслітерації/References

1. Belous V.M., Ershova T.V. Istoriia ekonomicheskikh uchenii. – Rostov n/D : Feniks, 1999. – 544 s.
2. Biblia, kn. Buttia, 41.
3. Arthashastra ili nauka politiki. – М.; L. : Izd-vo AN SSSR, 1959. – 793 S.
4. Vsemirnaia istoriia ekonomicheskoy mysli. V 6 t. / MGU im. M.V. Lomonosova; Gl. red.kol. : V.N. Cherkovets (gl. red.) i dr. – М. : Mysl, 1987. – Т.1. – 606 s.
5. Syvokon V.O. Istoriia ekonomichnykh uchen i rozvytok ekonomichnoi dumky v Ukraini. – Kh. : KharRI UADU “Mahistr”, 2002. – 120 s.
6. Mohylnyi O.M. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky / O. M. Mohylnyi. – К. : In-t pidhotovky kadriv derzhavnoi sluzhby zainiatosti Ukrainy, 2006. – 490 s.
7. Safronov S.A. Gosudarstvo v ekonomicheskoi sisteme obshchestva / Safronov S.A. – D. : SICh. – 1999. – 212 s.
8. Nureev R. Predposylki novoy ekonomicheskoi paradigmy: ontologii i gnoseologii / R. Nureiev // Voprosy ekonomiki. – 1993. – #4. – S. 131-144.
9. Andrianov V. Evoliutsiia osnovnykh kontseptsii regulirovaniia ekonomiki (ot teorii merkantilizma do teorii funktsionalnykh ekonomicheskikh sistem) / V. Andrianov // Obshchestvo i ekonomika. – 2005. – #4. – S. 3-47.
10. Mohylnyi O.M. Derzhavne rehuliuвання ahrarnoho vyrobnytstva v period transformatsii ekonomiky / O.M. Mohylnyi. – К. : IAE UAAN, 2002. – 430 s.
11. Sotsialnyi rozvytok Ukrainy : suchasni transformatsii ta perspektyvy / [S.I. Bandur, T.A. Zaiats, V.I. Kutsenko, L.H. Bohush, O.O. Kuchynska] / pid red. B.M. Danylyshyna. – Cherkasy : Brama-Ukraina, 2006. – 758 s.
12. Yukhymenko P. I. Istoriia ekonomichnykh uchen / P.I. Yukhymenko, P.M. Leonenko. – К. : Znannia-Pres, 2002. – 514 s.

13. Zheltov A. M. Gosudarstvennoie regulirovaniie ekonomiki / A.M. Zheltov. – Nizhni Novgorod : Izdatelstvo Volgo–Viatskoi akademii gosudarstvennoi sluzhby, 2000. – 157 s.
14. Mizes L. Individ, rynek i pravovoie gosudarstvo. – SPb. : Pnevma, 1999. – 196 s.
15. Hayek F. A. Individualizm i ekonomicheskii poriadok. – M. : Izograf, 2001. – 256 s.
16. Lopatynskiy Yu. M. Transformatsiia ahrarnoho sektora: instytutsionalni zasady / Iu. M. Lopatynskiy – Chernivtsi : Ruta, 2006. – 344 s.
17. Seligmen B. Osnovnyie techeniia sovremennoi ekonomicheskoi mysli: Per. s angl. – M. : Progress, 1968. – 600 s.
18. Hrynova V.M., Novikova M.M. Derzhavne rehuliuвання ekonomiky. – K. : Znannia, 2008. – 398 s.
19. Dovbenko M.V. Vydatni neznaiomtsi (Naukovi idei, zdobutky ta zhyttia ekonomistiv – laureativ Nobelivskoi premii). — Ivano-Frankivsk, 1995. — 204 s.
20. Uistiian I.P. Samuelson o gosudarstvennom regulirovanii ekonomiki // Ekonomist. – 2001. – #7. – S. 96-93.
21. Liashchenko V.P. Gosudarstvennoie regulirovaniie deiatelnosti kommercheskih organizatsii. – M. : Novyi vek, 2001. – 208 s.
22. Nort D. Institutsionalnyie izmeneniia: ramki analiza // Voprosy ekonomiki. – 1997. – #3. – S.6-17.
23. Soros Dzh. Krizis mirovogo kapitalizma. Otkryitoe obshchestvo v opasnosti. Per. s angl. – M. : Infra, 1999. – 262 s.
24. Saikevych O.D. Ukrainski ekonomisty druhoi polovyny XIX – pochatku XX st. pro neobkhidnist ta konkretni formy derzhavnoho rehuliuвання rynkovoї ekonomiky // Istoriia narodnoho hospodarstva ta ekonomichnoi dumky Ukrainy. Mizhvid. zb. nauk. prats. – Vyp. 31-32. – K., 2000. – S. 195-204.
25. Ahrarnaia politika (Zapadnaia i Vostochnaia Yevropa, Rossiia) / V.Y.Nazarenko / Pod obshchei red. V.Y. Nazarenko. – M. : VNIITEYagroprom. – 2000. – Ch.1. – S. 50–58.]
26. Viskuzi V. Kip. Ekonomichna teoriia rehuliuвання ta antymonopolna polityka: Per. z anhl. / V. Kip Viskuzi, Dzhozef E. Harynhton (mol.); Nauk. red. per. ta avt. peredm. O. Koliievych. – K. : Vyd-vo Solomii Pavlychko “Osnovy”, 2004. – 1047 s.

АННОТАЦИЯ

ИСТОРИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ МЕТОДОЛОГИЧЕСКИХ ОСНОВ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОНОМИКИ

**ЛОПАТИНСКИЙ Юрий Михайлович, д.э.н., профессор,
заведующий кафедрой экономики предприятия и управления персоналом
КИНДЗЕРСКИЙ Виталий Владимирович, аспирант
Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича**

Определены исторические аспекты становления и развития методологических основ государственного регулирования экономики как институциональной системы обеспечения взаимодействия экономических агентов, прежде всего производителей и потребителей общественных благ. Дана характеристика концепциям и методологическим постулатам организации-осуществления регуляторной политики государства в экономике с позиции определения разной ее роли в данном процессе в зависимости от историко-эволюционной эпохи экономического бытия, а также в контексте теорий и научных трактатов относительно государственного регулирования, которые спозиционированы разными

исследователями. Исследовательское внимание не обошло и исторических аспектов организационно-прохождения процесса становления государства как системы, а также механизма – проводника регуляторной политики влияния на экономических агентов, социально-хозяйственные процессы, мотивы их осуществления, конкурентные условия хозяйствования, предпринимательскую инициативу и др. Охарактеризована роль государства как общеэкономического института в процессе становления рыночной предпринимательской среды, а также развития конкуренции. Дана характеристика наиболее известным теориям государственного регулирования экономики, а также показаны позиции и научные постулаты, определена роль определенных исследователей в формировании теории, а также методологии государственного регулирования экономики. Сакцентировано внимание на сравнении моделей государственного регулирования экономики, а также определены его сущностно-функциональные параметры в контексте глобализации, что фундаментально влияет на приоритеты и задания государства в системе упорядочения хозяйственных, социальных, рыночных, финансово-экономических и других отношений. Представлена собственная авторская позиция относительно оценки сильных и слабых сторон государственного регулирования экономики через сравнение теперешнего и прошлого в науке об управлении социально-экономическими процессами в обществе, а также оценку теорий, концепций, практики регуляторных государственных упорядочений.

Ключевые слова: регулирование, экономика, государство, регуляторная политика, экономические агенты, теория, методология, социально-экономические процессы.

ANNOTATION

HISTORICAL ASPECTS OF FORMATION AND DEVELOPMENT OF METHODOLOGICAL BASES OF STATE REGULATION OF ECONOMY

LOPATINSKII Yuri, PhD, Professor

Head of the department of business economics and human resource management

KINDZERSKY Vitaliy, graduate student

Chernivtsi National university named after Yuri Fedkovych

Historical aspects of the formation and development of methodological principles of state regulation of the economy as an institutional system of economic agents interaction, including producers and consumers of public goods are clarified. The characteristic of the best-known concepts and methodological postulates of implement of regulatory policy in the economy from different positions of its role recognition in this process, depending on the historical and evolutionary period of economic life, and in the context of theories and scientific treatises on government regulation determined by scientists is given. The research attention is paid to the historical process of formation of the state as a system and mechanism of conducting of regulatory policy of impacts on economic agents and the social and economic processes, motives, competitive economic conditions, business initiative, etc. The role of the state as the general economic institution in the process of market business environment and competition is determined. The most famous theory of state regulation of the economy and positions and scientific postulates are

characterized and the role of some researchers in theory and methodology of state regulation of the economy formation is defined. Attention on modern models of economy state regulation comparing is focused, as well as functional features in the context of globalization, which fundamentally affects the priorities and objectives of the state in ordering system of economic, social, market, financial, economic and other relations are determined. Author's own position to assess the strengths and weaknesses of state regulation of the economy by comparing the present and past in the science of management of social and economic processes in society, as well as evaluating theories, concepts and practices of government regulatory arrangement is offered.

Keywords: regulation, economics, government, regulatory politika, economic agents, teoriya, methodology, sotsialno-ekonomicheskie processes.

Інформація про авторів

ЛОПАТИНСЬКИЙ Юрій Михайлович – доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки підприємства і управління персоналом, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (58000, м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2, e-mail: y.lopatynskyi@chnu.edu.ua)

КІНДЗЕРСЬКИЙ Віталій Володимирович – аспірант, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича (58000, м. Чернівці, вул. Кафедральна, 2, e-mail: y.lopatynskyi@chnu.edu.ua)

ЛОПАТИНСКИЙ Юрий Михайлович – доктор экономических наук, профессор, заведующий кафедрой экономики предприятия и управления персоналом, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (58000, г. Черновцы, ул. Кафедральная, 2, e-mail: y.lopatynskyi@chnu.edu.ua)

КИНДЗЕРСКИЙ Виталий Владимирович – аспирант, Черновицкий национальный университет имени Юрия Федьковича (58000, г. Черновцы, ул. Кафедральная, 2, e-mail: y.lopatynskyi@chnu.edu.ua)

LOPATYNSKYI Yuriy - Doctor of Economic Sciences, professor, Head of the Department of Business Economics and Human Resource Management, Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych (58000 Chernivtsi, Kafedralnaya Str. 2, e-mail: y.lopatynskyi@chnu.edu.ua)

KINDZERSKYI Vitaliy – graduate student, Chernivtsi National University named after Yuriy Fedkovych (58000 Chernivtsi, Kafedralnaya Str. 2, e-mail: y.lopatynskyi@chnu.edu.ua)

Стаття надійшла до редакції 12 березня 2015 року

УДК 331.526

ФОРМУВАННЯ ЗАЙНЯТОСТІ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ В АГРАРНОМУ СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

М.А. КОРОТЄЄВ, кандидат
економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки,
Уманський національний
університет садівництва
О.С. КОЛЕСОВ, кандидат
економічних наук, доцент,
доцент кафедри міжнародної
економіки,
Вінницький національний аграрний
університет

Досліджено сучасні тенденції та визначено особливості формування кількісних та якісних характеристик трудового потенціалу аграрного сектору економіки України. Встановлено, що скорочення зайнятості у сільській місцевості України пов'язано у першу чергу із масовим вивільненням працівників сільськогосподарських підприємств. Досліджено трансформацію якісних характеристик персоналу сільськогосподарських підприємств. Простежується прагматичне прагнення роботодавців зберегти на підприємстві у першу чергу тих працівників, які перебувають у найбільш продуктивному віці, мають високий рівень освіти, практичного досвіду, кваліфікації і здатні до ефективної праці.

Установлено, що в умовах звуження сфери прикладання праці та відсутності альтернатив працевлаштування у сільській місцевості широкого поширення набула зайнятість у неформальному секторі економіки. Найвищий рівень зайнятості у неформальному секторі економіки характерний для осіб з низьким рівнем освіти, кваліфікації та конкурентоспроможності на сільському ринку праці. Визначено, що така форма зайнятості має вимушений характер, не сприяє продуктивному використанню трудового потенціалу, не гарантує достатнього рівня доходу і не забезпечує навіть мінімальних соціальних гарантій, що дає підстави вважати її однією з форм прихованого безробіття на селі.

Обґрунтовано необхідність диверсифікації економічної діяльності сільських територій як стратегічного напрямку створення нових робочих місць, формування альтернатив домінуючій аграрній сфері та забезпечення продуктивної зайнятості сільського населення. Визначено, що пріоритетами мають стати інвестиційно-інноваційний розвиток збалансованого великотоварного аграрного виробництва, виробництво органічної продукції, стимулювання розвитку в сільській місцевості несільськогосподарських видів діяльності, розвиток виробничої, комерційної та соціальної інфраструктури сільських територій, поширення малого та середнього бізнесу в сфері зеленого туризму, ресторанного, готельного бізнесу, місцевих народних промислів.

Ключові слова: трудовий потенціал, зайнятість, безробіття, неформальний сектор економіки, диверсифікація.

Табл. 4. Літ. 11.

Постановка проблеми. У системі виробничо-економічного потенціалу аграрного сектору економіки провідним елементом виступає трудовий потенціал. Особливості його формування і розвитку, якісні характеристики та продуктивність використання у вирішальній мірі визначають економічні результати, ефективність та конкурентоспроможність вітчизняного сільського господарства.

Звуження сфери прикладання праці і відсутність альтернатив працевлаштування у сільській місцевості призвели до інтенсивного зростання безробіття та зосередження значної частини економічно активного населення у неформальному секторі економіки. Нові загрози для сільського ринку праці пов'язані з формуванням зони вільної торгівлі з країнами ЄС, що може призвести до ослаблення позицій національних виробників на внутрішньому ринку продовольства з одного боку і до скорочення обсягів експорту сільськогосподарської продукції до країн Митного союзу – з іншого. Все це може спричинити підвищення темпів скорочення зайнятості в аграрному секторі економіки України та посилити і без того гостру проблему безробіття у сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню теоретико-методологічних і прикладних аспектів проблеми підвищення зайнятості трудового потенціалу в аграрному секторі економіки присвячені роботи видатних вчених економістів: С.І. Бандур [1], Д.П. Богині [2], О.А. Грішньої [3], В.С. Дієсперова [4], Е.М. Лібанової [5], К.І. Якуби [6] та інших. Разом з тим, суттєве загострення проблеми зайнятості трудового потенціалу села, поширення безробіття і зайнятості в неформальному секторі економіки, вимагає детальних наукових досліджень цієї складної соціально-економічної проблеми і розробки напрямів формування продуктивної зайнятості в аграрному секторі економіки України.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження є оцінка сучасних тенденцій формування зайнятості трудового потенціалу в аграрному секторі економіки України та обґрунтування напрямів забезпечення її продуктивного рівня.

Виклад основного матеріалу. Найбільші обсяги вивільнення робочої сили у сільській місцевості України пов'язані зі скороченням найманих працівників сільськогосподарських підприємств (табл. 1).

Таблиця 1

Економічна активність населення України, тис. осіб

Показник	2000р.	2005р.	2010р.	2011р.	2012р.	2013р.	2013р. у % до 2000р.
Середньорічна чисельність наявного населення – всього	49176,5	47105,2	45870,7	45706,1	45593,3	45489,6	92,5
у т.ч. сільське населення	16031,3	15161,7	14387,5	14294,8	14214,8	14132,1	88,2
Економічно активне населення – всього	22830,8	22280,8	22051,6	22056,9	22011,5	21980,6	96,3
у т.ч. сільське населення	6894,6	6987,0	6967,7	6971,9	6878,6	6908,0	100,2
Зайнято – усього	20175,0	20680,0	20266,0	20324,2	20354,3	20404,1	101,1
у т.ч. сільське населення	6429,3	6586,1	6474,2	6450,3	6370,7	6405,9	99,6
у т.ч. сільське господарство, мисливство, лісове господарство	4334,1	3986,3	3094,5	3393,8	3506,7	3577,5	82,5
з них – кількість найманих працівників	2752,8	1418,1	794,7	719,9	749,3	661,4	24,0

Джерело: [8, 9].

Основою для нього виступило значне зниження потреби у робочій силі у результаті різкого спаду обсягів сільськогосподарського виробництва і зниження його насиченості трудомісткими видами продукції. Значно активізувався процес вивільнення робочої сили з сільськогосподарських підприємств після їх реформування на засадах приватної власності на

землю та майно з прийняттям у грудні 1999 р. Указу Президента України “Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки” [7]. Це стало наслідком прагматичного прагнення нових власників оптимізувати чисельність персоналу відповідно до виробничих потреб підприємств, зменшити витрати на оплату праці та підвищити ефективність діяльності реформованих підприємств, а також посилення у даний період процесів банкрутства і ліквідації значної частини неефективних суб’єктів господарювання.

Виробничий напрям аграрних підприємств набув чіткої орієнтації на розвиток тих галузей, що потребують найменших затрат праці та коштів і можуть гарантовано забезпечити прибуткову діяльність. Такі трансформації у галузевій структурі викликали не лише скорочення потреби у робочій силі, але й призвели до посилення сезонності праці, сприяли поширенню неповної зайнятості працівників сільськогосподарських підприємств. У більшості випадків основна маса працівників робітничих професій зайнята неповний рік, їх приймають на роботу на період виконання сезонних робіт, а по його закінченні – звільняють. Так у 2013 р. із сільськогосподарських підприємств України було звільнено 56,9% від середньооблікової кількості штатних працівників, а прийнято – 52,3%. За таких умов звільнені працівники позбавлені постійного джерела доходу впродовж року та не мають гарантій на працевлаштування у наступному сезоні.

Загострює проблему зайнятості у сільській місцевості посилення процесів агропромислової інтеграції та стрімкий розвиток в аграрному секторі України інтегрованих агропромислових формувань – агрохолдингів. Це призводить до цілого ряду негативних наслідків, оскільки ліквідуються неконкурентоспроможні галузі сільськогосподарського виробництва та підприємства, зменшується потреба в робочій силі, руйнується сільська інфраструктура та поселенська мережа. Особливо яскраво це проявляється у тих агрохолдингах, що здійснюють виключно виробництво, переробку та реалізацію рослинницької продукції.

Поряд з прискореними темпами скорочення чисельності персоналу сільськогосподарських підприємств України за досліджуваний період відбулися зміни у його якісних характеристиках. У статевій структурі працівників спостерігається тенденція до зниження частки жінок, зайнятих у сільськогосподарському виробництві, яка впродовж 2005-2013 рр. скоротилася з 37,8 до 32,9 %. Це пов’язано з тим, що найбільший спад обсягів виробництва відбувся в тих галузях, де традиційно домінуючою є жіноча праця – тваринництво, буряківництво, овочівництво, картоплярство, садівництво та ін.

Важлива роль серед якісних характеристик трудового потенціалу належить віковому складу його носіїв. Загострення кризових демографічних процесів у формуванні сільського населення України, його старіння, міграційний відтік сільської молоді призвели до зростання у складі працівників сільськогосподарських підприємств питомої ваги осіб передпенсійного віку та працюючих пенсіонерів. Особливе занепокоєння викликає той факт, що питома вага даних категорій у складі працівників сільськогосподарських підприємств в останні роки перевищує частку молоді у віці 15-34 років, яка за період 2005-2013 рр. зросла лише з 23,8 до 24,5%.

Аналіз освітньої структури трудових ресурсів сільськогосподарських підприємств свідчить про те, що впродовж 2005-2013 рр. зменшення чисельності працівників з неповною та базовою і повною вищою освітою відбувалось повільніше, порівняно з іншими категоріями працюючих. Як наслідок їх питома вага у складі працівників аграрних підприємств зросла відповідно з 14,1 до 16,0, і з 7,6 до 14,1%. Незважаючи на зазначені зміни, рівень освіти працівників сільського господарства залишається традиційно найнижчим серед усіх галузей економіки. Станом на кінець 2013 р питома вага осіб, які мають неповне базову вищу освіту, в сільському господарстві України більш ніж у 1,5 рази нижче у порівнянні з середнім показником за видами економічної діяльності, а за рівнем повної вищої освіти – більш ніж у 2,5 рази. Оскільки однією з важливих передумов забезпечення ефективного розвитку сільськогосподарських підприємств є впровадження у

виробництво сучасних технологій, передових досягнень світової та вітчизняної науки і техніки, низький освітньо-кваліфікаційний рівень трудового потенціалу виступає одним з основних факторів, що стримують економічне зростання аграрного сектора економіки.

Встановлено, що трансформації якісних характеристик працівників сільськогосподарських підприємств пов'язані з тим, що в умовах надлишку робочої сили на сільському ринку праці роботодавці зацікавлені в оптимізації структури персоналу. Простежується їх прагматичне прагнення зберегти на підприємстві у першу чергу тих працівників, які перебувають у найбільш продуктивному віці, мають високий рівень освіти, практичного досвіду, кваліфікації і здатні до ефективної праці.

Інтенсивне скорочення зайнятості населення у сільськогосподарських підприємствах призвело до поширення усіх форм безробіття на селі. Однак, враховуючи реальні обсяги вивільнення робочої сили, сучасний рівень його фіксації не відображає справжніх розмірів даного явища. Багато селян, опинившись без роботи, не звертаються до служби зайнятості через відсутність перспектив отримати роботу в сільській місцевості, низького рівня допомоги по безробіттю, складнощів у постановці на облік і необхідності частотої перереєстрації, що пов'язано з витратами часу і коштів в умовах віддаленості відповідних органів. Основна частина селян, звільнених з аграрних та інших підприємств і організацій, вимушено поповнює групу зайнятих у неформальному секторі економіки. За національною методологією до зайнятих у неформальному секторі включаються всі особи, які були зайняті на незареєстрованих підприємствах, що за своїм розміром (чисельністю працюючих) відносяться до сектору домашніх господарств. З урахуванням національних особливостей щодо поширення неформальних трудових відносин, критерії визначення кількості зайнятих у цьому секторі розширені за рахунок включення осіб, які працювали за усною домовленістю з роботодавцем в офіційному секторі, тобто без укладення офіційного трудового договору (контракту), що надає їм мінімальні соціальні гарантії відповідно до чинного законодавства [9]. Кількість зайнятих у даному секторі економіки у 2013 р. складала 4,8 млн. осіб, або 23,6% загальної кількості зайнятого населення віком 15-70 років (табл. 2).

Таблиця 2

**Зайнятість населення України віком 15-70 років
у неформальному секторі економіки**

Показник	2006 р.	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.
Всього зайнято, тис. осіб	4623,3	4649,2	4704,9	4651,6	4805,9
у тому числі за місцем проживання:					
міське населення	1319,4	1564,0	1589,6	1622,9	1684,6
сільське населення	3303,9	3085,2	3115,3	3028,7	3121,3
Рівень зайнятості у неформальному секторі економіки – всього, %	22,3	22,9	23,1	22,9	23,6
у тому числі за місцем проживання:					
міське населення	9,3	11,3	11,5	11,7	12,0
сільське населення	50,5	47,7	48,3	47,5	48,7

Джерело: [9].

Найбільшого поширення зайнятість у неформальному секторі економіки набула у сільській місцевості. Вона є основною сферою прикладання праці для кожної другої особи з числа зайнятих сільських жителів України. Із загостренням ситуації на сільському ринку праці неформальний сектор економіки, за відносно короткий період часу, акумулював значну частину трудового потенціалу сільської місцевості, виступаючи на ньому у ролі фактора, що в деякій мірі знижує рівень соціальної напруги. Соціальна спрямованість даного сегменту зайнятості проявляється у пом'якшенні негативного впливу на сільських жителів безробіття та гарантуванні їм можливостей отримати джерела засобів необхідних для виживання [5].

Домінуючою частиною неформального сектора економіки України є зайнятість у сільському господарстві, що реалізується у формі ведення особистого селянського господарства. У 2013 р. у ньому було зосереджено 64,7% всіх неформально зайнятих, або майже 87% усіх осіб зайнятих у сільському господарстві (табл. 3).

Таблиця 3

Зайнятість населення віком 15-70 років у неформальному секторі економіки України за видами економічної діяльності

Показник	2006 р.	2010 р.	2012 р.	2013 р.
Всього, тис. осіб	4623,3	4649,2	4651,6	4805,9
у т.ч. за видами економічної діяльності, у %				
сільське господарство	71,6	65,2	64,8	64,7
будівництво	7,7	12,3	12,8	12,1
торгівля; ремонт автомобілів, побутових виробів та предметів особистого вжитку; діяльність готелів та ресторанів	11,8	13,4	12,6	12,5
інші види економічної діяльності	8,9	9,1	9,8	10,7

Джерело: [9].

Найвищий ступінь зайнятості у неформальному секторі економіки у сільській місцевості України характерний для молодих людей віком 15-24 роки, осіб віком 50-59 та 60-70 років – його рівень у 2013р. склав за даними категоріями населення відповідно 54,7, 49,9 та 89,7%. Від загальної кількості зайнятих, які взагалі не мають або мають початкову загальну освіту у неформальному секторі сільської економіки задіяно більше 95%, осіб з базовою середньою освітою – більше 75%.

У групах сільського населення з більш високим рівнем освіти спостерігається зниження ступеня зайнятості у неформальному секторі економіки. Найменше значення даного показника серед зайнятих мають повну вищу освіту – менше 20%. Таким чином в умовах відсутності альтернатив працевлаштування, неформальна зайнятість стала єдиною можливістю отримання доходу і забезпечення засобами для існування для найменш конкурентоспроможної частини сільського трудового потенціалу.

Незважаючи на стрімке зростання чисельності населення, для якого єдиною сферою прикладання праці стало ведення особистого селянського господарства, обсяги виробництва сільськогосподарської продукції у даних господарствах суттєво не зросли, а значне збільшення її питомої ваги у складі валової продукції зумовлено в першу чергу обвальним згортанням виробництва у сільськогосподарських підприємствах (табл. 4).

Таблиця 4

Виробництво валової продукції сільського господарства у господарствах населення України (у постійних цінах 2010 року)

Показник	1990р.	2000р.	2005р.	2010р.	2013р.
Виробництво валової продукції у господарствах населення – всього, млн. грн.	83612,9	93024,5	106841,1	100797,5	116268,1
у т.ч.: продукція рослинництва	27564,0	47047,9	58802,9	57741,4	72767,4
продукція тваринництва	56048,9	45976,6	48038,2	43056,1	43500,7
Частка господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства – всього, %	29,6	61,6	59,5	51,7	46,0
у т.ч.: продукції рослинництва	18,9	50,7	51,4	46,4	41,4
продукції тваринництва	40,8	79,0	73,8	61,2	56,5

Джерело: [10].

Це вказує на те, що можливості особистих селянських господарств стосовно істотного розширення обсягів аграрного виробництва суттєво обмежені і в сучасних умовах вони практично вичерпані. Поряд із зрушенням ємності споживчого ринку через низький рівень платоспроможного попиту населення, одним із головних обмежуючих чинників збільшення виробництва в особистих селянських господарствах є те, що вони ґрунтуються на застосуванні переважно низькопродуктивної ручної праці з низьким рівнем ефективності виробничих процесів. Тому, як справедливо відзначають Е. Лібанова та А. Бандур, “за допомогою самозайнятості можна вирішувати проблему безробіття, але принципово не можна вирішити проблему економічного зростання” [5, с. 5].

Це підтверджує і світовий досвід – поширення самозайнятості характерне для етапів економічної кризи і неможливості працевлаштування в інших секторах економіки, а після періоду економічного поживлення самозайнятість поступово переходить у мікропідприємництво або у найману працю. При появі можливостей альтернативного прикладання праці і підвищенні реальних доходів зайнятість населення в особистих селянських господарствах буде зменшуватись, а при достатньо високій доходності в інших сферах може бути зведена до мінімуму як у розвинутих країнах з ринковою економікою, де вторинної зайнятості по виробництву сільськогосподарської продукції практично немає [5].

Серед стратегічних напрямів створення нових робочих місць, формування альтернатив домінуючій аграрній сфері та забезпечення продуктивної зайнятості сільського населення чільне місце належить диверсифікації економічної діяльності сільських територій [11]. Вона передбачає освоєння виробництва нових або ж розширення номенклатури та асортименту традиційних видів продукції, які виробляються підприємством, що дозволяє більш повно реалізувати наявний природний, біологічний, ресурсний, виробничий потенціал і підвищує конкурентоспроможність і ефективність діяльності суб'єктів господарювання.

Пріоритетним напрямом диверсифікації економіки сільських територій має стати інвестиційно-інноваційний розвиток великотоварного аграрного виробництва з раціональним поєднанням рослинницьких і тваринницьких галузей, відродження традиційних для України галузей, орієнтація на виробництво екологічно чистої органічної продукції, “нішове” сільське господарство. Існують потенційні можливості з розширення сфери послуг, які сільськогосподарські підприємства можуть надавати населенню або іншим підприємствам з обробку землі та догляду за посівами, збирання врожаю, транспортних перевезень тощо. У межах диверсифікації роботи сільськогосподарських підприємств важливими заходами є розвиток заготівлі, зберігання, реалізації та переробки сільськогосподарської продукції, виробництва промислових товарів.

Стратегічним напрямом диверсифікації та забезпечення продуктивної зайнятості населення сільських територій є стимулювання розвитку у сільській місцевості несільськогосподарських видів діяльності. Серед даних заходів пріоритетними слід вважати розміщення у сільській місцевості промислових підприємств із переробки сільськогосподарської продукції, виробництва біопалива, розвиток відповідної виробничої та комерційної інфраструктури, обслуговуючих і агросервісних підприємств. Вагомим джерелом для розвитку несільськогосподарської зайнятості є необхідність кардинального поліпшення умов проживання на селі, відродження соціальної інфраструктури сільських територій (освіти, медицини, електро-, водо- і газопостачання, зв'язку, торгівлі, комунальних послуг, транспортного сполучення тощо), розвиток малого і середнього бізнесу у сфері зеленого туризму, створення системи послуг, зокрема ресторанного, готельного бізнесу, місцевих народних промислів.

Пропоновані напрями сприятимуть продуктивній зайнятості сільського населення, підвищенню рівня його матеріального добробуту і покращенню соціальних стандартів життя, а також дозволять забезпечити економічне зростання та підвищити інвестиційну привабливість сільських територій.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Найбільші обсяги скорочення зайнятості у сільській місцевості України пов'язані із вивільненням працівників сільськогосподарських підприємств. При цьому простежується прагнення роботодавців зберегти на підприємстві у першу чергу тих працівників, які перебувають у найбільш продуктивному віці, мають високий рівень освіти, практичного досвіду й кваліфікації.

Внаслідок звуження сфери прикладання праці, відсутності альтернатив працевлаштування у сільській місцевості і низького рівня доходів, широке поширення одержала зайнятість у неформальному секторі економіки. Найвищий рівень зайнятості у неформальному секторі економіки характерний для осіб з низьким рівнем освіти, кваліфікації та конкурентоспроможності на сільському ринку праці. Така форма зайнятості має вимушений характер, не сприяє продуктивному використанню трудового потенціалу, не гарантує достатнього рівня доходу і не забезпечує навіть мінімальних соціальних гарантій, що дає підстави вважати її однією з форм прихованого безробіття на селі.

Стратегічними напрямками забезпечення зайнятості населення сільських територій визначено інвестиційно-інноваційний розвиток великотоварного аграрного виробництва, виробництво органічної продукції, стимулювання розвитку в сільській місцевості несільськогосподарських видів діяльності, розвиток виробничої, комерційної та соціальної інфраструктури сільських територій, поширення малого та середнього бізнесу в сфері зеленого туризму, ресторанного, готельного бізнесу, місцевих народних промислів.

Список використаних джерел

1. Бандур С. І. Ринок праці та зайнятість населення: проблеми теорії та виклики практики : монографія / В.М. Галицький, Л.Г. Авдєєв, А.В. Алексєєва, О. В. Астахова, С. І. Бандур; Ін-т підготов. кадрів держ. служби зайнятості України. – К., 2010. – 363 с.
2. Богиня Д. Українське село вмирає: національна небезпека / Д. Богиня, К. Якуба // Економіка України. – 2011. – № 4. – С. 56-66.
3. Грішнова О. А. Трудовий потенціал України: оцінка стану, ефективність використання, стратегічні напрями розвитку : монографія / О.А. Грішнова, С.Р. Пасєка, А.С. Пасєка. – Черкаси: Маклаут, 2011. – 358 с.
4. Дієсперов В.С. Економіка сільськогосподарської праці. – К.: ІАЕ УААН, 2004. – 488с.
5. Лібанова Е. Незареєстрована зайнятість в Україні: формування й можливості державного регулювання / Е. Лібанова, С. Бандур. // Україна: аспекти праці. – 2000. – № 4. – С. 3-8.
6. Якуба К.І. Життєвий і трудовий потенціал сільського населення України : теорія, методологія, практика : монографія / К. І. Якуба. – К. : ННЦ ІАЕ, 2007. - 362 с.
7. Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки: Указ Президента України // Урядовий кур'єр. – 1999. – 8 грудня.
8. Праця України у 2013 році: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік. – К. : ТОВ Видавництво "Консультант", 2014. – 336 с.
9. Економічна активність населення України 2013: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. Відп. за випуск І.В. Сенік. – К., 2014. – 198 с.
10. Сільське господарство України 2013: Статистичний збірник / Державна служба статистики України. За ред. Н.С. Власенко. – К., 2014. – 390с.
11. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К. : ННЦ "ІАЕ", 2012. – 182 с.

Список джерел у транслітерації / References

1. Bandur S. I. Rynok pratsi ta zainiatist naseleennia: problemy teorii ta vyklyky praktyky : monohrafiia / V.M. Halytskyi, L.H. Avdieiev, A.V. Aliksieieva, O. V. Astakhova, S. I. Bandur; In-t pidhotov. kadriv derzh. sluzhby zainiatosti Ukrainy. – K., 2010. – 363 с.
2. Bohynia D. Ukrainске selo vymyraie: natsionalna nebezpeka / D. Bohynia, K. Yakuba // Ekonomika Ukrainy. – 2011. – № 4. – S. 56-66.

3. Hrishnova O. A. Trudovyi potentsial Ukrainy: otsinka stanu, efektyvnist vykorystannia, stratehichni napriamy rozvytku : monohrafiia / O.A. Hrishnova, S.R. Pasieka, A.S. Pasieka. – Cherkasy: Maklout, 2011. – 358 c.
4. Diiesperov V.S. Ekonomika silskohospodarskoi pratsi. – K.: IAE UAAN, 2004. – 488s.
5. Libanova E. Nezareiestrovana zainiatist v Ukraini: formuvannia y mozhlyvosti derzhavnoho rehuliuвання / E. Libanova, S. Bandur. // Ukraina: aspekty pratsi. – 2000. – № 4. – S. 3-8.
6. Yakuba K.I. Zhyttievyi i trudovyi potentsial silskoho naselennia Ukrainy : teoriia, metodolohiia, praktyka : monohrafiia / K. I. Yakuba. – K. : NNTs IAE, 2007. - 362 c.
7. Pro nevidkladni zakhody shchodo pryskorennia reformuvannia ahrarnoho sektora ekonomiky: Ukaz Prezydenta Ukrainy // Uriadovyi kurier. – 1999. – 8 hrudnia.
8. Pratsia Ukrainy u 2013 rotsi: Statystychnyi zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vidp. za vypusk I.V. Senyk. – K. : TOV Vydavnytstvo "Konsultant", 2014. – 336 s.
9. Ekonomichna aktyvnist naselennia Ukrainy 2013: Statystychnyi zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Vidp. za vypusk I.V. Senyk. – K., 2014. – 198 s.
10. Silske hospodarstvo Ukrainy 2013: Statystychnyi zbirnyk / Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. Za red. N.S. Vlasenko. – K., 2014. – 390s.
11. Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku / za red. Yu.O. Lupenka, V.Ya. Mesel-Veseliaka. – K. : NNTs "IAE", 2012. – 182 s.

АННОТАЦИЯ

ФОРМИРОВАНИЕ ЗАНЯТОСТИ ТРУДОВОГО ПОТЕНЦИАЛА В АГРАРНОМ СЕКТОРЕ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

КОРОТЕЕВ Николай Анатольевич, к.э.н., доцент, доцент кафедры экономики, Уманский национальный университет садоводства
КОЛЕСОВ Александр Станиславович, к.э.н., доцент, доцент кафедры международной экономики, Винницкий национальный аграрный университет

Исследованы современные тенденции и определены особенности формирования количественных и качественных характеристик трудового потенциала аграрного сектора экономики Украины. Установлено, что сокращение занятости в сельской местности Украины связано, в первую очередь, с массовым высвобождением работников сельскохозяйственных предприятий. Исследована трансформация качественных характеристик персонала сельскохозяйственных предприятий. Прослеживается прагматическое стремление работодателей сохранить на предприятии в первую очередь тех работников, которые находятся в наиболее продуктивном возрасте, имеют высокий уровень образования, практического опыта, квалификации и способны к эффективной работе. Установлено, что в условиях сужения сферы приложения труда и отсутствия альтернатив трудоустройства в сельской местности широкое распространение получила занятость в неформальном секторе экономики. Самый высокий уровень занятости в неформальном секторе экономики характерен для лиц с низким уровнем образования, квалификации и конкурентоспособности на сельском рынке труда. Определено, что такая форма занятости носит вынужденный характер, не способствует продуктивному использованию трудового потенциала, не гарантирует достаточного уровня дохода и не обеспечивает даже минимальных социальных гарантий, что дает основания считать ее одной из форм скрытой безработицы на селе. Обоснована необходимость диверсификации экономической деятельности сельских территорий как стратегического направления создания новых рабочих мест, формирование альтернатив доминирующей аграрной сфере и обеспечения продуктивной занятости сельского населения. Определено, что приоритетами должны стать инвестиционно-инновационное развитие сбалансированного крупнотоварного аграрного производства, производство органической продукции, стимулирование развития в сельской местности несельскохозяйственных видов деятельности, развитие производственной, коммерческой и социальной инфраструктуры сельских территорий, распространение малого и среднего бизнеса в сфере зеленого туризма, ресторанного, гостиничного бизнеса, местных народных промыслов.

Ключевые слова: трудовой потенциал, занятость, безработица, неформальный сектор экономики, диверсификация.

ANNOTATION
FORMING OF LABOR POTENTIAL EMPLOYMENT STATUS IN THE FARMING
SECTOR OF UKRAINE

**KOROTEIEV Nikolay, Ph.D., Associate Professor of the Department of Economics,
Uman National University of Horticulture**
**KOLESOV Oleksandr, PhD, Associate Professor of the Department of International Economics,
Vinnytsia National Agrarian University**

Current trends are investigated and peculiarities of quantitative and qualitative characteristics of the labor potential of the agricultural sector of Ukraine are identified. It is found that the reduction of employment in rural areas in Ukraine is, first all, with massive layoffs of agricultural enterprises employees. The transformation of the qualitative characteristics of the staff of the farm enterprises is analyzed. Pragmatic desire of employers to retain firstly those workers who are in their most productive age, have a high level of education, experience, skills and ability to work efficiently is traced. It was found out that in conditions of narrowing of the scope of application of labor and the lack of alternative employment in rural areas, employment in the informal sector of the economy is widespread. The highest level of employment in the informal sector of the economy is characteristic of people with low levels of education, qualifications and competitiveness in the farm labor market. This form of employment is of forced character and does not contribute to the productive use of labor potential, does not guarantee the adequate level of income and does not provide even the minimum social guarantees which give grounds to consider it a form of hidden unemployment in rural areas. The necessity of diversification of economic activities in rural areas as strategic direction of creating new jobs, the formation of alternatives for dominant agrarian sector and productive employment in rural areas is substantiated. It is determined that the investments and innovation development of balanced large-scale farm production, organic production, stimulation of the development of rural non-agricultural activities, the development of industrial, commercial and social infrastructure in rural areas, the spread of small and medium-sized businesses in the field of green tourism, restaurants, hotels, local handicrafts should be of prior importance.

Keywords: labor potential, employment, unemployment, informal economy, diversification.

Інформація про авторів

КОРОТЄЄВ Микола Анатолійович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економіки, Уманський національний університет садівництва (23305, м. Умань, вул. Інститутська, 1, e-mail: nickoroteyev@rambler.ru)

КОЛЕСОВ Олександр Станіславович – кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри міжнародної економіки, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: sashaukraine@ukr.net)

КОРОТЕЄВ Николай Анатольевич – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры экономики, Уманский национальный университет садоводства (23305, г. Умань, ул. Институтская, 1, e-mail: nickoroteyev@rambler.ru)

КОЛЕСОВ Александр Станиславович – кандидат экономических наук, доцент, доцент кафедры международной экономики, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: sashaukraine@ukr.net)

KOROTEIEV Mykola - Candidate of Economic Sciences, associate professor, associate professor of the Department of Economics, Uman National University of Horticulture (23305, Uman, Instytutska Str.1, e-mail: nickoroteyev@rambler.ru)

KOLESOV Oleksandr - Candidate of Economic Sciences, associate professor, associate professor of the Department of International Economics, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna Str, 3, e-mail: sashaukraine@ukr.net)

Стаття надійшла до редакції 12 березня 2015 року

УДК 322.1:338.43

ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ ПІДХІД ДО УПРАВЛІННЯ РОЗВИТКОМ СІЛЬСЬКИХ НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ УКРАЇНИ

О.В. ШАНІН, кандидат
економічних наук, начальник
відділу аграрної економіки і
продовольства,
Національна академія аграрних
наук України

В даній статті розглядаються проблеми пов'язані з сучасними тенденціями розвитку сільських територій. Проаналізовано основні причини поглиблення демографічної кризи на селі, зниження рівня зайнятості сільського населення, посилення процесів його урбанізації і, як наслідок, обезлюднення сільських територій.

Автором на основі вивчення досвіду ЄС та США пропонується розглянути мережу сільських населених пунктів і територій як систему, що виконує ряд суспільно значимих функцій. При цьому функціональний підхід до управління її розвитком визначатиме майбутню модель українського села.

В основі пропонованої концепції подальшого розвитку сільських територій в Україні лежить поліспеціалізація сільських населених пунктів, деаграризації їх економіки, децентралізація та розвиток місцевого самоврядування на базі концентрації місцевих фінансових і матеріальних ресурсів.

Ключові слова: сільські території, управління розвитком села, місцеве самоврядування, поліфункціональність, модель функціонального розвитку, деаграризація.

Рис. 2. Літ. 9.

Постановка проблеми. В Україні відбувається катастрофічне зниження кількості робочих місць в сільській місцевості та рівня зайнятості сільського населення, що певною мірою зумовлюється підвищенням продуктивності праці в сільськогосподарському виробництві та процесами реформування власності в аграрній сфері. Це призводить до виштовхування сільського населення в урбанізовані території, знелюднення сіл, зміни в системі розселення. Кожного року в Україні практично зникають десятки сіл. Можна говорити про демографічну кризу, яка лише загострюється.

За радянських часів сільські поселення були нерозривно пов'язані із колгоспами та радгоспами. Сьогодні села вже більше не виступають центрами концентрації трудових та інших виробничих ресурсів підприємств сільського господарства. Географічний розподіл праці в інших галузях економіки також супроводжується змінами в структурі зайнятості та розміщення підприємств. Отже, в останні роки прискорюється трансформація опорного каркасу території України, причому цей процес носить неконтрольований, стихійний характер, що може мати негативні наслідки для умов просторового розвитку суспільства в цілому.

У зв'язку з цим набувають актуальності дослідження нових форм економічного розвитку сільських населених пунктів як ефективних суб'єктів просторової економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми роками українські вчені зробили значний крок вперед на шляху системного дослідження проблеми відродження села. Нетрадиційністю підходу, глибиною аналізу відрізняються публікації П.Гайдуцького, Ю.Губені, Ю.Коваленка, В.Онегіної, О.Онищенко, М.Орлатого, І.Прокопи [5; 6], П.Саблука, М.Сахацького, Л.Шепотько [7], В.Юрчишина [8; 9] та інших науковців. На необхідність

подолання галузевого підходу до розвитку села наголошується у працях В. Юрчишина [8; 9]. Окремі аспекти розвитку сільських територій вивчаються соціологами, істориками, екологами, представниками інших наукових дисциплін. Незважаючи на вагомий внесок провідних вітчизняних науковців, дотримуємось думки, що недостатня увага приділяється функціональному підходу в системі управління розвитком сільських територій та населених пунктів.

Формулювання цілей статті. Метою статті є спроба розглянути мережу сільських населених пунктів і територій як систему, що виконує ряд суспільно значимих функцій і повинна бути зорієнтована на формування внутрішньої структури, яка відповідає таким суспільним потребам. Цей підхід дозволить неявно охопити усю сукупність процесів, які відбуваються у сільській місцевості, та визначити коло механізмів, у тому числі економічних, які необхідно активізувати для забезпечення самоорганізації та відтворення системи сільських поселень. На нашу думку, функціональний підхід до управління розвитком села повинен дати відповідь на питання: якою має бути модель українського села майбутнього.

Виклад основного матеріалу дослідження. Концепція сталого розвитку сільських територій передбачає створення сприятливих умов життєдіяльності їх мешканців на основі диверсифікації сільської економіки, інтенсивної модернізації соціальної сфери та підвищення доступності її послуг, забезпечення екологічної стійкості територій, створення умов для активізації місцевого самоврядування й ініціативності сільських громад. Сучасні тенденції, які відбуваються в сільській місцевості нашої держави не відповідають жодним принципам сталого розвитку.

Сьогодні сільські території України характеризуються не лише значними структурними, функціональними та пов'язаними з ними демографічними проблемами, вони також відзначаються значним потенціалом до розвитку сільськогосподарської та інших видів підприємницької діяльності на селі. На відміну від розвинутих країн, де рівень життя сільського населення постійно зростає внаслідок ефективної державної політики, особливо це стосується територій з ускладненими умовами проживання та ведення господарської діяльності, то в Україні у цьому відношенні десятиліттями зберігається ціла низка гострих проблем. Внаслідок багатьох об'єктивних причин сільські території України характеризуються монофункціональністю, що концентрується навколо сільського господарства, як основного виду діяльності та джерела доходів лівової частки мешканців сіл.

Монофункціональність сільських територій довгий час визначалась домінантністю галузевого підходу до сільського розвитку. Тісний зв'язок аграрного сектору економіки і села у звуженому розумінні відбивався на аграрній політиці та обмежував функціональність сільської місцевості та її потенціалу.

Після здобуття незалежності та становлення на шлях розвитку ринкових відносин в сільському господарстві вітчизняні науковці активно здійснювали спробу виходу за межі існуючої на той час аграрної парадигми. Провідні економісти НАН України на чолі з Л.Шепотько, які ще на початку 1990-х років запропонували концепцію багатофункціонального розвитку села за рахунок розміщення об'єктів промислового призначення, переробних і обслуговуючих галузей аграрного сектора економіки, сфери послуг, рекреації, охорони здоров'я, відпочинку тощо [7, с. 12]. Взята за основу дана концепція отримала продовження в ідеї деаграризації сільської економіки, автором якої є І. Прокопа. Її суть полягає у прискореному розвитку на селі несільськогосподарських видів діяльності, що дасть змогу вирішити проблему зайнятості населення. Ураховуючи поліфункціональну спрямованість сільської економіки, вчений обґрунтував необхідність узгодження між собою розвитку аграрної, соціальної, бюджетної та регіональної політики і запропонував синтезувати їх в єдину політику сільського розвитку [6, с. 49].

Високі теоретико-методологічні досягнення вітчизняної аграрної науки на сьогоднішній день в своїй більшості на жаль не знаходять належного практичного

застосування і тому, альтернативи сільському господарству на цих територіях є незначними. Це зумовлено порівняно низькою щільністю розселення мешканців сільських місцевостей, відсутністю підтримки підприємницьких ініціатив та джерел інвестиційного забезпечення, незадовільним рівнем розвитку виробничої та соціальної інфраструктури, відсутністю доступних можливостей професійної підготовки, недоступністю інформаційного забезпечення щодо альтернативних видів діяльності тощо. Внаслідок цього посилюються міграційні процеси, що надалі погіршують демографічну ситуацію сільських територій, знижуючи наявну частку населення у працездатному віці, а також збільшуючи соціальне навантаження на ту частину зайнятого населення, що продовжує життя та економічну діяльність у селах [4, с. 22].

Перелічені проблеми в першу чергу пов'язані з неефективною державною політикою розвитку сільських територій, яка покликана забезпечувати формування сприятливого інституційного, організаційного та економічного середовища на загальнонаціональному та регіональному рівнях, стимулювати налагодження дієвих механізмів залучення вітчизняних і закордонних інвестицій у сільську місцевість, а також створювати комфортні умови для проживання і роботи мешканців українського села.

Незважаючи на поодинокі кроки, що робляться владою в напрямі формування такої політики, загалом цей процес характеризується непослідовністю, половинчастістю, невиконанням визначених відповідними документами правових, організаційних, наукових, фінансових та інших заходів, спрямованих на сталий розвиток сільських територій.

Тому з позицій системного підходу з урахуванням основних принципів сталого розвитку сучасний підхід до підвищення рівня життя на селі має ґрунтуватись не на основі нової аграрної парадигми, а розробці ефективної моделі розвитку, яка є не галузевою, а територіальною за своїм визначенням і відповідає поліфункціональності об'єкта.

Говорячи про поліфункціональність сільських територій та функціональний підхід до управління їх розвитком необхідно чітко виокремити функції, які притаманні вітчизняним сільським територіальним утворенням. Дотримуємось думки, що найбільш актуальними та повноцінно характерними функціями сільських територій нашої держави на сьогоднішній день є наступні: житло, селітебна функція; рекреація, оздоровлення, екотуризм; зайнятість, наявність робочих місць; суспільне обслуговування, соціальна сфера, соціальні стандарти, якість та безпека життя; місцеві виробничі ресурси (земля, ліс, вода, мінеральні ресурси), місцева інфраструктура; генофонд нації; духовний та релігійний простір, культурний спадок, менталітет, соціальний психотип, естетика, відчуття місця, натхнення; агроландшафт, ґрунтоутворення, зменшення наслідків антропогенного навантаження, поводження з відходами; природні ресурси, лікарські рослини, регулювання якості повітря, регулювання якості води, регулювання клімату, охорона природи; біорізноманіття та сталість екосистем, екомережа, інші екосистемні послуги.

Кожна з наведених функцій повинна відтворюватись через її включення до економічного кругообороту. Так, нині, не забезпечується відтворення місцевих виробничих ресурсів, які зосереджені у сільській місцевості. Такі процеси, як виснаження ґрунтів, погіршення водних ресурсів, вирубка лісів у виробництві не мають адекватних рентних потоків, які були б здатні забезпечити відновлення та охорону цих природних ресурсів. Не працюють місцеві фінанси і у сфері виробничої інфраструктури.

Також з сільською місцевістю безпосередньо пов'язана значна частина екосистемних послуг, вигод суспільства від функціонування екосистем (агроландшафтів, екомережі). У світовій практиці є механізми інтерналізації таких послуг шляхом використання компенсаційних платежів та створення ринків цих послуг. Проте, в Україні екосистемні послуги використовуються безкоштовно і сприймаються як даність.

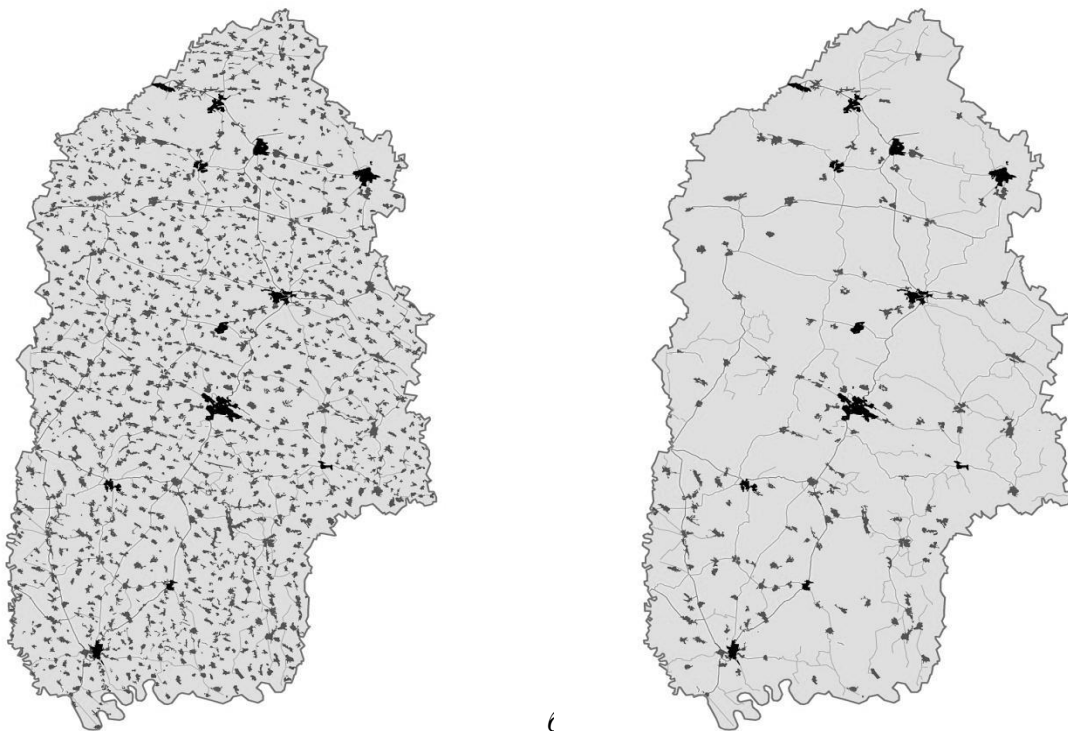
Таким чином, структура концептуальної моделі функціонального розвитку сільських територій нами вбачається наступним чином (рис. 1).

Рис. 1. Структура концептуальної моделі розвитку сільських територій
Джерело: власна розробка

Таким чином, важливо оцінити реальну економічну цінність кожної з функцій сільської місцевості, що задовольняє суспільні та індивідуальні потреби, та створити механізми її відтворення. Також зазначимо, що характерними рисами європейської моделі розвитку сільського господарства є саме багатофункціональність галузі, подолання диференціації доходів на регіональному рівні, підтримка виробництва, поглиблення зв'язків агровиробництва з розвитком території. Розвиток сільського господарства і сільських територій відбувається за активної державної підтримки. Державні заходи підтримки поширюються майже на 75% обсягів сільськогосподарської продукції, що реалізується на внутрішньому ринку ЄС [1, с. 150]. Отже, розвиток сільських територій України є одним з пріоритетів державної політики, спрямованої на вирішення економічних, соціальних, побутових, екологічних, гуманітарних, демографічних та інших проблем українського села.

За допомогою геоінформаційної системи ArcGIS нами здійснено прогнозування територіального розвитку Хмельницької області на 2035 рік, яке засвідчує потенційне руйнування нинішньої сільської поселенської мережі та збереження лише п'ятої частини від існуючої кількості населених пунктів. Прогноз побудовано з врахуванням існуючої тенденції обезлюднення сільських територій регіону (рис. 2), яка може значно посилитись внаслідок реалізації основних положень нині прийнятого Закону України «Про добровільне об'єднання територіальних громад».

Рис. 2. Прогнозування мережі населених пунктів Хмельницької області з врахуванням сучасної динаміки розвитку сільських територій регіону

Джерело: власна розробка

Підсумовуючи викладене, варто зазначити, що основою розвитку сільських територій та сільської місцевості є політика сільського розвитку та модель розвитку сільських територій. Саме від вибору зазначеної моделі напряму залежать: інституційне та інфраструктурне забезпечення розвитку села, формування сприятливого інвестиційного клімату на сільських територіях України, загалом, та її окремих регіонів, зокрема, деаграризації сільської економіки, стимулювання інноваційного розвитку сільських територій, диверсифікації механізмів підвищення якості людського капіталу, сприяння сталому розвитку господарських комплексів сільських територій тощо.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Європейський досвід функціонування сільських територій та розвитку села свідчить про ефективність реалізації функціонального підходу до побудови моделі розвитку села. Він стимулює зростання якості людського капіталу сільських територій через зниження рівня бідності, подолання безробіття, посилення громадянської активності. Саме завдяки багатофункціональному розвитку сільських територій у країнах ЄС відбувається оптимізація використання їх економічного потенціалу, а також здійснюється його послідовне нарощування.

В Україні досвід ЄС, накопичений протягом тривалого періоду, може бути успішно використаним, насамперед, у сферах інституційного та інфраструктурного забезпечення розвитку села, формування сприятливого інвестиційного клімату на сільських територіях України, загалом, та її окремих регіонів, зокрема, деаграризації сільської економіки, стимулювання інноваційного розвитку сільських територій, диверсифікації механізмів підвищення якості людського капіталу та сприяння сталому розвитку сільських територій в цілому.

Отже, вищенаведене доводить необхідність зміни в Україні підходів до розвитку сільської місцевості та переходу від аграрної до мультифункціональної моделі розвитку сільських територій.

Важливо також виділити найбільш перспективні напрями розвитку мережі сільських населених пунктів: поліспеціалізація на відміну від моноспеціалізації, яка враховує весь потенціал сільської місцевості та визначає її регіональну компетенцію; децентралізація та місцеве самоврядування, громадськість у вирішенні проблем місцевого розвитку; місцеві фінанси, рентні відносини, податок на нерухомість, державна підтримка, капіталізація та інвестиційна привабливість сільських територій; інтерналізація екосистемних послуг, екосистемні платежі та ринки екосистемних послуг; індикативне планування місцевого виробництва, система економічних і просторових планів розвитку сільських населених пунктів; екологічні обмеження та платежі.

Список використаних джерел

1. Городенко С.В. Розвиток українського села і сільських територій: проблеми і перспективи / С.В. Городенко // Науковий вісник НУБіП України: Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. – 2011. – Вип. 163(1). – С. 146-152.
2. Населення України за 2013 рік: Демографічний щорічник – К.: Держкомстат України, 2014. – 293 с.
3. Павлов О.І. Сільські урбанізовані зони і ареали як специфічний об'єкт функціонування та управління // Вісник державної служби України. – 2005. – № 3. – С. 34-38.
4. Проблеми та перспективи розвитку сільських територій України (на прикладі Карпатського регіону): науково-аналітична доповідь / [В. В. Борщевський, Х. М. Притула, В. Є. Крупін, І. М. Куліш]; НАН України. Інститут регіональних досліджень; [наук. ред. В.В. Борщевський]. – Львів, 2011. – 60 с.
5. Прокопа І.В. Депресивність аграрних територій: український вимір. / І.В.Прокопа., Л.О.Шепотько // Економіка України. – 2006. – №7. – С. 59-66.
6. Прокопа І.В. Соціальні аспекти розвитку сільських територій. / І.В. Прокопа // Економіка АПК. – 2005. – №11. – С. 48-51.
7. Українське село: проблеми і перспективи / за ред. Л.О.Шепотько. – К.: Урожай, 1991. – 240 с.
8. Юрчишин В.В. Розбудова системного державного управління сільським господарством // Економіка АПК. – 2005. – № 6. – С. 6-17.
9. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектора економіки // Економіка АПК. – 2005. – № 3. – С. 3-10.

Список використаних джерел у транслітерації / References

1. Horodenko С.В. Rozvytok ukraïnskoho sela i silskykh terytorii: problemy i perspektyvy / S.V. Horodenko // Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy: Serii: Ekonomika, ahrarnyi menedzhment, biznes. – 2011. – Vyp. 163(1). – S. 146-152.
2. Naselennia Ukrainy za 2013 rik: Demohrafichnyi shchorichnyk – K.: Derzhkomstat Ukrainy, 2014. – 293 s.
3. Pavlov O.I. Silski urbanizovani zony i arealy yak spetsyfichniy ob'ekt funktsionuvannia ta upravlinnia // Visnyk derzhavnoi sluzhby Ukrainy. – 2005. – # 3. – S. 34-38.
4. Problemy ta perspektyvy rozvytku silskykh terytorii Ukrainy (na prykladi Karpatskoho rehionu): naukovo-analitychna dopovid / [V. V. Borshchevskiyi, Kh. M. Prytula, V. Ye. Krupin, I. M. Kulish]; NAN Ukrainy. Instytut rehionalnykh doslidzhen; [nauk. red. V.V. Borshchevskiyi]. – Lviv, 2011. – 60 s.
5. Prokopa I.V. Depresyvnist ahrarnykh terytorii: ukraïnskyi vymir. / I.V.Prokopa., L.O.Shepotko // Ekonomika Ukrainy. – 2006. – #7. – S. 59-66.
6. Prokopa I.V. Sotsialni aspekty rozvytku silskykh terytorii. / I.V. Prokopa // Ekonomika APK. – 2005. – #11. – S. 48-51.
7. Ukraïnske selo: problemy i perspektyvy / za red. L.O.Shepotko. – K.: Urozhai, 1991. – 240 s.
8. Yurchyshyn V.V. Rozbudova systemnoho derzhavnogo upravlinnia silskym hospodarstvom // Ekonomika APK. – 2005. – # 6. – S. 6-17.
9. Yurchyshyn V.V. Silski terytorii yak systemoutvoriuiuchi faktory rozvytku ahrarnoho sektora ekonomiky // Ekonomika APK. – 2005. – # 3. – S. 3-10.

АННОТАЦИЯ

ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПОХОД К УПРАВЛЕНИЮ РАЗВИТИЕМ СЕЛЬСКИХ НАСЕЛЕННЫХ ПУНКТОВ УКРАИНЫ

*ШАНИН Александр Васильевич, к.э.н.,
начальник отдела аграрной экономики и продовольствия,
Национальная академия аграрных наук Украины*

В данной статье рассматриваются проблемы, связанные с современными тенденциями развития сельских территорий. Проанализированы основные причины углубления демографического кризиса на селе, снижение уровня занятости сельского населения, усиление процессов его урбанизации и, как следствие, опустошение сельских территорий.

Автором, на основе изучения опыта ЕС, предлагается рассмотреть сеть сельских населенных пунктов и территорий как систему, выполняющую ряд общественно значимых функций. При этом функциональный подход к управлению ее развитием будет определять будущую модель украинского села.

В основе предлагаемой концепции дальнейшего развития сельских территорий в Украине лежит полиспециализация сельских населенных пунктов, деаграризация их экономики, децентрализация и развитие местного самоуправления на базе концентрации местных финансовых и материальных ресурсов.

Ключевые слова: сельские территории, управление развитием села, местное самоуправление, полифункциональность, модель функционального развития, деаграризация.

ANNOTATION
FUNCTIONAL APPROACH TO MANAGEMENT OF DEVELOPMENT OF RURAL SETTLEMENTS IN UKRAINE

SHANIN Oleksandr, PhD
Head of the Department of Agricultural Economics and Food,
National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine

This article discusses the problems associated with current trends in the development of rural areas. Main causes of deepening demographic crisis in rural areas, decline in rural employment, strengthening the processes of urbanization and as a result, depopulation of rural settlements are analyzed.

The author, based on the study of the EU experience, proposed to consider the network of rural settlements and areas as a system which performs a number of socially important functions. In this case, the functional approach to managing its development will determine the future model of Ukrainian village.

The proposed concept for further development of rural areas in Ukraine includes polyspecialization of rural settlements, deagrarization of their economies, decentralization and local authorities development on the basis of local financial and material resources concentration.

Keywords: rural areas, management of rural development, local authorities, multifunctionality, model of functional development, deagrarization.

Інформація про автора

ШАНИН Олександр Васильович – кандидат економічних наук, начальник відділу аграрної економіки і продовольства, Національна академія аграрних наук України (03022, м. Київ, вул. Васильківська, 37, e-mail: rocwind@ukr.net)

ШАНИН Александр Васильевич – кандидат экономических наук, начальник отдела аграрной экономики и продовольствия, Национальная академия аграрных наук Украины (03022, г. Киев, вул. Васильківська, 37, e-mail: rocwind@ukr.net)

SHANIN Oleksandr - Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of Agricultural Economics and Food, National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine (03022, Kyiv, Vasykivska Str., 37, e-mail: rocwind@ukr.net)

Стаття надійшла до редакції 4 березня 2015 року

УДК 658.011.12(075.8)

СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКА ДОРАДЧА ДІЯЛЬНІСТЬ: СУТНІСТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗДІЙСНЕННЯ

О. І. ШАМАНСЬКА, кандидат економічних наук, завідувач кафедри дорадництва та інформаційних технологій в менеджменті
О. М. ТІТАРЕНКО, директор Центру післядипломної освіти та дорадництва, Вінницький національний аграрний університет

У статті викладено результати дослідження з питань формування та розвитку дорадчої діяльності в Україні. Розкрито сутність та значення сільськогосподарського дорадництва у забезпеченні ефективного виробництва сільськогосподарської продукції. Проаналізовано особливості здійснення сільськогосподарського дорадництва в Україні. Також визначено основні принципи здійснення та організації дорадчої діяльності, наведені проблеми функціонування сільськогосподарського дорадництва. Установлено, що дорадчі служби в Україні працюють у різних організаційно-правових умовах: як громадські організації, товариства з обмеженою відповідальністю, структурні підрозділи наукових чи освітніх організацій. Розглянуто систему сільськогосподарської дорадчої діяльності та проаналізовано основні її складові: навчальна, наукова, інноваційна, дослідницька та маркетингова складові. Вивчено світовий досвід функціонування дорадчих служб, їх державної підтримки та належного фінансування за рахунок державних та бюджетних коштів. Зроблені висновки про те, що сільськогосподарське дорадництво є соціально зорієнтованим напрямком діяльності, який повинна підтримувати держава, що дасть можливість для стабільного функціонування аграрної сфери в Україні.

Ключові слова: аграрна сфера, сільськогосподарське дорадництво, система сільськогосподарської дорадчої діяльності, принципи, проблеми, напрямки діяльності.

Рис.1. Літ. 6.

Постановка проблеми. При переході України до ринкових відносин з 1991 року утворився інформаційний вакуум між виробниками та споживачами сільськогосподарської продукції. Виникла необхідність у дорадництві – інформаційно-консультаційній допомозі сільгоспвиробникам та населенню. При цьому сутність дорадчої діяльності полягає в тому, що: по-перше, виробнику в доступній формі необхідно подати наукові напрацювання, тому рекомендації дорадчої служби – це інструкція щодо використання наукових розробок; по-друге, допомогти виробнику зорієнтуватись у складному, різноманітному та часто суперечливому інформаційному потоці, що надходить від науки, агробізнесу тощо. З цього випливає, що освіта у дорадництві – це важливий процес, який стосується як кінцевих виробників, так і дорадників та експертів-дорадників – кожного на своєму рівні [4, с. 256]. В аграрній сфері економіки України дорадчі послуги надаються недостатнім чином. Незважаючи на очевидну ефективність, дорадча діяльність не має належного інституціонального забезпечення, підготовлених кадрів, організаційно-управлінського механізму здійснення. Крім того значна кількість суб'єктів господарювання не мають інформації про існування дорадчих структур, їх можливості, форми, переваги та ефективність від співпраці з ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У теперішній час багато учених працюють над дослідженням такого питання як організація та розвиток сільськогосподарської дорадчої діяльності, серед них: А.А. Брояка [3], О.А. Галич [4], Т.П. Кальна-Дубінюк [5], М.Ф. Кропивко, І.П.Кудінова [5], Л.Х. Рибак [5], Л.М. Серeda [5], Н.Л. Чекас [6].

Формування цілей статті. Метою дослідження є аналіз сутності та особливостей здійснення сільськогосподарського дорадництва в Україні.

Виклад основного матеріалу. У теперішній час сільськогосподарське дорадництво відіграє велике значення у розвитку сільських територій у цілому. Сільськогосподарська дорадча діяльність спрямована на задоволення потреб сільськогосподарських товаровиробників і сільського населення у підвищенні рівня їх знань і у вдосконаленні практичних навичок прибуткового господарювання, поліпшення добробуту селян і розвиток сільської місцевості.

Сільськогосподарське дорадництво почало формуватися на початку 2000 - х років, а дістало своє правове закріплення у Законі України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” від 17 червня 2004 р. Саме цей закон виокремив особливості правового регулювання дорадництва у сільському господарстві, об’єднавши аграрно-правові норми, спрямовані на врегулювання однорідних суспільних відносин, якими є відносини у сфері надання сільськогосподарських дорадчих послуг. Загалом поняття “дорадництво”, “дорадча діяльність” має еквівалент англomовного походження – “консалтинг” [2, с. 383].

Проведений аналіз економічної літератури показав, що дорадництво – це нове суспільне явище, яке має на меті підвищити ефективність ведення сільського господарства та забезпечити його стабільний прибутковий розвиток на основі специфічних методів формування селянина з новим типом економічного мислення, новою ринковою мотивацією, поведінкою та надає можливість цим ключовим факторам прогресу формувати нове сільськогосподарське виробництво і село [5, с. 304]. Насамперед необхідність дорадництва викликана проблемами сільськогосподарських виробників. Перелік факторів, що спричинюють виникнення проблем у суб’єктів аграрного господарювання, містить Державна цільова програма сільськогосподарської дорадчої діяльності на період до 2009 року, затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 11 липня 2007 р. № 927. До таких факторів належать [2, с. 385]:

- недостатня ефективність існуючої системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації селян, керівників і спеціалістів сільського господарства;
- невідповідність отриманих знань вимогам щодо ефективного ведення сільськогосподарського виробництва та обмежені можливості щодо їх постійного оновлення;
- відсутність практичного досвіду роботи і навичок з пошуку та використання конкурентних переваг на ринку сільськогосподарської продукції;
- недостатня диверсифікація джерел доходів сільських домогосподарств, відсутність у частини сільського населення мотивації до продуктивної праці і підвищення рівня свого добробуту;
- нерозвинутість інфраструктури аграрного ринку та припинення функціонування об’єктів соціальної сфери у сільській місцевості;
- повільне впровадження прикладних наукових розробок у сільськогосподарське виробництво;
- ускладнення вимог до оформлення документів, необхідних для участі у цільових державних програмах щодо підтримки розвитку галузей сільського господарства та сільської місцевості;
- відсутність оперативних каналів доступної інформації з питань державної аграрної політики та підтримки галузей сільського господарства, результатів моніторингу внутрішнього і зовнішнього ринку сільськогосподарської продукції, а також фінансових і матеріально-технічних засобів для її виробництва.

Сільськогосподарську дорадчу діяльність слід розглядати як сукупність дій та заходів, спрямованих на підвищення рівня знань та вдосконалення навичок ведення сільськогосподарського виробництва з метою отримання економічного ефекту у вигляді прибутку. Сільськогосподарське дорадництво включає надання знань організаційного, управлінського, технічного, технологічного, економічного та юридичного характеру, необхідних для підвищення ефективності ведення сільськогосподарського виробництва.

Суб'єктами надання дорадчих послуг є також сільськогосподарські дорадчі служби, тобто юридичні особи незалежно від їх організаційно-правової форми та форми власності, що здійснюють дорадчу діяльність, у складі якої працює не менше трьох дорадників та яка пройшла реєстрацію відповідно до законодавства і внесена до Реєстру дорадчих служб. [1]

Згідно із статтею 4 Закону України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” основними завданнями дорадчої діяльності є [1]: підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок прибуткового ведення господарства суб'єктів господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості та сільського населення в умовах ринкової економіки; надання суб'єктам господарювання, які здійснюють діяльність у сільській місцевості, та сільському населенню дорадчих послуг з питань економіки, технологій, управління, маркетингу, обліку, податків, права, екології тощо; надання дорадчих послуг органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування з питань підготовки та реалізації планів соціально-економічного розвитку, формування громадського суспільства; поширення та впровадження у виробництво сучасних технологій, новітніх досягнень науки і техніки; сприяння розвитку несільськогосподарського підприємництва у сільській місцевості, у тому числі сільського зеленого туризму, зайнятості сільського населення тощо; робота з сільською молоддю, ініціювання та реалізацію молодіжних програм; інші завдання, визначені законом.

Основними принципами здійснення та організації дорадчої діяльності є врахування інтересів сільськогосподарських товаровиробників та сільського населення; забезпечення ефективної взаємодії всіх організацій, установ та підприємств, що впливають на розвиток аграрного сектора; залучення до дорадчої діяльності провідних працівників наукових установ та навчальних закладів; гнучкість та орієнтація на перспективу в дорадчій діяльності та організації роботи дорадчих структур; диверсифікація послуг дорадництва.

Світовий досвід показав, що дорадча діяльність відіграє ключову роль у забезпеченні ефективного виробництва сільськогосподарської продукції маючи значну державну підтримку та належне фінансування за рахунок державних та бюджетних коштів. При цьому дорадництво отримало значне поширення у країнах Європи.

Аналіз показав, що дорадча діяльність є одним з найважливіших інструментів стимулювання розвитку сільських територій у розвинутих країнах світу. Збільшення обсягів виробництва продукції сільського господарства, стимулювання економічного зростання, підвищення рівня добробуту сільського населення, боротьба з бідністю, усунення соціальних негараздів, раціональне використання природних ресурсів – основні компоненти розвитку сільської місцевості, на яких сконцентрована діяльність дорадчих служб розвинутих аграрних країн світу (США, Канада, Нідерланди, Німеччина, Польща). Крім того дорадча діяльність може відігравати важливу роль у посткризовому відновленні країни – це надання дорадчими службами сільськогосподарським товаровиробникам порад, направлених на удосконалення їх господарської діяльності, розвиток професійної майстерності працівників, здатне сприяти підвищенню ефективності сільськогосподарського виробництва [3].

Так дорадчі служби в США функціонують на базі університетів, їх фінансування здійснюється з наступних джерел: 25 % – Міністерством сільського господарства США, 40 % – Урядом штату, 35 % – Урядом округу. Групи експертів на федеральному рівні розробляють стратегічні плани за пріоритетними програмами діяльності, які охоплюють сільськогосподарське виробництво і навколишнє середовище, соціальні, молодіжні програми та ін [3].

Основна частина дорадчої служби Канади підпорядкована провінційним міністерствам сільського господарства. Працівники дорадчих служб Канади активно використовують провідні інформаційні технології для передачі інформації “фермерським родинам”. Це, в першу чергу, інформація з аграрного менеджменту, маркетингу, нових виробничих технологій, можливостей створення додаткової вартості та диверсифікації виробництва [5 с. 19].

У Данії, наприклад, найбільшого розвитку набула організація дорадчої діяльності на базі об’єднань товаровиробників і фермерських організацій. Консультаційні центри у цій країні створюються в інтересах фермерів, з їх ініціативи і за особистою участю фермерських організацій – Датських фермерських спілок і Датської асоціації сімейних господарств. При цьому, дорадча служба функціонує під їхнім спостереженням і з їхньою підтримкою, а також фінансується державою відповідно до Закону про субсидії. Свою роботу інформаційно-консультаційні формування спрямовують у двох напрямках:

1. Господарсько-політичний, що підтримує інтереси фермерів у взаємовідносинах з урядом, парламентом і місцевими органами влади.
2. Професійний, що об’єднує консультаційну службу, яка діє на місцевому (районному) і загальнонаціональному рівнях [5 с. 21].

Система сільськогосподарського дорадництва в Україні ще на стадії розвитку, проте вже є достатньо компетентних дорадчих служб, що мають репутацію і спроможні надавати цілий спектр управлінських послуг у галузі дорадчої діяльності. Разом з цим існують і проблеми, які заважають формуванню ефективної системи надання дорадчих послуг в Україні, серед них: недостатня кількість дорадчих служб; недостатня державна підтримка розвитку дорадчої діяльності; низька платоспроможність фермерських господарств та сільського населення, що знижує їхню здатність замовляти сільськогосподарські дорадчі послуги; уповільнені темпи розвитку форм та способів надання послуг на місцях; низька вартість соціально спрямованих дорадчих послуг; скорочення міжнародних програм розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні; економічна криза, яка негативно позначилася на спроможності державного бюджету фінансувати сільськогосподарську дорадчу діяльність.

У цілому система сільськогосподарської дорадчої діяльності складається з таких основних складових (рис. 1).

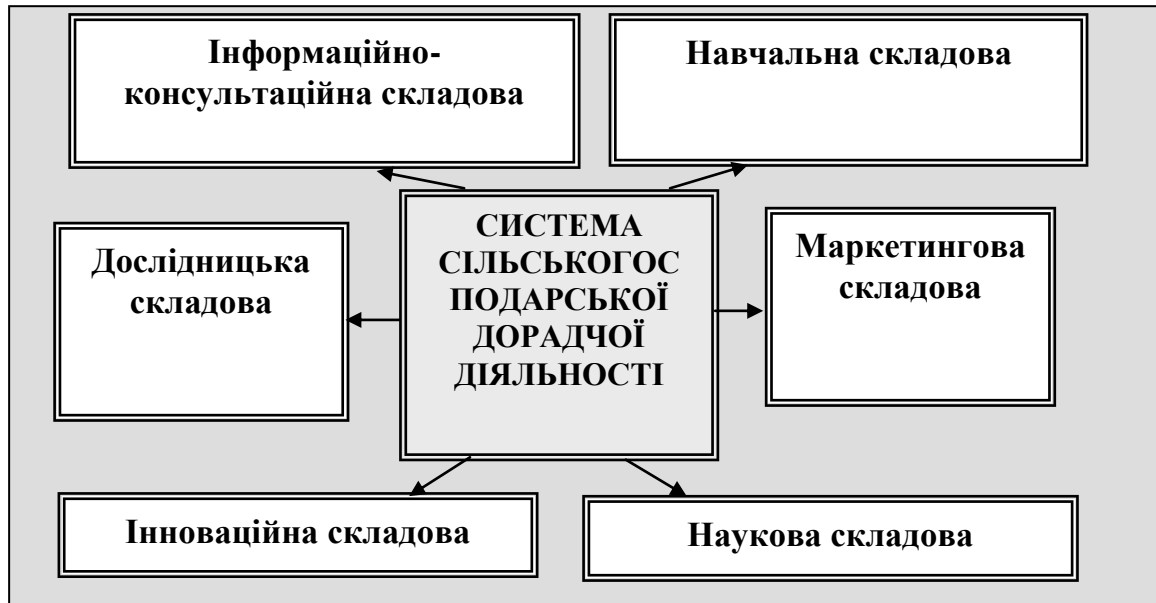
Інформаційно-консультаційна складова включає служби з консультаційного обслуговування та практичного консультування щодо економічного аналізу, технологій виробництва, організації та управління, бухгалтерського обліку, моніторингу ринку, збір та розподіл ділової інформації та інших напрямків.

Навчальна складова включає підвищення управлінської кваліфікації керівників господарств, розвиток нових управлінських навичок у межах конкретного напрямку.

Наукова складова передбачає розповсюдження сучасних наукових досягнень та перспективного досвіду в економічній та управлінській сферах.

Інноваційна складова включає створення інновацій та впровадження результатів науково-технічного прогресу в діяльність суб’єктів господарювання, а також стимулювання і підтримку інноваційних процесів. Дослідницька ж складова передбачає виявлення чинників, тенденцій, закономірностей, які суттєво впливають на результати господарської діяльності.

Маркетингова складова орієнтована на гнучке пристосування всієї господарської діяльності суб’єкта господарювання до змін економічної ситуації, врахування вимог споживачів і поєднує у собі: аналіз реалізації продукції; аналіз ринку основних видів сировини і прогноз можливих тенденцій; формування коротко-, середньо- і довгострокових прогнозів по збуту продукції; розробка пропозицій щодо освоєння нових ринків (сегментів ринку); розробка пропозицій щодо освоєння нових видів продукції; розробка пропозицій щодо формування плану заходів з маркетингу та реклами на поточний період, стратегії досягнень цілей збуту, їх практичне здійснення і контроль тощо.

Рис. 1. Схема системи сільськогосподарської дорадчої діяльності
Джерело: розроблено автором.

Основними напрямками дорадчої діяльності в аграрній сфері є: моніторинг стану і результатів діяльності суб'єкта господарювання, агітація, адаптація і впровадженні системи ведення господарства (виробництва) на сільськогосподарському підприємстві, виконання допоміжних управлінських функцій у господарстві (аутсорсинг), інноваційний, інформування виробників сільськогосподарської продукції щодо державної аграрної політики та поширення ринкової інформації, консультування клієнтів по конкретній проблемі для прийняття управлінських рішень, професійне навчання сільського населення, добровільне залучення товаровиробників у процес взаємного спілкування і обміну досвідом. Кожний з цих напрямів визначає специфічну мету і підхід до організації дорадчої діяльності в аграрній сфері [6].

В сучасних умовах розвитку дорадчі служби в Україні працюють у різних організаційно-правових умовах. Їх створюють у формі громадських організацій, товариств з обмеженою відповідальністю, структурних підрозділів наукових чи освітніх організацій. Насправді сільськогосподарське дорадництво є соціально зорієтованим напрямком діяльності, який повинна обов'язково підтримувати держава, що дасть можливість для стабільного і прибуткового функціонування аграрної сфери в Україні. Тобто функціонування дорадчих служб допомагає у здійсненні соціально-економічних перетворень направлених на гармонійний розвиток сільських територій у цілому.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Сільськогосподарська дорадча діяльність є складною специфічною системою реалізації форм та методів управлінської, навчальної, та консультаційної діяльності. Головним завданням дорадчих служб є допомога товаровиробникові і сільському населенню у впровадженні нововведень з тим, щоб забезпечити інноваційний розвиток їх діяльності у сільській місцевості. Тобто основною функцією сільськогосподарського дорадництва є підвищення рівня компетенції товаровиробників і сільського населення для того, щоб вони мали можливість грамотно приймати власні управлінські рішення у своїй діяльності.

Список використаних джерел

1. Закон України “Про сільськогосподарську дорадчу діяльність” від 17 червня 2004 року №1807-IV. // Урядовий кур’єр. – 2004.
2. Аграрне право України: підручник / В. М. Єрмоленко, О. В. Гафурова, М. В. Гребенюк [та ін.]; за заг. ред. В. М. Єрмоленка. - К.: Юрінком Інтер, 2010. - 608 с.
3. Брояка А.А. Структурно-логічна модель здійснення інформаційно-консультаційної діяльності в сільському господарстві / А.А. Брояка // Інформаційний вісник щодо актуальних питань з дорадництва. Науково-методичний центр аграрної освіти. - 2010. - № 4. - С. 35.
4. Галич О.А. Сільськогосподарське дорадництво [Текст]: навч. посібник - /О.А. Галич, О.О. Сосновська. – К.: ЦУЛ, 2007. – 368 с.
5. Кальна-Дубінюк Т.П. Сільськогосподарська дорадча діяльність: навч. посіб. для дистанційного навчання /Т.П.Кальна-Дубінюк, І.П.Кудінова, Л.Х. Рибак, Л.М. Серeda. – Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2014. – 344 с.
6. Чекас Н.Л. Аналіз стану дорадчої діяльності в аграрній сфері економіки Таврійський науковий вісник // Зб. наук. праць. – Вип. 75. – Херсон: Айлант, 2011. – С. 356 – 361.

Список джерел у транслітерації/References

1. Zakon Ukrainy “Pro silskohospodarsku doradchu diialnist” vid 17 chervnia 2004 roku №1807-IV. // Uriadovyi kurier. – 2004.
2. Ahrarne pravo Ukrainy: pidruchnyk / V. M. Yermolenko, O. V. Hafurova, M. V. Hrebenuk [ta in.]; za zah. red. V. M. Yermolenka. - K.: Yurinkom Inter, 2010. - 608 s.
3. Broiaka A.A. Strukturno-lohichna model zdiisnennia informatsiino-konsultatsiinoi diialnosti v silskomu hospodarstvi / A.A. Broiaka // Informatsiinyi visnyk shchodo aktualnykh pytan z doradnytstva. Naukovo-metodychnyi tsentr ahrarnoi osvity. - 2010. - № 4. - S. 35.
4. Halych O.A. Silskohospodarske doradnytstvo [Tekst]: navch. posibnyk - /O.A. Halych, O.O. Sosnovska. – K.: TsUL, 2007. – 368 s.
5. Kalna-Dubiniuk T.P. Silskohopodarska doradcha diialnist: navch. posib. dlia dystantsiinoho navchannia /T.P.Kalna-Dubiniuk, I.P.Kudinova, L.Kh. Rybak, L.M. Sereda. – Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 2014. – 344 s.
6. Chekas N.L. Analiz stanu doradchoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky Tavriiskyi naukovyi visnyk // Zb. nauk. prats. – Vyp. 75 Kherson: Ailant, 2011. – С. 356-361.

АННОТАЦИЯ

СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОЕ КОНСУЛЬТИРОВАНИЕ: СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ

ШАМАНСКАЯ Елена Игоревна к.э.н.,
заведующая кафедрой консультирования и информационных технологий
ТИТАРЕНКО Ольга Михайловна
директор Центра последипломного образования и консультирования,
Винницкий национальный аграрный университет

В статье изложены результаты исследования по вопросам формирования и развития консультационной деятельности в Украине. Раскрыта сущность и значение сельскохозяйственного консультирования в обеспечении эффективного производства сельскохозяйственной продукции. Проанализированы особенности осуществления сельскохозяйственного консультирования в Украине. Также определены основные принципы осуществления и организации консультативной деятельности, приведены проблемы ее функционирования. Установлено, что консультационные службы в Украине работают в разных организационно-правовых условиях: как общественные организации, общества с ограниченной ответственностью, структурные подразделения научных или образовательных организаций. Рассмотрена система сельскохозяйственной консультационной деятельности и проанализированы основные ее составляющие: учебная, научная, инновационная,

исследовательская и маркетинговая. Изучен мировой опыт функционирования консультативных служб, их государственной поддержки и надлежащего финансирования за счет государственных и бюджетных средств. Сделанные выводы о том, что сельскохозяйственное консультирование является социально сориентированным направлением деятельности, которое должно поддерживать государство, что даст возможность для стабильного функционирования аграрной сферы в Украине.

Ключевые слова: аграрная сфера, сельскохозяйственное консультирование, система сельскохозяйственного консультирования, принципы, проблемы, направления деятельности.

ANNOTATION

AGRICULTURAL CONSULTING: ESSENCE AND FEATURES OF REALIZATION

SHAMANSKA Elena, Ph.D.
TITARENKO Olga, Head of the Center of
post-qualifying education
Vinnitsia National Agrarian University

In the article the results of research on questions of formation and development of extension activity in Ukraine are set forth. The essence and value of agricultural extension in providing of effective production of farm produce are exposed. The features of agricultural extension in Ukraine are analyzed. Basic principles of realization and organization of extension activity, the problems of functioning of agricultural extension service are determined. It is set out that extension service in Ukraine run in different legal forms: public organizations, limited companies, structural subdivisions of scientific or educational organizations. The system of agricultural extension activity is considered and its basic constituents are analyzed: educational, scientific, innovative, research and marketing parts. World experience of extension service functioning, its state support and proper financing due to state and budgetary facilities are studied. It is concluded that agricultural extension is the socially orientated activity which the state should support and that will give the opportunity for the stable functioning of agrarian sphere in Ukraine.

Keywords: agrarian sphere, agricultural extension, system of agricultural extension, principles, problems, directions of activity.

Інформація про авторів

ШАМАНСЬКА Олена Ігорівна – кандидат економічних наук, завідувач кафедри дорадництва та інформаційних технологій в менеджменті, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: shamanska@vsau.vin.ua)

ТІТАРЕНКО Ольга Михайлівна – директор Центру післядипломної освіти та дорадництва, Вінницький національний аграрний університет, (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: shamanska@vsau.vin.ua)

ШАМАНСКАЯ Елена Игоревна – кандидат экономических наук, заведующая кафедрой консультирования и информационных технологий в менеджменте, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: shamanska@vsau.vin.ua)

ТИТАРЕНКО Ольга Михайловна – директор Центра последипломного образования и консультирования, Винницкий национальный аграрный университет, (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: shamanska@vsau.vin.ua)

SHAMANSKA Olena - Candidate of Economic Sciences, Head of the Department of consulting and information technologies in management, Vinnitsia National Agrarian University (21008, Vinnitsia, Sonyachna Str. 3, e-mail: shamanska@vsau.vin.ua)

TITARENKO Olha - Head of the Center of post-qualifying education and consulting, Vinnitsia National Agrarian University (21008, Vinnitsia, Sonyachna Str., 3, e-mail: shamanska@vsau.vin.ua)

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2015 року

УДК 332.1:658.8

МАРКЕТИНГОВА СТРАТЕГІЯ ЯК СКЛADOVA СТРАТЕГІЇ РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

В.М. БОНДАРЕНКО, доктор
економічних наук, професор кафедри
маркетингу та реклами
Вінницький торговельно-
економічний інститут КНТЕУ

У роботі розглянуто маркетингову стратегію на регіональному рівні. Метою маркетингової стратегії регіону є розробка системи різнорівневих заходів та заходів, спрямованих на просування регіону всередині країни і за її межами з урахуванням усіх її особливостей і переваг. В статті показано процес формування системи управління регіональним маркетингом, а також охарактеризовано принципи, дотримання яких вимагає маркетинг регіону. На початку розробки маркетингової стратегії для регіонів вказано на визначення регіональних можливостей і обмежень. Для програми маркетингу, яка буде різною для кожного регіону, запропоновано стратегічні напрямки, які повинні обов'язково бути присутні. Для аналізу можливостей і обмежень вказано узагальнені критерії, за допомогою яких представляється можливим оцінити регіональний маркетинг. З метою виходу регіону на рівень макроекономічної системної конкурентоспроможності необхідно сформувати, постійно корегувати і реалізовувати маркетингову стратегію, а для цього у статті було запропоновано алгоритм розвитку маркетингової стратегії.

Ключові слова: маркетингова стратегія, регіон, програма маркетингу, критерії, стратегічні напрямки, алгоритм розвитку, система управління, концепція маркетингу, ринок.

Рис. 3. Літ. 9

Постановка проблеми. У сучасних умовах у світі та Україні склалася ситуація неоднорідності розвитку регіонів, яку обумовлюють нерівні ресурсні можливості, історична спадщина, географічне положення тощо. Усі ці фактори впливають на специфіку виробництва продукції та послуг регіону, яка виражається у здатності формування тих чи інших цільових сегментів або ринків. У цих умовах велике значення набуває використання інструментарію маркетингу регіону, який здатний забезпечити більш ефективне використання продукту регіону, залучити необхідні регіону ресурси та ринки.

Аналіз останніх джерел і публікацій. Теоретичні основи і практичні аспекти запровадження маркетингових стратегій знайшли своє відображення у працях учених-економістів: Г. Асселя, Г. Багієва, Є. Бровка, В. Тарасевича, Ф. Котлера [3], Г. Амстронга [3], С. Гаркавенка, Н. Куденка, А. Тимоніна, О. Панкрухіна, Є. Уткіна та ін. Досить ґрунтовно досліджено маркетингові проблеми на мікрорівні у наукових працях таких вчених, як: Л. Балабанова, П. Беленький, Н. Буняк [1], А. Войчак, С. Гаркавенко, З. Герасимчук [2], М. Долішній, О. Дубовик, В. Кардаш, М. Козоріз, А. Кредисов, Є. Крикавський, Н. Куденко, О. Кузьмін, Л. Мороз, А. Павленко, А. Старостіна [8], Т. Ускова [9], Н. Чухрай, Л. Шевченко та інших. Водночас малодослідженими залишаються питання використання маркетингу на рівні регіону та формування маркетингової стратегії, завдяки якій регіон отримує тривалі конкурентні переваги.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз існуючих підходів та розроблення авторських пропозицій щодо формування маркетингової стратегії регіону, яка забезпечить підвищення його конкурентоспроможності.

Виклад основного матеріалу. Використання маркетингу при прийнятті управлінського рішення дозволяє враховувати стан, динаміку попиту і кон'юнктури ринку, створює умови для пристосування регіонального виробництва до вимог ринку, сприяє формуванню сприятливого інвестиційного клімату. Необхідність використання маркетингу обумовлена і тим, що він сприяє розкриттю потенційних можливостей регіону.

Згідно концепції маркетингу цілі регіону, особливо довгострокові, можуть бути досягнуті тільки завдяки вивченню споживача, тому вона зобов'язує: вивчати не виробничі потужності, а потреби ринку і розробляти плани їх задоволення; пов'язувати цілі і ресурсні можливості регіону; оцінювати зовнішні впливи на територію; орієнтуватися на довгострокову перспективу.

Основою маркетингового підходу до управління є глибока і тривала прихильність до такої філософії, де на першому місці завжди повинен знаходитися споживач. Маркетинг у якості управлінської реальності, безсумнівно, еволюціонує і в цьому процесі вже можна виділити певні етапи. У даному контексті показано розвиток поглядів Ф. Котлера, загальноновизнаного авторитета у цій галузі знань.

Аналізуючи еволюцію поглядів на роль маркетингу, він виділяє наступні етапи:

- 1) Маркетинг стає функцією, рівнозначною управлінню виробництвом, фінансами, персоналом.
- 2) Роль маркетингу в порівнянні з перерахованими функціями зростає.
- 3) Маркетинг трансформується в основну функцію, якій підпорядковані інші.
- 4) Споживач стає контролюючою ланкою, направленою на розвиток перерахованих функцій.
- 5) Дії споживача виступають як контролюючі, а маркетинг – як інтегруюча функція.

Маркетинг регіону відповідно до сучасних підходів можна визначити як спосіб встановлення, створення, підтримки таких відносин з різними суб'єктами ринку, які забезпечували б вигідні позиції регіону відносно до ресурсів і цільових ринків, а також дозволяли досягати задоволення цілей учасників цих відносин. Таким чином, маркетинг регіону спрямований на виявлення потреб контрагентів регіону, узгодження цих інтересів з інтересами регіону і досягнення на цій основі конкурентного успіху і соціально-економічних цілей регіону. Щоб уявити маркетинг регіону як цілісну систему, необхідно виділити принципи маркетингу регіону, суб'єкти, об'єкти, цілі, елементи, методи, склад програми маркетингу (рис.1).

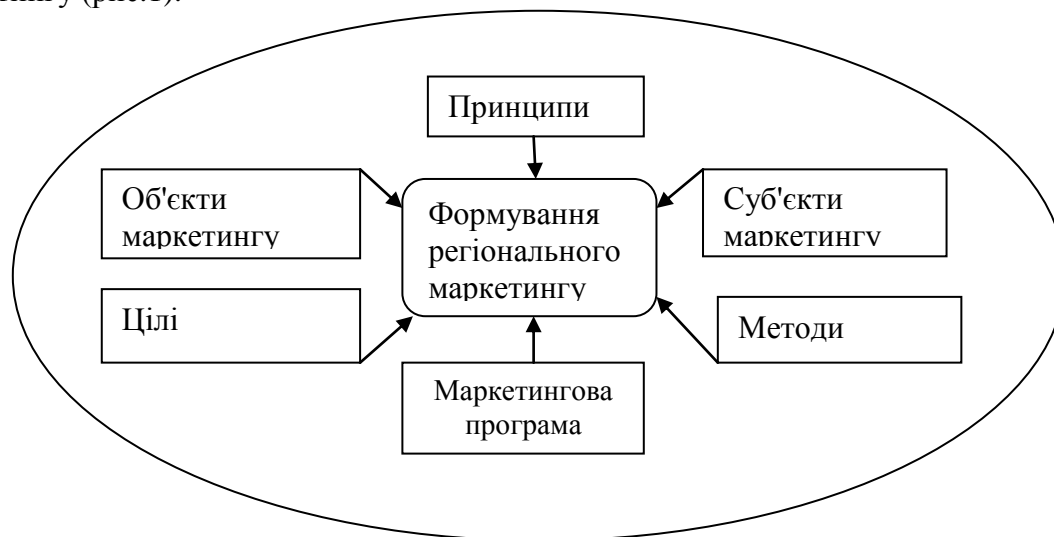

Рис. 1. Формування системи управління регіональним маркетингом
Джерело: Розроблено автором.

Безумовно, багато елементів широкого арсеналу традиційних і нових елементів маркетингу, особливо некомерційного та промислового, можуть з успіхом застосовуватися у регіональному маркетингу. Як концепція ринкового стратегічного управління регіоном маркетинг регіону вимагає дотримання таких принципів (рис.2): цілеспрямованість - визначення цілей маркетингу регіону; ефективність - показує, наскільки результативно застосовуються технології регіонального маркетингу; системність - маркетинг спрямований на зміцнення благополуччя регіону, господарюючих суб'єктів і населення; плановість - визначає обов'язковість планування маркетингової діяльності; інноваційність - визначає використання нововведень, у тому числі в управлінні регіоном; гнучкість - встановлює необхідність швидкої та адекватної реакції на динамічно мінливі умови діяльності і вплив факторів зовнішнього середовища; комплексність - передбачає постійне та всебічне врахування і аналіз усіх факторів зовнішнього та внутрішнього середовища, які визначають діяльність регіону в конкретних умовах, що забезпечує необхідну адекватність його маркетингової пропозиції основним параметрам ринку; змагальність (конкуренція) - передбачає формування конкурентних переваг регіону; стимулювання - передбачає управління мотивами людських вчинків; не навчившись керувати ними, не можна управляти суспільними процесами; партнерство - означає формування довготривалих відносин з потенційними споживачами; принцип глобалізації - націлює на постійний пошук нових ринків; узгодження інтересів сторін (складність маркетингу регіону полягає у тому, що регіон виконує різні функції - місця проживання, місця відпочинку, місця господарювання, частини екосистеми країни та світу); тісний взаємозв'язок і взаємодія - означає, що всі основні елементи регіонального маркетингу тісно взаємопов'язані між собою і знаходяться в постійній взаємодії; взаємозалежність регіонального маркетингу - проявляється у комплексному використанні його елементів; розробка стратегії регіону на основі аналізу ринкових можливостей, виявлення сильних і слабких сторін регіону, визначення його конкурентоспроможності; вибір цільових ринків і способу позиціонування; єдність стратегії і тактики маркетингової діяльності - вимагає узгодженості дій основних учасників цієї діяльності; розумна достатність - відповідно до цього принципу політичні запити громадян можуть бути задоволені, але в розумних межах; розробка тактики реалізації та аудиту маркетингу регіону.

До суб'єктів регіонального маркетингу відносяться державні органи влади та органи місцевого самоврядування, які представляють інтереси регіону.

До об'єктів регіонального маркетингу відносять такі цільові групи маркетингового впливу: вітчизняні та іноземні інвестори; регіональні органи управління; цільові групи працівників; цільові групи мешканців; підприємці; різні організації; окремі групи споживачів, інтереси яких відображають регіональну специфіку (туристичні, освітні, наукові послуги).

В якості специфічних споживачів можна розглядати цільові іноземні ринки або вітчизняні ринки інших регіонів. Всі зазначені споживачі - фізичні та юридичні особи, витрачаючи гроші у регіоні, надають чинності мультиплікативному ефекту позитивного впливу на розвиток регіону.

Основними цілями (як безпосередніми, так і допоміжними) регіонального маркетингу можуть виступати: підвищення зайнятості; зростання доходів населення і якості життя; формування сприятливої демографічної структури; соціальний і культурний прогрес; збереження природного середовища та поліпшення екологічної обстановки; вигідна для регіону реалізація ресурсного потенціалу; підвищення конкурентоспроможності підприємств регіону; залучення у регіон нових підприємств та інвесторів з інших регіонів і країн; створення сприятливого середовища для розвитку малого та середнього бізнесу; залучення у регіон нових споживачів товарів і послуг; створення популярності і позитивного іміджу регіону в країні і за кордоном; внутрішній маркетинг, спрямований на створення корпоративної культури регіону, системи цінностей і самоідентифікації території, її жителів і господарюючих суб'єктів, розвиток соціального капіталу регіону.

Рис. 2. Принципи регіонального маркетингу

Джерело: Розроблено автором.

Завдання маркетингу регіону – залучення потенційних покупців, перетворення їх на постійних клієнтів і далі - в можливих партнерів регіону в цілому і його господарських суб'єктів. У той же час це – здійснення демаркетингу відносно неперспективних категорій споживачів (кримінальні елементи, люмпенізовані верстви населення). Відповідно до цільових груп (їх критеріїв прийняття рішень) необхідно розробляти профілювання регіону. Для формування ефективних програм розвитку нашого регіону необхідно сформувати його маркетингову стратегію.

Програма маркетингу буде різною для кожного регіону, але вона повинна включати наступні, обов'язково присутні стратегічні напрямки: маркетинг інвестиційної привабливості території; маркетинг іміджу; маркетинг пам'яток; маркетинг інфраструктури; забезпечення підтримки з боку громадян, політиків, організацій; розвиток соціального капіталу регіону.

Маркетингова стратегія розвитку регіону є складовою частиною регіональної стратегії, під якою розуміють загальний комплексний план розвитку регіону, спрямований на досягнення довгострокової мети, що включає напрямки, завдання, пріоритети розвитку території та комплекс відповідних заходів, дій та рішень [2].

Маркетингова стратегія – це логічна схема маркетингових заходів, за допомогою яких організація намагається вирішити свої маркетингові завдання і яка складається з окремих стратегій для цільових ринків, позиціонування, маркетингового комплексу і рівня витрат на маркетингові заходи [3, с.129].

Н.М. Буняк пропонує розуміти під маркетинговою стратегією регіону сукупність напрямків діяльності регіону на цільових ринках і відповідність рішень стратегічного характеру, які складаються з розробки заходів, спрямованих на підвищення конкурентоспроможності регіону на цільових ринках і інтегрального показника конкурентоспроможності регіону, а також з розробки механізмів та інструментів реалізації обраної стратегії [1].

Маркетингова стратегія регіону – це підсистема стратегії його соціально-економічного розвитку, вона повинна не просто сприяти досягненню поставлених в основній стратегії цілей, але і визначати їх, а головне – забезпечувати інтеграцію всіх напрямків стратегічного регулювання від промислової політики до розвитку культури і спорту. Сенс стратегічного маркетингу будь-якої території “полягає в тому, щоб еволюціонувати паралельно з базовим ринком і ідентифікувати різні товарні ринки або сегменти, існуючі або потенційні, за допомогою аналізу всього що підлягає задоволенню потреб” [4, с. 39] .

Отже, під маркетинговою стратегією регіону пропонується розуміти всебічний комплексний план глобальних дій регіону, завдяки яким він досягає поставленої стратегічної мети. Метою маркетингової стратегії регіону є розробка системи різнорівневих заходів та заходів, спрямованих на просування регіону всередині країни і за її межами з урахуванням всіх його особливостей і переваг. У процесі формування маркетингової стратегії регіону вивчення маркетингових можливостей розвитку регіону займає найважливіше місце, оскільки саме дослідження внутрішнього і зовнішнього середовища функціонування регіону дають можливість визначити потенціал регіону (трудовий, фінансовий, природно-ресурсний, виробничий) і виявити фактори, які зможуть забезпечити конкурентні переваги регіону серед інших регіонів.

Маркетингова стратегія забезпечує перехід регіону в більш привабливі для нього сегменти ринку та підвищення своєї значущості, конкурентоспроможності у цих сегментах. Традиційно виділяються чотири великі групи стратегій, націлені на залучення і утримання відвідувачів і резидентів, розвиток виробництва чи експорту регіональних продуктів. Ці стратегії умовно можуть бути названі: маркетинг іміджу, маркетинг привабливості, маркетинг інфраструктури та маркетинг населення, персоналу. Жодна з них практично не може існувати у “чистому вигляді”, ізольовано від інших, але кожна за певних умов може домінувати.

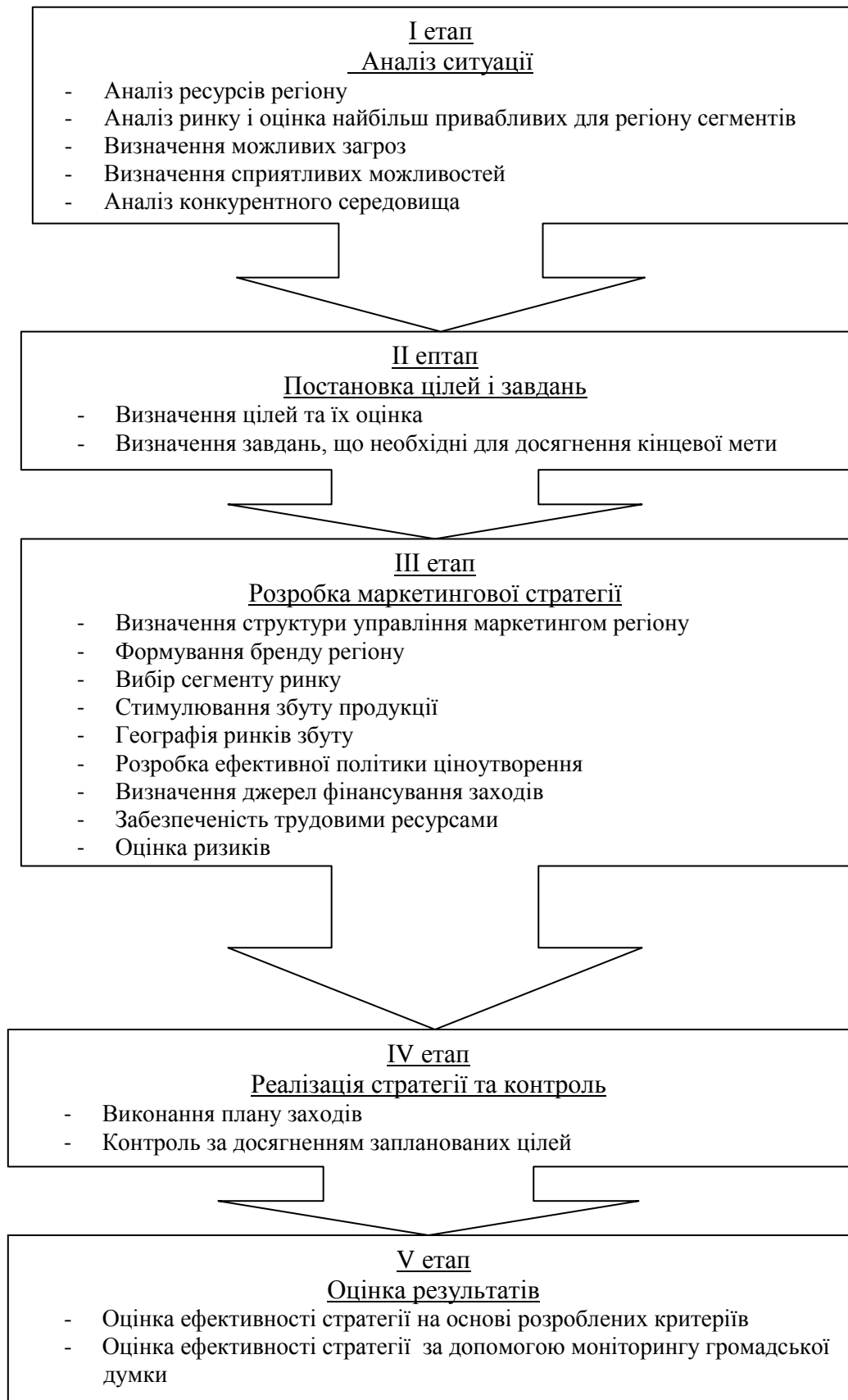
На початку розробки маркетингової стратегії для регіонів необхідно визначити регіональні можливості (сильні сторони) і обмеження (слабкі сторони). Аналіз можливостей і обмежень представляється можливим оцінити за допомогою наступних узагальнених критеріїв:

- ступінь розвиненості туристичної, бізнес- та комунальної інфраструктури регіону;
- ступінь представленості пам’яток, історичної спадщини, культурних об’єктів;
- ступінь сприятливості природно-кліматичних особливостей регіону;
- рівень багатства природних ресурсів і корисних копалин;
- ступінь розвиненості переробних, обробних і видобувних галузей;
- ступінь розвиненості агропромислового комплексу;
- ступінь збалансованості соціальної, економічної та політичної ситуації у регіоні;
- рівень життя та економічного розвитку;
- ступінь розвиненості промисловості і машинобудування;
- ступінь сформованості іміджу регіону.

Перераховані вище критерії носять загальний характер і не враховують конкретні сфери діяльності, туристичну орієнтацію, позитивний чи негативний імідж регіону. При визначенні можливостей і обмежень регіону необхідно враховувати конкретні сфери діяльності та інтереси у рамках запропонованих критеріїв.

Найбільш важливим при розробці маркетингових стратегій регіону є отримання відповідей на наступні питання:

- чи нарощувати або скорочувати існуючі сегменти споживачів послуг регіону;
- чи залучати нові сегменти споживачів послуг регіону;
- чи диверсифікувати існуючі позиції або послуги регіону.

Рис. 3. Алгоритм розробки маркетингової стратегії регіону
Джерело: Розроблено автором.

З метою виходу регіону на рівень макроекономічної системної конкурентоспроможності необхідно сформувати, постійно корегувати і реалізовувати маркетингову стратегію, алгоритм якої показаний на рисунку 3.

З рисунка видно, що маркетингова стратегія формується у рамках стратегії розвитку регіону з урахуванням зовнішнього середовища. Алгоритм формування та реалізації маркетингової стратегії в регіоні включає в себе блоки: аналіз ринкової ситуації, постановка цілей та задач, формування стратегії, її реалізація і оцінка результатів. Якщо мета не може бути досягнута наявними ресурсами, тоді необхідно проводити диверсифікацію видів діяльності та / або диференціацію товарів. Маркетингова стратегія спрямована на удосконалення всіх компонентів: товар, ціна і цінова політика, географія ринку і стимулювання збуту.

Для впровадження маркетингової стратегії розвитку необхідні значні зусилля, які пов'язані насамперед з формуванням інституціональних, організаційних, економічних і правових основ цивілізованого ринку стратегій розвитку. Однак ці зусилля не марні і обіцяють отримання великих вигод. У результаті використання концепції маркетингової стратегії регіону можна очікувати зміни статусу категорії “стратегія розвитку”, а також створення міцного фундаменту відносин між суб'єктами у процесі здійснення товарообмінних операцій як в корпоративному секторі економіки, так і в сфері державного, регіонального та муніципального управління.

Слід підкреслити, що вигоду від наявності у регіону чіткої маркетингової стратегії отримують не тільки ті, хто орієнтується на неї у своїй діяльності, а й представники інших регіонів, які беруть участь у реалізації стратегії. Оскільки вони можуть надати як позитивний, так і негативний вплив на хід реалізації стратегії, то в процесах формування та реалізації стратегії необхідно враховувати і їхні соціально-економічні інтереси.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже регіональний маркетинг представляється найбільш ефективною економічною формою вирішення протиріч між галузевим та регіональним початком, між центром і регіонами в управлінні модернізованою економікою України. Конкретним інструментом регіонального маркетингу є план просування регіону – система дій, яка створює і підтримує конкурентні переваги регіону протягом тривалого часу. Маркетингова стратегія здатна на рівні регіону збалансувати інтереси безлічі суб'єктів регіонального ринку, спроектувавши на них інтереси держави. Вона покликана також реалізовувати загальну спрямованість реформування економіки у регіоні з урахуванням його особливостей.

Список використаних джерел

1. Буняк Н.М. Формування маркетингової стратегії розвитку регіону та механізми її реалізації : дис. канд. економ. наук: 08.10.01. / Буняк Н.М // -Луцьк, 2006.- 212 с.
2. Герасимчук З.В. Організаційно-економічний механізм формування та реалізації стратегії розвитку регіону: монографія / Герасимчук З.В, Вахович І.М. // - Луцьк: Луцький державний технічний університет, 2002.-248с.
3. Котлер Ф. Основы менеджмента: Пер. с англ. -2-е изд./ Ф. Котлер, Армстронг Г., Сондерс Дж., Вонг В.//-М.:СПб.; К.: Издательский дом «Вильямс», 2000. – 944с.
4. Ламбен Ж.-Ж. Менеджмент, орієнтований на ринок / Ж.-Ж. Ламбен// СПб . : Питер, 2007.- 800 с.
5. Мельник Ю.М. Проблеми формування регіональних стратегій в контексті сталого розвитку / Ю.М. Мельник // Вісник Сумського державного університету. Серія Економіка. – 2008. – №1. – С. 159 –165.

6. Мосина Е.И. Продвижение стратегии развития региона на основе маркетинга взаимодействия [Текст]: монография / Е.И. Мосина // Орёл: Орлик, Издательство Орёл ГИЭТ. - 2009. – 143с.
7. Панкрухин А.П. Маркетинг территорий. – 2-е изд., дополн. / А.П. Панкрухин// – СПб.: Питер, 2006. – 416 с.
8. Старостіна А.О. Регіональний маркетинг: суть та особливості становлення в Україні / А. О. Старостіна, С.Є. Мартов // Маркетинг в Україні. - 2004. - № 3. - С. 55-57.
9. Ускова Т.В. Территориальный маркетинг как инструмент социально-экономического развития региона / Т.В. Ускова, А.С. Барабанов // Экономические и социальные перемены в регионе: факты, тенденции, прогноз. – 2008. – № 42. – С. 38.

Список джерел у транслітерації/References

1. Buniak N.M. Formuvannia marketynhovoї stratehii rozvytku rehionu ta mekhanizmy yii realizatsii : dys. kand. ekonom. nauk: 08.10.01. / Buniak N.M // -Lutsk,2006.- 212 s.
2. Herasymchuk Z.V. Orhanizatsiino-ekonomichnyi mekhanizm formuvannia ta realizatsii stratehii rozvytku rehionu: monohrafiia / Herasymchuk Z.V, Vakhovych I.M. //- Lutsk: Lutskiy derzhavnyi tekhnichnyi universytet, 2002.-248s.
3. Kotler F. Osnovy menedzhmenta: Per. s anhl. -2-e yzd./ Kotler F., Armstronh H., Sonders Dzh., Vonh V.//-M.:SPb.; K.: Izdatelskii dom “Viliams”, 2000. – 944s.
4. Lamben Zh.-Zh. Menedzhment, orientovanyi na rynek / Zh.-Zh. Lamben// SPb . : Piter, 2007.- 800 s.
5. Melnyk Yu.M. Problemy formuvannia rehionalnykh stratehii v konteksti staloho rozvytku / Yu.M. Melnyk // Visnyk Sumskoho derzhavnoho universytetu. Serii Ekonomika. – 2008. – №1. – S. 159 –165.
6. Mosyna E.Y. Prodvizhenie stratehii razvitiia rehiona na osnove marketinha vzaimodeistviia [Tekst]: monohrafiia / E.Y. Mosyna // Oriol: Orlik, Izdatelstvo Oriol HIET. - 2009. – 143s.
7. Pankrukhin A.P. Marketinh territorii. – 2-e yzd., dopoln. / A.P. Pankrukhin// – SPb.: Piter, 2006. – 416 s.
8. Starostina A.O. Rehionalnyi marketynh: sut ta osoblyvosti stanovlennia v Ukraini / A. O. Starostina, S.Ye. Martov // Marketynh v Ukraini. - 2004. - № 3. - S. 55-57.
9. Uskova T.V. Territorialnyi marketinh kak instrument sotsialno-ekonomicheskoho razvitiia rehiona / T.V. Uskova, A.S. Barabanov // Ekonomicheskii i sotsialnyie peremeny v rehione: fakty, tendentsii, prohoz. – 2008. – № 42. – С. 38.

АННОТАЦИЯ МАРКЕТИНГОВАЯ СТРАТЕГИЯ КАК СОСТАВЛЯЮЩАЯ СТРАТЕГИИ РАЗВИТИЯ РЕГИОНА

**БОНДАРЕНКО Валерий Михайлович, д.э.н.,
профессор кафедры маркетинга и рекламы
Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ**

В работе рассмотрена маркетинговая стратегия на региональном уровне. Целью маркетинговой стратегии региона является разработка системы разноуровневых мероприятий и мероприятий, направленных на продвижение региона внутри страны и за ее пределами с учетом всех ее особенностей и преимуществ. В статье показан процесс формирования системы управления региональным маркетингом, а также охарактеризованы принципы, соблюдения которых требует маркетинг региона. В начале разработки маркетинговой стратегии для регионов указано определение региональных возможностей и ограничений. Для программы маркетинга, которая

будет разной для каждого региона, предложены стратегические направления, которые должны обязательно присутствовать. Для анализа возможностей и ограничений указаны обобщенные критерии при помощи которых представляется возможным оценить региональный маркетинг. С целью выхода региона на уровень макроэкономической системной конкурентоспособности необходимо сформировать, постоянно корректировать и реализовывать маркетинговую стратегию, а для этого в статье был предложен алгоритм развития маркетинговой стратегии.

Ключевые слова: маркетинговая стратегия, регион, программа маркетинга, критерии, маркетинговые принципы, стратегические направления, алгоритм развития, система управления, концепция маркетинга, рынок.

ANNOTATION MARKETING STRATEGY AS A PART OF REGIONAL STRATEGY

**BONDARENKO Valeriy, Doctor of Economics,
Professor of the Chair of marketing and advertising
Vinnytsa Trade and Economic Institute KNTEU**

In the article the marketing strategy at the regional level is considered. The goal of the marketing strategy of the region is to develop a system of multi-level events and activities aimed at promoting the region within the country and abroad with all its features and benefits. The article shows the formation of regional marketing management and describes principles which are applied to arrange the marketing of the region. At starting the development of marketing strategies for the regions the identification of regional capabilities and limitations are shown. The necessary strategic directions are proposed to create the marketing programs which will be different for each region. Capabilities and limitations of these generalized criteria by which it is possible to estimate the regional marketing are analyzed. In order to promote the region at the macroeconomic level of the competitive system it is necessary to form, update and implement the marketing strategy and that's why the algorithm of marketing strategy development is proposed in the article.

Keywords: marketing strategy, region, marketing program, criteria, strategic directions, algorithm of development, system of administration, marketing concept, market.

Інформація про автора

БОНДАРЕНКО Валерій Михайлович – доктор економічних наук, професор кафедри маркетингу та реклами, Вінницький торговельно-економічний інститут КНТЕУ (21000, м. Вінниця, вул. Соборна, 87, e-mail: bondarenkovm@rambler.ru)

БОНДАРЕНКО Валерий Михайлович – доктор экономических наук, профессор кафедры маркетинга и рекламы, Винницкий торгово-экономический институт КНТЭУ (21000, г. Винница, ул. Соборная, 87, e-mail: bondarenkovm@rambler.ru)

BONDARENKO Valeriy - Doctor of Economic Sciences, professor of the Department of marketing and advertising, Vinnytsia Trade and Economic Institute KNTEU (21000, Vinnytsia, Soborna Str. 87, e-mail: bondarenkovm@rambler.ru)

Стаття надійшла до редакції 24 лютого 2015 року

УДК 631.152:636.4

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ІНФОРМАЦІЙНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ У СВИНАРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

О. В. МАЗУРЕНКО,
кандидат економічних наук,
старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник
відділу науково-організаційного
забезпечення та
координації досліджень,
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

Обґрунтовано концептуальні положення розвитку управління та його інформаційно-контрольних функцій у свинарстві, організаційно-економічні та інформаційно-контрольні механізми процесу управління за центрами відповідальності у свинарських господарюючих суб'єктах. Запропоновано рекомендації щодо вдосконалення нормативно-оперативного методу управління витратами, обсягами і результатами виробництва продукції свинарства. З'ясовано, що децентралізована система управління потребує формування центрів відповідальності та розробки всієї необхідної документації для внутрішньої регламентації їх діяльності. Наголошено, що визначальну роль у забезпеченні економічної ефективності у свинарських організаціях необхідно відводити дієвому використанню економічних методів управління.

Ключові слова: свинарство; процес управління; інформаційна база; центри відповідальності, централізації і децентралізації управління; управлінський облік; комунікація; інформація.

Рис. 4. Літ.13.

Постановка проблеми. Становлення і розвиток ринкових відносин, дія різних форм власності та господарювання в системі АПК передбачають широке використання економічних методів управління аграрним виробництвом, у тому числі свинарством. Це зумовлює необхідність принципово нових підходів до управління сучасним виробництвом продукції свинарства, регулювання економічних відносин і раціонального використання виробничого потенціалу. Здійснення цих заходів вимагає обґрунтування показників контрольно-аналітичного забезпечення управління з метою оперативного прийняття рішень щодо регулювання виробничих процесів, пошуку внутрішніх резервів всебічного підвищення ефективності виробництва продукції в свинарських господарствах. При цьому всі функції управління мають бути взаємозв'язані, що забезпечить обґрунтування рішень, зокрема в умовах ризику і невизначеності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Протягом багатьох років у наукових працях відомих вітчизняних і зарубіжних учених значна увага приділяється питанням розвитку теорії, методології та інформаційно-аналітичного забезпечення управління ефективністю виробництва, серед дослідників цієї проблеми слід виділити таких науковців як: [1–13]. І. Ансофф [1], В. Василенко [2], В. Шостка [2], О. Клейменов [2], В. Галанець [3], Й. Завадський [4], С. Кваша [5], Л. Лігоненко [6] та ін. [7–13]. Набули розвитку різні теоретичні та методологічні аспекти, а також практичні рекомендації щодо ефективності управління у підприємницьких структурах.

Разом із тим питання управління стосовно галузі свинарства, не набули достатньо повного розв'язання. Наукового обґрунтування потребують організаційно-управлінські аспекти у промисловому свинарстві в умовах ринкової економіки. Недостатньою мірою розроблено питання розвитку управління промисловим свинарством, створення організаційно-економічних механізмів децентралізованого управління, практичної реалізації виробничої та інших стратегій менеджменту.

Формулювання цілей статті. Метою даної статті є виявлення галузевих проблем управління свинарством і на цій основі опрацювання механізмів підвищення його ефективності за центрами відповідальності у структурах галузі свинарства.

Виклад основного матеріалу. Управління розглядається як цілеспрямований вплив на трудовий колектив людей, що беруть участь у господарських процесах і включає в себе: по-перше, розроблення певної системи доцільних дій – управлінських рішень; по-друге, контроль за здійсненням цих дій на основі інформації про хід процесу виробництва продукції та її збуту; по-третє, підготовку системи подальших доцільних коригувальних дій на основі врахування попередніх результатів. Система виробництва у структурах з виробництва свинини є складним механізмом, тому основне завдання управління полягає у підтримці та регулюванні цих взаємозв'язків через відповідні функції. Функція управління, як цілеспрямований специфічний вид діяльності управлінського персоналу, що складається із сукупності конкретних видів праці, об'єктивно необхідна для забезпечення ефективного розвитку виробництва. Основними функціями управління у галузі свинарства, незалежно від ієрархічної ступінчастості менеджменту в організації, є: прогнозування, планування, нормування, організація, контроль, регулювання, облік і аналіз. Ці взаємопов'язані функції формують зміст управління шляхом дотримання у процесі менеджменту його основоположних принципів, вимог і використання низки методів. Проте у розвитку управління важливе значення мають його механізми, зв'язки та структурні елементи (Рис.1).

Пропонована модель може бути використана при вирішенні організаційних та науково-практичних проблем управління у свинарських організаціях. Розглянувши функції, цілі та завдання, які вирішуються із залученням прогнозування, планування, аналізу, організації процесу і регулювання, можна відзначити, що їм не притаманна властивість запобіжної дії на об'єкт.

Мета, завдання, стратегія управління	Розвиток змісту управління		Розвиток форми управління		
	Функції управління: планування, прогнозування, облік, контроль, аналіз, організація, регулювання	Технологія розвитку: принципи, допущення, вимоги, постулати, методи (способи) управління	Механізм розвитку: нормативно-законодавчий, організаційно-компенсаторний, керуючий, управлінський, економічний, інформаційний, контрольний	Зв'язки : прямі, зворотні, вертикальні, горизонтальні, координації, субординації	Склад елементів: апарат, інструменти управління, об'єкти управління, суб'єкт управління
Напрями розвитку	Процес розвитку управління в свинарстві				

Рис. 1. Концептуальна модель розвитку системи управління в свинарстві
Джерело: Розроблено автором.

Вивчення економічних процесів і виявлення резервів ефективного використання ресурсів, збільшення обсягів виробництва продукції відбуваються вже після здійснення кругообігу коштів підприємства. Вони дають можливість поліпшити роботу в майбутньому, але жодним чином не впливають на помилки, прорахунки й різного роду незаконні дії, що мали місце в аналізованому періоді. Тоді як здійснення функції контролю має на меті не стільки виявлення відхилень від заданого стану об'єкта, скільки попередження їх виникнення. Оцінювання доцільності господарських операцій на стадії їх зародження дозволяє запобігти тим процесам, які суперечать вимогам нормативних документів або не узгоджуються з метою діяльності підприємства. Відповідно контроль є засобом превентивного регулювання господарських операцій, що зумовлюють позитивні чи небажані зміни в об'єктах управління. Однак зазначені функції управління, за умов умілого використання їх взаємопроникнення, розкривають реальну картину керованої системи.

Звідси випливає, що, знаючи зміст управління господарськими процесами, можна ефективно ними управляти у організаціях з виробництва свинини за допомогою розвитку інформаційної бази менеджменту.

Управління та управлінський облік як динамічні процеси і штучні системи зі специфічним змістом і формами пов'язані з використанням інтелектуального потенціалу, засобів і предметів праці. Ці системи нерозривні одна від одної, а процеси, що відбуваються в них, формують організаційну, технологічну та завершальну стадії.

Організаційна стадія включає в себе розробку, оптимізацію і вибір стратегії розвитку й облікової політики організації; розробку необхідної документації внутрішньої регламентації управління й управлінського обліку; нормативно-довідкове та методичне забезпечення використання економічних методів управління і прогресивних методів управлінського обліку; технічне забезпечення управління виробництвом і його інформаційної бази.

Технологічна стадія передбачає первинне спостереження вимірювання та реєстрацію фактів господарського життя; ведення аналітичного і синтетичного обліку (обробка, групування, систематизація первинних даних); узагальнення інформації та передачу її управлінському персоналу для прийняття відповідних рішень.

Завершальна стадія включає в себе узагальнення інформації про майно, зобов'язання і господарські процеси організації; трансформацію узагальненої інформації в управлінську звітність; передачу інформації користувачам (менеджерам, керівникам); прийняття рішень, регулювання господарських процесів.

Таким чином, процес управління та управлінського обліку – це система, що функціонує з використанням матеріальних, трудових та інтелектуальних цінностей. Тому цей процес має бути раціонально організований, тобто всі елементи системи упорядковані, приведені в єдине ціле, і отже, взаємопов'язані, функціонально залежні. Звідси слід говорити про наукову організацію процесів здійснення управління та управлінського обліку в організаціях.

Ефективність свинарства і прибутковість діяльності сільськогосподарських підприємств істотно залежать не тільки від технології виробництва, зовнішніх чинників (ціни на матеріальні ресурси, диспаритет цін, інфляція тощо), а, насамперед, від внутрішніх факторів: вмiлої організації виробництва, праці та рівня її оплати, а також організації ефективної системи управління процесами виробництва і продажу продукції.

Перехід економіки країни на ринкові засади вимагає ефективного ведення господарства, активного і послідовного впровадження досягнень інформаційних технологій, всього нового і прогресивного. У цих умовах зростає роль децентралізованого та змішаного управління, оскільки потрібно вести пошук ефективного використання кожного елемента ресурсного потенціалу в господарській діяльності організації. Важливе значення має

вирішення проблем сприйняття інновацій у підприємствах з виробництва свинини, адаптивності та конкурентоспроможності, що є актуальним завданням реструктуризації слабких підприємств. Однак перехід на нову структуру і навіть налагодження горизонтальних зв'язків між підрозділами не приведуть до повної якісної зміни конкурентоспроможності підприємства.

Розвиток нового рівня конкурентоспроможності може бути забезпечено на базі оптимізації діяльності господарюючого суб'єкта, організації системного управління на принципах самоорганізації та саморегулювання залежно від змін конкурентного середовища. Реструктуризація є частиною загальної програми реформування підприємства і, отже, її можна розглядати як один із ключових механізмів реформування, що веде до підвищення ефективності діяльності.

У процесі реструктуризації внутрішньогосподарські відносини можуть розвиватися за трьома напрямками: формування відносин як господарської свідомості; проведення реструктуризації як форми комерційного управління; створення центрів відповідальності як суб'єктів господарських відносин в економічному житті організації. Визначальну роль у забезпеченні економічної ефективності підприємств, які займаються виробництвом свинини, необхідно відводити дієвому використанню економічних методів управління. При цьому організація управління та його інформаційної бази (управлінського обліку) передбачає: використання основоположних принципів управління, припущень і правил обліку; дотримання всіх вимог, що висуваються до нього у сучасних умовах; розуміння концепцій управління і управлінського обліку, які допомагають зрозуміти зміст положень, правил менеджменту та управлінського обліку, що забезпечує обґрунтований вибір організаційних, методичних і технічних аспектів управління, його інформаційної бази та оптимізації політики менеджменту господарюючого суб'єкта; адекватне застосування і використання механізмів (законодавчих, нормативних, інструктивних, програмних, методичних, організаційних, інформаційно-контрольних тощо) управління, вдосконалення його форми (структурних зв'язків, складу елементів); організація оптимізації поєднання централізації і децентралізації управління, його інформаційних блоків в умовах колективних форм праці, її оплати в центрах відповідальності та сегментах діяльності, що функціонують на принципах самокупності, самофінансування і самоконтролю; розвиток матеріально-технічної бази управління, функціональних відділів організації; підготовка кадрів апарату управління, підвищення їх кваліфікації та професійного досвіду; впровадження наукової організації праці і механізмів внутрішнього регулювання роботи виконавців економічними методами та важелями впливу; прогнозування і контроль результативності всіх заходів з організації управління та управлінського обліку шляхом оцінки ефективності їх функціонування (рис.2).

На наш погляд, практичне здійснення запропонованої моделі організації управління та його інформаційної бази сприятиме: гармонійному функціонуванню форми і змісту управління, а також управлінського обліку на практиці, що забезпечить їх прогресивний розвиток; зміцненню взаємозв'язків між функціями управління шляхом підвищення ефективності комунікації інформації в системі менеджменту; інтеграції діяльності всіх економічних служб організації; забезпеченню зворотних і прямих зв'язків за двома основними напрямками: по вертикалі (догори і донизу) за рівнями ієрархії і по горизонталі (на одному рівні ієрархії); забезпеченню спеціалізації інформації за напрямками комунікації; орієнтацію управлінського обліку на достовірні поточні та стратегічні відомості, корисні для управління.

Для отримання інформації придатної для прийняття управлінських рішень, витрати на виробництво і продаж продукції в управлінському обліку доцільно вести за центрами господарської відповідальності. При створенні центрів відповідальності на принципах внутрішньогосподарського розрахунку в свинарстві необхідно враховувати такі умови та

чинники: підрозділ (центр відповідальності) має позиціонуватись як закінчений технологічний цикл виробництва продукції, мати постійний склад працівників, засобів виробництва, можливість забезпечення прибутковості свого виробництва і рентабельності для самоокупності та самофінансування; брати активну участь у формуванні виробничого завдання (бюджету), самостійно формувати джерела економічного та соціального розвитку за рахунок залишку власного прибутку; діяльність центру відповідальності не повинна суперечити чинному законодавству, установчим і іншим правовим документам організації; керівники та спеціалісти апарату управління організації не мають права втручатися в оперативну діяльність центрів відповідальності, якщо вона не суперечить положенням укладених договорів та інших правових актів організації.

Рис. 2. Концептуальна модель організації управління та його інформаційної бази в господарствах з виробництва свинини

Джерело: Розроблена автором.

У свинарських організаціях пропонується організувати три типи центрів відповідальності: центр витрат – підрозділи несуть відповідальність тільки за ті витрати, які доведені до них виробничими завданнями (бюджетами) та підконтрольні їм; центр прибутку – підрозділи контролюють ті витрати, які до них доведені та підконтрольні їм, а також надходження (доходи); центр інвестицій – підрозділи контролюють свої витрати, надходження та інвестиції (рис. 3).

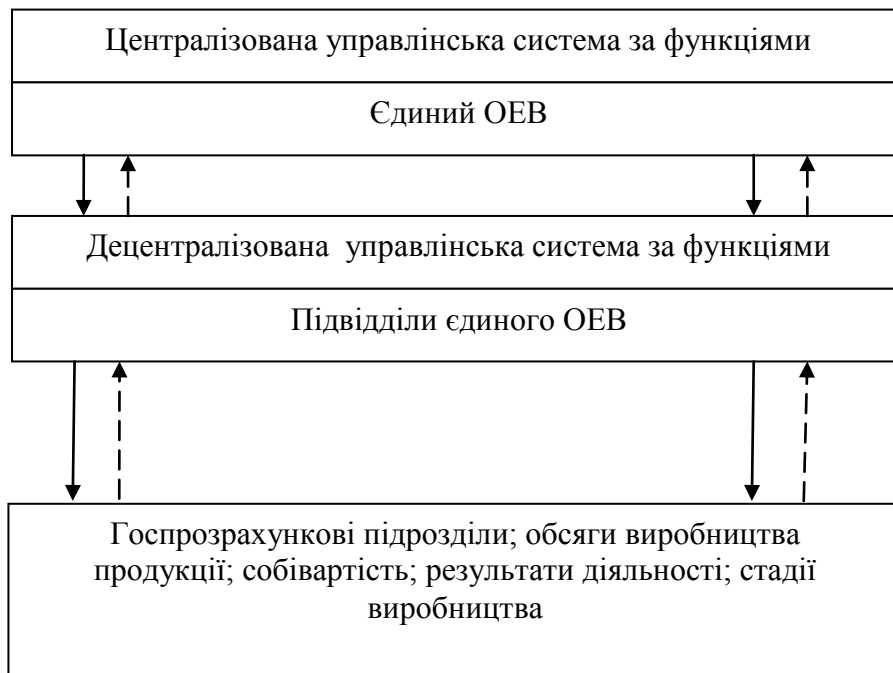

Рис. 3. Організація центрів відповідальності та внутрішньогосподарського контролю їх діяльності в децентралізованій системі управління свинарством

Джерело: Розроблено автором.

Для оптимізації централізації та децентралізації функцій управління і всієї економічної роботи у господарствах з виробництва свинини, на наш погляд, слід створювати єдиний обліково-економічний відділ (ОЕВ) з підвідділами в підрозділах (центрах відповідальності). Аналіз різних типів організації структури ОЕВ (лінійно-ієрархічної,

лінійно-штабної і комбіновано-функціональної) свідчить, що забезпечити оптимальну пропорційність централізації та децентралізації даної служби та її роботи можливо за функціональної (комбінованої) структури ОЕВ будь-якої ступінчастості та структури управління свинарського господарюючого суб'єкта. Частину прав керівника ОЕВ у цьому разі передають керівникам підрозділів ОЕВ у межах встановленої компетентності (рис. 4).

Рис. 4. Схема організації оптимального поєднання централізації та децентралізації функцій управління виробництвом

Джерело: Розроблено автором.

Відповідальність за організацію функцій управління у відокремлено функціонуючих підрозділах покладається на їх керівників. Економісти-фінансові менеджери підрозділів адміністративно підпорядковуються керівнику підрозділу, а функціонально – керівнику ОЕВ організації.

Наступною важливою проблемою для організації управління за центрами відповідальності є планування (нормування) витрат та інших показників виробничого завдання. Тут необхідно виходити із сутності й економічного змісту норм і нормативів, принципу науковості, активності, адаптивності тощо, а також умов обґрунтованості й інших факторів впливу. Нормативи повинні бути відображенням практичної необхідності, реальними, виконуваними, забезпечувати економічні та соціальні інтереси, підвищення ефективності виробництва. Вони повинні відповідати принципам активного застосування й адаптивності, пристосованості до мінливих виробничих та економічних умов, враховувати технологічні, організаційно-управлінські та ґрунтово-кліматичні умови, а також вплив на вартісні показники інфляційних процесів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Управління виробництвом продукції свинарства являє процес забезпечення господарюючими суб'єктами поставлених цілей та завдань досягнення ефективності виробництва продукції та її збуту. Основними інформаційними функціями управління є планування, облік, аналіз, контроль. Особливе місце відводиться управлінському обліку та управлінському контролю. Для того, щоб система управління функціонувала ефективно, необхідно її належним чином організувати.

У процесі забезпечення поєднання централізованої та децентралізованої системи управління важливо сформувати інформаційні блоки з урахуванням потреб в інформації для вироблення управлінських рішень у галузі свинарства.

Практичне значення викладеного полягає у тому, що розробки та практичні рекомендації дадуть змогу: сформувати ефективно функціонуючі організаційно-економічні та інформаційно-контрольні механізми управління центрами відповідальності свинарських організацій; поліпшити умови функціонування й розвитку свинарських організацій, їх фінансово-економічні показники; досягти зони фінансової стійкості та закріплення динамічних тенденцій економічного зростання в галузі свинарства; забезпечити комплексний підхід до оцінки використання виробничого потенціалу, оптимізації виробництва продукції свинарства і відносин організацій у м'ясопродуктовому підкомплексі аграрного сектору економіки.

Список використаних джерел

1. Ансофф И. Стратегическое управление; пер. с англ. — М.: Экономика, 1989. — 520 с.
2. Василенко В.О., Шостка В.І., Клейменов О.М. Ситуаційний менеджмент: навч. посібник. Вид. 2-ге, виправлене та доп. — К.: Центр навчальної літератури, 2005. — 372 с.
3. Галанець В.В. Вплив державного управління на формування стратегії розвитку сільськогосподарського виробництва. Вісник Львівського державного аграрного університету: Економіка АПК. - Львів, 2004, №11(1). – с.46-51.
4. Завадський Й.С. Управління сільськогосподарським виробництвом у системі АПК: [підручник] / Йосип Станіславович Завадський. - К.: Вища школа, 2001. - 400 с.
5. Кваша С. Стан аграрного ринку та продовольча безпека України / С. Кваша, В. Хоменко // Економіст. – 2006. – № 7-8. – С. 72-78.
6. Лігоненко Л.О. Антикризисное управління підприємством: підручник. — К.: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2005. 824 с.
7. Мартыненко И.И., Лысенко В.Ф. Проектирование систем автоматизации. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Агропромиздат, 1990. — 244 с.
8. Мельник І. І. Основи інженерного менеджменту : навч. посіб. / І. І. Мельник, І. Г. Тивоненко, С. Г. Фришев, В. П. Бабій, С. М. Бондар – К.: Вища освіта, 2006. – 525 с.
9. І. В. Свиноус Ринкове ціноутворення на продукцію свинарства приватного сектору. – Економіка АПК. – 2007. - №3. – С. 81-84.
10. Социально-экономический потенциал устойчивого развития: учебник; под ред. проф. Л.Г. Мельника (Украина) и проф. Л. Хенса (Бельгия). — Сумы: ИТД “Университетская книга”, 2007. — 1120 с.
11. Т. Питерс — Р. Уотерман. В поисках эффективного управления – М.: Прогресс, 1986. – 383 с.
12. Федулова Л. І. Системне управління підприємством на основі організаційно-економічних моделей: дис. доктора економ. наук: 08.06.01 / Л. І. Федулова. – Донецьк, 1998. – 452 с.
13. Федулова Л. І. Управління операційною системою виробничого підприємства: [монографія] / Л. І. Федулова, О. В. Декалюк. – Хмельницький: ХНУ, 2005. – 192 с.

Список джерел у транслітерації/References

1. Ansoff Y. Stratehycheskoie upravleniie; per. s anhl. — М.: Ekonomika, 1989. — 520 s.
2. Vasylenko V.O., Shostka V.I., Kleimenov O.M. Sytuatsiinyi menedzhment: navch. posibnyk. Vyd. 2-he, vypravlene ta dop. — К.: Tsentr navchalnoi literatury, 2005. — 372 s.

3. Halanets V.V. Vplyv derzhavnoho upravlinnia na formuvannia stratehii rozvytku silskohospodarskoho vyrobnytstva. Visnyk Lvivskoho derzhavnoho ahrarnoho universytetu: Ekonomika APK. - Lviv, 2004, №11(1). – s.46-51.
4. Zavadskiy I.S. Upravlinnia silskohospodarskym vyrobnytstvom u systemi APK: [pidruchnyk] / Yosyp Stanislavovych Zavadskiy. - K.: Vyshcha shkola, 2001. - 400 s.
5. Kvasha S. Stan ahrarnoho rynku ta prodovolcha bezpeka Ukrainy / S. Kvasha, V. Khomenko // Ekonomist. – 2006. – № 7-8. – S. 72-78.
6. Lihonenko L.O. Antykrizove upravlinnia pidpriemstvom: pidruchnyk. — K.: Kyiv. nats. torh.-ekon. un-t, 2005. 824 s.
7. Martynenko Y.Y., Lysenko V.F. Proektirovaniie sistem avtomatiki. — 2-e izd., pererab. i dop. — M.: Ahropromizdat, 1990. — 244 s.
8. Melnyk I. I. Osnovy inzhenernoho menedzhmentu : navch. posib. / I. I. Melnyk, I. H. Tyvonenko, S. H. Fryshev, V. P. Babii, S. M. Bondar – K.: Vyshcha osvita, 2006. – 525 s.
9. V. Svynous Rynkove tsinoutvorennia na produktsiiu svynarstva pryvatnoho sektoru. – Ekonomika APK. – 2007. - №3. – S. 81-84.
10. Sotsialno-ekonomicheskii potentsial ustoichivoho razvitiia: uchebnik; pod red. prof. L.H. Melnika (Ukraina) i prof. L. Khensa (Belhiia). — Sumy: YTD “Universitetskaia kniha”, 2007. — 1120 s.
11. T. Pyters — R. Uoterman. V poiskakh effektivnoho upravleniia – M.: Prohress, 1986. – 383 s.
12. Fedulova L. I. Systemne upravlinnia pidpriemstvom na osnovi orhanizatsiino-ekonomichnykh modelei: dys. doktora ekonom. nauk: 08.06.01 / L. I. Fedulova. – Donetsk, 1998. – 452 s.
13. Fedulova L. I. Upravlinnia operatsiinoiu systemoiu vyrobnychoho pidpriemstva: [monohrafiia] / L. I. Fedulova, O. V. Dekaliuk. – Khmelnytskyi: KhNU, 2005. – 192 s.

АННОТАЦИЯ ОРГАНИЗАЦИЯ И ИНФОРМАЦИОННОЕ ОБЕСПЕЧЕНИЕ УПРАВЛЕНИЯ В СВИНОВОДЧЕСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ

**МАЗУРЕНКО Елена Васильевна, к.э.н.,
ведущий научный сотрудник отдела научно-организационного
обеспечения и координации исследований
Национальный научный центр “Институт аграрной экономики”**

Обоснованы концептуальные положения развития управления и его информационно-контрольных функций в свиноводстве; организационно-экономические и информационно-контрольные механизмы процесса управления по центрам ответственности в свиноводческих хозяйствующих субъектах. Предложены рекомендации по совершенствованию нормативно-оперативного метода управления затратами, объемами и результатами производства продукции свиноводства. Выявлено, что децентрализованная система управления требует формирования центров ответственности и разработки всей необходимой документации для внутренней регламентации их деятельности. Отмечено, что определяющую роль в обеспечении экономической эффективности в свиноводческих организациях необходимо отводить эффективному использованию экономических методов управления. Обобщены выводы и предложения.

Ключевые слова: свиноводство, процесс управления, информационная база, центры ответственности, централизация и децентрализация управления, управленческий учет, коммуникация, информация.

ANNOTATION
ORGANIZATION OF MANAGEMENT AND ITS INFORMATION BASE ON PIG-BREEDING FARMS

MAZURENRO Olena, Ph.D., chief research officer of the Department of scientific-organizational researches supply and coordination National scientific center "Institute of Agrarian Economy"

Conceptual provisions of management development and its information and control functions in pig-breeding; organizational-economic and information-control mechanisms for management process by responsibility centers on pig-breeding business units are substantiated. The recommendations for improving the legal and operational method of costs management, scopes and results of pig products production are suggested. It was found out that decentralized system of management requires the formation of centers of responsibility and the development of all necessary documentation of internal regulation of their activities. It is noted that the major role in the economic efficiency of pig-breeding organization should be given to effective use of economic methods of management. Summaries and suggestions are given.

Keywords: pig-breeding, process of management, information base, responsibility centers, centralization and decentralization of management, management accounting, communication, information.

Інформація про автора

МАЗУРЕНКО Олена Василівна – кандидат економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу науково-організаційного забезпечення та координації досліджень Національний науковий центр „Інститут аграрної економіки” (03680, м. Київ, вул. Героїв Оборони, 10, e-mail: mov@iae.kiev.ua)

МАЗУРЕНКО Елена Васильевна - кандидат экономических наук, старший научный сотрудник, ведущий научный сотрудник отдела научно-организационного обеспечения и координации исследований Национальный научный центр "Институт аграрной экономики" (03680, г. Киев, ул. Героев Обороны, 10, e-mail: mov@iae.kiev.ua)

MAZURENKO Olena - Candidate of Economic Sciences, senior research specialist, leading research specialist of the department of scientific organizational providing and researches coordination of the National scientific center „Institute of agrarian economy” (03680, Kyiv, Heroes of Defense Str., 10, e-mail: mov@iae.kiev.ua)

Стаття надійшла до редакції 16 лютого 2015 року

УДК 519.86:378.046

ВИЗНАЧЕННЯ ОДНОРІДНОСТІ ГРУП ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ ПРОЦЕСУ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ МЕНЕДЖЕРІВ-АГРАРІЇВ

*О.Д. КРАЄВСЬКА, аспірант,
Вінницький національний
аграрний університет,
Д.А. НАЙКО, кандидат фізико-
математичних наук, доцент,
завідувач кафедри вищої
математики,
Вінницький національний
аграрний університет*

Першим з авторів проведено педагогічне дослідження, яке полягає в здійсненні педагогічного експерименту з метою підтвердження або спростування певної дидактичної системи, що базується на педагогічних умовах, моделі та методиці формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв.

В даній роботі визначається мета та описується структура проведеного педагогічного дослідження, здійснюється математична обробка результатів початкового етапу цього дослідження.

На початковому етапі даного експерименту одним із перших завдань є визначення фактичного рівня комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв. У цій (констатувальній) частині експерименту ми, використовуючи критерій узгодженості Пірсона, доводимо не випадковість експериментальних даних, визначаємо яка частина студентів має високий, середній та низький рівні комунікативної компетентності.

При формуванні контрольних та експериментальних груп, для забезпечення достеменності результатів експерименту одним з найважливіших моментів є однорідність цих груп. Ми показуємо методику перевірки однорідності експериментальних та контрольних груп, яка спирається зокрема на статистичний критерій Вілкоксона та поняття нормального розподілу випадкової величини.

Ключові слова: комунікативна компетентність, менеджери-аграрії, однорідність груп, контрольна група, експериментальна група, нормальний розподіл, критерій Пірсона, критерій Вілкоксона.

Табл. 1. Рис. 4. Літ. 6.

Постановка проблеми. Сьогодні існує необхідність проведення педагогічного дослідження, яке полягатиме у здійсненні педагогічного експерименту з метою підтвердження або спростування певної дидактичної системи, що базується на педагогічних умовах, моделі та методиці формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Піднята проблема є доволі специфічною за своїм змістом і науковим позиціонуванням, проте знаходить місце у працях цілого ряду дослідників, таких як: В. Гмурман [1], І. Каніовська [2], І. Конет [3], П. Сеньо [4], Ю. Тюрин [5], А. Макаров [5], С. Айвазян [6], Я. Колде, проте нами пропонується власна методична розробка.

Формулювання цілей статті – визначення однорідності груп при дослідженні процесу формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв.

Виклад основного матеріалу. У даній роботі ми описуємо початковий етап експерименту з математичною обробкою його результатів. Структура проведеного педагогічного дослідження є наступною:

Перший етап. Ознайомлення з проблемою дослідження, вивчення стану розробленості даної проблеми в педагогіці, психології, філософії, менеджменті, визначення актуальності проблеми для сучасної теорії та практики професійної освіти та професійної діяльності, виявлення соціального замовлення на формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв в Україні та за кордоном.

Другий етап. Визначення мети, завдань, об'єкта та предмета дослідження. Розробка моделі експериментальної методики, а також визначення вибірки та її формування.

Третій етап. Визначення гіпотези дослідження, розробка методики дослідження та побудова його схеми (встановлення термінів і складових процедур педагогічного дослідження, визначення і підготовка його учасників).

Четвертий етап. Розробка концепції та структури експерименту (констатувальний, формувальний етапи). Визначення критеріїв, показників, рівнів формування комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв. Складання анкет і їх апробація, складання методичних матеріалів. Організація комунікативної діяльності майбутніх менеджерів-аграріїв.

П'ятий етап. Проведення анкетування студентів. Проведення опитування з метою виявлення методичних труднощів у педагогічних працівників у процесі формування комунікативної компетентності. Вибір статистичних і математичних методів опрацювання результатів педагогічного дослідження. Опрацювання отриманих експериментальних даних, їх узагальнення та синтез, складання рекомендацій, формування висновків.

З метою отримання достовірних результатів дослідження слід дотримуватись таких вимог: при відбиранні методів обирати ті, які дозволяють перманентно спостерігати за об'єктом дослідження; при вибиранні кількості методів – орієнтуватись на можливість отримання достатнього об'єму фактичного матеріалу для виявлення закономірностей педагогічного процесу; з метою перевірки виявлених закономірностей – проводити паралельне аналогічне дослідження в іншому колективі; з метою подальшого використання результатів дослідження педагогами-новаторами та дослідниками – викладати отримані результати та методику у логічному і розгорнутому вигляді.

При дослідженні слід використовувати як традиційні, так і інноваційні методичні підходи.

Традиційні методики включають: анкетування, спостереження, бесіди, вивчення продуктів комунікативної діяльності майбутніх менеджерів-аграріїв, тренінги та ігри.

До інноваційних методичних підходів слід віднести: визначення рівня мотивації до формування комунікативної компетентності у майбутніх менеджерів-аграріїв; ознайомлення майбутніх менеджерів із сучасною структурою комунікативної компетентності та комунікативної діяльності даних фахівців; ознайомлення майбутніх менеджерів-аграріїв з усім переліком дисциплін, в ході вивчення яких відбувається формування їх комунікативної компетентності; виявлення найбільшого комунікативного потенціалу та ознайомлення з ним майбутніх менеджерів-аграріїв; залучення студентів до науково-дослідної роботи; оцінювання результатів різнопланової комунікативної діяльності; з метою забезпечення об'єктивності перевірки, остання повинна базуватись на індивідуальних завданнях, що дозволяють перевірити рівень комунікативної компетентності кожного окремо; перевірка має бути всебічною, тобто перевіряти увесь спектр комунікативних знань, умінь, навичок, об'єм комунікативного досвіду, що здобувається в процесі та на час здобуття професійної освіти

менеджерами-аграріями; перевірка комунікативної компетентності має бути активною, тобто передбачати розмірковування, аналіз, зіставлення понять та явищ з боку студентів; перевірка комунікативної компетентності має бути тривалою та систематичною, тобто передбачає багаторазове та періодичне проведення тестувань, анкетувань, спостереження впродовж усього періоду здобуття бакалаврського рівня вищої освіти (4 роки).

Для забезпечення однозначності та об'єктивності експериментальних даних педагогічний експеримент нами проводився впродовж тривалого часу. Формувальний етап експерименту проводився двічі та охоплював 4 контрольні та 4 експериментальні групи: 2 контрольні і 2 експериментальні групи 2009–2013 років навчання та 2 контрольні і 2 експериментальні групи 2010–2014 років навчання.

При формуванні *контрольних* та *експериментальних* груп, для забезпечення достеменності результатів експерименту, зазвичай за експериментальні обирають групи із дещо гіршими навчальними показниками, що визначаються оцінками. Проте одним з найважливіших моментів формування контрольних та експериментальних груп є їх однорідність.

В даній роботі ми показуємо методику перевірки однорідності експериментальних та контрольних груп.

Констатувальний експеримент. Одним із перших завдань нашого дослідження є визначення фактичного рівня комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв. Для реалізації даного завдання нами було: розроблено тестові завдання для констатувального експерименту; проведено контрольні зрізи; здійснено математичну обробку та проведено аналіз отриманих даних.

Констатувальний етап педагогічного експерименту здійснювався у 2009 році. У ньому брали участь студенти 4-го курсу, які досягають першого (бакалаврського) рівня вищої освіти.

Діагностувати сформованість комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв доцільно саме на бакалаврському рівні, адже комунікативна компетентність є ключовою у формуванні здатності даного фахівця здійснювати професійну діяльність і саме передбачає наявність теоретичних знань та практичних умінь і навичок комунікації, які є серед достатніх та необхідних умов для успішного виконання професійних обов'язків за обраною спеціальністю.

Коротко опишемо отримання результатів при виявленні фактичного рівня комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв.

За розробленою нами методикою дослідженню підлягало 160 студентів. За отриманими балами рейтинг кожного студента визначався у процентному відношенні до максимально можливої суми балів.

Через X позначимо змінну випадкову величину, яка дорівнює рейтинговому рівню студента, x_i – її можливе значення, n_i – частота цього значення (кількість студентів, рейтингове значення яких дорівнює числу x_i), $n=160$ – обсяг даної вибірки. Тоді результати нашого дослідження можна подати у вигляді такого інтервального розподілу частот n_i :

X	0-10	10-20	20-30	30-40	40-50	50-60	60-70	70-80	80-90	90-100
n_i	0	4	13	27	33	36	21	15	8	3

$$\sum n_i = 160.$$

Логічним є обґрунтування закономірного характеру даної вибірки. Іншими словами, покажемо, що експериментальні дані підпорядковані нормальному закону розподілу. Для цього ми скористаємося відомим статистичним критерієм узгодженості Пірсона [1].

Насамперед з даної вибірки знаходимо середнє значення $\bar{x}=51,56$ та середнє квадратичне відхилення $\sigma_x=17,75$. В розподілі частот кожен інтервал подаємо його серединним значенням, а також об'єднуємо групи значень вибірки з малими частотами. В результаті оцінювання отримуємо такий розподіл частот, де число інтервалів дорівнює 7, а довжина кожного інтервалу дорівнює $h=10$:

X	25	35	45	55	65	75	85
n_i	17	27	33	36	21	15	11

Результати всіх подальших обчислень ми подаємо в таблиці 1, з якої знаходимо теоретичні частоти n'_i та дослідне значення величини $\chi^2_{досл}$ (величини “хі-квадрат”). (Теоретичні частоти обчислюються за допомогою рівності:

$$n'_i = \frac{nh}{\sigma_x} \cdot \varphi(u_i) = \frac{160 \cdot 10}{17,75} \cdot \varphi(u_i) = 90,14 \cdot \varphi(u_i), \text{ де } \varphi(u) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} e^{-u^2/2}.$$

Таблиця 1

Перевірка гіпотези про нормальність розподілу

i	n_i	x_i	$u_i = \frac{x_i - \bar{x}}{\sigma_x}$	$\varphi(u_i)$	n'_i	$n_i - n'_i$	$(n_i - n'_i)^2$	$\frac{(n_i - n'_i)^2}{n'_i}$
1	17	25	-1,50	0,13	11,72	5,28	27,88	2,38
2	27	35	-0,93	0,26	23,44	3,56	12,67	0,54
3	33	45	-0,40	0,37	33,19	-0,19	0,04	0,001
4	36	55	0,19	0,39	35,29	0,71	0,50	0,01
5	21	65	0,76	0,30	26,94	-5,94	35,28	1,31
6	15	75	1,32	0,17	15,05	-0,05	0,002	0,0001
7	11	85	1,88	0,07	6,14	4,86	23,62	3,85
Σ	160							$\chi^2_{досл}=8,09$

Отже, експериментальне значення величини χ^2 дорівнює 8,09.

Знайдемо число $\chi^2_{кр}$, яке є критичною точкою випадкової величини χ^2 . Оскільки число груп (інтервалів) дорівнює 7, то число степенів вільності дорівнює $k=7-3=4$. За таблицею критичних точок розподілу χ^2 [див.1] за рівнем значущості $\alpha=0,05$ і числом степенів вільності $k=4$ знаходимо критичну точку $\chi^2_{кр}(0,05;4)=9,5$ правосторонньої критичної області.

В силу того, що $\chi^2_{досл}=8,09 < 9,5 = \chi^2_{кр}$, то немає підстав відхилити гіпотезу про нормальність розподілу частот даної вибірки. Отже гіпотезу про нормальний розподіл вибірки приймаємо.

Підсумовуючи результати цього етапу, зазначаємо, що рівень даної групи студентів у цілому виявився низьким на межі середнього, оскільки рейтинг групи дорівнює $\bar{x}=51,58$ (середній рівень визначається інтервалом (55; 80)).

Крім того, з розподілу частот вибірки ми отримали той факт, що високий рівень мають 7% студентів, середній – 35%, низький – 58%.

Діагностика сформованості комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв. Нами було обрано експеримент як метод діагностики сформованості комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв, адже експеримент є методом вивчення, який полягає у викликанні явища, що вивчається у штучно створених умовах з метою дослідження та з'ясування процесу його розвитку [<http://uk.wikipedia.org/wiki/Експеримент>].

Вивчаючи комунікативну компетентність майбутніх менеджерів-аграріїв ми визначали її структуру: мотиваційно-ціннісний, когнітивно-стратегічний та діяльнісно-корегуючий компоненти, а також їх рівні: *високий, середній та низький*.

Для проведення діагностики рівня сформованості комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв студентів було поділено на експериментальні групи та контрольні групи. Метою даного діагностичного дослідження комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв було визначення фактичного рівня сформованості компонент даної компетентності: мотиваційно-ціннісної, когнітивно-стратегічної та діяльнісно- корегуючої.

Для досягнення зазначеної мети нами було розроблено *авторську методичку діагностування рівня сформованості складових* комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв, що включала наступні компоненти:

- *діагностування мотиваційно-ціннісної складової*, що передбачало використання: 1) тесту на визначення рівня мотивації до ефективної комунікації як загальнолюдської цінності; 2) тесту на визначення рівня мотивації до ефективної професійної комунікації як професійної цінності; 3) тесту на визначення рівня мотивації до ефективної професійної іншомовної комунікації та визнання іншомовної комунікації загальнолюдською та професійною цінністю; 4) тесту на визначення рівня мотивації як здатності мотивувати інших до ефективної професійної та загальнолюдської комунікації; 5) анкети визначення рівня мотиваційно-ціннісної компоненти комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв;

- *діагностування когнітивно-стратегічної складової*, яке включало *комплексний тест* на визначення рівня когнітивно-стратегічної компоненти комунікативної компетентності майбутніх менеджерів-аграріїв;

- *діагностування діяльнісно-корегуючої складової*, що являє собою експертну оцінку рівня діяльнісно-корегуючої складової комунікативної компетентності.

На початку нашого діагностичного дослідження, з метою *діагностування мотиваційно-ціннісної складової*, ми визначали рівень сформованості мотиваційно-ціннісної складової комунікативної компетентності *на кожному етапі* формування мотивації майбутніх менеджерів-аграріїв до комунікативної діяльності. Тобто і на етапі формування мотивації до ефективної комунікації, як загальнолюдської цінності, і на етапі формування мотивації до ефективної професійної комунікації як професійної цінності, і на етапі формування мотивації до ефективної професійної іншомовної комунікації як загальнолюдської та професійної цінності, і на етапі формування мотивації як здатності мотивувати інших до ефективної професійної та загальнолюдської комунікації.

Перевірка однорідності експериментальних та контрольних груп. Відправним моментом при формуванні експериментальної та контрольної груп є однорідність цих груп. Перевірку на однорідність було проведено за допомогою одного із статистичних методів – *критерію Вілкоксона* [1].

Опишемо основні моменти цієї перевірки.

До проведення експерименту було залучено дві групи студентів вступу 2009 року з умовними номерами №1.09 та №2.09 і групи студентів вступу 2010 року з умовними номерами №1.10 та №2.10. Ми розглянули вибірки рейтингових оцінок, за якими студенти вступали до університету.

Для групи №1.09 обсягом $n_1 = 80$ така вибірка мала вигляд:

373, 372, 368, 366, 365, 360, 358, 358, 357, 357, 356, 353, 352, 350, 348, 347, 344, 342, 341, 339, 339, 338, 337, 336, 336, 335, 334, 334, 331, 329, 328, 327, 327, 326, 325, 324, 324, 324, 323, 322, 322, 321, 320, 319, 318, 316, 315, 314, 313, 312, 312, 311, 311, 310, 309, 308, 306, 305, 304, 303, 303, 301, 301, 301, 299, 295, 295, 294, 293, 291, 288, 287, 286, 286, 285, 282, 279, 271, 265, 263 (деякі з оцінок заокруглювались до цілої).

Середнє значення цієї вибірки дорівнює $\bar{x}_1 = 321,49$, вибіркове середнє квадратичне відхилення $\sigma_1 = 25,93$, $\Sigma x_1 = 25719$, $n_1 = 80$.

Для групи №2.09 теж обсягом $n_2 = 80$ вибірка мала вигляд:

371, 367, 366, 364, 361, 361, 359, 359, 358, 357, 356, 356, 353, 353, 349, 345, 343, 342, 342, 341, 341, 340, 340, 338, 337, 336, 335, 335, 334, 333, 332, 330, 329, 328, 326, 323, 321, 319, 319, 318, 317, 315, 315, 314, 313, 312, 312, 311, 311, 310, 310, 309, 308, 307, 306, 305, 303, 303, 302, 299, 298, 298, 297, 297, 297, 296, 293, 291, 290, 290, 289, 287, 286, 284, 282, 280, 277, 269, 264, 256.

Середнє значення цієї вибірки дорівнює $\bar{x}_2 = 320,23$, вибіркове середнє квадратичне відхилення $\sigma_2 = 26,92$, $\Sigma x_2 = 25618$, $n_2 = 80$.

Отже середні значення та середні квадратичні відхилення обох вибірок є відповідно досить близькими числами.

Ми висловлюємо основну гіпотезу: ці дві вибірки однорідні, тобто мають однаковий розподіл.

Альтернативна гіпотеза: ці дві вибірки не є однорідними.

Для перевірки правильності основної гіпотези вибираємо рівень значущості $\alpha = 0,05$.

Для того, щоб на рівні значущості α перевірити нульову гіпотезу про однорідність двох незалежних вибірок об'ємів n_1 та n_2 ($n_1 \leq n_2$), діємо за таким правилом:

1) записуємо обидві вибірки у вигляді одного варіаційного ряду (у зростаючому порядку) і знаходимо для цього ряду величину $W_{\text{досл}}$ — суму порядкових номерів варіант першої вибірки (для якої обсяг n_1 не більший за обсяг n_2 другої вибірки);

2) з рівності: $\Phi(z_{\text{кр}}) = (1 - \alpha) / 2$

за таблицею значень функції Лапласа $\Phi(z) = \frac{1}{\sqrt{2\pi}} \int_0^z e^{-\frac{t^2}{2}} dt$ знаходимо число $z_{\text{кр}}$;

3) ліву критичну точку критичної області для величини W знаходимо з рівності:

$$w_{\text{ліва кр}}(Q, n_1, n_2) = \left[\frac{(n_1 + n_2 + 1) \cdot n_1 - 1}{2} - z_{\text{кр}} \sqrt{\frac{n_1 n_2 (n_1 + n_2 + 1)}{12}} \right],$$

де $Q = \alpha / 2$; $[a]$ — ціла частина числа a ;

3) за формулою $w_{\text{права кр}} = (n_1 + n_2 + 1)n_1 - w_{\text{ліва кр}}$ знаходимо праву критичну точку критичної області;

Якщо $W_{\text{ліва кр}} < W_{\text{досл}} < W_{\text{права кр}}$, то немає підстав відхилити основну гіпотезу (бо величина $W_{\text{досл}}$ потрапляє в область прийняття основної гіпотези). Якщо ж $W_{\text{досл}} < W_{\text{ліва кр}}$ або $W_{\text{досл}} > W_{\text{права кр}}$, то основну гіпотезу відхиляємо (бо величина $W_{\text{досл}}$ потрапляє в критичну область).

Для наших вибірок об'єднаний варіаційний ряд має вигляд:

373, **369**, 372, 368, **367**, 366, **366**, 365, **364**, **361**, **361**, 360, **359**, **359**, 358, 358, **358**, 357, 357, **357**, **356**, **356**, 356, **353**, **353**, 353, 352, 350, **349**, 348, 347, **345**, 344, **343**, **342**, **342**, 342, 341, **341**, **341**, **340**, **340**, 339, 339, 338, **338**, **337**, 337, 336, 336, **336**, **335**, **335**, 335, 334, 334, **334**, **333**, **332**, 331, **330**, **329**, 329, 328, **328**, 327, 327, **326**, 326, 325, 324, 324, 324, **323**, 323, 322, 322, **321**, 321, 320, 319, **319**, **319**, **318**, 318, **317**, 316, 315, **315**, **315**, **314**, 314, 313, **313**, **312**, **312**, 312, 312, 311, 311, **311**, **311**, **310**, **310**, 310, 309, **309**, **308**, 308, **307**, **306**, **305**, 306, 305, 304, 303, 303, **303**, **303**, **302**, 301, 301, 301, 299, **299**, **298**, **298**, **297**, **297**, **297**, **296**, 295, 295, 294, 293, **293**, **291**, 291, **290**, **290**, **289**, 288, 287, **287**, **286**, 286, 286, 285, **284**, **282**, 282, **280**, **277**, 279, 271, **269**, 265, **264**, 263, **256**.

Сума порядкових номерів варіант вибірки для групи №1.09 дорівнює **6520**, а для групи №2.09 ця сума дорівнює **6360** (ми рахували від найменшого до найбільшого). Оскільки в даній ситуації обсяги обох груп рівні, тобто $n_1 = n_2$, то можна взяти, наприклад,

$$w_{\text{досл}} = 6360.$$

З рівності

$$\Phi(z_{\text{кр}}) = (1 - \alpha) / 2 = (1 - 0,05) / 2 = 0,475$$

за таблицею значень функції Лапласа знаходимо, що $z_{\text{кр}} = 1,96$.

Знаходимо межі критичної області для величини w (суми порядкових номерів варіант вибірок). Оскільки $n_1 = 80$, $n_2 = 80$, $w_{\text{досл}} = 6360$, $\alpha = 0,05$, то

$$\begin{aligned} w_{\text{ліва кр}}(Q, n_1, n_2) &= \left[\frac{(n_1 + n_2 + 1) \cdot n_1 - 1}{2} - z_{\text{кр}} \sqrt{\frac{n_1 n_2 (n_1 + n_2 + 1)}{12}} \right] = \\ &= \left[\frac{(80 + 80 + 1) \cdot 80 - 1}{2} - 1,96 \cdot \sqrt{\frac{80 \cdot 80 \cdot (80 + 80 + 1)}{12}} \right] = \\ &= [6439,5 - 574,34] = 5865, \end{aligned}$$

де $[a]$ – ціла частина числа a . Звідси отримуємо, що

$$w_{\text{права кр}} = (n_1 + n_2 + 1)n_1 - w_{\text{ліва кр}} = (80 + 80 + 1)80 - 5865 = 7015.$$

Оскільки

$$5865 < 6360 < 7015,$$

тобто $W_{\text{ліва кр}} < W_{\text{досл}} < W_{\text{права кр}}$, то основна гіпотеза про однорідність вибірок приймається. Іншими словами, групи №1.09 та №2.09 є однорідними.

З набору студентів 2010 року для продовження педагогічного експерименту нами було сформовано групу №1.10 обсягом $n_1 = 78$ чол. та групу №2.10 обсягом $n_2 = 74$ чол.

Вибірка рейтингових оцінок, за якими студенти вступали до університету для групи №1.10 обсягом $n_1 = 78$ мала вигляд:

707, 703, 702, 700, 699, 697, 691, 687, 687, 686, 684, 678, 673, 672, 672, 671, 670, 670, 668, 664, 662, 658, 657, 654, 649, 646, 646, 645, 645, 643, 641, 641, 640, 640, 639, 638, 638, 637, 637, 632, 631, 629, 629, 628, 626, 624, 623, 623, 622, 621, 620, 615, 614, 608, 608, 607, 606, 605, 603, 602, 601, 601, 599, 597, 597, 597, 596, 595, 584, 584, 582, 578, 572, 569, 568, 550, 548, 540.

Середнє значення цієї вибірки $\bar{x}_1 = 632,96$, вибіркоче середнє квадратичне відхилення $\sigma_1 = 39,46$, $\Sigma x_1 = 49371$, $n_1 = 78$.

Для групи №2.10 обсягом $n_2 = 74$ відповідна вибірка мала вигляд:

720, 708, 707, 692, 689, 687, 684, 684, 683, 680, 679, 678, 675, 672, 670, 669, 668, 665, 660, 659, 656, 655, 652, 651, 650, 649, 648, 645, 645, 645, 644, 644, 643, 642, 642, 642, 641, 640, 640, 639, 638, 638, 637, 634, 633, 629, 629, 627, 625, 624, 624, 622, 620, 617, 616, 614, 612, 610, 606, 604, 603, 601, 600, 598, 597, 592, 587, 585, 583, 574, 570, 565, 547, 544.

Середнє значення цієї вибірки $\bar{x}_2 = 637,12$, вибіркоче середнє квадратичне відхилення $\sigma_2 = 36,74$, $n_2 = 74$, $\Sigma x_2 = 47147$.

Таким чином *середні значення та середні квадратичні відхилення обох вибірок є відповідно приблизно рівними числами.*

Перевірку однорідності цих двох вибірок ми проводимо також за критерієм Вілкоксона.

Для даних вибірок об'єднаний варіаційний ряд має вигляд:

720, 708, 707, **707**, 703, 702, 700, 699, 697, **692**, 691, **689**, **687**, 687, 687, 686, 684, **684**, **684**, **683**, **680**, **679**, **678**, 678, **675**, 673, 672, **672**, 672, 671, 670, 670, **670**, **669**, **668**, 668, **665**, 664, 662, **660**, **659**, 658, 657, **656**, **655**, 654, **652**, **651**, **650**, **649**, 649, **648**, 646, 646, 645, 645, **645**, **645**, **645**, **644**, **644**, **643**, 643, **642**, **642**, **642**, **641**, 641, 641, 640, 640, **640**, **640**, **639**, 639, 638, 638, **638**, **638**, **637**, 637, 637, **634**, **633**, 632, 631, 629, **629**, **629**, 629, 628, **627**, 626, **625**, **624**, **624**, 624, 623, 623, 622, **622**, 621, 620, **620**, **617**, **616**, 615, 614, **614**, **612**, **610**, 608, 608, 607, **606**, 606, 605, **604**, **603**, 603, 602, 601, 601, **601**, **600**, 599, **598**, **597**, 597, 597, 597, 596, 595, **592**, **587**, **585**, 584, 584, **583**, 582, 578, **574**, 572, **570**, 569, 568, **565**, 550, 548, **547**, **544**, 540.

Сума порядкових номерів варіантів вибірки для групи №1.10 дорівнює **5777**, а для групи №2.10 ця сума дорівнює **5785**. Оскільки в даній ситуації обсяги вибірок $74 = n_1 \leq n_2 = 78$, то слід взяти $W_{\text{досл}} = 5785$.

При $\alpha = 0,05$ з рівності

$$\Phi(z_{\text{кр}}) = (1 - \alpha) / 2 = (1 - 0,05) / 2 = 0,475$$

за таблицею значень функції Лапласа знаходимо, що $z_{\text{кр}} = 1,96$.

Знаходимо межі критичної області для величини W . Оскільки $n_1 = 74$, $n_2 = 78$, $W_{\text{досл}} = 5785$, $\alpha = 0,05$, то

$$W_{\text{ліва кр}}(Q, n_1, n_2) = \left[\frac{(n_1 + n_2 + 1) \cdot n_1 - 1}{2} - z_{\text{кр}} \sqrt{\frac{n_1 n_2 (n_1 + n_2 + 1)}{12}} \right] =$$

$$= \left[\frac{(74 + 78 + 1) \cdot 74 - 1}{2} - 1,96 \cdot \sqrt{\frac{74 \cdot 78 \cdot (74 + 78 + 1)}{12}} \right] =$$

$$= [5660,5 - 532,709] = 5128,$$

де $[a]$ – ціла частина числа a . Звідси отримуємо праву межу критичної області

$$w_{права\ кр} = (n_1 + n_2 + 1)n_1 - w_{ліва\ кр} = (75 + 78 + 1)74 - 5128 = 11322 - 5128 = 6194.$$

Оскільки $5128 < 5785 < 6194$, тобто $w_{ліва\ кр} < w_{досл} < w_{права\ кр}$, то основна гіпотеза про однорідність вибірок приймається. Тобто, групи №1.10 та №2.10 теж є однорідними.

При порівнянні рейтингових балів в експериментальній та контрольних групах цілком природно припустити, що розподіли частот цих балів в обох групах мають нормальний характер. Побудуємо гістограми розподілу частот в кожній з чотирьох груп, які розглядаються.

Спочатку поділимо отримані вибірки на інтервали однакової довжини, число яких обчислюється за наближеною формулою $k \approx 1 + 3,322 \lg n$, де n – обсяг вибірки. Наприклад, якщо $n = 80$, то $k \approx 7$.

Розподіл частот варіант вибірки групи №1.09 по інтервалах має вигляд:

інтервал	250-270	270-290	290-310	310-330	330-350	350-370	370-390
частота	2	8	17	24	16	11	2

Розподіл частот варіант вибірки групи №2.09 по інтервалах має вигляд:

інтервал	250-270	270-290	290-310	310-330	330-350	350-370	370-390
частота	3	9	19	18	17	14	1

Для групи №1.09 відповідна гістограма зображена на рисунку 1, а для групи №2.09 – на рисунку 2.

Згладжувальна пунктирна лінія наочно демонструє, що розподіли балів в експериментальній та контрольній групах досить близькі до нормального закону з майже однаковими параметрами $\bar{x}$ та σ .

Розподіл частот варіант вибірки групи №1.10 по інтервалах має вигляд:

540-560	560-580	580-600	600-620	620-640	640-660	660-680	680-700	700-720
3	4	9	12	18	11	10	8	3

Розподіл частот варіант вибірки групи №2.10 по інтервалах має вигляд:

540-560	560-580	580-600	600-620	620-640	640-660	660-680	680-700	700-720
2	3	7	10	14	19	9	6	3

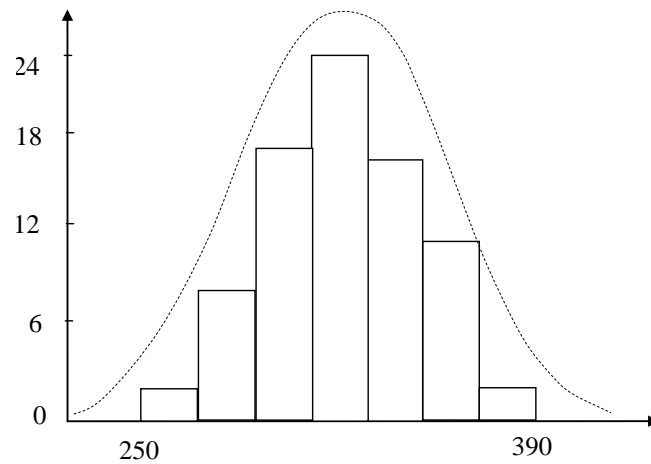

Рис.1.

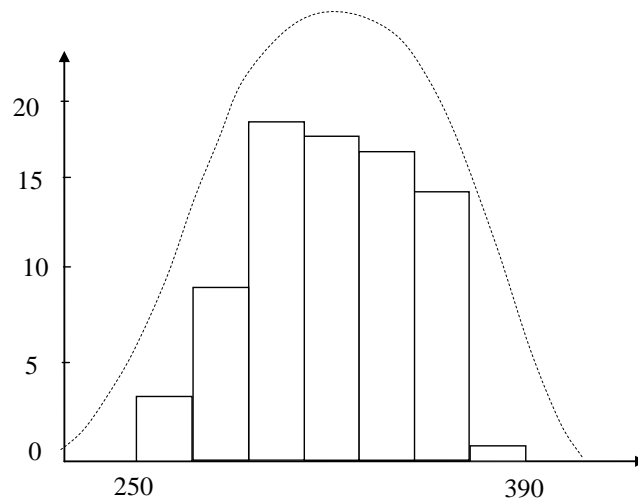

Рис.2.

Для групи №1.10 гістограма частот зображена на рис.3, а для групи №2.10 – на рис.4. Як бачимо, розподіли рейтингових оцінок у групах №1.10 та №2.10 теж близькі до певного нормального розподілу.

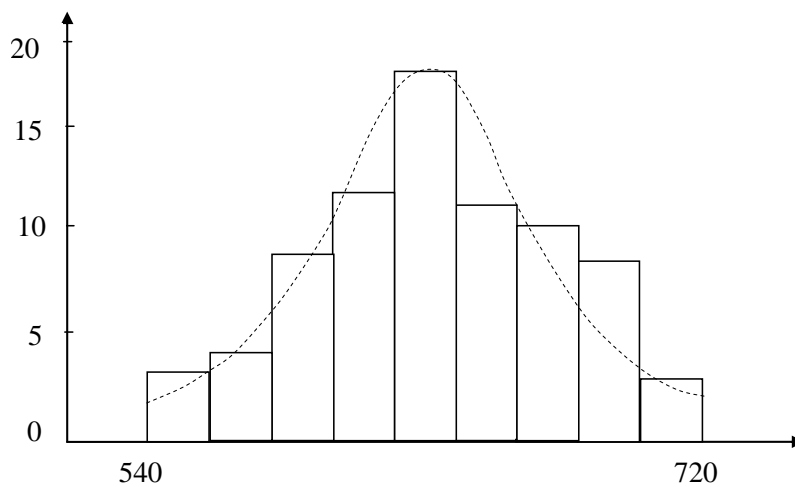

Рис.3.

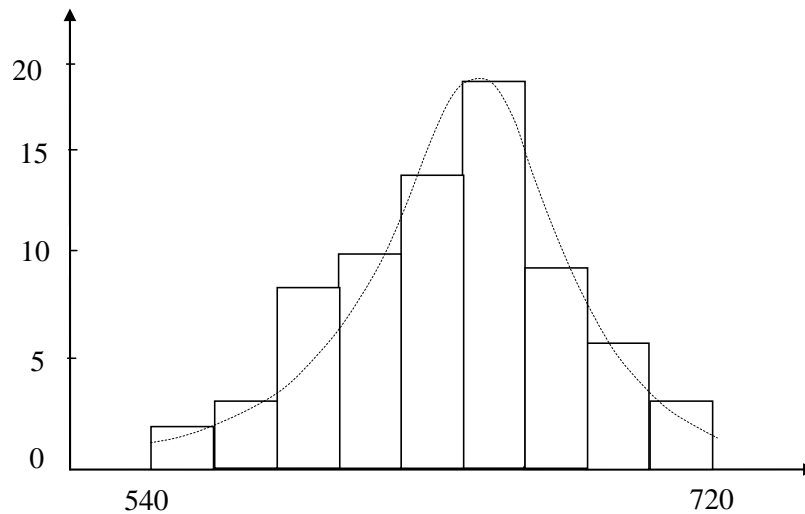

Рис.4.

Зауваження 1. Критерій Вілкоксона перевірки гіпотези про однорідність розподілу вибірок не є параметричним, причому він не прив'язаний до виду розподілу, проте його ідея є досить прозорою: якщо числові значення однієї з двох вибірок у об'єднаному варіаційному ряду “добре перемішуються” з числовими значеннями іншої вибірки, то сума номерів членів варіаційного ряду, які належать першій вибірці, приблизно дорівнює сумі номерів членів варіаційного ряду, які належать другій вибірці. Якщо такого “перемішування” немає, то об'єднаний варіаційний ряд може мати, наприклад, нормальний розподіл, у той час як жодна з двох вибірок не розподілена за нормальним законом.

Зауваження 2. Якщо значення деякої випадкової величини X розподілені за нормальним законом, то відомо, що функція розподілу ймовірностей (щільності ймовірностей) величини X має вигляд:

$$f(x) = \frac{1}{\sigma\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-a)^2}{2\sigma^2}}.$$

У запису цієї функції є всього лише два параметри, які можуть змінюватись (тобто визначати її). Це a – математичне сподівання (“середнє” значення) величини X , та σ_X – середнє квадратичне відхилення величини X (тоді σ_X^2 – дисперсія X). А тому, коли за допомогою критерію Пірсона встановлено, що випадкові величини X_1 та X_2 розподілені за нормальним законом, то їх функції розподілу

$$f_1(x) = \frac{1}{\sigma_1\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-a_1)^2}{2\sigma_1^2}} \text{ та } f_2(x) = \frac{1}{\sigma_2\sqrt{2\pi}} e^{-\frac{(x-a_2)^2}{2\sigma_2^2}}$$

можуть відрізнитись лише цими двома параметрами.

Гіпотезу про рівність дисперсій можна перевірити, наприклад, за допомогою критерію Фішера, а гіпотезу про рівність математичних сподівань – за допомогою нормального розподілу.

Останні зауваження викликані тим, що іноді у публікаціях молодих науковців процедура перевірки не випадковості вибірових значень є непрозорою або навіть помилковою.

Список використаних джерел

1. Гмурман В. Е. Теория вероятностей и математическая статистика: учебное пособие для вузов. – М.: Высшая школа, 2003. – 479 с.
2. Кانیовська І. Ю. Теорія ймовірностей у прикладах і задачах. — К.: Політехніка НТУУ КПІ, 2004. — 154 с.
3. Конет І. М. Теорія ймовірностей та математична статистика в прикладах і задачах. — Кам'янець-Подільський: Абетка, 2001. — 218 с.
4. Сеньо П. С. Теорія ймовірностей та математична статистика. — К.: Центр навч. літ., 2004. — 360 с.
5. Тюрин Ю. Н., Макаров А. А. Анализ данных на компьютере: — М.: ИНФРА-М, 2003. — 544 с.
6. Айвазян С.А.и др. Прикладная статистика. Исследование зависимостей. - М.: Финансы и статистика, 1985. - 487 с.

Список джерел у транслітерації/References

1. Gmurman V.Ye. Teoriia veroiatnostei i matematicheskaia statistika: uchebnoie posobiie dlia vuzov. – М.: Vysshaia shkola, 2003. – 479 s.
2. Kaniovs'ka I. Yu. Teoriya ymovirnostey u prykladakh i zadachakh. — К.: Politekhnik NTUU KPI, 2004. — 154 s.
3. Konet I. M. Teoriya ymovirnostey ta matematychna statystyka v prykladakh i zadachakh. — Kam"yanets'-Podil's'kyu: Abetka, 2001. — 218 s.
4. Sen'o P. S. Teoriya ymovirnostey ta matematychna statystyka. — К.: Tsentr navch. lit., 2004. — 360 s.
5. Tyuryn Yu. N., Makarov A. A. Analiz dannykh na komp'yutere: — М.: YNFRA-M, 2003. — 544 s.
6. Ayvazyan S.A.i dr. Prykladnaya statystyka. Issledovanye zavysymostey. - М.: Fynansy i statystyka, 1985. - 487 s.

АННОТАЦИЯ

ОПРЕДЕЛЕНИЕ ОДНОРОДНОСТИ ГРУПП ПРИ ИССЛЕДОВАНИИ ПРОЦЕССА ФОРМИРОВАНИЯ КОММУНИКАТИВНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ БУДУЩИХ МЕНЕДЖЕРОВ-АГРАРИЕВ

**КРАЕВСКАЯ Ольга Дмитриевна, аспирант,
НАЙКО Дмитрий Антонович, кандидат фізико-математических наук, доцент,
Винницкий национальный аграрный университет**

Первым из авторов проведено педагогическое исследование, которое состоит в осуществлении педагогического эксперимента с целью подтверждения или опровержения определенной дидактической системы, базирующейся на определенных педагогических условиях, модели и методике формирования коммуникативной компетентности будущих менеджеров-аграриев.

В данной работе определяется цель, описывается структура проведения педагогического исследования, осуществляется математическая обработка результатов начального этапа этого исследования.

На начальном этапе этого исследования одной из первых задач является определение фактического уровня коммуникативной компетентности будущих менеджеров-аграриев. В этой (констатирующей) части эксперимента мы, используя критерий согласия Пирсона, доказываем не случайность экспериментальных данных, определяем части студентов, имеющих высокий, средний и низкий уровни коммуникативной компетентности.

При формировании контрольных и экспериментальных групп, для обеспечения достоверности результатов эксперимента, одним из важнейших моментов является однородность этих групп. Мы показываем методику проверки однородности экспериментальных и контрольных групп, с использованием, в частности, статистического критерия Вилкоксона и нормального распределения случайной величины.

Ключевые слова: коммуникативная компетентность, менеджеры-аграрии, однородность групп, контрольная группа, экспериментальная группа, нормальное распределение, критерий Пирсона, критерий Вилкоксона.

ANNOTATION

DETERMINATION OF GROUPS' UNIFORMITY IN THE STUDY OF FUTURE MANAGERS-AGRARIANS' COMMUNICATIVE COMPETENCE FORMATION PROCESS

KRAIEVSKA Olha, post graduate

NAIKO Dmytro, Ph.D. in Physics and Mathematics, Associate Professor, Vinnytsia National Agrarian University

The first author has carried out the pedagogical research which implies a pedagogical experiment in order to confirm or refute a specific didactic system based on pedagogical condition, model and methods of future managers-agrarians' communicative competence formation.

In this paper the objective is defined and the structure of the carried out pedagogical research is described, mathematical processing of the results of the initial phase of the study is carried out.

At the initial stage of the experiment, one of the first tasks is to determine the actual level of future managers-agrarians' communicative competence. In this (ascertain) part of the experiment we, using Pearson coordination criterion, prove non-randomness of experimental data; we determine what part of students have high, medium and low level of communicative competence.

In forming the control and experimental groups for ensuring the validity of experimental results one of the most important things is homogeneity of these groups. We demonstrate the technique of checking the homogeneity of the experimental and control groups which is based on statistical Wilcoxon criterion and the concept of normal distribution of a random variable.

Keywords: communicative competence, managers-agrarians, groups homogeneity, control group, experimental group, normal distribution, Pearson Criterion, Wilcoxon Criterion.

Інформація про авторів

КРАЄВСЬКА Ольга Дмитрівна – аспірант, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: dmnaiko@ukr.net)

НАЙКО Дмитро Антонович - кандидат фізико-математичних наук, доцент, завідувач кафедри вищої математики, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: dmnaiko@ukr.net)

КРАЕВСКАЯ Ольга Дмитриевна - аспирант, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: dmnaiko@ukr.net)

НАЙКО Дмитрий Антонович - кандидат физико-математических наук, доцент, заведующий кафедрой высшей математики, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: dmnaiko@ukr.net)

KRAIEVSKA Olha - post graduate, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna Str.3, e-mail: dmnaiko@ukr.net)

NAIKO Dmytro - Candidate in Physics and Mathematics, associate professor, Head of Department of Higher Mathematics, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna Str.3, e-mail: dmnaiko@ukr.net)

Стаття надійшла до редакції 25 лютого 2015 року

УДК 330.5:330.837:[711.438+631.11]

**СОЦІАЛЬНИЙ КАПІТАЛ ЯК
ІНСТИТУЦІЙНА ДЕТЕРМІНАНТА
РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ
ТА АГРАРНОГО ПІДПРИЄМНИЦТВА**

В.П. РЯБОКОНЬ,
доктор економічних наук, професор,
член-кореспондент НААН,
головний науковий співробітник
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

О.Г. ШПИКУЛЯК,
доктор економічних наук, професор,
декан економічного факультету,
Вінницький національний аграрний
університет

В.А. ПЕХОВ, здобувач
Національний науковий центр
«Інститут аграрної економіки»

У статті розкриті теоретико-методологічні і концептуальні засади становлення соціального капіталу як інституційної детермінанти розвитку сільських територій та аграрного підприємництва. Визначені певні еволюційні аспекти позиціонування категорії «соціальний капітал» у методологічних конструктах наукових напрацювань представників різних наукових шкіл економіки, соціології, політології, а також аграрних досліджень, що дало змогу позиціонувати визначення соціального капіталу як інституційної детермінанти за галузевою приналежністю. Розкрито міждисциплінарні наукові позиції у визначенні функціонально-рольових характеристик соціального капіталу, його структури, приналежності, мотивації «користувачів» по-відношенню до села як середовища життя і сфери ведення бізнесу, а також підприємництва – інституційної конструкції стимулів зростання добробуту, отримання доходу, упровадження інновацій. Зроблено авторський висновок щодо структури соціального капіталу села, напрямів його інституціоналізації до умов ринку, конкуренції, а також усунування згаданої інституційної конструкції у середовищі трансформаційної економіки вітчизняного аграрного соціуму.

Ключові слова: соціальний капітал, соціум, інституції, село, сільські території, аграрне підприємництво.

Рис. 1. Літ. 15.

Постановка проблеми. Соціально-економічний розвиток сільських територій та аграрного підприємництва в умовах українського аграрного сьогодення відбувається під дією широкої гамми інституційних детермінант, серед яких вирішальну роль слід надавати соціальному капіталу. Проблема соціального капіталу виникла на відповідному етапі розвитку прогресивних постіндустріальних суспільств, які перейшли у фазу стійкого утвердження визначальної ролі особистості, її соціально-економічних надбань, всебічного забезпечення добробуту нації. Сьогодні соціальний капітал стає тим базисом,

консолідує, багатомірним і найбільш активним надбанням, яке здатне значною мірою гарантувати утвердження та навіть тривале утримання передових позицій суспільства. Питання у тому, що реально-практична інституціоналізація об'єктивно-ринкових засад агрогосподарювання відбувається не лише під впливом різномірних економічних інститутів, визначну роль тут відіграють соціальні.

Постановка проблеми у заданому ракурсі є цілком прийнятною, адже у розвитку сільських територій та аграрного підприємництва інституційні детермінанти соціального плану сьогодні ідентифікують системні дисбаланси.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концепція соціального капіталу сформувалася досить недавно, тому її аспекти є ще не досить сталими і однозначними у розумінні. Категорія “соціальний капітал” увійшла у науковий обіг завдяки працям П'єра Бурдьє та Джеймса Коулмена у 80-х – на початку 90-х років, набула подальшого розвитку завдяки науковим працям Роберта Патнема (1993 р.). П'єра Бурдьє [1], ввівши у науковий обіг термін “соціальний капітал”, охарактеризував його як субстанцію, яка призначена для окреслення соціальних зв'язків, які можуть виступати ресурсом отримання вигод. Джеймс Коулмен визначив соціальний капітал як суспільне благо, яке створюється вільним і раціональним індивідом для досягнення власних вигод [1]. Концепція соціального капіталу Дж. Коулмена базується на обґрунтуванні його сутності через визначення соціальної організації. У цілому першооснова, базові підходи до визначення соціо-економічних засад розуміння підвалин соціального капіталу сформульовані зарубіжною наукою [2,3]. Питання ж інституційних детермінант слід розглядати у контексті інституціональної теорії, зпозиціонованої у контексті досліджень Д.Норта [4], Р.Коуза [5], Дж. Коммонса [6], В. Гамільтона [7], В. Якубенка [12] та ін.

Вітчизняні ж науковці, у тому числі дослідники питань сільського розвитку, також демонструють певний інтерес до проблеми соціального капіталу в аспекті його значимості для сільських територій. До представників аграрної школи, дослідження яких прямо чи опосередковано позиціонуються у контексті теорії, методології і навіть практики формування соціального капіталу як інституційної детермінанти розвитку сільських територій та аграрного підприємства, слід віднести В. Юрчишина [13], М. Маліка [14], П. Саблука [15], О.Бородіну, В. Рябоконея, О. Булавку, В. Валентинова [11] та інших. Ми ж прагнемо долучитися до них з позиції концептуально-методологічного розуміння соціального капіталу як інституційної детермінанти, сконструювавши доказову базу застосування саме міждисциплінарного синтезу, еволюційної методології загалом, не претендуючи при цьому на остаточність наукових суджень.

Формулювання цілей статті – визначення сутності і функціонально-організаційних ознак соціального капіталу як інституційної детермінанти розвитку сільських територій та аграрного підприємства.

Виклад основного матеріалу. Соціальний капітал, як інституційна конструкція, сукупність організаційно-функціональних атрибутів розвитку сільських територій, є вельми складним утворенням, тому його ідентифікація у контексті визнання сталого розвитку сільських територій, унормовує багатоаспектність теоретико-методологічних і практичних концепцій. Власне саме розуміння цього поняття в сучасній науці позиціонується у контексті міждисциплінарності – взаємної імплементації положень економічної, політичної та навіть правової науки, що досить важливо зрозуміти. Зазначений дискурс проявляється також і щодо розвитку сільських територій, а соціальний капітал при цьому вважається нами специфічною інституційною детермінантою. Зрештою пошук підходів до наукового вирішення цієї проблеми полягає у необхідності аналізу вже існуючих концепцій розуміння категорій і понять для структуризації інститутів соціуму.

Теорія соціального капіталу вважається однією з новітніх теорій економічного росту і розвитку людини. Організації та індивіди стають все більше соціальними суб'єктами суспільних відносин, тому зв'язки між ними, а також довіра і можливість взаємовигідного використання людського та інтелектуального капіталу є запорукою соціально-економічного добробуту. Практична реалізація концепції соціального капіталу створює вагомий прецедент активізації інноваційних процесів у суспільстві і його економіко-господарській підсистемі зокрема.

Конструкційним адептом соціального капіталу у детермінації споглядань на його функціональність щодо сталості сільських територій є мотиваційні пріоритети представників аграрного соціуму, які всезагально зводяться до намагань соціалізації господарського буття. Врахування цього дає підстави стверджувати, що соціальний капітал наслідує інституційну природу, реалізуючи існуючу в певному сільському середовищі соціально-господарську практику.

Поняття соціального капіталу характеризує єдність культури і структури, що складається у межах цивільних громад. Воно включає норми взаємності (довіра і толерантність) та межі громадської залученості (участь людей у спілках, громадах) [9].

Економічне значення соціального капіталу полягає у тому, що він зменшує витрати на координацію спільної діяльності, замінюючи контракти, формальні правила і бюрократичні процедури відносинами довіри, засвоєними професійними стандартами, етикою спілкування – тими неформальними нормами, які передаються традиціями і освітою [2,3]. У цьому визначенні проявляється інституціональна природа соціального капіталу, який формується інституціями і підтримує їх, змушуючи індивідів дотримуватися певних правил у міжагентських відносинах. За визначенням ООН соціальний капітал можна порівняти з економічно невидимим матеріалом, який зв'яже суспільство в єдине ціле і полегшує його функціонування, тим самим поліпшуючи динаміку його соціально-економічного розвитку [10].

Вважаємо, що соціальний капітал – це сукупність зв'язків, система економіко-соціальних відносин, інституцій, колективів, об'єднань, структур використання господарського, трудового та кадрового потенціалу, інтелектуального капіталу, сформованих і належних людині; це консолідуючий фактор економіко-соціальних ролей особистості селянина у соціумі й господарській діяльності як сукупності традицій, функцій, інституціональних складових.

Інституціональна теорія дозволяє розглядати проблему формування соціального капіталу як інституційної детермінанти розвитку сільських територій та аграрного підприємництва з позицій відносин між індивідами і економічними агентами-організаціями. Тобто обґрунтування ролі і принципів функціонування базисних інститутів в аграрному соціумі дає змогу визначити особливості формування соціального капіталу на селі. Концептуальний підхід до визначення соціального капіталу на селі полягає в обґрунтуванні особливостей інституціональних відносин ринкової економіки.

Поглиблюючи теоретичний конструкт висвітлення змісту досліджуваної проблеми зазначимо, що соціальний капітал продовжує входити у науковий обіг, а його сутнісні характеристики формуються на основі синтезу положень соціології, психології, філософії, економічної теорії, інституціоналізму. Ще раз зауважимо, що сутність і природа соціального капіталу інституціональна, а він еволюціонує у науково-практичному аспекті суспільного буття, розвитку ринку.

Щодо сільських територій і аграрного підприємництва, то соціально-економічний процес в умовах вітчизняного сільського розвитку є проблемним з позиції відсутності ефективних механізмів консолідації соціальних і виробничо-господарських систем, інституцій, які сприятимуть стабілізації у розвитку сільської території як життєвого та виробничого середовища. Концепція соціального капіталу сформувалася недавно, тому її аспекти є ще не цілком сталими й однозначними у розумінні, особливо для вітчизняної аграрної економічної науки.

Метою розвитку соціального капіталу як інституційної детермінанти є розбудова ефективних і взаємовигідних соціальних та економічних відносин між селянами у формуванні реальних можливостей перспективного розвитку сільських територій.

Реалізація окресленої мети консолідує завдання, які впливають із потреб сьогодення щодо активізації розвитку сільських територій за рахунок внутрішніх факторів і потенціалу села. Завданнями у даному ракурсі вважаємо: формування інститутів взаємної довіри селян – кооперативів; організацію системного моніторингу соціально-економічних ситуацій на селі – демографічної; формування трудового і кадрового потенціалу, мотиваційного поля діяльності; пропаганда і впровадження інноваційної моделі сільського розвитку; забезпечення продуктивної реалізації існуючого трудового потенціалу через консолідацію господарств населення у систему трудової взаємодії на основі інтеграції та базованих на взаємній довірі зв'язків; сприяння поширенню парадигми дорадництва з метою ефективного інформаційного забезпечення та роз'яснювальної роботи; остаточне утвердження на селі базисних економічних інститутів, перш за все інституту власності, контракту, кооперації; налагодження економічних зв'язків між селянами у ракурсі взаємного сприяння зростанню добробуту; ефективне поєднання економічних і соціальних ролей селян для формування ефективних аграрних мотивацій на благо сільського розвитку.

Системоутворювальним інститутом в утвердженні ефективної економіки сільських територій залишаються аграрні підприємства, поряд з цим їх соціальний капітал, умовно кажучи, використовується задля виробництва продовольства, забезпечення продовольчої безпеки держави. Навколо соціального капіталу підприємств формується соціальний капітал сільських територій (села). Соціальний капітал сільських територій – більш широке поняття, адже він включає капітал підприємств. Але існує одна досить важлива особливість – соціальний капітал села формується завдяки розвитку аграрних підприємств, зокрема їх соціального капіталу і соціального капіталу селян. Соціальний капітал аграрних підприємств є системоутворюючим каталізатором сільського розвитку, адже містить ряд стимулів матеріального змісту, які інституціоналізуються у якості детермінант розвитку сільських територій (стимулів, ефектів, регуляторів тощо).

Стимули матеріального змісту – складова будь-яких відносин, які здійснюються навколо людини. Тому підприємства з їх матеріальними ресурсами забезпечують можливість задоволення потреб сільських жителів, підвищуючи їх індивідуально-колективний соціальний капітал.

Необхідно зазначити, що соціальний капітал села окрім особистісно-індивідуального вираження у великій мірі формується на колективній, обшинній основі. У цьому полягає специфіка українського села, яке тривалий час розвивалося на засадах колективізму, що “пронизував” повсякденне життя в усіх його проявах. Мається на увазі, що взаємодія продуктивних сил і виробничих відносин здійснювалася на засадах колективної праці, зрівняльного підходу до розподілу доходів. Це у свою чергу стримувало процеси формування і розвитку соціального капіталу конкурентного типу.

Таким чином, соціальний капітал набуває виключно важливого значення для успішності підприємницької діяльності в умовах соціально-орієнтованої економіки. Вважаємо, що підприємництво є системоутворюючим фактором економічного і мотиваційного піднесення суспільства. Мотивації у підприємстві вирішують питання економічної безпеки та задоволення потреб кожного індивіда через виробництво і продаж на ринку благ. У даному ракурсі типи соціального капіталу кожен по своєму впливає на становлення і економічне піднесення суб'єктів підприємницької діяльності. Головними аспектами впливу соціального капіталу виступають індивідуальний, організаційний, громадські. Як вважає В.Л. Валентинов, значення залежності від соціального капіталу полягає у тому, що організаційні структури можуть ефективно функціонувати лише за

умови базування на необхідному для них рівні соціального капіталу. Спроби створити певні структури без урахування необхідного для їх існування соціального капіталу навряд чи будуть результативними. Зокрема, на нашу думку, недостатній рівень розвитку обслуговуючої кооперації в аграрному секторі пояснюється передусім саме цією причиною, адже функціонування обслуговуючого кооперативу неможливе без довіри у відносинах між членами, їх здатності конструктивно співробітничати і досягати спільних точок зору [11]. Погоджуючись з цим, слід зазначити, що соціальний капітал по-суті являє собою аспекти взаємодії у колективі, відносини з приводу спільного вирішення проблем, прийняття управлінських рішень на шляху досягнення особистих і колективних цілей. Він включає неформальні й формальні зв'язки, нетрадиційні підходи до вирішення проблем, особистісні складові поведінки індивіда, формується у процесі його становлення (лідерство, повага з боку інших, підприємницький талант). Від соціального капіталу залежить ефективність колективних дій, швидкість досягнення консенсусу між співробітниками організації, кожний з яких має “власний соціальний капітал” і вступає у відносини з іншими людьми. Розуміється, що кожний працівник підприємства характеризується відмінними від інших складовими соціального капіталу (суспільний статус, поведінковий, ментальний, комунікативний аспекти). Соціальний капітал організації, сільськогосподарського підприємства і соціальний капітал працівника, селянина, які включають людський, інтелектуальний капітал на індивідуальному та колективному рівні у комплексі формують навколо сільської території соціальний капітал села.

Формування соціального капіталу на селі передбачає обов'язкову взаємодію між людьми, яка повинна бути організованою і взаємоузгодженою виходячи із їх потреб та структури відносин. Тобто соціальний капітал являє собою формалізацію, поєднання індивідуального капіталу людей у комплекс взаємопов'язаних структурованих за соціальними індивідуально-колективними принципами відносин.

Вважаємо, що соціальний капітал території формується на основі людського та інтелектуального капіталу. Основою соціального капіталу є інституції, суб'єкти господарювання, люди і територіальні утворення, які за рахунок власних кількісно-якісних характеристик формують “соціум” на селі. Важливими системоутворюючими складовими соціального капіталу слід вважати кількісно-якісні характеристики людських ресурсів аграрної сфери і сукупність знань, виражених в інтелектуальній власності та гуманітарних активах.

Становлення соціального капіталу на селі відбувається на основі людського, інтелектуального капіталу, сільської території, а також підприємницького капіталу (рис. 1):

підприємницький капітал – кількісно-вартісні показники ресурсів суб'єктів господарювання;

людський капітал – населення і трудові ресурси села;

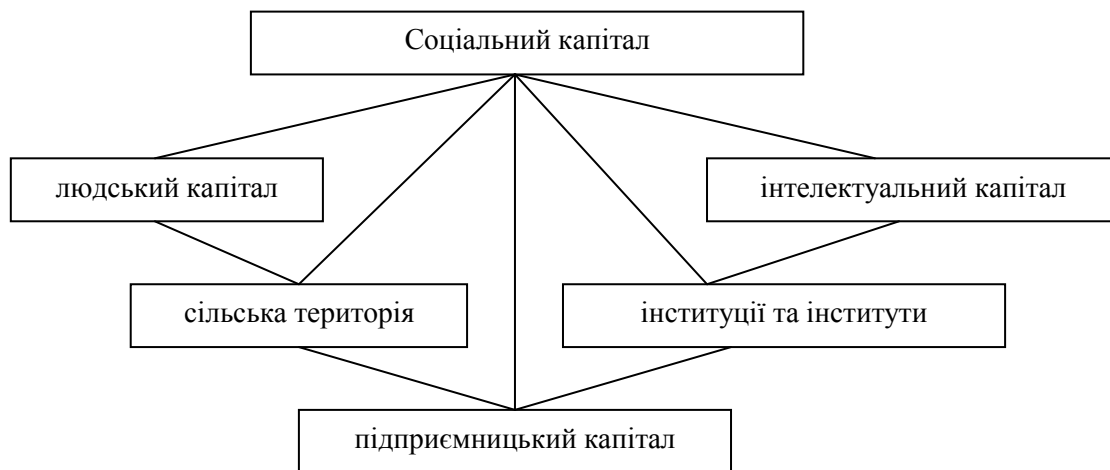
інтелектуальний капітал – сукупність знань, інновацій, наукових розробок, інформаційних систем; сільська територія – територіальне утворення, його також можна виділити в окрему складову соціального капіталу, навколо якої функціонують усі інші види капіталу;

інституції та інститути – об'єднання громадян і об'єднання організацій.

Вважаємо за доцільність введення у науковий оборот поняття “аграрний соціальний капітал”. Аграрний соціальний капітал – це сукупність зв'язків, відносин між людьми, власності, виробничого і трудового потенціалу аграрних підприємств, які функціонують у сільському господарстві й виконують специфічну роль в економіці села – виробництво сільськогосподарської продукції для забезпечення продовольчої безпеки держави.

Кожна система еволюціонує, тобто розвивається, змінюючи кількісні і якісні характеристики, що у соціальному капіталі у найбільшій мірі стосується сільської території. Сільська територія змінюється, кардинально впливаючи на соціальний капітал села.

Соціальний капітал визначає розвиток сільської території як системи підприємств, інститутів, поселень та жителів села. Соціальний капітал утворюється у результаті інтеграції складових сільської території в єдину систему. Усі види капіталу, які функціонують на селі, так чи інакше взаємодіють між собою, формуючи соціальний капітал з усіма його функціональними, вартісними, техніко-технологічними, кількісними та ієрархічними ознаками. Тому соціальний капітал села, сільської території являє собою колективну форму інтеграції індивідів-носіїв власності, суспільно-економічних зв'язків і трудового потенціалу. Коаліційний характер соціального капіталу обумовлений природною необхідністю, адже для забезпечення необхідних умов життя люди об'єднуються у групи, спільноти за виробничими, ідеологічними та цільовими інтересами. Завдяки наведеним принципам утворюються інституції, які, на нашу думку, є проявом, складовою соціального капіталу села, сільських територій, аграрного підприємництва.

Рис. 1. Складові соціального капіталу як інституційної детермінанти розвитку сільських територій та аграрного підприємництва

Джерело: Сформовано на основі результатів досліджень

У формуванні соціального капіталу значну роль відіграє уклад життя селян, ставлення до тієї чи іншої форми господарювання, а також способів і засад організації виробничо-трудової діяльності. На соціальний капітал впливають зовнішні і внутрішні фактори, дана система постійно еволюціонує. Із функціональної точки зору сільський соціум можна ототожнювати із соціальним капіталом села, адже основою сільського соціуму є сільська територія, яка включає і навколо якої формуються усі складові соціального капіталу на селі.

Становлення соціального капіталу українського села проходить в умовах кардинальних змін у соціально-економічному житті, переорієнтації відносин власності з колективно-державних на приватно-індивідуальні. Відсутність економічного інтересу, можливостей покращення умов життя, мотивації трудової діяльності зумовили глибокі деструктивні зміни на селі, які слід вважати “запорукою” системної кризи.

Спостерігається значний дефіцит якісної, висококваліфікованої, тобто конкурентоспроможної робочої сили, а це заважає стабілізації й економічному зростанню. Демографічна складова розвитку села у нинішньому її вигляді стала певним обмежувальним чинником у формуванні та розвитку потенційних можливостей (насамперед кадрових)

аграрних підприємницьких структур. Виникла і поглиблюється ситуація, пов'язана із нестачею спеціалістів усіх рівнів управління та фахових характеристик, професіоналів масових спеціальностей, що виступає стримуючим фактором становлення ефективних, конкурентоспроможних підприємницьких форм у сільському господарстві.

Дослідження показали, що через відсутність інформаційно-комунікаційних можливостей, відтік досвідчених людей, використання і формування соціального капіталу на селі зіштовхується з проблемами. В українському селі практично зведена нанівець участь громадян у суспільному житті через членство у відповідних громадських, професійних і міжпрофесійних організаціях, що створює певний вакуум відносно захисту їх прав. Професійні і міжпрофесійні об'єднання існують, але без залучення до них дрібних селян-виробників, а селяни замикаються в системі “робота – дім – робота”, якщо ж вона відсутня (робота), то домогосподарство стає єдиною соціально-економічною системою у забезпеченні зайнятості.

У сільському секторі економіки функціонує як приватно-індивідуальний, так і суспільно-колективний соціальний капітал. При цьому відбувається певна трансформація суспільно-колективного соціального капіталу з позицій домінування приватної власності, тобто переорієнтація з колективно-державної форми до приватно-колективної. Зокрема необхідно констатувати факт наявності кардинальних змін у функціонуванні життєвої і господарської системи сільського соціуму. Поряд з цим необхідно наголосити на невизначеності і домінуванні настроїв байдужості у житті селян, які глибоко пронизують переважну частину життєвих аспектів на селі. Особливо це стосується настроїв селян та їх мотиваційних пріоритетів щодо виробничо-трудова поведінки.

У вітчизняному сільському соціумі об'єктивно склалися умови за яких переважають колективні інституції у соціальному капіталі і господарському житті. Серед типів соціального капіталу переважає колективна форма його вираження, що притаманніше українській дійсності. Колективна форма соціального капіталу походить від індивідуальної, адже первинними носіями суспільних зв'язків і ресурсів є особистості. Економічна система розвивається завдяки соціальному капіталу, сформованому у вигляді інститутів, що покликані задовольняти потреби суспільства, економічним базисом якого вони виступають.

Інституціональна складова соціального капіталу на селі представлена професійними громадськими організаціями, які є неприбутковими і покликані захищати права та інтереси учасників. Вони виражають соціальні показники становлення соціального капіталу села. Даний сегмент соціального капіталу села є найменш розвинутим, сформовані інституції, об'єднання здебільшого існують формально; їхні програмні положення переважно декларативні. Структури за типом неприбуткових нездатні поки що брати на себе відповідальність щодо організації діяльності й захисту інтересів учасників, значну роль і надалі відіграють командно-адміністративні підходи, а регулятивно-захисна функція практично не реалізовується. З цієї точки зору соціальний капітал, особливо згаданий сегмент, вважаємо неефективним, неадаптованим до ринкових умов соціально-економічного розвитку села.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Розвиток соціально-економічних процесів в українському селі періоду становлення ринкової системи господарювання проходить шлях трансформацій і зміни укладу життя. Сільська територія як осередок формування і середовище становлення сільського соціуму переживає системну кризу. Серед капіталу села на перше місце виходить соціальний, який акумулює усі інші види капіталу з прив'язкою до сільської території. Вважаємо, що питання становлення соціального капіталу на селі є актуальним і майже не досліджуваним, адже соціальна складова сільського розвитку не знаходить достатньої уваги серед науковців. Слід наголосити на необхідності дослідження соціально-економічних засад становлення соціального капіталу, мотиваційних пріоритетів селян-носіїв відносин, власників і економічних аспектів їх діяльності та розвитку сільських територій як базису сільського розвитку та розбудови аграрного підприємництва.

Список використаних джерел

1. Електронний ресурс – Режим доступу: – <http://slovari.yandex.ru/dict/sociology/article/sos/sos-0453.htm>
2. Сысоев С.А. Основные подходы к исследованию социального капитала [Электронный ресурс] / С.А. Сысоев. – Режим доступа : <http://www.donntu.edu.ua/> "Библиотека"/.
3. Шпикуляк О.Г. Категорія соціального капіталу в економічній теорії / О.Г. Шпикуляк // Вісник Сумського національного аграрного університету. – 2006. – Вип. 3-4 (20-21). – С. 321-323.
4. Норт. Інституції, інституційна зміна та функціонування економіки / Норт, Даглас; пер. з англ. І.Дзюб. – К. : Основи, 2000. – 198 с.
5. Коуз Р. Природа фирмы: [Ст. амер. экономиста / Сокр. пер. с англ. Б.Пинскера] // ЭКО: Экономика и орг. пром. пр-ва.- 1993.- № 2. - С.66-82.
6. Commons J.R. Institutional Economics / J.R. Commons // The American Economic Review. Vol. 21. – №4. – (Dec. 1931). - P. 648-657.
7. Hamilton, Walton H. The Institutional Approach to Economic Theory / Hamilton, Walton H. // American Economic Review. – 1919. - №9. – P.309-318.
8. Smith M.K. Social Capital – The encyclopaedia of informal education / Smith M.K. // www.infed.org/biblio/social_capital.htm.
9. Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні // Наукова конф. ЛНУ ім. І.Франка, філософський факультет, кафедра філософії, 13-15 грудня 2001 р.: тези. – Львів, 2001. – С. 54-55.
10. ООН Экономический и социальный совет / Конференция европейских статистиков / Социальный капитал – перспективные и тупиковые направления национальной оценки и международных сопоставлений / Женева, 11-13 июня 2007 года. – Режим доступа : <http://www.ecsocman.edu.ru>.
11. Валентинов В.Л. Теоретичні аспекти розвитку форм господарювання в аграрному секторі: роль соціального капіталу. Наук. вісн. НАУ // Редкол.: Д.О. Мельничук (відп. ред.) та ін. – К., – 2003. – Вип. 72 – 382 с. – С. 307–311.
12. Якубенко В.Д. Базисні інститути у трансформаційній економіці: Монографія / Якубенко В.Д. – К. : КНЕУ, 2004. – 252 с.
13. Юрчишин В.В. Сільські території як системоутворюючі фактори розвитку аграрного сектору економіки / В.В. Юрчишин // Економіка АПК.– 2005. – №3. – С. 3–10.
14. Малік М.Й. Мотивація виробничої діяльності в аграрній сфері економіки [методологія і організація] / Малік М.Й. – К. : ІАЕ, 1995. – 177 с.
15. Саблук П.Т. Вибрані твори від постановки до вирішення... Вибрані статті з питань аграрної економіки: [у двох книгах. Кн.1] / Саблук П.Т. – К. : ННЦ ІАЕ, 2009. – 636 с.

Список джерел у транслітерації/References

1. Elektronnyi resurs – Rezhym dostupu: – <http://slovari.yandex.ru/dict/sociology/article/sos/sos-0453.htm>
2. Sysoiev S.A. Osnovnyie podkhody k sssledovaniuu sotsialnogo kapitala [Elektronnyi resurs] / S.A. Sysoev. – Rezhym dostupa : <http://www.donntu.edu.ua/> "Biblioteka"/.
3. Shpykuliak O.H. Katehoriia sotsialnoho kapitalu v ekonomichnii teorii / O.H. Shpykuliak // Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. – 2006. – Vyp. 3-4 (20-21). –S. 321-323.

4. Nort. Instytuttsii, instytuttsiina zmina ta funktsionuvannia ekonomiky / Nort, Dahlas; per. z anhl. I.Dziub. – K. : Osnovy, 2000. – 198 s.
5. K o u z R. Priroda firmy: [St. amer. ekonomista / Sokr. per. s angl. B.Pinsker] //EKO: Ekonomika i org. prom. pr-va.- 1993.- № 2 .- S.66-82.
6. Commons J.R. Inctitutional Economics / J.R. Commons // The American Economic Review. Vol. 21. – №4. – (Dec. 1931). - P. 648-657.
7. Hamilton, Walton H. The Inctitutional Approach to Economic Teory / Hamilton, Walton H. // American Economic Review. – 1919. - №9. – P.309-318.
8. Smith M.K. Social Capital – The encyclopaedia of informal education / Smith M.K. // www.infed.org/biblio/social_capital.htm.
9. Hromadianske suspilstvo i sotsialni peretvorennia v Ukraini // Naukova konf. LNU im. I.Franka, filosofskiyi fakultet, kafedra filosofii, 13-15 hrudnia 2001 r.: tezy. – Lviv, 2001. – S. 54-55.
10. OON Ekonomicheskii y sotsialnyi sovet / Konferentsiia yevropeiskikh statistikov / Sotsialnyi kapital – perspektivnyie i tupikovyye napravleniia natsionalnoi otsenki y mezhdunarodnykh sopostavlennii / Zheneva, 11-13 iunia 2007 goda. – Rezhym dostupa : <http://www.ecsocman.edu.ru>.
11. Valentynov V.L. Teoretychni aspekty rozvytku form hospodariuvannia v ahrarnomu sektori: rol sotsialnoho kapitalu. Nauk. visn. NAU // Redkol.: D.O. Melnychuk (vidp. red.) ta in. – K., – 2003. – Vyp. 72 – 382 s. – S. 307–311.
12. Yakubenko V.D. Bazysni instytuty u transformatsiinii ekonomitsi: Monohrafiia / Yakubenko V.D. – K. : KNEU, 2004. – 252 s.
13. Yurchyshyn V.V. Silski terytorii yak systemoutvoriuiuchi faktory rozvytku ahrarnoho sektoru ekonomiky / V.V. Yurchyshyn // Ekonomika APK.– 2005. – №3. – S. 3–10.
14. Malik M.I. Motyvatsiia vyrobnychoi diialnosti v ahrarnii sferi ekonomiky [metodolohiia i orhanizatsiia]/ Malik M.I. – K. : IAE, 1995. – 177 s.
15. Sabluk P.T. Vybrani tvory vid postanovky do vyrishennia... Vybrani statti z pytan ahrarnoi ekonomiky: [u dvokh knykhakh. Kn.1] / Sabluk P.T. – K. : NNTs IAE, 2009. – 636 s.

АННОТАЦИЯ

СОЦИАЛЬНЫЙ КАПИТАЛ КАК ИНСТИТУЦИОНАЛЬНАЯ ДЕТЕРМИНАНТА РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ И АГРАРНОГО ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСТВА

РЯБОКОНЬ Василий Петрович, доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, главный научный сотрудник, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»
ШПИКУЛЯК Александр Григорьевич, доктор экономических наук, профессор, декан экономического факультета, Винницкий национальный аграрный университет
ПЕХОВ Владимир Анатольевич, соискатель, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики»

В статье раскрыты теоретико-методологические и концептуальные основы становления социального капитала как институциональной детерминанты развития сельских территорий и аграрного предпринимательства. Определены некоторые эволюционные аспекты позиционирования категории “социальный капитал” в методологических конструктах научных работ представителей разных научных школ экономики, социологии, политологии, а также аграрных исследований, которые дали возможность позиционировать определение социального капитала как институциональной детерминанты по отраслевой принадлежности. Раскрыты междисциплинарные научные позиции в определении функционально-ролевых характеристик социального капитала, его структуры, принадлежности, мотивации “пользователей” по отношению к селу как среды жизни и сферы ведения бизнеса, а также предпринимательства – институциональной конструкции стимулов

роста благосостояння, получения дохода, внедрения инноваций. Сделан авторский вывод о структуре социального капитала села, направлений его институционализации к условиям рынка, конкуренции, а также обобществления упомянутой институциональной конструкции в среде трансформационной экономики отечественного аграрного социума.

Ключевые слова: социальный капитал, социум, институции, село, сельские территории, аграрное предпринимательство.

ANNOTATION
**SOCIAL CAPITAL AS INSTITUTIONAL DETERMINANTS OF RURAL
DEVELOPMENT AND AGRICULTURAL ENTERPRISE**

***RIABOKON** Vasyl, Doctor of Economic Sciences, professor,
corresponding member of NAAS of Ukraine, chief research assistant,
National research centre "Institute of Agrarian Economy"*
***SHPYKULIAK** Oleksandr, Doctor of Economic Sciences, professor,
Dean of the Economic Department,
Vinnytsia National Agrarian University*
***PEKHOV** Volodymyr, researcher,
National scientific center „Institute of Agrarian Economy”*

Theoretical, methodological and conceptual basics of social capital formation as institutional determinant of rural territories and agribusiness development are shown in the article. Some evolutionary aspects positioning of the category "social capital" in methodological constructions of scientific performances of different scientific economics, sociology, political science and also agrarian science trends representatives which gave the opportunity to position the determination of social capital as institutional determinant by sectoral pertain are defined. Interdisciplinary scientific positions in determining functional and thematic characteristics of social capital, its structures, pertain, incentives of "users" in relation to village as habitat and place to run business and also a place of entrepreneurship – institutional construction of welfare increase impetus, income acquisition, innovations promotion are disclosed. Author's conclusion concerning social rural capital structure, trends of its institutionalization towards market conditions, competition and also generalization of above mentioned institutional construction in conditions of national agrarian social medium's economy is made.

Keywords: social capital , institutions, country, rural territories, agrarian entrepreneurship.

Інформація про авторів

РЯБОКОНЬ Василь Петрович, доктор економічних наук, професор, член-кореспондент НААН, головний науковий співробітник, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03680, м Київ, вул. Героїв Оборони, 10)

ШПИКУЛЯК Олександр Григорович, доктор економічних наук, професор, декан економічного факультету, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: spikuliak@ukr.net)

ПЕХОВ Володимир Анатолійович, здобувач, Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки» (03680, м Київ, вул. Героїв Оборони, 10, e-mail: kryzhanovskyi@gmail.com)

РЯБОКОНЬ Василий Петрович, доктор экономических наук, профессор, член-корреспондент НААН, главный научный сотрудник, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03680, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10)

ШПИКУЛЯК Александр Григорьевич, доктор экономических наук, профессор, декан экономического факультета, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: spikuliak@ukr.net)

ПЕХОВ Владимир Анатольевич, соискатель, Национальный научный центр «Институт аграрной экономики» (03680, г. Киев, ул. Героев Оборона, 10, e-mail: kryzhanovskyi@gmail.com)

RIABOKON Vasyi - Doctor of Economic Sciences, professor, corresponding member of NAAS of Ukraine, chief research assistant, National research centre "Institute of Agrarian Economy" (03680, Kyiv, Heroes of Defense Str., 10)

SHPYKULIAK Oleksandr - Doctor of Economic Sciences, professor, Dean of the Economic Department, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna Str. 3, e-mail: spikuliak@ukr.net)

PEKHOV Volodymyr - researcher, National scientific center „Institute of Agrarian Economy” (03680, Kyiv, Heroes of Defense Str., 10, e-mail: kryzhanovskyi@gmail.com)

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2015 року

УДК 332.635.18

РЕГІОНАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА ВІННИЦЬКОЇ ОБЛАСТІ

М.В. ПРАВДЮК,
кандидат економічних наук,
старший викладач кафедри обліку
та аналізу,
Вінницький національний аграрний
університет

У статті досліджено сутність та причини запровадження спеціальних режимів для сільськогосподарських товаровиробників, зокрема зазначено, що і на даний час оподаткування сільськогосподарських товаровиробників включає пільги на сплату податку на додану вартість (ПДВ) та фіксований сільськогосподарський податок (ФСП). Ці режими запроваджені з 1998 р., через недостатність обігових коштів аграрних підприємств, низьку рентабельність і значну збитковість. Зазначено, що під час переговорного процесу в межах вступу України до Світової організації торгівлі, збережено право на застосування спецрежиму оподаткування, який передбачає акумуляцію коштів податку на додану вартість та фіксованого сільськогосподарського податку.

Наголошено, що причиною особливих механізмів оподаткування сільського господарства, крім необхідності відродження галузі, є й низький рівень прямої бюджетної підтримки. Визначено проблеми стану регіональної економіки Вінницької області. За даними обласного управління статистики проаналізовано оподаткування як загалом в економіці, так і для сільського господарства. За результатами дослідження сформувано висновок про необхідність реформування податкової системи, з врахуванням особливостей господарських форм, прибутковості діяльності, спрямованості на соціальну сферу господарського життя підприємств аграрного сектору.

Ключові слова: аналіз, податки, оподаткування сільського господарства, фіксований сільськогосподарський податок, спеціальний режим оподаткування, сільське господарство Вінницької області.

Табл. 2. Рис. 1. Літ. 19.

Постановка проблеми. На даний час оподаткування сільськогосподарських товаровиробників здійснюється через спеціальні режими, що включають пільги на сплату податку на додану вартість (ПДВ) та фіксований сільськогосподарський податок (ФСП). Ці режими запроваджені з 1998 р. через недостатність обігових коштів аграрних підприємств, низьку рентабельність і значну збитковість. Окрім того, під час переговорного процесу в межах вступу України до Світової організації торгівлі, збережено право на застосування спецрежиму оподаткування, який передбачає акумуляцію коштів податку на додану вартість та фіксованого сільськогосподарського податку.

Причиною особливих механізмів оподаткування сільського господарства, крім необхідності відродження галузі, є й низький рівень прямої бюджетної підтримки. Загалом з тих пір “аграрний сектор України має значні податкові пільги та привілеї, включаючи вигоду від фіксованого сільськогосподарського податку (ФСП), пільг на сплату ПДВ з продажу сільгосппродукції та повернення ПДВ переробними підприємствами виробникам молока та м’яса” [17].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відомі вітчизняні вчені, серед яких: В. Борисова, В. Буряковський, П. Гайдуцький, О. Гудзь, М. Дем’яненко [16], Д. Дема, Н. Дорош, О. Жидяк [8], В. Жук [9], А. Кириченко [10], П. Лайко, Ю. Лупенко [16], П. Саблук, В. Синчак, Н. Прокопенко, Л. Худолій, А. Чупіс, Л. Тулуш [16; 18] та ін. розглядають широке коло питань пошуку резервів системи фінансових регуляторів за допомогою податкових механізмів.

Незважаючи на значні досягнення у вивченні та позиціонуванні цієї проблеми, розвиток оподаткування має опиратися на реальну економічну ситуацію, а нині вона дуже складна і вимагає переосмислення. Особливо гостро ця проблема стоїть у регіонах, які нині полишені наодинці зі своїми проблемами. Тому наше дослідження базується на даних як України, так і Вінницької області.

Основними завданнями у податковому регулюванні аграрного виробництва, на думку міністерства аграрної політики та продовольства (далі - МАПіП), є “забезпечення правової бази формування сприятливого інноваційно-інвестиційного клімату в аграрному комплексі, розробка наукових основ структурної та інвестиційної політики сприяння залученню прямих іноземних інвестицій в АПК, особливо за допомоги податкового законодавства, визначення основних напрямів з метою розвитку регіонів і зміцнення національного інвестиційного потенціалу в АПК України” [12].

На думку більшості вчених, зокрема О. Жидяка, “податкове законодавство України побудоване в основному з упором на фіскальну функцію податків, тоді як регулювання економіки повинне виконувати ще й функцію стимулювання зростання продуктивних сил, локалізації економічних патологій. Тому податкова система стає одним з дестабілізуючих чинників розвитку економіки, а її вдосконалення перетворюється на невідкладну загальнодержавну потребу” [8].

Зміни у податковій системі є першим кроком до реформування економіки України. Такої позиції притримується Державна фіскальна служба України, що озвучено на засіданні Економічної ради громадських організацій, галузевих асоціацій та організацій роботодавців. Ставиться мета – побудувати оптимальні та ефективні стосунки з бізнесом. Реформування податкової системи буде успішним за умови компромісних рішень [7].

Керівники профільних об’єднань АПК у своєму листі до влади заявили, що «у разі можливого скасування спецумов оподаткування сільгоспвиробників кількість збиткових підприємств в АПК зросте більш ніж удвічі, їхня частка збільшиться з 17-30% до 50-60%» [1].

Як зазначається у зверненні, скасування податкових пільг для сільгоспвиробників призведе до зменшення обсягів валової продукції у сільськогосподарському виробництві на 8-10% і падіння валютних надходжень від експорту продукції АПК. Крім того це зменшить прибутковість галузі на понад 50%, а сума втрат сільгоспвиробників, за розрахунками економістів, становитиме близько 19 млрд грн.

Рахункова палата України провела аналіз механізму стягнення податку на додану вартість в агропромисловому виробництві та його використання. За висновками аудиторів, “фінансовий ресурс, сформований сільськогосподарськими підприємствами за рахунок податкової пільги на ПДВ став вагомою складовою державної підтримки. Проте застосування спеціального і особливого режимів оподаткування ПДВ є недостатньо ефективним і передбачає можливість отримання податкової пільги виробниками рентабельних видів продукції.

Державна підтримка забезпечила ефективність сільськогосподарської діяльності лише у сфері рослинництва, але не сприяла розвитку тваринництва, яке залишається здебільшого збитковим.

Відмова від зазначених режимів оподаткування може призвести до збільшення збитковості виробництва продуктів сільського господарства у цілому, зменшення обсягів валової продукції галузі, зниження темпів інвестиційної активності. Колегія Рахункової палати зазначила, що з метою удосконалення системи податкових пільг доцільно було б запровадити диференційний підхід до надання державної підтримки з урахуванням особливостей діяльності окремих сфер сільського господарства” [15].

Формулювання цілей статті. Основними цілями статті є дослідження регіонального аспекту податкового регулювання аграрного сектору та уточнення напрямів його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Аграрний сектор стабільно нарощує обсяги виробництва. За даними Державної служби статистики України [6], за 9 місяців 2014 року індекс обсягу сільськогосподарського виробництва порівняно з відповідним періодом 2013 року становив 116,0%, у т.ч. в аграрних підприємствах – 129,1%, а у господарствах населення – 105,5%. За цей же період індекс обсягу виробництва продукції рослинництва склав 122,8%, у т.ч. в аграрних підприємствах – 140,2%, у господарствах населення – 108,5%. Збільшення відбулось як за рахунок високих темпів збирання урожаю окремих сільськогосподарських культур, так і зростання середньої врожайності (на 14,0% більше, ніж на початок жовтня 2013 року).

Обсяг виробництва у тваринницькій галузі склав 102,9%, у т.ч. у сільськогосподарських підприємствах – 106,5%, господарствах населення – 100,2%. А станом на 1 жовтня 2014 року порівняно з початком жовтня 2013р. загальна чисельність поголів'я великої рогатої худоби скоротилася на 2,9% (у т.ч. корів – на 2,3%), свиней – на 1,2%.

Загальний обсяг реалізованої аграрними підприємствами власно виробленої продукції за 9 місяців 2014 року порівняно з відповідним періодом 2013 року збільшився на 21%, у т.ч. продукції рослинництва – на 28%, продукції тваринництва – на 10%.

Середні ціни продажу аграрної продукції сільськогосподарськими підприємствами за всіма напрямками реалізації за цей же період зросли на 15,7%, у т.ч. продукції рослинництва – на 13,7%, тваринництва – на 17,5%.

У профільному міністерстві вважають, що “за час дії спецрежимів оподаткування подвоєно виробництво валової продукції сільського господарства. Галузі рослинництва та птахівництва зайняли провідні світові позиції.

Окрім того, почала відроджуватися галузь тваринництва. Така сприятлива політика створила необхідні умови для надходження інвестицій та розвитку аграрного бізнесу. В результаті, значно зросли надходження до бюджету від підприємств АПК” [14].

Фінансові результати діяльності сільськогосподарських підприємств наведено у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати діяльності сільськогосподарських підприємств* за 2009-2013 рр., млн грн.

Показники	2009	2010	2011	2012	2013	2013 у % до 2009
Чистий дохід (виручка) від реалізації с.г. продукції та послуг	65851,0	81165,0	104082,0	132206,0	133427,9	202,62
у т.ч. с.г. продукції	63282,0	78596,9	100681,2	128452,6	128684,8	203,35
Прибуток від реалізації с.г. продукції та послуг	8093,0	14177,6	21833,3	22683,3	14294,1	176,62
у т.ч. с.г. продукції	7986,3	13931,6	21530,2	22297,1	13516,8	169,25
Рівень рентабельності с.г. діяльності, %	14,4	21,2	26,5	20,7	12,0	83,33
Рівень рентабельності виробництва с.г. продукції – всього, %	14,0	21,5	27,2	21,0	11,7	83,57
Отримано коштів державної підтримки, всього:	3278,1	4608,1	4327,9	6974,1	7478,0	228,12
за рахунок бюджетних дотацій – всього	738,5	1316,0	729,3	742,0	381,9	51,71
у т.ч.: - для підтримки рослинництва	211,7	465,5	230,7	184,2	56,7	26,78
- для розвитку тваринництва	204,5	269,5	101,1	437,0	241,7	118,19
за іншими видами	322,2	580,9	397,5	119,9	83,4	25,88
за рахунок ПДВ – всього	2539,6	3292,1	3598,6	6232,1	7096,1	279,42
у т.ч.: - для підтримки рослинництва	1547,2	1790,2	2780,5	4321,4	4519,2	292,09
- для розвитку тваринництва	992,4	1501,9	818,1	1910,7	2576,9	259,66

* Великі та середні сільськогосподарські підприємства, а також усі фермерські господарства, незалежно від їх розміру
Джерело: [6].

За приведеними даними видно, що найбільший ріст продемонстрували видатки на підтримку сільського господарства за рахунок ПДВ – 280%. Завдяки цьому дотримано загальну тенденцію державної підтримки на рівні останніх років – і навіть ріст на 28% у 2013 році проти 2009 року. Вдвічі зріс чистий дохід за аналізований період, але скоротилась рентабельність – зокрема й через цінову ситуацію навколо зернових культур.

У 2013 році обсяги сплати податків і зборів аграрним сектором економіки становлять понад 42 млрд грн, що суттєво перевищує бюджетну підтримку всієї галузі (рис. 1).

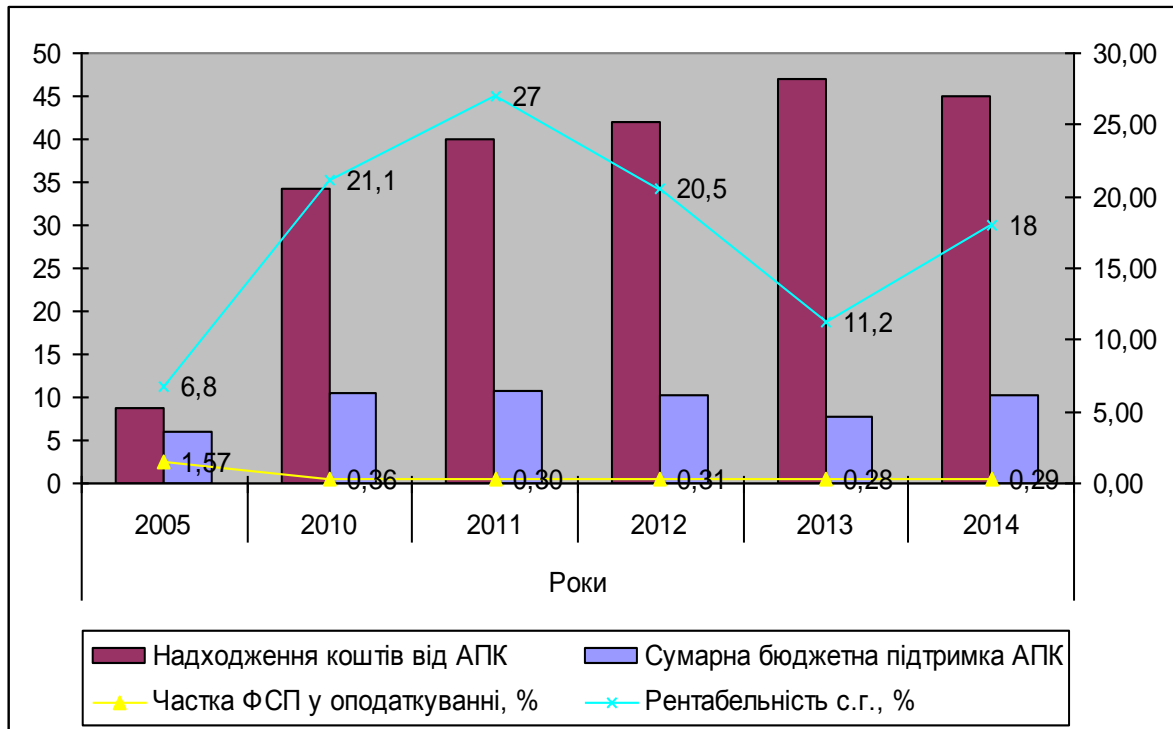

Рис. 1. Надходження від оподаткування та бюджетна підтримка АПК за 2005-2014 рр.
Джерело: [6; 19].

Про винятково важливу роль сільського господарства свідчить ряд важливих макроекономічних параметрів. Найголовнішим серед них є частка сільського господарства та харчової промисловості у валовому внутрішньому продукті держави (ВВП), яка у останні роки перевищує 20% [1].

Окрім того досягнуто рекордно позитивного сальдо зовнішньої торгівлі – понад 10 мільярдів доларів у 2012 році, а за митними статистичними даними щодо експортно-імпорتنних операцій із продовольством і продовольчою сировиною у торговельному балансі України за 2013 рік відзначено позитивне сальдо у сумі 5,6 млрд грн (табл. 2).

Що стосується Вінницької області [5], то за 2013 у сільськогосподарському виробництві забезпечено позитивну динаміку розвитку. Темпи приросту обсягів виробництва, у порівнянні з 2012 роком, сягли 26,6 %, у тому числі у галузі рослинництва – 23,1 %; тваринництва – 35,5 %.

Область зайняла перше місце в Україні за обсягами виробництва валової продукції сільського господарства, виробництва цукрових буряків, плодово-ягідних культур, молока, чисельності поголів'я ВРХ, у тому числі корів та друге місце за обсягами виробництва зернових та зернобобових культур. Питома вага Вінниччини у загальному обсязі виробництва сільськогосподарської продукції, у порівнянні з 2012 роком, зросла з 6,5 до 7,2 %.

В агропромисловому комплексі Вінницької області продовжується активізація інвестиційної діяльності. У молочному скотарстві у 2013 році завершено будівництво 1-ї черги молочно-товарної ферми в ПОСП “Нападівське” с. Нападівка Калинівського району на 590 гол/місць та реконструйовано 27 молочно-товарних ферм загальною потужністю 5240 гол/місць. В області триває будівництво найбільшої в Європі птахофабрики “Вінницький бройлер”, яке здійснює ПрАТ “Зернопродукт МХП”.

Для забезпечення розвитку інфраструктури зернового ринку введено в експлуатацію 3 елеватори загальною потужністю 131 тис. тонн зберігання зерна. Для збереження плодово-ягідної продукції введено в експлуатацію одне фруктосховище потужністю 800 тонн.

У січні-вересні 2014р. загальне виробництво продукції сільського господарства Вінниччини порівняно з січнем-вереснем 2013р. зросло на 30,5%, у т.ч. в аграрних підприємствах – в 1,5 рази та господарствах населення – на 11,3%.

Таблиця 2

Товарна структура експорту та імпорту сільськогосподарської та продовольчої продукції, (тис. дол. США) за 2005-2013 рр.

Код і назва товарів згідно з УКТЗЕД	2005	2010	2011	2012	2013	2013 у % до 2005
Структура експорту						
Усього	4304840,2	9935978,5	12804109,1	17905603,7	17038805,3	395,8
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	732016,0	771386,6	936606,1	960557,4	1084105,1	148,0
II. Продукти рослинного походження	1694786,7	3976213,4	5531957,1	9222473,3	8875920,1	523,7
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	587249,5	2617314,4	3396407,0	4210625,2	3507076,4	597,2
IV. Готові харчові продукти	1290788,0	2571064,1	2939138,9	3511947,8	3571703,7	276,7
Структура імпорту						
Усього	2683898,3	5763546,5	6346705,8	7513878,6	8187431,1	305,0
I. Живі тварини; продукти тваринного походження	499635,6	1241970,6	1035370,6	1711047,8	1894498,9	379,1
II. Продукти рослинного походження	525511,0	1563903,1	1815941,5	2431026,9	2670034,0	508,0
III. 15 Жири та олії тваринного або рослинного походження	204055,5	451609,0	468668,1	406327,4	403352,6	197,6
IV. Готові харчові продукти	1454696,2	2506063,8	3026725,6	2965476,5	3219545,6	221,3

Джерело: [6].

Відповідно до даних Головного управління державної казначейської служби України у Вінницькій області [4], надходження до Зведеного бюджету області з врахуванням платежів, які адмініструє Головне управління Державної фіскальної служби України у Вінницькій області та ін. міністерства і відомства, скоротились за 2013 рік у порівнянні з 2012 роком на 1,3%, або на 81 млн грн і становлять 6048,2 млн грн. У тому числі надходження до Державного бюджету склали 3223,2 млн грн, проте їх рівень скоротився на 8,2%.

За даними “Звіту про стан справ у Вінницькій області за 2013 рік” [5], протягом 2013 року до бюджетів усіх рівнів зібрано 4312,7 млн грн податкових платежів, що на 4,1% менше, ніж в минулому році. У тому числі до Державного бюджету протягом звітнього періоду зібрано податкових платежів на суму 1861,7 млн грн, або на 17,3% менше відповідного періоду 2012 року. З урахуванням бюджетного відшкодування грошовими коштами податку на додану вартість (274,3 млн грн), фактичні надходження до Зведеного бюджету за 2013 рік склали 3764,1 млн грн і скоротились на 8,2%, а до Державного бюджету – відповідно 1313,1 млн грн (на 29,3% менше).

Протягом 2013 року забезпечено приріст надходжень податку на доходи фізичних осіб – на 6,3%, єдиному податку для суб’єктів малого підприємництва – в 1,4 рази, екологічного податку – у 2 рази, податку на прибуток – в 1,1 рази, плати за землю – в 1,1 рази, збору за спеціальне використання водних ресурсів – в 1,2 рази, збору за спеціальне використання лісових ресурсів – в 1,1 рази. Проте у Вінницькій області не вдалося досягнути рівня 2012 року збору податку на додану вартість та акцизного податку з вироблених в Україні товарів.

За 2013 рік до загального і спеціального фондів бюджету Вінницької області надійшло власних і закріплених доходів у сумі 2825,0 млн грн, що становить 110,5% до плану на рік (2557,3 млн грн). Порівняно з відповідним періодом 2012 року надходження власних і закріплених доходів до місцевих бюджетів збільшились на 7,9%.

Крім власних надходжень податків і зборів до бюджету Вінницької області отримано також 2960,7 млн грн дотацій, або 100% плану на рік, та 1891,5 млн грн субвенцій з державного бюджету, або 93,4% до плану. З урахуванням всіх міжбюджетних трансфертів (субвенцій, дотацій) з державного бюджету України, бюджет Вінницької області отримав 7677,2 млн грн. доходів, або 101,8% до уточненого плану на рік.

У першу чергу кошти бюджету спрямовувались на фінансування соціально-культурної сфери: за 2013 рік на зазначені цілі використано 92,7% усіх видатків загального фонду, у тому числі на освіту – 2493,8 млн грн, на охорону здоров’я – 1551,2 млн грн, на соціальний захист та соціальне забезпечення – 1945,3 млн грн, на культуру – 274,0 млн грн.

За даними територіального відділення асоціації платників податків [7] серед 20 тис. зареєстрованих підприємств лише 50 є сумлінними платниками податків. У аграрному секторі 20% платників податків знаходиться у тіні.

Для підприємств агропромислового комплексу області Вінницьким осередком громадської організації “Всеукраїнський бухгалтерський клуб” спільно з Головним управлінням агропромислового розвитку у області і Головним управлінням Держкомзему у області проводився семінар на тему: “Особливості оподаткування діяльності сільгосппідприємств із застосуванням норм Податкового кодексу України”. Окрім того у Томашполі відбулось засідання “круглого столу” державної фіскальної служби з представниками бізнесу [7].

Таким чином, стан економіки сільського господарства та оподаткування Вінницької області свідчить про те, що загалом тут відтворюються ті ж тенденції, що в цілому у державі.

За висновками А.В. Босенка [3] щодо того, що “державне втручання в аграрну економіку є необхідним, що підтверджується узагальненням накопиченого досвіду перетворень у зарубіжних країнах і в Україні, ... а криза викликана ... й ослабленням державного регулювання, що призвело до диспаритету цін, диспропорцій виробництва і, як наслідок, низьких доходів сільськогосподарських товаровиробників, значного зниження ефективності функціонування підприємств і агропромислового комплексу в цілому”.

Нещодавно Кабінет міністрів України вніс до Верховної Ради проект Закону “Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законів України (щодо податкової реформи)” (рег. №5079), який передбачає скорочення кількості податків і зборів з 22 до 9, за яким у частині оподаткування сільгоспвиробників пропонується зберегти чинний на сьогодні спеціальний режим оподаткування ПДВ, лише трансформувати фіксований сільськогосподарський податок шляхом введення окремої (четвертої) групи платників єдиного податку – сільськогосподарських товаровиробників [14].

Цим законопроектом скоригована загальна стратегію розвитку податкового регулювання у аграрній сфері.

Думки управлінців і дослідників у цьому питанні неоднозначні. У профільних об’єднаннях наголошують, що “скасування податкових пільг для аграріїв у майбутньому обернеться стагнацією і тінізацією економіки, згоранням інвестиційних процесів та погіршенням соціально-економічного становища в сільській місцевості. Додатковим негативним чинником стане значне ускладнення адміністрування системою податків сільгосппідприємствами. Фактично мова йтиме про загрозу закриття значної кількості підприємств тваринницької спеціалізації та зупинку розвитку рослинницької галузі” та “У разі можливого скасування спецумов оподаткування сільгоспвиробників кількість збиткових підприємств в АПК зросте більш ніж удвічі, їхня частка збільшиться з 17-30% до 50-60%” [1; 13].

Проте, як зазначає Л. Тулуш [18], “податкові пільги для АПК у їх нинішньому вигляді – одна з ключових причин того, чому малі та середні агропідприємства не в змозі конкурувати з великими агрохолдингами, а власники, зокрема, птахофабрик і великих тваринницьких комплексів сплачують до бюджетів усіх рівнів неадекватно малі суми”.

Ю. Костенко, називаючи український АПК найприбутковішою галуззю народного господарства, теж вважає міфом думку, що для сільського господарства необхідні низькі податки і дотації, оскільки “в агрохолдингів величезні прибутки, які нічим не обмежуються, низька оренда плата за землю і низькі податки роблять цей бізнес надприбутковим. Світова аграрна криза, ріст цін на продукти харчування роблять цей бізнес вигіднішим ... В українському парламенті утворилось велике аграрне лобі, котре не дозволяє підвищити податки для сільського господарства. Аналіз дозволяє сказати, що ця галузь може давати 100 мільярдів гривень у рік до бюджетів, причому ще понад 300 мільярдів лишатиметься власникам агрохолдингів” [11]. Саме тому, зважаючи на такі суперечливі позиції практики та науки, необхідно найретельніше дослідження даної проблеми. Окремими кроками на цьому шляху є формування Стратегії податкового регулювання, перші кроки щодо якої уже реалізовані у ННЦ “Інститут аграрної економіки” [16].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Підсумовуючи проведене дослідження, можна зробити висновок про необхідність реформування податкової системи, але з урахуванням особливостей господарських форм, прибутковості діяльності, спрямованості на соціальну сферу господарського життя підприємств аграрного сектору.

Перспективні напрями подальших наукових розробок щодо вдосконалення податкових стосунків у аграрній сфері лежать у площині поглиблення теоретичних досліджень з цієї проблеми та вирішення практичних завдань підвищення ефективності регулювання сільськогосподарського виробництва.

Список використаних джерел

1. Аграрна галузь зупиниться у разі скасування податкових пільг // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://a7d.com.ua/novini/11108-agrarna-galuz-zupinitsya-u-raz-skasuvannya-podatkovih-plg.html>
2. Аграрний Союз України // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.aau.org.ua/pres-sluzb>
3. Босенко А.В. Стратегія державного управління АПК України: роль держави, тенденції та перспективи // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=72857>
4. Головне управління державної казначейської служби України у Вінницькій області // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/reg/control/vin/uk/index>
5. Держкомстат Вінницької області // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/> <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/>
6. Держкомстат України // [Електронний ресурс] - Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua/
7. ДФС у Вінницькій області // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://vin.sfs.gov.ua>
8. Жидяк О. Р. Удосконалення податкових відносин та підвищення ефективності аграрної сфери економіки // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1857>
9. Жук В. М. Стан та розвиток спеціальних режимів оподаткування аграрного бізнесу // [Електронний ресурс] - Режим доступу: magazine.faaf.org.ua/content/view/1215/98/
10. Кириченко А.В. Податкове стимулювання діяльності підприємств агропромислового комплексу України // [Електронний ресурс] - Режим доступу: khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik.../47.pdf
11. Костенко Ю. Чому для АПК найнижчі податки // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://kostenko.com/chomu-dlya-apk-najnizhchi-podatki>
12. Мінагрополітики підтримує пропозиції громадських організацій АПК щодо збереження існуючої системи оподаткування // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/node/5925>
13. “Податкове покращення” Клименка зупинить аграрну галузь // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/03/29/368433/>
14. Прес-служба Мінагрополітики // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://minagro.gov.ua/news/?pg=10423>
15. Рахункова Палата України. Пільгове оподаткування в АПК потребує вдосконалення та дієвого контролю // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.as-rada.gov.ua/control/main/uk/index>
16. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року [Текст] / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка; Нац. акад. аграр. наук України, Нац. наук. центр “Ін-т аграр. Економіки”. - К. : ННЦ “ІАЕ”, 2012. - 214 с.
17. Струць М. Оподаткування сільського господарства // [Електронний ресурс] - Режим доступу: <http://www.agro-business.com.ua/2010-12-17-07-49-54/164-2010-12-17-12-07-58.html>
18. Тулуш Л. Податкові пільги для АПК: скасувати не можна модернізувати // [Електронний ресурс] - Режим доступу: gazeta.dt.ua/.../podatkovi-pilgi-dlya-apk-skasuv...
19. Organisation for economic cooperation and development (2013), “Producer and Consumer Support Estimates (OECD Database 1986–2012)”, available at: // [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MON2012TSE_EE (Accessed 21 July 2014).

Список джерел у транслітерації / References

1. Ahrarna haluz zupynytsia u razi skasuvannia podatkovykh pilh // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://a7d.com.ua/novini/11108-agrarna-galuz-zupinitsya-u-raz-skasuvannya-podatkovih-plg.html>
2. Ahrarnyi Soiuz Ukrainy // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.aau.org.ua/pres-služb>
3. Bosenko A.V. Stratehiiia derzhavnogo upravlinnia APK Ukrainy: rol derzhavy, tendentsii ta perspektyvy // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://nauka.kushnir.mk.ua/?p=72857>
4. Holovne upravlinnia derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy u Vinnytskii oblasti // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.treasury.gov.ua/reg/control/vin/uk/index>
5. Derzhkomstat Vinnytskoi oblasti // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.ukrstat.gov.ua/> <http://www.vn.ukrstat.gov.ua/>
6. Derzhkomstat Ukrainy // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: www.ukrstat.gov.ua/
7. DFS u Vinnytskii oblasti // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://vin.sfs.gov.ua>
8. Zhydiak O. R. Udoskonalennia podatkovykh vidnosyn ta pidvyschennia efektyvnosti ahrarnoi sfery ekonomiky // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1857>
9. Zhuk V. M. Stan ta rozvytok spetsialnykh rezhymiv opodatkovannia ahrarnoho biznesu // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: magazine.faaf.org.ua/content/view/1215/98/
10. Kyrychenko A.V. Podatkove stymuliuvannia diialnosti pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu Ukrainy // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: khntusg.com.ua/files/sbornik/vestnik.. /47.pdf
11. Kostenko Iu. Chomu dlia APK nainyzhchi podatky // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://kocenko.com/chomu-dlya-apk-naj nizhchi-podatki>
12. Minahropolityky pidtrymuie propozytsii hromadskykh orhanizatsii APK shchodo zberezhenia isnuiochoi systemy opodatkovannia // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/node/5925>
13. “Podatkove pokrashchennia” Klymenka zupynyt ahrarnu haluz // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.epravda.com.ua/news/2013/03/29/368433/>
14. Pres-sluzhba Minahropolityky // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://minagro.gov.ua/news/?pg=10423>
15. Rakhunkova Palata Ukrainy. Pilhove opodatkovannia v APK potrebuie vdoskonalennia ta diievoho kontroliu // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.ac-rada.gov.ua/control/main/uk/index>
16. Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Tekst] / zaza red. Iu. O. Lupenka, V. Ia. Mesel-Veseliaka; Nats. akad. ahrar. nauk Ukrainy, Nats. nauk. tsentr “In-t ahrar. Ekonomiky”. - K. : NNTs “IAE”, 2012. - 214 s.
17. Struts M. Opodatkovannia silskoho hospodarstva // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: <http://www.agro-business.com.ua/2010-12-17-07-49-54/164-2010-12-17-12-07-58.html>
18. Tulush L. Podatkovi pilhy dlia APK: skasuvaty ne mozna modernizuvaty // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: gazeta.dt.ua/.../podatkovi-pilgi-dlya-apk-skasuv
19. Organisation for economic cooperation and development (2013), “Producer and Consumer Support Estimates (OECD Database 1986–2012)”, available at: // [Elektronnyi resurs] - Rezhym dostupu: http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=MON2012TSE_EE (Accessed 21 July 2014).

АННОТАЦИЯ РЕГИОНАЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ НАЛОГОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА ВИННИЦКОЙ ОБЛАСТИ

*ПРАВДЮК Марина Владимировна, к. э. н.,
старший преподаватель кафедры учета и анализа,
Винницкий национальный аграрный университет*

В статье исследована сущность и причины введения специальных режимов для сельскохозяйственных товаропроизводителей, в частности указано, что и в настоящее время налогообложение сельскохозяйственных товаропроизводителей включает льготы на уплате налога на добавленную стоимость (НДС) и фиксированный сельскохозяйственный налог (ФСН). Эти режимы введены с 1998 г., из-за недостаточности оборотных средств аграрных предприятий, низкую рентабельность и значительную убыточность.

Указано, что в ходе переговорного процесса в рамках вступления Украины во Всемирную торговую организацию, сохранено право на применение спецрежима налогообложения, предусматривающего аккумуляцию средств налога на добавленную стоимость и фиксированного сельскохозяйственного налога.

Отмечено, что причиной особых механизмов налогообложения сельского хозяйства, кроме необходимости возрождения отрасли, является и низкий уровень прямой бюджетной поддержки.

Определены проблемы состояния региональной экономики Винницкой области. По данным областного управления статистики проанализировано налогообложение как в целом по экономике, так и для сельского хозяйства.

По результатам исследования сформирован вывод о необходимости реформирования налоговой системы с учетом особенностей хозяйственных форм, прибыльности, направленности на социальную сферу хозяйственной жизни предприятий аграрного сектора.

Ключевые слова: анализ, налоги, налогообложение сельского хозяйства, фиксированный сельскохозяйственный налог, специальный режим налогообложения, сельское хозяйство Винницкой области.

ANNOTATION REGIONAL ASPECTS OF FISCAL REGULATIONS OF VINNYTSIA REGION FARMING

*PRAVDIUK Marina, PhD, senior lecturer
of the Accounting and analysis Chair,
Vinnytsia National Agrarian University*

This article explores the nature and reasons of the introduction of special treatment for farm commodities producers. It is noted that even now taxation of farm commodities producers is carried out with the effect of special tax allowances for value added tax (VAT) and fixed agricultural tax (FAT). These modes have been introduced since 1998 due to lack of current assets of farms, low profitability and substantial losses.

It is noted that during the negotiations within Ukraine's accession to the World Trade Organization the right to use special treatment taxation which provides funds accumulation of VAT and fixed agricultural tax were preserved. It is emphasized that the reason for the special tax arrangements of agriculture, besides the need for the industry revival, is a low level of direct budget support. The problems of regional economy state of the Vinnytsia region are determined. According to the Department of statistics taxation data both of the economy on the whole and apart for agriculture are analyzed.

According to the carried out researches, a conclusion about the need to reform the tax system taking into account the characteristics of business forms, activity profitability, focus on social economic life of the agricultural sector enterprises is formed.

Keywords: analysis, taxes, agricultural taxation, fixed agricultural tax, special tax treatment, agriculture of Vinnitsa region.

Інформація про автора

ПРАВДЮК Марина Володимирівна – кандидат економічних наук, старший викладач кафедри обліку та аналізу, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: pravduyk@mail.ru)

ПРАВДЮК Марина Владимировна - кандидат экономических наук, старший преподаватель кафедры учета и анализа, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: pravduyk@mail.ru)

PRAVDYUK Marina - PhD, senior lecturer in accounting and analysis, Vinnytsia National Agrarian University (21 008, m. Vinnytsia, str. Sonyachna str., 3, e-mail: pravduyk@mail.ru)

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2015 року

УДК 330.342:631.16

УДОСКОНАЛЕННЯ ФІНАНСОВИХ МЕХАНІЗМІВ ЕКОЛОГІЗАЦІЇ АГРОПРОМИСЛОВОГО ВИРОБНИЦТВА

О.Л. ПРАВДЮК, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту, Вінницький національний аграрний університет
А.Л. ПРАВДЮК, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства Вінницький національний аграрний університет

Розглянуто теоретико-методологічні та практичні аспекти удосконалення механізмів екологізації агропромислового виробництва України, здійснено моніторинг існуючих проблем у контексті реалій сучасної економічної науки та деформації економічного простору. Встановлено, що існуючі фінансові механізми екологізації агропромислового виробництва створені у контурі колишніх уявлень та вимог економічного простору, а тому їм притаманні недоліки. Визначено, що головними недоліками фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва є те, що обмежені кошти із різноманітних фондів розпорошуються, витрачаються без координації з метою фінансування на території регіону визначених пріоритетних екологічних заходів та робіт, кошти з цих джерел переважно спрямовуються на поточні витрати, а не на стратегічні капітальні видатки.

Визначено, що наріжними каменями екологізації агропромислового виробництва мають стати: перехід від кількісного економічного зростання до якісних параметрів соціально-економічного та екологічного розвитку; розвиток продуктивних сил не за рахунок сировинних і валютно-монетарних факторів, а на засадах постіндустріального розвитку та випуску агропромислової продукції з високою доданою вартістю; перехід від сировинної ренти до розширеного відтворювання інноваційної ренти.

Ключові слова: фінансовий механізм, екологізація, агропромислове виробництво, фінансова політика, стратегічні капітальні видатки, інновативно орієнтована конкуренція, екологічна безпека, земельні ресурси, Державний фонд екологізації агропромислового виробництва.

Табл. 4. Літ.9.

Постановка проблеми. Розвиток та нарощення агропромислового виробництва країни і його підгалузей обов'язково супроводжується підвищенням антропогенного навантаження на довкілля, що в свою чергу порушує здатність природного середовища до самовідтворення. Сьогодні, із зростанням темпів економічного розвитку агропромислового виробництва, продовжується процес деградації земель сільськогосподарського призначення та довкілля, збідніння генетичного фонду, виснаження природно-ресурсного потенціалу і, як підсумок – погіршення якості життя сільського населення. На жаль переважно така ситуація змодельована як недосконаліми нормативно-правовими актами з охорони довкілля, положення яких інколи суперечать один одному, так і браком адаптованих до сучасних умов нових фінансових механізмів екологізації природокористування і природоохоронної діяльності.

Екологізація агропромислового виробництва – це концептуально цілісна сукупність видів і форм суспільної діяльності, спрямованої на збереження природного середовища існування людини, гармонізацію взаємовпливів суспільства і довкілля, формування відношення суспільства до природи з метою її захисту і розвитку. Застосування традиційних фінансових механізмів екологізації та управління процесами охорони довкілля свідчить про значне зниження їх ефективності, що стримує природозберігаючу діяльність, застосування інноваційних екологоорієнтованих технологій тощо. Все це змушує розпочати удосконалення існуючих та пошук нових, більш дієвих фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва, управління раціональним природокористуванням, збереження та відтворення природного і життєвого простору.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне обґрунтування окремих фінансових зрізів механізмів екологізації та управління охороною довкілля знайшло відображення в працях таких українських вчених як: В. Андрейцева, В. Борисова, Т. Галушкіна [1], Б. Данилишин, С. Дорогунцов, О. Веклич, Г. Калетнік, О. Лазор [5], Л. Мельник, К. Ситник, В. Трегобчук, М. Хвесик, О. Шаблій, В. Шевчук та ін. Однак, незважаючи на численні розробки, питання удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва залишаються актуальними.

Формулювання цілей статті. З огляду на обґрунтування та недостатність розробок з даної проблеми, метою цієї статті є визначення передумов, напрямів та шляхів удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва, обґрунтування дієвих заходів щодо підвищення їх ефективності за нових умов економічного простору.

Виклад основного матеріалу. Вчені Гринів Л., Данилишин Б., Синякевич І., Хлобистов Є., Шевчук В. та ін. визначають екологізацію як свідому й організовану регулюючу діяльність. Фінансові аспекти формування та реалізації екологізації, її регіональні особливості висвітлені у працях Балацького О., Буркинськош Б., Герасимчук З., Качинського А., Коваля Я., Мельника Л., та ін. При цьому шерэг дослідників не тільки поділяють думку щодо важливої ролі екологізації у формуванні сучасного економіко-соціального розвитку агропромислового виробництва та добробуту сільських жителів, але й підкреслюють необхідність швидшого її приведення у відповідність до сучасних вимог. Під фінансовими механізмами екологізації агропромислового виробництва переважно розуміється система фінансових методів, важелів, форм і прийомів щодо забезпечення охорони, збереження, використання і відтворення природних ресурсів із відповідним правовим, нормативним, фінансовим та інформаційним забезпеченням [5].

Їх дія реалізується шляхом управління рухом фінансових ресурсів, складанням планових і виконавчих бюджетів, економічним та матеріальним стимулюванням процесів у природокористуванні та природоохоронній сфері, матеріальним зацікавленням та відповідальністю за ефективне використання коштів для втілення заходів екологізації.

Охорона навколишнього природного середовища, раціональне використання природних ресурсів, забезпечення екологічної безпеки життєдіяльності людини – невід’ємна умова сталого економічного та соціального розвитку України. Про актуальність оцінки стану екологічної сфери, результати якої мають стати основою прийняття виважених управлінських рішень, свідчить досить сумна статистика. Загалом екологічно чистою в Україні вважається лише 6 % її території.

Аналіз динаміки абсолютних та інтегрованих показників техногенного навантаження на навколишнє природне середовище свідчить про те, що екологічна ситуація у природному довкіллі, як життєво важливому середовищі для існування людини, залишається досить складною.

Використання стратегічних природних ресурсів на території нашої країни є аномальним і перевищує у 2-3 рази екологічно допустимі межі. Україна є однією із найбільш проблемних країн світу – за даними міжнародного рейтингу екологічних досягнень.

Антропогенне і техногенне навантаження на навколишнє природне середовище в Україні у кілька разів перевищує відповідні показники у розвинутих країнах світу (табл. 1). В Україні у 2013р. у розрахунку на 1 особу викинуто в атмосферу 148 кг забруднюючих речовин, 5,1 т діоксиду вуглецю, який відноситься до парникових газів, скинуто 38 м³ забруднених зворотних вод, утворено 9,9 т відходів, у тому числі 20,0 кг відходів I-III класів небезпеки.

Таблиця 1

Основні показники техногенного навантаження на навколишнє природне середовище

	2000	2005	2010	2011	2012	2013
Викиди забруднюючих речовин у повітря, тис. т	5908,6	6615,6	6678,0	6877,3	6821,1	6719,8
Викиди діоксиду вуглецю, млн.т	...	152,0	198,2	236,0	232,0	230,7
Скидання забруднених зворотних вод у поверхневі водні об’єкти, млн.м	3313	3444	1744	1612	1521	1717
Їхня частка у загальному водовідведенні, %	30,2	38,7	21,4	20,0	18,8	22,2
Утворення відходів I-IV кл. небезпеки, тис.т	...	...	41919,7	447641,2	450726,8	448117,6
у тому числі I-III кл. небезпеки	2613,2	2411,8	1659,8	1434,5	1368,1	923,8
Частка відходів, видалених у спеціально відведені місця чи об’єкти у загальному обсязі утворених відходів, %	...	...	80,4	61,9	64,3	64,5
у тому числі I-III кл. небезпеки	29,1	39,3	18,5	9,7	10,7	11,1
Витрати на охорону навколишнього природного середовища, млн.грн.	3224,3	7089,2	13128,0	18490,7	20514,0	20377,8

Джерело: [8].

Незадовільний стан природного навколишнього середовища та техногенної сфери призводить до руйнації традиційної системи життєзабезпечення з вкрай негативними соціально-економічними наслідками, зокрема виникненням довготривалого реального ризику для розширеного відтворення цієї системи.

Послаблення стійкості функціонування природного середовища та збільшення ризиків виникнення надзвичайних ситуацій є результатом недосконалих фінансових механізмів екологізації. В результаті бюджет України щорічно втрачає величезні кошти на подолання наслідків надзвичайних ситуацій. Сума збитків, завданих надзвичайними ситуаціями техногенного та природного характеру, щорічно сягає 10 млрд. грн. Причому у структурі матеріальних втрат переважають збитки від надзвичайних ситуацій природного характеру. При збереженні сучасних підходів до використання природно-ресурсного потенціалу ймовірність виникнення та масштабність природно-техногенних катастроф зростатиме, що в майбутньому призведе до серйозних соціально-економічних проблем.

Агропромислове виробництво можна вважати найбільш природоємною сферою, якій притаманний потужний природно-ресурсний потенціал. На початок 2014 р., за даними Держземагентства України, земельний фонд країни становив 60,4 млн. га (табл. 2).

Значна частка земельної площі (68,8%, або 41,5 млн.га) – це сільськогосподарські угіддя, у структурі яких 78,3 % (32,5 млн.га) припадає на рілля. Сільськогосподарська освоєність території досягла 72%, а ступінь розораності земельної площі – 56%. До обробітку часто залучаються малопродуктивні угіддя, включаючи приусліві луки і пасовища та схиліві землі. Якщо територія України в Європі становить 5,7 відсотка, то її сільськогосподарські угіддя складають 18,9 відсотка, а рілля – 26,9 відсотка. При цьому загальновідомо, що ефективність використання земель в Україні значно нижча, ніж середньоевропейська.

Таблиця 2

Склад та розподіл земельного фонду України станом на 1.01. 2014 р.

	Площа, тис.га	Питома частка у загальному фонді, %
Всього земель (територія)	60354,9	100,0
у тому числі		
землі сільськогосподарського призначення	42744,5	70,8
ліси та лісовкриті площі	10624,4	17,6
забудовані землі	2542,6	4,2
землі під водою	2422,9	4,0
відкриті заболочені землі	981,6	1,6
інші землі	1038,9	1,8

Джерело: [9].

Довготривале екологічно незбалансоване використання земельних ресурсів, незавершеність формування земельних відносин та екологічно незбалансоване ведення землеробства призвели в останні десятиріччя до різкого зростання темпів погіршення екологічного стану ґрунтів, а саме: втрати гумусу і поживних елементів; розвитку ерозійних процесів; зміни кислотно-лужних умов; фізичної деградації ґрунтів; засолення та осолонцювання ґрунтів; забруднення ґрунтів, здебільшого пов'язаного з атмосферними викидами промислових підприємств і автотранспортних засобів, із порушеннями правил видобування, транспортування й переробки корисних копалин, внесенням і зберіганням агрохімікатів та пестицидів, з утилізацією стічних вод та їхніх осадів, побутових і промислових відходів, тощо. Для збереження земельних ресурсів надзвичайно важливим є їх відновлення, де важливу роль відіграють рекультивацийні процеси.

Агропромислове виробництво щороку споживає понад 10,9 млрд. куб. метрів води, або 36,4 % її загального споживання. Водночас за масштабами і характером впливу на довкілля, його також правомірно віднести до найістотніших антропогенних чинників

впливу. Так одним із визначальних елементів у системі заходів щодо нарощування обсягів і підвищення врожайності сільськогосподарських культур є застосування добрив. Під урожай 2013р. сільськогосподарськими підприємствами, крім малих, на площі 15,3 млн. га (80,9% посівних площ) було внесено 1,5 млн.т мінеральних добрив (у поживних речовинах), що на 10,9% більше, ніж у попередньому році. Органічні добрива (9,6 млн. т, або на 0,4% менше рівня 2012р.) внесено на площі 0,4 млн. га, що складає лише 2,2% загальної площі посівів. На 1 гектар загальної посівної площі у середньому було внесено по 79 кг мінеральних добрив (на 7 кг більше проти 2012 р.) та 0,5 т органіки (на рівні попереднього року). У структурі внесених мінеральних добрив найбільшу частку мають азотні добрива (69,9%), на фосфорні та калійні припадало відповідно 15,8% та 14,3% обсягу.

Площа, на якій аграрними підприємствами у 2013 р. було проведено вапнування ґрунтів, становила 97,8 тис. га, що на 7,5 тис. га (на 7,1 %) менше проти 2012 р., площа гіпсування (6,2 тис. га) зменшилась на 0,1 тис. га (на 1,6%). У ґрунт внесено 487,3 тис. т вапняного борошна та інших вапнякових матеріалів, 22,5 тис. т гіпсу та інших гіпсовмісних порід. Площа, на якій застосовувалися засоби захисту сільськогосподарських рослин, становила 15,0 млн. га, у т.ч. пестициди – 13,6 млн. га, що відповідно на 7,4 % і на 9,7 % більше показників 2012 р. Деградація та забруднення навколишнього природного середовища – це наслідки надмірного залучення земельних ресурсів до використання в агропромисловому виробництві, зростання антропогенних навантажень до критичних рівнів, порушення екологічно допустимих співвідношень між первісною природою і сільськогосподарськими угіддями; між окремими видами угідь (орними землями, кормовими угіддями й багаторічними насадженнями); між лісовими та сільськогосподарськими угіддями тощо.

Ефективність функціонування фінансових механізмів залежить від якості управління його складовими [6]. Проте сучасне дослідження проблем екологізації агропромислового виробництва виявляє багато протиріч, суперечностей, конфліктів і контрастів, пов'язаних з дією фінансових механізмів. Ключовим серед них вважаємо те, що нині застосовується низка фінансових важелів впливу на природокористувачів, наприклад, податки, відрахування і платежі екологічного характеру, кредитування природоохоронних заходів, екологічний аудит і екологічне страхування, але вони не вирішують проблем екологізації.

Протягом 2013 р. в Україні утворилося 448,1 млн. т відходів, що на 0,6 % менше порівняно з 2012 р., у т.ч. від економічної діяльності підприємств та організацій, які отримали дозволи на утворення відходів – 439,1 млн. т (на 0,8% менше), у домогосподарствах – 9,0 млн. т (на 12,4% більше) [8]. Із загального обсягу утворених відходів 447,2 млн. т становили відходи IV класу небезпеки, 856,8 тис. т – III класу небезпеки, 59,3 тис. т – II класу небезпеки, 3,0 тис. т – I класу небезпеки. У 2013 р. сумарний обсяг відходів, що утворилися у Дніпропетровській, Донецькій, Кіровоградській та Луганській областях, складав майже 92 % від загального обсягу утворених відходів.

Накопичення цих протиріч веде до того, що в цілому екологізація агропромислового виробництва знижується, а екологічна небезпека, навпаки, зростає. Визначення місця і значення екологізації агропромислового виробництва вимагає аналізу її формування та реалізації у сучасних умовах. Дослідження щодо сучасної екологізації повинні спиратись на чинне законодавство, зокрема Концепцію Стратегії національної політики України на період до 2020 р. та проект Стратегії, адже саме в цьому контурі відбуватиметься її реалізація.

Державна фінансова політика розвитку агропромислового виробництва країни, вирішення соціально-економічних проблем агросфери має ґрунтуватися на дотриманні як економічних, так і екологічних принципів, вимог і цілей. Це означає, що необхідно найбільш ефективно, раціонально, екологічно зрівноважено та безпечно використовувати природно-біологічний, трудовий і матеріально-технічний потенціали [3]. Метою екологізації є

стабілізація і поліпшення екологічного стану території держави шляхом утвердження національної екологічної політики як інтегрованого фактора соціально-економічного розвитку України для забезпечення переходу до сталого розвитку економіки та впровадження екологічно збалансованої системи природокористування.

Одним із шляхів змінити існуючу ситуацію на краще є підвищення ролі фінансових механізмів екологізації, яке потребує не стільки розробки нових методів і підходів, скільки удосконалення існуючих регуляторів, адаптованих до нових викликів та запитів сьогодення і поєднання регуляторів примусово-обмежувального та стимулюючо-компенсаційного характеру. Саме так можна забезпечити більш сприятливі умови для природозбереження, а також для застосування екологічно безпечних технологій і методів господарювання в агросфері.

Протягом 2013 р. на охорону навколишнього природного середовища підприємствами, організаціями та установами було витрачено 20377,8 млн. грн. (без ПДВ), що на 0,7 % менше порівняно з 2012 р [8]. Із загальної кількості витрат на охорону навколишнього природного середовища 14339,0 млн. грн., або 70%, становлять поточні витрати, 6038,8 млн. грн., або 30 %, – капітальні інвестиції, у тому числі 5376,7 млн. грн. – інвестиції в основний капітал, 662,1 млн. грн. – витрати на капітальний ремонт природоохоронного обладнання (табл. 3).

За рахунок коштів державного та місцевих бюджетів було освоєно 7,1% капітальних інвестицій і здійснено 3,6% поточних витрат, а основним джерелом фінансування витрат на охорону довкілля, як і в попередні роки, були власні кошти підприємств та організацій – відповідно 59,5% і 96,3%.

Понад 85% капітальних інвестицій від сумарного обсягу по країні було освоєно підприємствами, які зареєстровані у Київській (1863,3 млн. грн.), Донецькій (1468,6 млн. грн.), Дніпропетровській (1000,8 млн. грн.), Запорізькій (322,9 млн. грн.), Луганській (322,0 млн. грн.) областях та м. Києві (203,6 млн. грн.).

Таблиця 3

Витрати на охорону навколишнього природного середовища за джерелами фінансування

	Витрати		У тому числі			
			Капітальні інвестиції		Поточні витрати	
	млн. грн.	у % до 2012р.	млн. грн.	у % до 2012р.	млн. грн.	у % до 2012р.
Усього	20377,8	99,3	6038,8	91,6	14339,0	103,0
у тому числі за рахунок						
коштів державного бюджету	454,5	105,0	78,7	87,9	375,8	109,5
з них кошти державного фонду охорони навколишнього природного середовища	41,0	71,1	22,4	44,6	18,6	249,3
коштів місцевих бюджетів	487,7	100,0	350,2	94,3	137,5	118,4
з них кошти місцевих фондів охорони навколишнього природного середовища	285,7	94,5	236,1	90,1	49,6	123,4
власних коштів підприємств та організацій	17408,9	100,4	3593,4	92,3	13815,5	102,7
інших джерел фінансування	2026,7	90,1	2016,5	90,2	10,2	78,5

Джерело: [8].

У 2013 р. підприємствам, організаціям та установам країни за забруднення навколишнього природного середовища і порушення природоохоронного законодавства пред'явлено екологічних платежів на загальну суму 3095,0 млн. грн., з них 3050,6 млн. грн. становить екологічний податок та 44,4 млн. грн. – штрафні санкції за порушення природоохоронного законодавства [8]. Понад 70% екологічного податку країни становлять платежі за викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин від стаціонарних та пересувних джерел забруднення. 25% екологічного податку країни становлять платежі за розміщення відходів, 4% – за скиди забруднюючих речовин у водойми (табл. 4).

Таблиця 4

Екологічні платежі (млн.грн.)

	Пред'явлено до сплати	Фактично сплачено
Екологічний податок - усього	3050,6	2709,7
у тому числі за		
викиди в атмосферне повітря забруднюючих речовин	2159,7	1908,7
у тому числі		
стаціонарними джерелами забруднення	2046,0	1796,6
пересувними джерелами забруднення	113,7	112,1
скиди забруднюючих речовин безпосередньо у водні об'єкти	117,1	99,2
розміщення відходів у спеціально відведених місцях чи на об'єктах, крім розміщення окремих видів відходів як вторинної сировини	773,8	701,8
Штрафні санкції за порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища	44,4	8,4

Джерело: [8].

Підприємствами, організаціями, установами країни фактично сплачено протягом 2013 р. 2709,7 млн. грн. екологічних платежів (з урахуванням погашення заборгованості за попередні роки), що становить 88,8 % від загальної суми пред'явлених екологічних платежів.

Фактично сплачені екологічні платежі підприємств, що зареєстровані у Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Львівській, Полтавській областях та м. Києві становлять майже 90% від загальної суми сплачених екологічних платежів в Україні.

Проблема вибору пріоритетів фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва має відповідати вимогам інноваційного спрямування подальшого розвитку, ресурсним та технологічним обмеженням, передбачати кардинальне покращання організаційної та фінансової роботи на всіх рівнях державного управління агропромисловим виробництвом.

Орієнтація на збалансований еколого-економічний інноваційний розвиток у сучасних умовах розвитку агропромислового виробництва стримується низкою чинників, до яких слід віднести: рівень ефективності державної екологічної політики в АПВ та ступінь її імплементації в усі сфери залишається недостатнім, що гальмує процеси запровадження та реалізацію принципів раціонального природокористування та мінімізацію негативного впливу на довкілля при здійсненні господарської діяльності; проблемними залишаються питання якості та стабільності інформаційного забезпечення екологічною інформацією, що ускладнює процес реалізації послідовної державної політики у сфері природокористування, охорони та відновлення навколишнього природного середовища та гарантування екологічної безпеки держави; збереження сировинного характеру економіки АПВ з переважанням природно-ресурсного характеру експорту в умовах виснаження багатьох видів природних

ресурсів; високий рівень ресурсоемності агропромислового виробництва, який має тенденцію до постійного збільшення; відсутність помітних структурних зрушень в агропромисловому виробництві, які б сприяли зниженню частки ресурсоексплуатуючих та екологічно брудних галузей; практична відсутність економічних та юридичних бар'єрів для функціонування брудних технологій, що пов'язано передусім із незадовільними фінансовими механізмами держави, примітивними економічними механізмами регулювання у сфері охорони довкілля; значна фізична та моральна зношеність обладнання, що оцінюється на рівні 60-80 %, що є передумовою зростання ризиків виникнення техногенних та природно-техногенних надзвичайних ситуацій; недостатня увага приділяється питанням екологізації суспільної свідомості та моралі, культури та освіти, що передбачає формування принципово нових цінностей, пріоритетів та світоглядних орієнтирів соціально-економічного розвитку, націленого на раціональне використання природних ресурсів і збереження та гармонійне відтворення усіх екосистем.

Тому усвідомлення цих проблем і необхідності розробки нових основ принципово нових фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва має стати стратегічним пріоритетом державної політики.

Існуючі фінансові механізми екологізації агропромислового виробництва створені у контурі колишніх уявлень та вимог економічного простору, а тому їм притаманні недоліки. Головними недоліками фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва вважаємо те, що:

- обмежені кошти із різноманітних фондів розпорошуються, витрачаються без координації з метою фінансування на території регіону визначених пріоритетних екологічних заходів та робіт;
- кошти з цих джерел переважно спрямовуються на поточні витрати, а не на стратегічні капітальні видатки.

В умовах економічної кризи, що переживає Україна, немає підстав сподіватися на збільшення бюджетних видатків. Враховуючи обмеженість бюджетних коштів на охорону довкілля, необхідно розробляти нетрадиційні ринкові джерела фінансування природоохоронної діяльності та екологізації агропромислового виробництва.

У зв'язку з цим виникає необхідність визначення пріоритетних і оперативних шляхів щодо удосконалення фінансових механізмів екологізації. Одним із таких перспективних і ефективних шляхів вирішення проблеми екологізації агропромислового виробництва може стати створення державного фінансового фонду із суворо цільовим розподілом ресурсів і напрямками їх використання. В якості такого фонду доцільно створити Державний фонд екологізації агропромислового виробництва (ДФЕАПВ) як позабюджетну фінансову установу. Визначальними заходами щодо вдосконалення фінансових механізмів екологізації та системи охорони природного середовища, фінансовою платформою ДФЕАПВ мають стати екологічні податки та платежі, які необхідно виділити в окремий сегмент системи оподаткування. При цьому необхідно визнати екологічні податки та платежі не лише обов'язковими, але й першочерговими.

Завдання сучасної екологізації агропромислового виробництва можна визначити як:

- захист здоров'я сільського населення від техногенного та антропогенного навантажень;
- удосконалення системи інтегрованого екологічного управління щодо інтеграції екологічної складової до програм розвитку аграрної сфери економіки;
- розвиток екологічно збалансованого використання природних ресурсів;
- екологічна безпека, усунення зростання навантаження на навколишнє природне середовище у зв'язку з економічним зростанням;
- регіоналізація заходів екологізації агропромислового виробництва.

Метою створення та функціонування ДФЕАПВ має бути формування незалежного від держбюджету, централізованого фінансування природо-охоронної діяльності. Кошти цього позабюджетного фонду мають не підміняти, а доповнювати бюджетні кошти та кошти, що виділяються підприємствами агропромислового виробництва (як природокористувачами). ДФЕАПВ має надавати позики під відсотки та дотації для виконання завдань щодо охорони природного середовища, створювати дочірні підприємства, видавати облігації, купувати валюту, виплачувати премії та винагороди за дії на користь охорони довкілля.

З метою забезпечення стабільного надходження коштів до ДФЕАПВ, доцільно опрацювати процедури й філософію їх формування. Для цього варто модифікувати методологічний базис діючих фінансових інструментів. Так плата за спеціальне використання усіх без винятку природних ресурсів – земельних, водних, лісових, рекреаційних, надр, тваринного світу тощо, має складатися з трьох видів платежів: за право використання природних ресурсів; за понадлімітне використання природних ресурсів та погіршення їх якості; на відновлення та охорону природних ресурсів. У разі понадлімітного використання природних ресурсів та погіршення їх якості плата повинна здійснюватись у більшому обсязі до плати за використання їх у межах ліміту та уточнюватись залежно від розмірів завданої навколишньому середовищу шкоди. Плату за забруднення природного середовища слід встановити диференційовано, залежно від виду забруднення. Вона має складатися з двох частин: забруднення у межах та понад ліміту. Як і плата за понадлімітне використання та погіршення якості природних ресурсів, плата за забруднення природного середовища повинна здійснюватись у більшому розмірі до плати за забруднення в межах ліміту залежно від розмірів завданої шкоди природному середовищу. Доцільно удосконалити і сам порядок розрахунку збору за забруднення природного середовища, який має розроблятися на основі аналізу завданої екологічної шкоди.

Необхідно розробити і закласти в основу розрахунків залежність величини плати від величини загальних витрат забруднювачів на скорочення забруднення. Крім цього слід відмовитися від практики віднесення коштів за забруднення на собівартість продукції і встановити порядок відрахування збору за лімітне і понадлімітне забруднення саме з прибутку, який залишається у розпорядженні природокористувача. Водночас обов'язковою має бути постійна індексація нормативів плати за лімітне і понадлімітне забруднення відповідно до темпів зростання цін.

Задля стимулювання переходу на виробництво та споживання екологічно чистої продукції необхідно ввести місцевий податок на екологічно небезпечну продукцію, який повинен відноситися на витрати виробництва та визначатися у відсотках до собівартості виробленої агропромислової продукції.

Нульова ставка податку має застосовуватись до екологічних видів агропромислової продукції, підвищені ставки – до екологічно небезпечного виробництва агропромислової продукції. Регулювання цін на агропромислову продукцію з урахуванням екологічної складової має передбачати введення до ціни агропромислової продукції екологічної надбавки, диференційованої за видами продукції відповідно до рівня її екологічності. Кошти, що надходять від запровадження екологічної надбавки до ціни продукції, мають розподілятися у співвідношенні 50 % на 50 % між агропромисловими підприємствами та ДФЕАПВ.

Для запобігання нецільовому використанню коштів, що надходять суб'єкту господарювання, в агропромислових підприємствах має створюватися екологічний фонд, кошти якого повинні використовуватись виключно на впровадження природоохоронних та природовідновлювальних заходів з обов'язковим відображенням у звітності. Покращанню стану природного середовища сприятиме запровадження екологічної застави – державного збору з ціни агропромислової продукції, запакованої у біохімічно інертний матеріал (скло,

картон тощо) з відшкодуванням сум податку в разі утилізації чи вторинного використання упаковки товаровиробником (або його субпідрядником), а також надання податкових пільг на виробництво агропромислової продукції та технологій із найкращими екологічними характеристиками.

За умов обмежених бюджетних можливостей перспективними напрямками розв'язання проблем екологізації агропромислового виробництва можуть стати екологічний лізинг, страхування екологічних ризиків, екологічне страхування [1]. Для забезпечення здійснення вищезазначених змін необхідно внести зміни до існуючих нормативно-правових актів. Нині, доцільно внести зміни до Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, які заподіяні державі у результаті наднормативних викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря та Методики розрахунку розмірів відшкодування збитків, заподіяних державі внаслідок порушення законодавства про охорону та раціональне використання водних ресурсів, передбачивши такий порядок відшкодування завданих збитків, який би повністю компенсував нанесену природі шкоду.

Розуміння екологізації агропромислового виробництва, її завдань, механізмів та інструментів реалізації як інтегрованого блоку вимагає спільного пошуку можливостей для розв'язання кризових проблем у площині фінансової політики на її перетині з інтересами екологізації агропромислового виробництва.

Можна стверджувати, що подальший розвиток агропромислового виробництва відбуватиметься під все зростаючим впливом природно-ресурсних обмежень, екологічно та інноваційно орієнтованої конкуренції, необхідності виконувати зобов'язання за підписаними та ратифікованими протоколами, конвенціями, угодами, а також в умовах появи нових фінансових механізмів вирішення проблем екологізації.

Все це повинно знайти відображення у пріоритетах фінансових механізмів та інструментів екологізації агропромислового виробництва. Слід враховувати, що кризові явища, які нині притаманні майже всім зрізам агропромислового виробництва, вимагають нових підходів до їх вирішення на технологічному, інфраструктурному та інституційному рівнях. Агропромислове виробництво знаходиться на порозі створення нової Стратегії її екологізації.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Нині для скорочення негативного впливу економічної діяльності агропромислового виробництва і збереження якості довкілля, безпечного для здоров'я сільського населення, необхідно більш ефективно використовувати фінансові механізми. Застосування запропонованих напрямів та шляхів удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва, які спираються на міжнародно визнані правові норми та екологічні стандарти, має сприяти виникненню економічної зацікавленості у суб'єктів АПВ щодо впровадження природоохоронних, ресурсозберігаючих та природовідновлювальних технологій на діючих та нових агропромислових виробництвах.

Наріжними каменями екологізації агропромислового виробництва мають стати: перехід від кількісного економічного зростання до якісних параметрів соціально-економічного та екологічного розвитку; розвиток продуктивних сил не за рахунок сировинних і валютно-монетарних факторів, а на засадах постіндустріального розвитку та випуску агропромислової продукції з високою доданою вартістю; перехід від сировинної ренти до розширеного відтворювання інноваційної ренти.

Практична реалізація запропонованих заходів удосконалення фінансових механізмів екологізації агропромислового виробництва забезпечить гармонійне поєднання економічних та природоохоронних інтересів і сприятиме досягненню сталого розвитку вітчизняного АПВ.

Список використаних джерел

1. Галушкіна Т. Екологічний менеджмент в Україні. – Економіка України. - № 6. – 1999. – С. 78 – 83.
2. Добрянська Л. О. Підходи до формування економічної політики в умовах сучасної кризи // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 2. – С. 241-248.
3. Краснолуцький О., Тихенко Р., Євсюков Т. Складання проектів землеустрою, що забезпечують еколого-економічно обґрунтовані сівозміни та впорядкування угідь // Землепорядний вісник, №4.- 2010. – С.14-17.
4. Кундрик М. Т. Податкове регулювання системи екологічних інновацій в Україні // Механізм регулювання економіки. – 2009. – № 2 – С. 218-228.
5. Лазор О.Я. Фінансово-економічні важелі реалізації екологічної політики // Збірник наукових праць Української академії державного управління. – К.: УАДУ, 2002. – Вип. 2. – С. 188 – 195.
6. Путь Украины к эффективному управлению окружающей средой. Обзор государственного финансирования защиты окружающей среды. – К.: Всемирный банк, 2002. – XXII – 57 с.
7. Хумаріва Н. І. Методологічні засади екологічного планування: проблеми та перспективи впровадження // Регіональна економіка. – 2009. – № 3 – С. 136- 143.
8. [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) – Офіційний сайт Державної служби статистики України
9. <http://dazru.gov.ua> - Офіційний сайт Державного агентства земельних ресурсів України

Список джерел у транслітерації/References

1. Halushkina T. Ekolohichnyi menedzhment v Ukraini. – Ekonomika Ukrainy. - № 6. – 1999. – S. 78 – 83.
2. Dobrianska L. O. Pidkhody do formuvannia ekonomichnoi polityky v umovakh suchasnoi kryzy // Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. – 2009. – № 2. – S. 241-248.
3. Krasnolutskyi O., Tykhenko R., Yevsiukov T. Skladannia proektiv zemleustroi, shcho zabezpechuiut ekoloho-ekonomichno obgruntovani sivozminy ta vporiadkuvannia uhid // Zemlevporiadnyi visnyk, №4.- 2010. – S.14-17.
4. Kundryk M. T. Podatkove rehuliuвання systemy ekolohichnykh innovatsii v Ukraini // Mekhanizm rehuliuвання ekonomiky. – 2009. – № 2 – S. 218-228.
5. Lazor O.Ia. Finansovo-ekonomichni vazheli realizatsii ekolohichnoi polityky // Zbirnyk naukovykh prats Ukrainskoi akademii derzhavnoho upravlinnia. – K.: UADU, 2002. – Vyp. 2. – S. 188 – 195.
6. Put Ukrainy k effektivnomu upravleniiu okruzhaiushchei sredoi. Obzor hosudarstvennoho fynansyrovaniia zashchyty okruzhaiushchei sredy. – K.: Vsemyrnyi bank, 2002. – KhKhII – 57 s.
7. Khumariva N. I. Metodolohichni zasady ekolohichnoho planuvannia: problemy ta perspektyvy vprovadzhennia // Rehionalna ekonomika. – 2009. – № 3 – S. 136-143.
8. [http:// www.ukrstat.gov.ua](http://www.ukrstat.gov.ua) – Ofitsiynyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy
9. <http://dazru.gov.ua> - Ofitsiynyi sait Derzhavnoho ahentstva zemelnykh resursiv Ukrainy

**АННОТАЦИЯ
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ФИНАНСОВЫХ МЕХАНИЗМОВ ЭКОЛОГИЗАЦИИ
АГРОПРОМЫШЛЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА**

***ПРАВДЮК Ольга Леонидовна, к. э. н., доцент кафедры финансов и кредита,
ПРАВДЮК Андрей Леонидович, к.ю.н., доцент кафедры правоведения
Винницкий национальный аграрный университет***

Рассмотрены теоретико-методологические и практические аспекты совершенствования механизмов экологизации агропромышленного производства Украины, осуществлен мониторинг существующих проблем в контексте реалий современной экономической науки и деформаций экономического пространства. Установлено, что существующие финансовые механизмы экологизации агропромышленного производства созданы в контуре прежних представлений и требований экономического пространства, поэтому им присущи недостатки. Определено, что главными недостатками финансовых механизмов экологизации агропромышленного производства является то, что ограниченные средства из различных фондов распыляются, тратятся без координации с целью финансирования на территории региона определенных приоритетных экологических мероприятий и работ, средства из этих источников в основном направляются на текущие расходы, а не на стратегические капитальные расходы. Определено, что краеугольными камнями экологизации агропромышленного производства должны стать: переход от количественного экономического роста к качественным параметрам социально-экономического и экологического развития; развитие производительных сил не за счет сырьевых и валютно-монетарных факторов, а на основе постиндустриального развития и выпуска агропромышленной продукции с высокой добавленной стоимостью; переход от сырьевой ренты к расширенному воспроизводству инновационной ренты.

Ключевые слова: финансовый механизм, экологизация, агропромышленное производство, финансовая политика, стратегические капитальные расходы, инновативно ориентированная конкуренция, экологическая безопасность, земельные ресурсы, Государственный фонд экологизации агропромышленного производства.

**ANNOTATION
IMPROVEMENT OF FINANCIAL MECHANISMS OF FARM PRODUCTION
ECOLOGIZATION**

***PRAVDIUK Olga, Ph.D., associate professor of the Chair of finance and credit,
PRAVDIUK Andrii, Ph.D., assistant professor Vinnytsia National Agrarian University***

Theoretical, methodological and practical aspects of improvement of the mechanisms of farm production ecologization in Ukraine, monitoring of the existing problems in the context of the realities of modern economic science and economic space deformations are examined. It is determined that the existing financial mechanisms of ecological agricultural production are created in the loop of earlier concepts and requirements to the economic space, so they have disadvantages. It is found out that the main drawbacks of financial mechanisms of ecological agricultural production are that the limited resources of the various funds are dissipated, spent without coordination with the purpose of financing in the region of priority for environmental events and activities, funds from these sources are mainly directed to the current expenses and not to strategic capital expenditures.

It is determined that the cornerstones of farm production ecologization should be the transition from quantitative growth to qualitative parameters of socio-economic and environmental development; development of the productive forces not by the way of commodity and currency monetary factors, but on the basis of post-industrial development and production of agricultural products with high added value; transition from raw material rents to the expanded reproduction of innovation rents.

Keywords: financial mechanism, ecologization, farm production, financial policy, strategic capital expenditures, innovation focused competition, environmental security, land resources, the State Fund of farm production ecologization.

Інформація про авторів

ПРАВДЮК Ольга Леонідівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та кредиту, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: pravduyk@mail.ru)

ПРАВДЮК Андрій Леонідович, кандидат юридичних наук, доцент кафедри правознавства, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: <pravduyk@mail.ru>)

ПРАВДЮК Ольга Леонидовна, кандидат экономических наук, доцент кафедры финансов и кредита, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: pravduyk@mail.ru)

ПРАВДЮК Андрей Леонидович, кандидат юридических наук, доцент кафедры правоведения, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: pravduyk@mail.ru)

PRAVDYUK Olha, PhD, associate professor of the Chair of finance and credit, Vinnytsia National Agrarian University (21008, Vinnytsia, Sonyachna Str., 3, e-mail: pravduyk@mail.ru)

PRAVDYUK Andrey, PhD, Associate Professor of the Chair Law Vinnytsia National Agrarian University (21008, m. Vinnytsia, Sonyachna Str., 3, e-mail: pravduyk@mail.ru)

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2015 року

УДК 657.633:65.014.1

УПРАВЛІНСЬКИЙ КОНТРОЛЬ ЯК ВИД ВНУТРІШНЬОГОСПОДАРСЬКОГО КОНТРОЛЮ ПІДПРИЄМСТВА

О.А. ПОДОЛЯНЧУК,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри аудиту та
державного контролю,
Вінницький національний аграрний
університет

Діяльність, розвиток та функціонування будь-якого підприємства залежить від ефективного управління, яке проявляється через виконання ним певних функцій. Функції управління є похідними від адміністративної функції підприємства. У статті визначено, що однією із важливих функцій управління підприємства є контроль, який виступає як елемент зворотного зв'язку.

Здійснено порівняльний аналіз різних трактувань науковцями категорій “контроль”, “економічний контроль”, “внутрішній контроль”, “внутрішньогосподарський контроль” та “управлінський контроль”. З'ясовано, що контроль досить ємке і широке поняття. Дискусійність позицій щодо змісту відповідних категорій, які по своїй суті характеризуються однотипними визначеннями, ускладнює розуміння теорії контролю.

Результатом проведеного дослідження стало уточнення сутності досліджуваних категорій. Досліджена широта класифікаційних ознак контролю вплинула на висловлення власного бачення щодо них. Запропоновані автором види внутрішнього та внутрішньогосподарського контролю дали можливість виділити управлінський контроль як вид внутрішньогосподарського.

Ключові слова: економічний контроль, внутрішній контроль, внутрішньогосподарський контроль, управлінський контроль.

Табл. 1. Рис. 2. Літ. 23.

Постановка проблеми. Контроль у науковій літературі характеризується як багатозначне поняття: стадія процесу; процес управління; функція управління; вид діяльності; інструмент впливу тощо. Однак у загальному його значенні – це система спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкта з метою виявлення його відхилень від заданих параметрів. Тобто контроль забезпечує об'єктивність інформації та реальність справ суб'єкта господарювання.

Про особливу актуальність контролю можна говорити, враховуючи дані контрольно-ревізійної роботи Державної фінансової інспекції України. Так, кількість охоплених контролем об'єктів за останні три роки зменшилась, а питома вага підприємств, установ і організацій, де виявлено порушення залишається на рівні більше 90% [1]. Тому контроль повинен зайняти вагоме місце у системі управління як на рівні держави, так і на рівні підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вітчизняні вчені Т.А. Бутинець [5,6], Н.Г. Виговська, Л.В. Гуцаленко [18], В.А. Дерій [7], Л.В. Дікань [19], Є.В. Калюга [17], Г.Г. Кірейцев [4], Л.С. Шатковська [9] та інші приділяли чимало уваги питанням теорії та практики контролю, а також особливостям його складових. Проте у науковій літературі недостатньо уваги відведено саме управлінському контролю.

Формулювання цілей статті. Метою дослідження – є з’ясування та розкриття сутності управлінського контролю як виду внутрішньогосподарського контролю підприємства.

Виклад основного матеріалу. Досліджуючи сутність слова “контроль”, варто визначити його етимологічне значення: контр – це префікс із значенням “протилежний, проти”; “contre” – запозичене з французької мови і в перекладі означає “проти”; “controle” утворилось з префікса “contre” (проти) та іменника “role” (список, перелік, реєстр) і у перекладі є результатом спрощення “contrerole” і дослівно означає – зворотній, протилежний, подвійний рахунок [2, с. 558]. Таким чином, значення слова “контроль” можна розуміти як порівняння даних.

Проте, до сьогоденного часу, серед вчених немає єдиної думки щодо назви контролю. Так, ряд вчених визначають контроль як фінансовий, який є однією із форм управління фінансами, являється особливою сферою контролю, що зумовлена формуванням і використанням фінансових ресурсів в усіх структурних підрозділах економіки держави. Інші схиляються до того, що контроль є господарським, оскільки саме словосполучення характеризує економічні відносини [3, с. 55].

Кірейцев Г.Г. стверджував, що контроль має розглядатись як багатозначне явище, як функція менеджменту і функція обліку, включаючи функцію узгодження діяльності об’єктів підприємництва [4, с. 11].

Бутинець Т.А. характеризує контроль як досить емке і широке поняття, що охоплює собою багато функцій і визначень... [5, с. 12]. Автор відзначає, що контроль – це економічний інструмент впливу на процес господарювання, виявлення небажаних відхилень у бізнесовій діяльності, збереженні майна власника, одержання максимально можливого прибутку та об’єктивного його розподілу [6, с. 31]. При цьому Т.А. Бутинець контроль називає господарським [5, с. 14-15].

Дерій В.А. пропонує контроль розглядати, насамперед, як одну із функцій управління в усіх сферах людської діяльності [7, с. 49].

Тому, на нашу думку, найбільш вдалим є визначення контролю як економічного, оскільки він функціонує у сфері економіки будь-якого суб’єкта і виступає системою органів як державного, так і господарського управління, які контролюють економічний та соціальний розвиток в країні [3, с. 55].

Штейман М.Я. та Євсєєв М.Ф. вважають, що економічний контроль – це постійне спостереження з боку держави, громадських організацій і трудящих за виробничою, фінансовою і господарською діяльністю підприємств і організацій, службових осіб з метою додержання ними діючих законодавчих актів і правових норм, що регулюють їхню діяльність, виконання планів і зобов’язань щодо виробництва і реалізації продукції, нагромадження і зростання продуктивності праці, виявлення резервів виробництва продукції та її здешевлення [8, с.7].

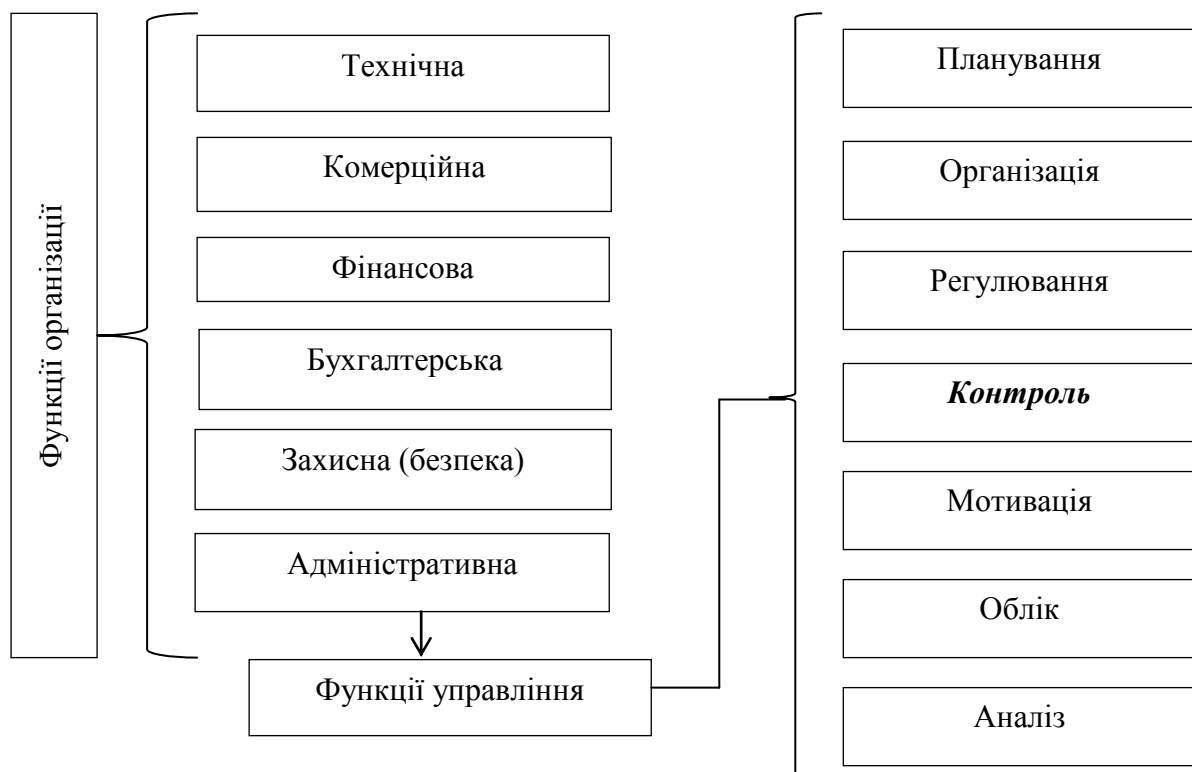
На думку Шатковської Л.С., економічний контроль являє собою ефективний засіб попередження, виявлення і запобігання порушенням та посяганням на національне багатство країни; складову частину господарського управління, його функцію, метод реалізації управлінських рішень; джерело інформації про позитивні і негативні явища на всіх ділянках виробничої діяльності; систематичну конструктивну діяльність керівників органів управління, спрямовану на наближення фактичного виконання до поставленої мети [9, с. 4]. Автор стверджує, що економічний контроль є важливою ланкою системи управління виробництвом. З його допомогою виявляють фактичний стан справ на підприємствах, з’ясовують причини різних відхилень від нормальних умов роботи, невикористані резерви [9, с. 36].

Дерій В.А. зазначає, що економічний контроль – це внутрішньогосподарський (внутрішньофірмовий) та зовнішній контроль господарсько-фінансової діяльності підприємства (організації, закладу), який здійснюється представниками державних органів управління економікою, спеціальних державних контролюючих і адміністративних органів, аудиторськими фірмами, громадськими та внутрішньогосподарськими (внутрішньофірмовими) контролерами в межах визначених для них повноважень і за розробленою завчасно програмою [7, с. 52].

Судячи із приведених визначень, можна стверджувати, що кожне із них є виправданим, оскільки контроль необхідний для підтримання успіху і спрямований на досягнення поставлених цілей.

З метою обґрунтування сутності управлінського контролю та його значення у діяльності підприємств розкриємо функції підприємства (які утворюють зміст його діяльності як соціально-виробничого утворення) та функції управління (які визначають зміст управління цією діяльністю).

У сучасних реаліях виробничої і управлінської діяльності підприємств виокремлюють чотири функції підприємства: технічну, комерційну, фінансову й адміністративну, яка значно розширилася, поглинувши функції обліку й безпеки. Роль і значення кожної функції підприємства визначають характер його діяльності та етап розвитку, на якому воно перебуває. Адміністративна функція за обсягом, змістом і структурою об'єднаних операцій надзвичайно об'ємна і складна. Їх сукупність становить зміст управлінської діяльності підприємства – функції менеджменту. Викладене представимо на рисунку 1.

Рис. 1. Функції підприємства та управління

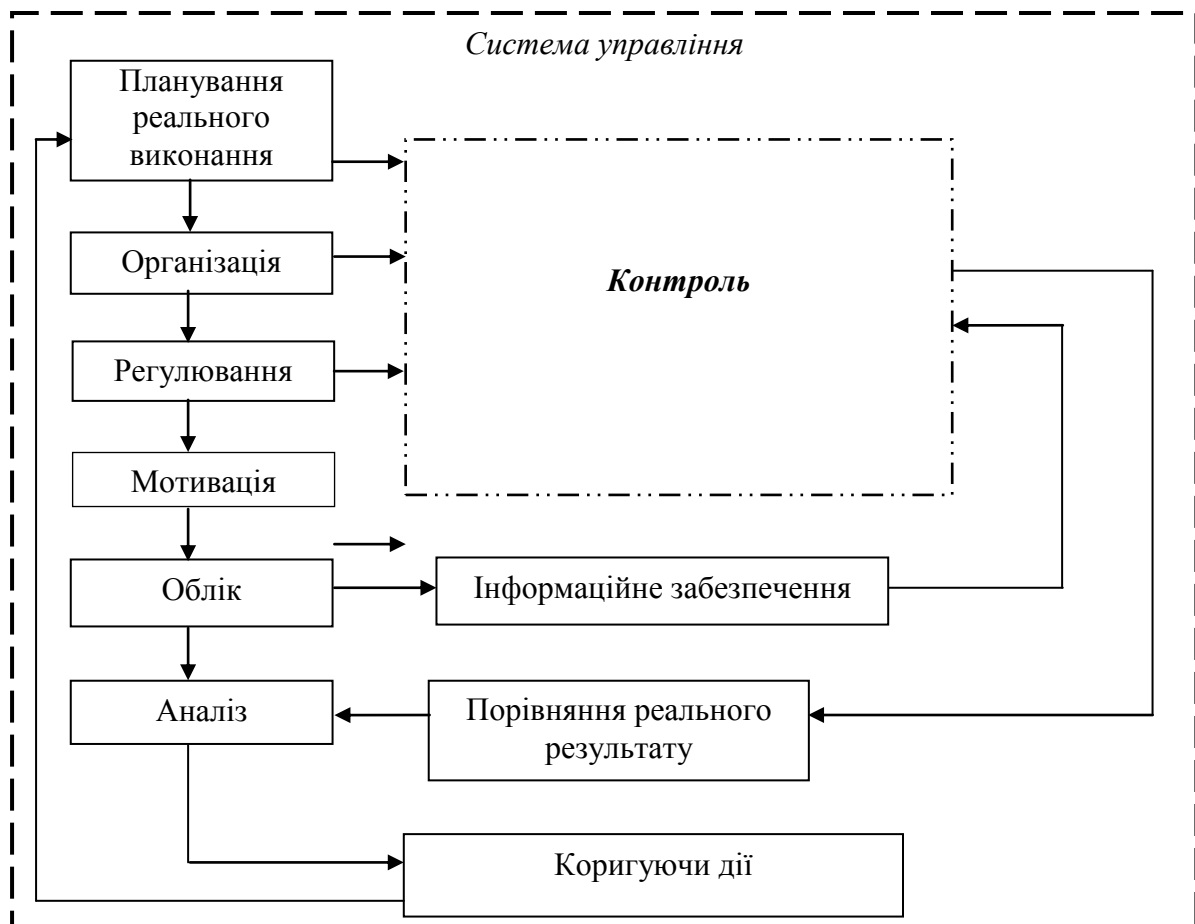
Джерело: Сформовано за [10, с. 195-197].

У сучасній економічній науці виокремлюють від чотирьох до п'ятнадцяти загальних функцій управління, серед яких контроль характеризують як важливу і складну.

Партин Г.О., як і Бабець Є.К., Максимчук А.Г., Стасюк В.П., Чернов А.П. [11, с. 140], Осовська Г.В., Осовський О.А. [12, с. 409] та Хміль Ф.І. [10, с. 199], розглядає контроль як функцію управління. Науковець відзначає «Контроль, як одна із функцій управління, сприяє виконанню завдань функціонування підприємства на основі постійного спостереження за його діяльністю та усунення відхилень від планових завдань. Контроль необхідний, щоб забезпечити стабільність і результативність управлінського процесу, запобігти несприятливому розвитку подій та виникненню кризових явищ шляхом своєчасного й адекватного коригування управлінського впливу відповідно до зміни дії чинників зовнішнього і внутрішнього середовища.» [13, с. 182]

Белік В.Д. основними цілями контролю як функції управління на підприємстві виділяє забезпечення: планового здійснення виробничого процесу; стандартів якості продукції, що випускається; ефективності діяльності підприємства; фінансової конкурентоспроможності підприємства; гарантії належного виконання управлінського рішення; встановлення зворотного зв'язку в процесі управління [14].

Враховуючи вище зазначене, можна стверджувати, що контроль в управлінні підприємства є об'єктивно необхідним, оскільки забезпечує повноцінне функціонування цілісної системи. За результатами контролю проводиться корегування раніше прийнятих рішень, планів, норм і нормативів. Дієвий контроль має стратегічне спрямування, орієнтується на кінцеві результати, здійснюється своєчасно і є достатньо простим. В загальній системі управління контроль виступає як елемент зворотного зв'язку (рис. 2).

Рис. 2. Взаємозв'язок системи управління та контролю на підприємстві
Джерело: Сформовано автором.

Таким чином, як зазначає Дереза З.П., контроль може реалізуватися як функція управління лише у рамках певної системи. Поза системою немає управління, відповідно немає й контролю. При такому трактуванні контроль може розглядатись як самостійна система в межах управління та як підсистема цього управління [15, с. 51].

Систему контролю за діяльністю підприємства у науковій та навчально-методичній літературі прийнято поділяти на підсистеми зовнішнього та внутрішнього контролю.

На Заході внутрішній контроль ще називають управлінським, а зовнішній – державним [5, с. 15].

Враховуючи проведені дослідження, до підсистеми зовнішнього контролю належить державний, місцевий та незалежний контроль. Мета зовнішнього контролю полягає у забезпеченні законності та доцільності господарської діяльності підприємства. Внутрішній контроль – виступає функцією управління і слугує основою управлінських рішень.

Згідно з Міжнародними стандартами аудиту 315 “Ідентифікація та оцінка ризиків суттєвих викривлень через розуміння суб’єкта господарювання і його середовища” внутрішній контроль – це процес, розроблений, запроваджений і підтримуваний тими, кого наділено найвищими повноваженнями, управлінським персоналом, а також іншими працівниками, для забезпечення обґрунтованої впевненості у досягненні цілей суб’єкта господарювання стосовно достовірності фінансової звітності, ефективності та результативності діяльності, а також дотриманні застосовних законів і нормативних актів [16].

Калюга Є. у системі внутрішнього контролю виділяє адміністративний та бухгалтерський контроль [17, с. 357].

Партин Г.О. зазначає, що важливою складовою системи внутрішнього контролю є управлінський контроль [13, с. 182].

Белік В.Д., погоджуючись з думкою С.М. Петренко, внутрішній контроль умовно розділяє на два підвиди: внутрішній контроль виконавчих органів влади (виконавча дирекція, структурні та економічні підрозділи, центри відповідальності) та контроль власника. Автор зазначає, що внутрішній контроль повинен бути присутнім на всіх рівнях управління, поточний внутрішній контроль за виконанням поставлених завдань здійснюють керівники структурних підрозділів у межах свого підрозділу. А власник за допомогою служби внутрішнього контролю контролює загальний стан справ на підприємстві на основі звітів служби внутрішнього контролю [14].

На нашу думку, власником і, відповідно, суб’єктом контролю може бути держава, колектив, приватна особа тощо. Звідси контроль власника може бути як внутрішньогосподарським, так і відомчим чи муніципальним.

Тому вважаємо, що внутрішній контроль можна вважати контролем власника і доречним є групування його у наступні види: внутрішньовідомчий, внутрішньосистемний, внутрішньогосподарський, внутрішній аудит та громадський контроль (табл. 1) [3, с. 57].

Наявна у сучасній науковій думці класифікація внутрішнього контролю пов’язана з певними ознаками та рисами, які відрізняються виходячи з суб’єкта, об’єкта, методів, часу, процедур контролю тощо.

З цього приводу слушною є думка Бутинець Т.А., яка відзначає, що класифікація контролю ... – справа складна і знайти однозначне рішення досить складно. Проте у підсумковому документі (акті, довідці) зазначається лише суб’єкт контролю, його повноваження та об’єкт дослідження. То навіщо знати десятки видів і форм контролю, які, на думку автора, на практиці не потрібні? [5, с. 13-14].

Проведені дослідження підтверджують, що у науковій літературі автори характеризують різне коло об’єктів та суб’єктів внутрішнього контролю, тому і різні підходи до виокремлення його класифікаційних ознак.

Таблиця 1

Види внутрішнього контролю

Назва	Характеристика
Внутрішньовідомчий контроль	здійснюється контрольно-ревізійними підрозділами міністерств, відомств, органів державного управління стосовно діяльності підвідомчих їх підприємств та організацій, які фінансуються за рахунок бюджету
Внутрішньосистемний контроль	проводиться на підпорядкованих підприємствах штатними і позаштатними контролерами та іншими посадовими особами
Внутрішньогосподарський контроль	притаманний окремому підприємству та здійснюється контролюючими органами та посадовими особами самого підприємства відповідно до покладених на них службових обов'язків
Внутрішній аудит	це функціональний контролюючий орган суб'єкта господарювання, який підпорядкований власнику та працює з метою оцінки ефективності системи управління підприємства та системи контролю
Громадський контроль	здійснює функціонує на підприємстві профспілкова організація. Складовою даного контролю може також бути створена на підприємстві незалежна служба внутрішнього контролю (НСВК), яка б відповідала вимогам управління так і власників

Джерело: Сформовано за [3, с. 57]

У наукових працях вчених, які присвятили свої дослідження проблемам функціонування контролю на підприємстві, визначено що саме внутрішньогосподарський контроль є основним джерелом інформаційного забезпечення управління підприємства [18, с. 14].

Враховуючи визначення поняття “внутрішньогосподарський контроль”, у наукових дослідженнях спостерігається трактування його як системи, процесу, перевірки, виду діяльності тощо [18, с. 41-42]. Однак сутність внутрішньогосподарського контролю полягає в тому, що він функціонує як система “в середині” господарства та є елементом його управління. Повноваження внутрішніх контролерів виконують відповідні відділи, служби чи окремі особи (відділ маркетингу, відділ збуту, економічний відділ та економіст, управлінський персонал, головний бухгалтер та обліковий персонал, агрономічна, зооветеринарна, інженерна служби, матеріально-відповідальні особи тощо) відповідно до покладених на них службових обов'язків.

У підходах до сутності системи внутрішньогосподарського контролю та її складових в думках науковців не існує єдиних поглядів.

Так, Дікань Л.В. у системі внутрішньогосподарського контролю виділяє: бухгалтерський контроль, адміністративний контроль, внутрішній аудит та громадський контроль [19, с. 8].

На думку Михальчишиної Л.Г., до системи внутрішньогосподарського контролю відноситься юридичний контроль [20].

До системи внутрішньогосподарського контролю Булкот Г.В. відносить: контроль в інтересах власника; правовий контроль; управлінський контроль; технологічний контроль; ревізію; операційний контроль; податковий контроль [21].

Сліпачук О. серед складових контролю на рівні підприємства виокремлює категорію “управлінський контроль” – ціль якого полягає в попередженні наявних і майбутніх помилок та відхилень [22, с. 29].

Одним з елементів внутрішньогосподарського контролю Михайленко В. виділяє контролінг [23, с. 73]. Проте, на нашу думку, враховуючи сутність поняття “система”, всі ці складові є видами та формами внутрішньогосподарського контролю та входять до відповідних класифікаційних ознак. Тому внутрішньогосподарський контроль за класифікаційними ознаками поділяється на: внутрішній аудит, управлінський, бухгалтерський, технологічний та соціальний контроль.

Бухгалтерський контроль – це сукупність контрольних дій працівників бухгалтерії підприємства на чолі з головним бухгалтером з метою перевірки законності та відповідності фактів господарських операцій підприємства.

Внутрішній аудит – діяльність з оцінювання надійності та ефективності існуючих на підприємстві систем обліку та внутрішньогосподарського контролю, яка може виконуватись висококваліфікованими фахівцями підприємства в галузі контролю – внутрішніми аудиторами.

Технологічний контроль – перевірка з метою визначення відповідності до діючих вимог виконання процесу чи створення продукції. Соціальний контроль – це перевірки зі сторони трудового колективу за дотриманням власником і керівництвом державної політики соціальної підтримки працівників.

Управлінський контроль – оцінювання виконуваних функціональних обов’язків співробітниками підприємства. Таким чином, управлінський контроль є видом внутрішньогосподарського контролю, який спрямований на досягнення мети діяльності підприємства. Управлінський контроль ще називають адміністративним. Його суть, як відзначає Бутинець Т.А., полягає у перевірці того, чи все відбувається згідно із затвердженою програмою і виданими внутрішніми актами, виправленні і дослідженні певного стану або наміру та порівнянні його із передбачуваним результатом. До сфери управлінського контролю можуть також входити з’ясування причин розбіжностей між фактичним станом та станом, що вимагається, а також пропозиції, спрямовані на виправлення ситуації [6, с. 31]. Сліпачук О. управлінський контроль характеризує як функцію фінансових менеджерів, ціль якого полягає у попередженні наявних і майбутніх помилок і відхилень [23, с. 29].

На думку Беліка В.Д., управлінський контроль – це здійснення його суб’єктами, наділеними відповідними повноваженнями, таких дій: визначення фактичного стану або дії керованої ланки системи управління організацією (об’єкта контролю); оцінка відхилень, що перевищують гранично припустимий рівень на предмет ступеня їхнього впливу на аспекти функціонування організації; виявлення причин цих відхилень [14].

Результати проведених досліджень та власне бачення дозволило представити декілька характеристик управлінського контролю: це процес забезпечення досягнення підприємством своєї мети; управлінська діяльність, метою якої є якісна і кількісна оцінка і облік результатів діяльності підприємства; діяльність управлінського персоналу по встановленню стандартів, норм і нормативів та перевірка їх дотримання; визначення якості і корегування виконуваної підлеглими роботи з метою забезпечення виконання планів і завдань, спрямованих на досягнення цілей діяльності підприємства.

Висновки і перспективи подальших досліджень. У результаті проведеного дослідження, у супереч існуванню різних підходів до трактування сутності досліджуваної категорії, вважаємо, що управлінський контроль є видом внутрішньогосподарського контролю і полягає у визначенні якості й коригуванні виконуваних функціональних обов’язків працівниками підприємства з метою забезпечення виконання планів і завдань, спрямованих на досягнення цілей підприємства та полягає у попередженні наявних і майбутніх помилок та відхилень. Він здійснюється постійно як спеціальними підрозділами, так і керівниками різних рівнів управління і проявляється у формі ревізії, перевірки, внутрішнього аудиту всіх сторін діяльності суб’єкта господарювання та інших форми його здійснення.

Список використаних джерел

1. Звіт за 2013 рік Державної фінансової інспекції України <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/category/101851>
2. Етимологічний словник української мови: В 7 т. / АН УРСР інститут мовознавства ім. О.О. Потебні; Редкол. О.С. Мельничук (головний ред.) та ін. – К.: Наукова думка, 1985. – Т 2 – 572 с.
3. Подолянчук О.А. Класифікація контролю за організаційними формами та видами / Подолянчук О.А. / Вісник Львівської комерційної академії. – Львів: Видавництво Львівської комерційної академії, 2011. – Вип. 35. – 482 с.
4. Кірейцев Г.Г. Регулювання розвитку бухгалтерського обліку в сільському господарстві: наукова доповідь на між нар. наук.-практ. конф. Подільського державного аграрно-техніч. Ун-ту 24-25 вересня 2009 року. / Г.Г. Кірейцев. – Кам'янець-Подільський, 2009. – 28 с.
5. Бутинець Т. А. Класифікація господарського контролю: міф чи реальність? / Т. А. Бутинець // Вісник Житомирського державного технологічного університету / Економічні науки. – Житомир : ЖДТУ, 2011. – №1 (55). – С. 12-17
6. Бутинець Т.А. Управлінський контроль та його елементи / Т.А. Бутинець // Вісник ЖДТУ. – 2010. – №1. – С. 31-37.
7. Дерій В. Поняття і значення економічного контролю для мінімізації витрат та максимізації доходів підприємств / В. Дерій // Бухгалтерський облік і аудит. – 2011. – №2. – С. 48-56.
8. Штейман М.Я. Контроль і ревізія в сільськогосподарських підприємствах (з практикумом) / Штейман М.Я., Євсєєв М.Ф. / Пер. з рос. З.А. Городиської – М. : Агропромвид, 1985. – 272 с.
9. Шатковська Л.С. Економічний контроль на сільськогосподарських підприємствах / Л.С. Шатковська. – К. : Урожай, 1994. – 272 с.
10. Хміль Ф.І. Основи менеджменту: підруч. / Ф.І. Хміль. – К.: Академвидав, 2007. – 576 с.
11. Основи менеджменту: навч. посіб. / Є.К. Бабець, А.Г. Максимчук, В.П. Стасюк, А.П. Чернов. – К.: “ВД Професіонал”, 2007. – 496 с.
12. Осовська Г.В. Основи менеджменту: підруч. / Осовська Г.В., Осовський О.А. – К.: “Кондор”, 2006. – 664 с.
13. Партин Г.О. Особливості формування системи управлінського контролю за діяльністю персоналу підприємства та її інформаційно-аналітичне забезпечення / Г.О. Партин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://ena.lp.edu.ua>
14. Белік В.Д. Контроль в системі управління підприємством / В.Д. Белік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: eztuir.ztu.edu.ua/1540/1/3.pdf
15. Дереза З.П. Контроль в системі управління: зв'язок понять / З.П. Дереза. – Наука і освіта 2005. – Дніпропетровськ, 2005. – 115 с.
16. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг: видання 2013 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.apu.com.ua>
17. Калюга Є. Внутрішній контроль: сучасний стан та шляхи удосконалення / Калюга Є. – Економічний аналіз. Збірник наукових праць кафедри економічного аналізу. Випуск 6. Тернопіль. ТНЕУ, 2010. – 543 с.
18. Гуцаленко Л.В. Внутрішньогосподарський контроль : навч. посіб. / Л.В. Гуцаленко, М.М. Коцупатрий, У.О. Марчук – К. : «Центр учбової літератури», 2014. – 496 с.
19. Дікань Л.В. Внутрішньогосподарський контроль. Конспект лекцій / Л.В. Дікань, Н.М. Шульга. – Харків: Вид. ХНЕУ, 2005. – 60 с.
20. Михальчишина Л.Г. Внутрішній контроль операцій довірчого управління нерухомим майном [Електронний ресурс] / Л.Г. Михальчишина. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua
21. Булкот Г.В. Місце внутрішньогосподарського контролю в системі управління підприємством [Електронний ресурс] / Г.В. Булкот. – Режим доступу : archive.nbuv.gov.ua
22. Сліпачук О. Управлінський контроль / О. Сліпачук // Контроль. – 2009. – №3. – С. 29-34
23. Михайленко В. Внутренний контроль и его место в обеспечении экономической безопасности / Михайленко В. // Контроль. – 2011. – № 9-10. – С. 68-78

Список використаних джерел у транслітерації/References

1. Zvit za 2013 rik Derzhavnoi finansovoi inspektsii Ukrainy <http://www.dkrs.gov.ua/kru/uk/publish/category/101851>
2. Etymolohichnyi slovnyk ukrainskoi movy: V 7 t. / AN URSSR instytut movoznavstva im. O.O. Potebni; Redkol. O.S. Melnychuk (holovnyi red.) ta in. – K.: Naukova dumka, 1985. – T 2 – 572 s.
3. Podolianshchuk O.A. Klasyfikatsiia kontroliu za orhanizatsiinymy formamy ta vydamy / Podolianshchuk O.A. / Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii. – Lviv: Vydavnytstvo Lvivskoi komertsiiinoi akademii, 2011. – Vyp. 35. – 482 s.
4. Kireitsev H.H. Rehuliuвання розвитку bukhhaltenskoho obliku v silskomu hospodarstvi: naukova dopovid na mizh nar. nauk.-prakt. konf. Podil'skoho derzhavnogo ahrarnotekhnich. Un-tu 24-25 veresnia 2009 roku. / H.H. Kireitsev. – Kamianets-Podil'skiy, 2009. – 28 s.
5. Butynets T. A. Klasyfikatsiia hospodarskoho kontroliu: mif chy realnist? / T. A. Butynets // Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnogo tekhnolohichnogo universytetu / Ekonomichni nauky. – Zhytomyr : ZhDTU, 2011. – №1 (55). – S. 12-17
6. Butynets T.A. Upravlinskyi kontrol ta yoho elementy / T.A. Butynets // Visnyk ZhDTU. – 2010. – №1. – S. 31-37
7. Derii V. Poniattia i znachennia ekonomichnogo kontroliu dlia minimizatsii vytrat ta maksymizatsii dokhodiv pidpriemstv / V. Derii // Bukhhalterskyi oblik i audyt. – 2011. – №2. – S. 48-56
8. Shteiman M.Ya. Kontrol i reviziia v silskohospodarskykh pidpriemstvakh (z praktykumom) / Shteiman M.Ia., Yevseiev M.F. / Per. z ros. Z.A. Horodyskoi – M. : Ahropromvyd, 1985. – 272 s.
9. Shatkovska L.S. Ekonomichni kontrol na silskohospodarskykh pidpriemstvakh / L.S. Shatkovska. – K. : Urozhai, 1994. – 272 s.
10. Khmil F.I. Osnovy menedzhmentu: pidruch. / F.I. Khmil. – K.: Akademydav, 2007. – 576 s.
11. Osnovy menedzhmentu: navch. posib. / Ie.K. Babets, A.H. Maksymchuk, V.P. Stasiuk, A.P. Chernov. – K.: “VD Profesional”, 2007. – 496 s.
12. Osovskaya H.V. Osnovy menedzhmentu: pidruch. / Osovskaya H.V., Osovskiy O.A. – K.: “Kondor”, 2006. – 664 s.
13. Partyn H.O. Osoblyvosti formuvannya systemy upravlinskoho kontroliu za diialnistiu personalu pidpriemstva ta yii informatsiino-analitychne zabezpechennia / H.O. Partyn [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://ena.lp.edu.ua>
14. Bielik V.D. Kontrol v systemi upravlinnia pidpriemstvom / V.D. Bielik [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: eztuir.ztu.edu.ua/1540/1/3.pdf
15. Dereza Z.P. Kontrol v systemi upravlinnia: zviazok poniat / Z.P. Dereza. – Nauka i osvita 2005. – Dnipropetrovsk, 2005. – 115 s.
16. Mizhnarodni standarty kontroliu yakosti, audytu, ohliadu, inshoho nadannia vpevnenosti ta suputnykh posluh: vydannia 2013 roku [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://www.apu.com.ua>
17. Kaliuha Ie. Vnutrishnii kontrol: suchasnyi stan ta shliakhy udoskonalennia / Kaliuha Ie. – Ekonomichni analiz. Zbirnyk naukovykh prats kafedry ekonomichnogo analizu. Vypusk 6. Ternopil. TNEU, 2010. – 543 s.
18. Hutsalenko L.V. Vnutrishnohospodarskyi kontrol : navch. posib. / L.V. Hutsalenko, M.M. Kotsupatryi, U.O. Marchuk – K. : «Tsentri uchbovoi literatury», 2014. – 496 s.
19. Dikan L.V. Vnutrishnohospodarskyi kontrol. Konspekt lektsii / L.V. Dikan, N.M. Shulha. – Kharkiv: Vyd. KhNEU, 2005. – 60 s.
20. Mykhalchyshyna L.H. Vnutrishnii kontrol operatsii dovirchoho upravlinnia nerukhomym mainom [Elektronnyi resurs] / L.H. Mykhalchyshyna. – Rezhym dostupu : archive.nbuv.gov.ua
21. Bulkot H.V. Mistse vnutrishnohospodarskoho kontroliu v systemi upravlinnia pidpriemstvom [Elektronnyi resurs] / H.V. Bulkot. – Rezhym dostupu : archive.nbuv.gov.ua
22. Slipachuk O. Upravlinskyi kontrol / O. Slipachuk // Kontrol. – 2009. – №3. – S. 29-34
23. Mikhaileiko V. Vnutrennyi kontrol i yego mesto v obespechenii ekonomicheskoi bezopasnosti / Mikhaileiko V. // Kontrol. – 2011. – № 9-10. – S. 68-78

АННОТАЦИЯ УПРАВЛЕНЧЕСКИЙ КОНТРОЛЬ КАК ВИД ВНУТРЕННЕГО КОНТРОЛЯ ПРЕДПРИЯТИЯ

ПОДОЛЯНЧУК Елена Анатольевна,
к.э.н., доцент кафедры аудита и государственного контроля,
Винницкий национальный аграрный университет

Деятельность, развитие и функционирование любого предприятия зависит от эффективного управления, которое проявляется через выполнение им определенных функций. Функции управления являются исходящими от административной функции предприятия. В статье определено, что одной из важных функций управления предприятия является контроль, который выступает как элемент обратной связи.

Сделан сравнительный анализ различных трактовок учёными суждений “контроль”, “экономический контроль”, “внутренний контроль”, “внутрихозяйственный контроль” и “управленческий контроль”. Установлено, что контроль достаточно емкое и широкое понятие. Дискуссионность позиций относительно содержания соответствующих категорий, которые по своей сути охарактеризованы однотипными определениями, затрудняет понимание теории контроля.

Результатом проведенного исследования стало уточнение сущности исследуемых категорий. Исследованная широта классификационных признаков контроля повлияла на выражение собственного мнения относительно данных признаков. Предложенные автором виды внутреннего и внутрихозяйственного контроля, дали возможность выделить управленческий контроль как вид внутрихозяйственного.

Ключевые слова: экономический контроль, внутренний контроль, внутрихозяйственный контроль, управленческий контроль.

ANNOTATION MANAGERIAL CONTROL AS A KIND OF INTERNAL CONTROL OF ENTERPRISES

PODOLIANCHUK Olena, Ph.D. Associate Professor of the Chair of Audit and State Control,
Vinnytsia National Agrarian University

Activity, development and functioning of any enterprise depend on the effective management, manifested through the execution of certain functions. Functions of management are derived from the administrative function of an organization. In the article it is determined that one of the main functions of enterprise management is control as a feedback element.

Scientists have made a comparative analysis of different interpretations of categories “control”, “economic control”, “internal control”, “inter-enterprise control” and “managerial control”. It is clarified that control is quite a deep and extended concept which covers many functions and definitions. The controversial positions regarding the content of the corresponding categories which are by essence characterized by the same type of definitions complicates the understanding of control theory.

The clarification of the essence of the studied categories is the result of the conducted research. The researched breadth of qualification control features influenced the expression of own vision about them. Kinds of internal control suggested by the author, gave the opportunity to single out managerial control as a kind of internal control.

Keywords: economic control, internal control, inter-enterprise control, managerial control.

Інформація про автора

ПОДОЛЯНЧУК Олена Анатоліївна, кандидат економічних наук, доцент кафедри аудиту та державного контролю, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: podolianchuk_1@i.ua)

ПОДОЛЯНЧУК Елена Анатольевна, кандидат экономических наук, доцент кафедры аудита и государственного контроля, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: podolianchuk_1@i.ua)

PODOLIANCHUK Olena - Candidate of Economic Sciences, associate professor of the Chair of Audit and State Control, Vinnytsia National Agrarian University (21 008, Vinnytsia, Sonyachna str., 3, e-mail: podolianchuk_1@i.ua)

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2015 року

УДК 657.446:631.11

ОБЛІК ФІКСОВАНОГО СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ПОДАТКУ У ФЕРМЕРСЬКИХ ГОСПОДАРСТВАХ

Н. І. КОВАЛЬ,
кандидат економічних наук,
доцент кафедри обліку та аналізу
А. П. НЕЧЕПУРЕНКО,
Вінницький національний
аграрний університет

В статті проаналізовано загальні концепції оподаткування фермерських господарств в Україні. Розглянуто механізм стягнення фіксованого сільськогосподарського податку з фермерських господарств та процедуру його обліку на вітчизняних сільськогосподарських підприємствах. Визначено, що основним фактором, який впливає на побудову обліку в фермерських господарствах, є система оподаткування. Більшість фермерських господарств є платниками фіксованого сільськогосподарського податку, що забезпечує зменшення податкового навантаження.

Встановлено, що фіксований сільськогосподарський податок в Україні є чи не єдиною альтернативною системою оподаткування. Розмір даного податку не залежить від результатів господарської діяльності суб'єкта – він залежить від розміру та грошової оцінки земельних ділянок, які перебувають у фермерському господарстві у власності або у користуванні. Досліджено причини підвищення фіксованого сільськогосподарського податку. З початку 2015 року в якості основи для розрахунку фіксованого сільськогосподарського податку стане використовуватися проіндексована нормативно-грошова оцінка землі. Для індексації нормативно-грошової оцінки землі буде використовуватися спеціальний коефіцієнт (індекс), який встановлюватиметься урядом на 1 січня підзвітного року.

Ключові слова: фіксований сільськогосподарський податок, фермерське господарство, облік у фермерських господарствах, оподаткування фермерських господарств, податковий облік, Податковий кодекс, земельні угіддя.

Табл. 2. Рис. 1. Літ. 9.

Постановка проблеми: Фермерські господарства характеризуються особливостями оподаткування, своєю організацією та веденням фінансового, податкового обліку, здійсненням контролю та формуванням звітності. Основним фактором, що впливає на побудову обліку в фермерських господарствах, є система оподаткування. Більшість фермерських господарств є платниками фіксованого сільськогосподарського податку, що забезпечує зменшення податкового навантаження та часу на ведення громіздкого податкового обліку. Проте облік ФСП на фермерських господарствах має ряд особливостей, що і зумовило актуальність теми дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фермерське господарство – це одна із найбільш розповсюджених та прогресивних форм господарювання сільського господарства. Зазвичай, невеликі за розміром, вони є основним напрямком самозайнятості сільського

населення. Функціонування фермерських господарств є невід’ємною ланкою вітчизняного АПК, що дозволяє підвищити рівень виробництва аграрної продукції, забезпечити зростання сукупного капіталу, знизити рівень безробіття на селі тощо. На сьогодні фермерські господарства становлять близько чверті від всіх існуючих підприємств АПК. Саме тому фермерські господарства по праву претендують на пільги у сфері оподаткування та обліку. Одним із таких спрощень є фіксований сільськогосподарський податок (ФСП).

Під час проведення дослідження було розглянуто роботи таких науковців, як: Д. Борисовський [1], О. Кварцхава [2], Г. Нікітіна [4], Т. Плахтій [5], В. Синчак [7], С. Юшко [8], М. Ярошко [9] та інших вчених. Проте деякі аспекти теорії і практики обліку фіксованого сільськогосподарського податку на фермерських господарствах залишаються недостатньо вивченими.

Формулювання цілей статті. Необхідним є наукове обґрунтування раціонального оподаткування фермерських господарств та вдосконалення існуючого фіксованого сільськогосподарського податку. Крім того облік ФСП потребує оптимізації та спрощення.

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні фіксований сільськогосподарський податок в Україні є чи не єдиною альтернативною системою оподаткування. Розмір ФСП не залежить від результатів господарської діяльності суб’єкта – він залежить від розміру та грошової оцінки земельних ділянок, які перебувають у фермерському господарстві у власності або у користуванні. Як правило сплата ФСП вигідна для сільськогосподарських підприємств, оскільки замінює їм сплату ряду податків і зборів, що зменшує платежі до бюджету, а також заощаджує час на складання та подання звітності [3].

Відповідно до Податкового кодексу України платниками податку можуть бути сільськогосподарські товаровиробники, у яких частка сільськогосподарського товаровиробництва за попередній податковий (звітний) рік дорівнює або перевищує 75 відсотків. Згідно із ст. 307 ПКУ, платники ФСП не є платниками таких податків і зборів: податку на прибуток підприємств; земельного податку; збору за спеціальне використання води; збору за провадження деяких видів підприємницької діяльності [6].

Розмір ставок податку з одного гектара сільськогосподарських угідь та земель водного фонду для сільськогосподарських товаровиробників залежить від категорії земель [6]: для ріллі, сіножатей і пасовищ (крім ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських районах і на поліських територіях, а також ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (виросуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди) – 0,45; для ріллі, сіножатей і пасовищ, розташованих у гірських районах і на поліських територіях – 0,27; для багаторічних насаджень (крім багаторічних насаджень, розташованих у гірських районах і на поліських територіях) – 0,27; для багаторічних насаджень, розташованих у гірських районах і на поліських територіях – 0,09; для земель водного фонду – 1,35; для ріллі, сіножатей і пасовищ, що перебувають у власності сільськогосподарських товаровиробників, які спеціалізуються на виробництві (виросуванні) та переробці продукції рослинництва на закритому ґрунті, або надані їм у користування, у тому числі на умовах оренди – 3,0.

Сплата податку буде проводитись відповідно нових змін до ПКУ щоквартально протягом 30 календарних днів, що настають за останнім календарним днем податкового (звітного) кварталу (пп. 295.9.2 ПКУ), визначеної на кожний квартал від річної суми податку, у таких розмірах [6]: у I і II кварталах – по 10 % річної суми; у III кварталі – 50 % річної суми податку; у IV кварталі – 30 % річної суми податку [1].

Для попередження банкрутства держави та відновлення економічного зростання України Верховна Рада прийняла у першому читанні “антикризовий” Закон. Відповідний Закон № 1166-VII вступив у силу 1 квітня 2014 року. Деякі регулювання мають безпосередній вплив на аграрний сектор.

Передбачено підвищення фіксованого сільськогосподарського податку. Згідно до нового закону з початку 2015 року в якості основи для розрахунку ФСП стане використовуватися проіндексована нормативно-грошова оцінка землі. Для індексації нормативно-грошової оцінки землі буде використовуватися спеціальний коефіцієнт (індекс), який встановлюватиметься урядом на 1 січня підзвітного року. Його основою буде індекс споживчих цін за минулий рік.

Протягом 2010-2013 років Державне агентство земельних ресурсів, відповідальне за індексацію, утримувало коефіцієнт стабільним на вірні 1,0, вираховуючи його за індексом споживчих цін (у 2013 склав 100,5%). На 2014 рік для індексації нормативно-грошової оцінки земель визначено коефіцієнт 3,2, який розраховувався на основі коефіцієнтів індексації за 1996-2013 роки. Допоки зміни в оподаткуванні згідно до нового закону не вступлять у силу, цей індекс використовуватиметься тільки для переоцінки землі [9].

Необхідність збільшення податку ФСП пояснюється перш за все наданням відносно великої переваги і, таким чином, державною підтримкою сільгоспвиробників порівняно із іншими секторами економіки.

Пристосування оподаткування ФСП відповідає також міжнародному досвіду. Дотепер ФСП складав в середньому 6 грн./га. Якщо із вступом у силу змін у оподаткуванні до розрахунку за 2014 рік буде взято індекс у 3,2, то впровадження нового закону викличе збільшення ФСП в 3,2 рази, тобто приблизно до 20 грн. за 1 га. (біля 1,3 євро), що скоротить рентабельність сільського господарства лише незначним чином. Об'єм зворотних інвестицій, які представляють собою вирішальний фактор для подальшого розвитку аграрного сектора, хоча і залежать від розміру прибутку, однак, перш за все для них важлива політична і економічна стабільність і довіра економіки до політики. Через це збільшення ФСП не буде вирішальним щодо погіршення економічних рамок умов у сільському господарстві.

Підвищення податку дозволить гарантувати додаткове надходження до бюджету в розмірі 560-600 млн. грн. [9]. Окрім того прийняття Закону 1166-VII передбачає встановлення мінімальної орендної плати за землю в розмірі 3% від її нормативно-грошової оцінки.

Введення мінімальної орендної плати в Україні повинно слугувати законодавчою гарантією стабільного мінімального прибутку для орендодавця – перш за все власника невеликої земельної ділянки. Окрім того, має бути виключено монополістичний підхід до заниження оцінки землі або зміни розміру орендної плати протягом дії орендних відносин.

У новому законі чітко не визначено, що в якості основи для визначення мінімальної орендної плати має використовуватися вище описана проіндексована нормативно-грошова оцінка сільськогосподарських земель. Однак слід виходити з того, що даний підхід тут також застосовуватиметься. Окрім того згідно до Закону 1166-VII договір оренди надалі представляє собою не лише основу для нарахування орендної плати, у ньому також безпосередньо зазначатиметься її розмір. Такий підхід визначає орендну плату на основі пропозиції орендодавця та попиту орендаря на ринку землі. Він зменшує імовірність виникнення спорів [9].

Порядок набуття та скасування статусу платника ФСП визначено ст. 308 Податкового кодексу. Відповідно до цієї статті встановлено, що сільськогосподарські товаровиробники для набуття і підтвердження статусу платника податку до 1 лютого поточного року подають:

- загальну податкову декларацію про податок на поточний рік щодо всієї площі земельних ділянок, з яких справляється податок (сільськогосподарських угідь (ріллі, сіножатей, пасовищ, багаторічних насаджень), та/або земель водного фонду внутрішніх водойм (озер, ставків та водосховищ), – органу ДПС за своїм місцезнаходженням (місцем перебування на податковому обліку); звітну податкову декларацію про податок на поточний рік окремо щодо кожної земельної ділянки – органу ДПС за місцем розташування такої земельної ділянки;

- розрахунок частки сільськогосподарського товаровиробництва – органам ДПС за своїм місцезнаходженням, затвердженою центральним органом виконавчої влади з питань державної аграрної політики за погодженням з центральним органом ДПС;

- відомості (довідку) про наявність земельних ділянок – органам ДПС за своїм місцезнаходженням та за місцем розташування земельних ділянок.

Таким чином, ФСП покликаний зекономити бюджетні платежі фермерського господарства з метою зниження собівартості виробництва продукції та збільшення прибутковості підприємства. Разом із тим фермерські господарства, як правило, не можуть дозволити собі утримувати повноцінну бухгалтерію, а тому облік ФСП повинен бути максимально спрощеним [6].

На сьогодні суми нарахованого ФСП відносять до витрат платника ФСП і включають до собівартості витрат виробництва.

Нарахована внесена сума ФСП – один із видів загальновиробничих витрат сільськогосподарського підприємства. Підтвердження цьому ми знаходимо в п.2.21 Методичних рекомендацій з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції сільськогосподарських підприємств, затверджених наказом Міністерства аграрної політики України від 18.05.01 р. [3]. У цьому ж підпункті зазначено: у кінці звітнього року суму ФСП розподіляють між об'єктами обліку витрат продукції рослинництва пропорційно до площі угідь, зайнятих відповідними культурами.

Відповідно до діючого Плану рахунків вся інформація про ФСП накопичується на рахунку 91 “Загальновиробничі витрати”. Виходячи з того, що ФСП відображають у складі загальновиробничих витрат і база розподілу стосується лише галузі рослинництва, то списання його відбувається на відповідний аналітичний рахунок до субрахунку 231 “Рослинництво”, який відкривають до рахунку 23 “Виробництво” [5].

Аналітичний облік ФСП у структурі загальновиробничих витрат, як правило, ведеться за місцями виникнення та статтями витрат. Враховуючи особливості розподілу загальновиробничих витрат було б доцільним відкрити до рахунку 91 наступні субрахунки:

- 911 – “Загальновиробничі витрати рослинництва”;
- 912 – “Загальновиробничі витрати тваринництва”;
- 913 – “Загальновиробничі витрати промислових виробництв”;
- 914 – “Загальновиробничі витрати допоміжних та інших виробництв”;
- 915 – “ФСП”.

Сума податкових зобов'язань відображається на рахунку 64 “Розрахунки за податками і платежами”. Підприємство на власний розсуд може відкрити відповідний субрахунок до рахунку 64, який позначав би розрахунки з ФСП (наприклад 645). Нараховані платежі до бюджету у такому разі відобразатимуться по кредиту рахунку 645. По дебету буде відобразатись списання нарахованих платежів. За таких умов кореспонденція рахунків з обліку ФСП матиме наступний вигляд (табл. 1).

Таблиця 1

Кореспонденція рахунків з обліку фіксованого сільськогосподарського податку

№ п/п	Зміст проведення	Дебет	Кредит
1	Нараховано суму ФСП	915	645
2	Сплачено суму ФСП до бюджету	645	31,30
3	Включено ФСП до виробничої собівартості	23	915

Джерело: [5].

Інколи трапляється, що підприємство не використовує рахунки 9-го класу, а лише рахунки 8-го класу. У такому випадку нараховані суми ФСП відображають на рахунок 84 “Інші операційні витрати”. Доцільно було б створити субрахунок 845 “ФСП”, який є аналогічним пропонованому рахунку 915 “ФСП”. У такому разі кореспонденція рахунку виглядатиме так (табл. 2).

Таблиця 2

Кореспонденція рахунків з обліку фіксованого сільськогосподарського податку з використанням 8 класу рахунків

№ п/п	Зміст проведення	Дебет	Кредит
1	Нараховано суму ФСП	845	645
2	Сплачено суму ФСП до бюджету	645	31,30
3	Включено ФСП до виробничої собівартості	23	845

Джерело: [5].

В залежності від розміру фермерського господарства, будуть визначатися форми фінансової звітності та правила її формування.

Для фермерських господарств, які є суб'єктами середнього та великого підприємництва, фінансова звітність включає: Баланс (Звіт про фінансовий стан) (ф. № 1); Звіт про фінансові результати (Звіт про сукупний дохід) (ф. № 2); Звіт про рух грошових коштів (за прямим методом) (ф. № 3); Звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом) (ф. № 3); Звіт про власний капітал (ф. № 4); Примітки до річної фінансової звітності (ф. № 5); Додаток до приміток до річної фінансової звітності “Інформація за сегментами” [2].

Фермерські господарства, які відносяться до суб'єктів малого та мікро підприємництва, формують фінансову звітність за наступними спрощеними формами: Балансу (ф. № 1-м) і Звіту про фінансові результати (ф. № 2-м). Спрощений фінансовий звіт суб'єкта малого підприємництва відповідно до вимог П(С)БО 25 включає Баланс (ф. № 1-мс) та Звіт про фінансові результати (ф. № 2-мс).

У фінансовій звітності ФСП відображається у ф. № 2. “Звіт про сукупний дохід”, або (ф. № 2-м, ф. № 2-мс) на статті «Собівартість реалізованої продукції» як частина загальновиробничих витрат, а також у формі № 50-сг за кодом 0345 “Інші витрати” розділу 2 “Витрати на основне виробництво”.

Основні етапи відображення ФСП в обліку та звітності подано на рисунку 1.

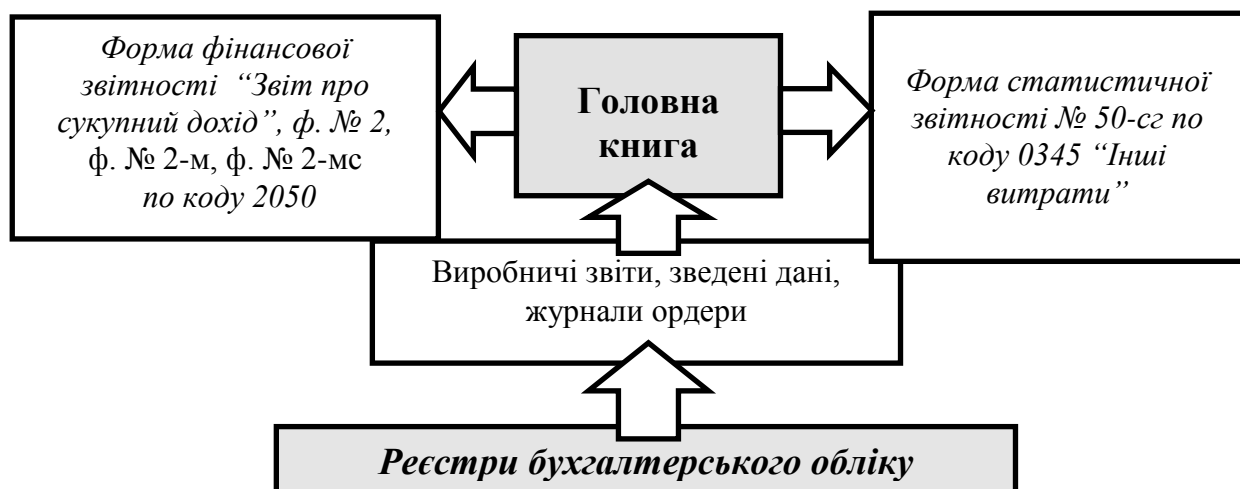

Рис. 1. Складові та послідовність відображення ФСП у фінансовій та статистичній звітності
Джерело: [5].

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, згідно діючого законодавства фермерські господарства можуть знаходитися на загальній системі оподаткування, а також бути платниками фіксованого сільськогосподарського податку, єдиного податку та мати пільгові режими з ПДВ. Сплата фіксованого сільськогосподарського податку вигідна для фермерських господарств, оскільки замінює декілька податків і зборів, що зменшує платежі до бюджету та заощаджує час на складання та подання податкової звітності. Але передбачено підвищення фіксованого сільськогосподарського податку відповідно до нових змін у законодавстві. З початку 2015 року в якості основи для розрахунку ФСП стане використовуватися проіндексована нормативно-грошова оцінка землі, що призведе до незначного збільшення податку.

Також державою передбачається встановлення мінімальної орендної плати за землю в розмірі 3% від її нормативно-грошової оцінки, що повинно слугувати законодавчою гарантією стабільного мінімального прибутку для орендодавця – перш за все власника невеликої земельної ділянки.

Фіксований сільськогосподарський податок є окремим об'єктом бухгалтерського обліку та відображається на рахунках обліку, облікових регістрах та звітності. Фермерське господарство має право самостійно обирати рахунки для його обліку. На нашу думку, перспективним є подальше дослідження та розробка окремих форм розподілу сум податку для визначення собівартості продукції.

Список використаних джерел

1. Борисовський Д.В. Системи оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва в аграрній сфері / Д.В. Борисовський // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2012. – №2. – С. 301-310.
2. Кварцхава О.В. Проблеми формування фінансової звітності фермерських господарств / О.В. Кварцхава // Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Економічні науки. – 2013. – №4(24) – С. 109-112.
3. Методичні рекомендації з планування, обліку і калькулювання собівартості продукції сільськогосподарських підприємств, затверджені наказом Міністерства аграрної політики України № 132 від 18.05.2001 р.
4. Никітіна Г.Ю. Особливості обліку у фермерських господарствах. // Управління розвитком. – 2014. – № 2. – С. 69-71.
5. Плахтій Т.Ф. Бухгалтерський облік фіксованого податку в сільськогосподарських підприємствах / Економіка АПК. – 2009. – № 7. – С. 96-102.
6. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua>
7. Синчак В.П. Концепція удосконалення системи оподаткування у сільському господарстві України/ В.П. Синчак // Облік і фінанси. – 2012. – №4 (58). – С. 50-58.
8. Юшко С. Спрощена система оподаткування юридичних осіб: переваги та ризики застосування / С. Юшко // Економіка України. – 2011. – №7. – С. 60-71.
9. Ярошко М. Закон для попередження фінансової катастрофи – вплив на аграрний сектор / М. Ярошко // Німецько-український агрополітичний діалог. – 2014. – № 3 – С. 1-4.

Список джерел в транслітерації / References

1. Borysovskiy D.V. Systemy opodatkovannia, obliku ta zvitnosti subiektiv malogo pidpriemnytstva v agrarnii sferi / D.V. Borysovskiy // Visnyk Khmelnytskoho natsionalnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2012. – #2. – S. 301-310.

2. Kvartskhava O.V. Problemy formuvannia finansovoi zvitnosti fermerskykh gospodarstv / O.V. Kvartskhava // Zbirnyk naukovykh prats` Tavriiskoho derzhavnoho ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ekonomichni nauky. – 2013. – #4(24) – S. 109-112.
3. Metodychni rekomendatsii z planuvannia, obliku i kalkuliuvannia sobivartosti produktsii silskohospodarskykh pidpriemstv, zatverdzeni nakazom Ministerstva ahrarynoi polityky Ukrainy # 132 vid 18.05.2001 r.
4. Nikitina G.Yu. Osoblyvosti obliku u fermerskykh gospodarstvakh. // Upravlinnia rozvytkom. – 2014. – # 2. – S. 69-71.
5. Plakhtii T.F. Bukhhalterskyi oblik fiksovanoho podatku v silskohospodarskykh pidpriemstvakh / Ekonomika APK. – 2009. – # 7. – S. 96-102.
6. Podatkovi kodeks Ukrainy` vid 02.12.2010 r. # 2755-VI [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu : <http://zakon1.rada.gov.ua>
7. Synchak V.P. Konceptsiia udoskonalennia systemy opodatkuvannia u silskomu gospodarstvi Ukrainy / V.P. Synchak // Oblik i finansy. – 2012. – #4 (58). – S. 50-58.
8. Yushko S. Sproshchena systema opodatkuvannia yurydychnykh osib: perevahy ta ryzyky zastosuvannia / S. Yushko // Ekonomika Ukrainy`. – 2011. – #7. – S. 60-71.
9. Yaroshko M. Zakon dlia poperedzhennia finansovoi katastrofy – vplyv na ahraryni sektor / M. Yaroshko // Nimetsko-ukrainskyi ahropolitychnyi dialoh. – 2014. – # 3 – S. 1-4.

АННОТАЦИЯ УЧЕТ ФИКСИРОВАННОГО СЕЛЬСКОХОЗЯЙСТВЕННОГО НАЛОГА В ФЕРМЕРСКИХ ХОЗЯЙСТВАХ

КОВАЛЬ Наталья Ивановна
к.э.н, доцент кафедры учета и анализа
НЕЧЕПУРЕНКО Алла Филипповна
Винницкий национальный аграрный университет

В статье проанализированы общие концепции налогообложения фермерских хозяйств в Украине. Рассмотрен механизм взимания фиксированного сельскохозяйственного налога с фермерских хозяйств и процедуру его учета на отечественных сельскохозяйственных предприятиях. Определено, что основным фактором, который влияет на построение учета в фермерских хозяйствах, является система налогообложения. Большинство фермерских хозяйств являются плательщиками фиксированного сельскохозяйственного налога, что обеспечивает уменьшение налоговой нагрузки.

Установлено, что фиксированный сельскохозяйственный налог в Украине является чуть ли не единственной альтернативной системой налогообложения. Размер данного налога не зависит от результатов хозяйственной деятельности субъекта – он зависит от размера денежной оценки земельных участков, которые находятся в фермерском хозяйстве в собственности или в пользовании. Исследованы причины повышения фиксированного сельскохозяйственного налога. С начала 2015 года в качестве основы для расчета фиксированного сельскохозяйственного налога станет использоваться проиндексированная нормативно-денежная оценка земли. Для индексации нормативно-денежной оценки земли будет использоваться специальный коэффициент (индекс), который будет устанавливаться правительством на 1 января подотчетного года.

Ключевые слова: фиксированный сельскохозяйственный налог, фермерское хозяйство, учет в фермерских хозяйствах, налогообложения фермерских хозяйств, налоговый учет, Налоговый кодекс, земельные угодья.

ANNOTATION
ACCOUNTING FOR FIXED AGRICULTURAL TAX ON FARMS

NATALIA Koval, Ph.D, associate Professor of the Chair Accounting and Analysis
NECHEPURENKO Alla,
Vinnitsia National Agrarian University

The general concepts of the taxation of farms in Ukraine are analyzed in the article. The mechanism of levying of the fixed agricultural tax on farms and procedure of its accounting at the domestic agricultural enterprises is considered. It is defined that the main factor which influences on creation of the accounting in farms is the taxation system. The majority of farms are payers of the fixed agricultural tax that provides reduction of tax burden.

It is established that the fixed agricultural tax in Ukraine is nearly the only alternative system of taxation. The amount of this tax doesn't depend on the results of economic activity of the subject - it depends on the size of a monetary assessment of the land plots which are in the farm's property or in use. The reasons of increase of the fixed agricultural tax are investigated, since the beginning of 2015 the monetary assessment of the land will be used as the basis for calculation of the fixed agricultural tax. The special coefficient (index) will be used for indexation of the standard and monetary assessment of the land which will be established by the government on January 1 of the reporting year.

Keywords: fixed agricultural tax, farm, the accounting in farms, farm taxation, tax accounting, the Tax code, land plots.

Інформація про авторів

КОВАЛЬ Наталя Іванівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри обліку та аналізу, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: koval_ni@vsau.vin.ua)

НЕЧЕПУРЕНКО Алла Пилипівна, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: koval_ni@vsau.vin.ua)

КОВАЛЬ Наталья Ивановна, к.э.н, доцент кафедры учета и анализа, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: koval_ni@vsau.vin.ua)

НЕЧЕПУРЕНКО Алла Филипповна, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г.. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: koval_ni@vsau.vin.ua)

NATALIA Koval, Ph.D, associate Professor of the Chair of Accounting and Analysis, Vinnitsia National Agrarian University (21008, m. Vinnitsia, Sonyachna Str., 3, e-mail: koval_ni@vsau.vin.ua)

NECHEPURENKO Alla, Vinnitsia National Agrarian University (21 008, m. Vinnitsia, Sonyachna Str., 3, e-mail: koval_ni@vsau.vin.ua)

Стаття надійшла до редакції 27 лютого 2015 року

УДК 631.147(045)

ФОРМУВАННЯ РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ: ШЛЯХИ, ЧИННИКИ, ЕФЕКТИ

Н.В. БЕЛЯЄВА,
здобувач
Вінницький національний
аграрний університет

У статті представлено тенденції та особливості розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні та світі.

Визначено основні чинники, що сприяють розвитку органічного виробництва в Україні. Обґрунтовано економічні, соціальні та екологічні ефекти від переходу на виробництво органічної продукції. Зроблено висновок, що не зважаючи на наявність в Україні необхідних передумов для розвитку ринку органічної продукції, його формування та розвиток гальмується низкою економічних, соціальних, інституційних, інформаційних і зовнішньоекономічних факторів. Запропоновано низку заходів державної політики щодо формування ринку органічної продукції в Україні. Реалізація запропонованих автором інституційних й організаційних заходів сприятиме формуванню сприятливих умов для розвитку попиту і пропозиції на ринку органічної продукції.

Ключові слова: органічне виробництво, органічна продукція, ринок органічної продукції, сертифікація, попит, пропозиція, ринкова інфраструктура.

Табл. 5. Літ. 16.

Постановка проблеми Розвиток органічного виробництва в усьому світі й формування ринків органічної сільськогосподарської продукції є своєрідним результатом пошуків шляхів гармонізації відносин між суспільством і природою. Незважаючи на динамічне зростання органічного виробництва в країнах світу, в Україні формування ринку органічної продукції перебуває лише на первинній стадії, що вимагає дослідження чинників та визначення закономірностей і механізмів його функціонування та розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій В роботах багатьох українських дослідників, зокрема В. Артиш [1], Н. Берлач [2], Н. Бородачевої, О. Вишневської, Ю. Воскобійник [3], Т. Дудар [4], Н. Зіновчук, М. Кобець [7], Є. Милованова, В. Потапенко [8], В. Писаренко, О. Рудницької [9], О. Ходаківської та багатьох інших розглядаються питання запровадження в Україні принципів органічного виробництва, його переваг, проблеми сертифікації органічної продукції, забезпечення її реалізації. Проте попри різноманіття досліджень залишаються проблемними питання шляхів формування і розвитку ринку органічної продукції в Україні.

Формулювання цілей статті – окреслити основні чинники, що сприяють розвитку органічного виробництва в Україні, виявити економічні, соціальні та екологічні ефекти від переходу на виробництво органічної продукції, а також визначити основні проблеми формування та розвитку ринку органічної продукції в Україні та запропонувати шляхи їх розв'язання.

Виклад основного матеріалу. Світовий ринок органічної продукції зростає високими темпами: з 15,2 млрд. дол. у 1999 році до 60 млрд. дол. у 2010 році, а до 2015 року зростає, за прогнозами, до 90 млрд. дол. [3]. Зростання світового ринку органічної продукції забезпечується, в основному, за рахунок стабільно зростаючого попиту в розвинених країнах, а також формуванням пропозиції в країнах, що розвиваються. В різних країнах сформувалися свої моделі органічного сектору сільського господарства (табл.1).

Таблиця 1

Основні шляхи розвитку органічного виробництва в країнах світу

Характерні риси органічного сектору сільського господарства	Країни поширення
Достатньо великотоварне інвестиційно забезпечене сільськогосподарське органічне виробництво	США
Дрібнотоварне сільськогосподарське або інше органічне виробництво з низькою інвестиційною забезпеченістю, експортною орієнтацією та високим соціальним значенням такої діяльності	Африка
Дрібно-, середньотоварне сільськогосподарське та інше органічне виробництво за умов значної фінансової підтримки виробника з боку державних інституцій	Країни Європи, передусім ЄС
Переважно органічне тваринництво на випасній системі	Океанія та Австралія
Змішані форми, що визначаються сприятливістю державної підтримки, внутрішнім попитом (в деяких країнах – попитом туристів), експортними можливостями	Країни Азії

Джерело: укладено автором на основі опрацювання літературних джерел.

В Україні модель національного ринку органічної продукції сільського господарства лише формується. З року в рік зростає кількість сертифікованих органічних господарств, площа угідь, сертифікованих для органічного виробництва, проте немає єдиної статистичної бази, яка дозволяла б оцінити ємність внутрішнього ринку органічної продукції (Табл. 2.). За даними Федерації органічного руху України, обсяг національного ринку органічної продукції у 2008 році становив 600 тисяч євро, у 2009 – 1,2 млн євро, у 2010 сягнув позначки 2,4 млн євро [11]. В той же час, за розрахунками Ю.П. Воскобійник і Є.В. Гавази, обсяг ринку органічної продукції в Україні в 2011 р. становив лише 0,008 млрд. євро, хоча потенційна ємність українського ринку органічної продукції оцінюється економістами в 3,59 млрд. євро [3, с.10]. У товарній структурі органічної продукції, виробленої в Україні провідні позиції займає пшениця озима – понад 31%, соняшник – 27, кукурудза на зерно – 19, ячмінь, соя, буряки цукрові відповідно – 6, 5 і 2, інша продукція не перевищує рівня 10% [11]

Таблиця 2

Формування пропозиції на ринку органічної продукції в Україні

Показник	Країни ЄС 2010	Україна			
		2005	2010	2011	2012
Кількість сертифікованих органічних господарств, од	219555	72	142	155	164
Площа угідь, сертифікованих для органічного виробництва, га	9276593	241980	2702026	270320	278800
Обсяг ринку органічної продукції, млн.євро	11000,0	0,5	2,4	5,1	7,9

Джерело: укладено автором на основі [11; 13].

Внаслідок відсутності законодавчої бази та низької купівельної спроможності населення майже 80 % вітчизняної органічної продукції йде на експорт, а решта реалізується на внутрішньому ринку (як звичайна — 18 %, і як сертифікована органічна — лише 2 %) [3, с.8].

Ринок органічної продукції є частиною загальнонаціонального ринку. Узагальнюючи наявні у літературних джерелах визначення, дамо наступне визначення ринку органічної продукції – це система товарно-грошових відносин, що виникають між суб'єктами ринку (виробниками (посередниками), споживачами та державою) у процесі вирощування, виробництва, переробки, сертифікації, маркування, перевезення, зберігання та реалізації продукції органічного виробництва. Суб'єктами пропозиції на цьому ринку є виробники та імпортери органічної продукції, а носіями попиту є населення, переробні підприємства та експортери. Пропозиція органічної продукції залежить від сукупності чинників, до яких входять цінові та нецінові фактори: наявність ресурсів, технології органічного виробництва, зростання чисельності виробників, очікування підприємців щодо потенційного прибутку від виробництва органічної продукції (табл.3)

Таблиця 3

Основні чинники, що сприяють розвитку органічного виробництва в Україні

Чинники	Форми прояву
Наявність значних площ сільськогосподарських угідь, придатних для ведення органічного виробництва	Понад 8 млн. га. земель, передусім у Північно-Полтавському, Вінницько-Прикарпатському, Південно-Подільському та Північно-східно-Луганському регіонах
Потенційно значна ємність внутрішнього ринку	Внутрішній споживчий ринок органічних продуктів постійно зростає: у 2008 р. він оцінювався у 600 тис. євро, у 2009 р. – 1,2 млн євро, у 2010 р. – 2,4 млн євро, у 2011 р. – 5,1 млн євро, у 2012 р. – 7,9 млн євро
Незадоволений попит на органічну продукцію в країнах з розвинутою економікою, що зумовлює їхню зацікавленість щодо розвитку органічного виробництва в Україні	В Україні реалізовано проекти у рамках міжнародної технічної допомоги Швейцарської Конфедерації “Сертифікація в органічному сільському господарстві та розвиток органічного ринку в Україні” (2005-2011 рр.) та “Сталий розвиток аграрного виробництва в Україні” (2003-2010 рр.)
Успішний досвід ресурсозберігаючого землеробства в окремих вітчизняних сільгосппідприємствах	У Полтавській області у 2010 р. на базі ПП “Агроєкологія” та Полтавської державної аграрної академії створено Центр органічного землеробства
Розвинений громадський екологічний органічний рух	Міжнародна Громадська Асоціація “БЮЛан Україна”, Федерація органічного руху України, ТОВ “Органік стандарт”, ТОВ “УКРАГРОФІН”, Всеукраїнська громадська організація “Жива планета” є членами IFOAM

Джерело: укладено автором на основі опрацювання літературних джерел [13].

Слід зазначити, що особливістю ринку органічної продукції є наявність такого його учасника, як сертифікаційні органи. Загальновідомо, що характерною особливістю органічного сільськогосподарського виробництва є наявність суворо регламентованих умов та правил процесу виробництва, відповідність яким визначається результатом сертифікації виробництва (може тривати до двох років) та періодичного інспектування (контроль виробництва, переробки та обігу органічної продукції). За умов дотримання стандартів органічного виробництва продукція отримує право позиціонуватись на ринку під маркою “органічна”. В Україні поки що не розроблені національні стандарти органічного виробництва, тому вітчизняна органічна продукція сертифікується за визнаними на міжнародному ринку стандартами.

В таблиці 4 узагальнено позитивні та негативні ефекти від переходу частини сільськогосподарських виробників України на виробництво органічної продукції.

На нашу думку, найбільш значущим для агроекономічної сфери має бути екологічний ефект. Налагодження органічного виробництва сільськогосподарської продукції та продовольства в Україні має позитивні екологічні ефекти, зумовлені тим, що жорстке регламентування процесу виробництва через застосування певних правил та стандартів, зокрема щодо належного утримання тварин, використання речовин та процесів природного походження, крім економічних ефектів, дає змогу досягти цілей збереження та відновлення природних ресурсів, біологічного різноманіття, активізації виробництва продукції дрібними товаровиробниками.

Таблиця 4

Економічні, соціальні та екологічні ефекти від переходу на виробництво органічної продукції

Зміст ефекту	Позитивний вплив	Перестороги
Економічний	Зумовлений готовністю споживачів сплачувати більшу ціну за продукцію органічного виробництва, зниженням вартості матеріальних ресурсів (зокрема, агрохімікатів та паливно-мастильних матеріалів від 30 до 97 %)	Потребує значних інвестицій у виробництво, зростає собівартість продукції через зниження урожайності у період конверсії та у випадку невисокого рівня родючості ґрунтів, природної продуктивності тварин і насіння; витрати на сертифікацію
Соціальний	Зумовлений можливістю забезпечення зайнятості населення сільських територій, враховуючи значний обсяг ручної праці при виробництві органічної продукції, зростання їхніх доходів; сприяння збереженню здоров'я нації	Наявність перехідного періоду, протягом якого можуть впасти доходи сільськогосподарських виробників, що потребує наявності інших джерел доходів
Екологічний	Зумовлений поступовим відновленням якості земельних ресурсів через дотримання сівозмін, застосування зелених добрив та методів біологічної боротьби зі шкідниками, технологій обробітку ґрунту, спрямованих на мінімальне втручання, зниження ущільнення ґрунтів, а також зниження забруднення водою через обмеження застосування синтетичних агрохімікатів, збереження локального біорізноманіття через заборону застосовувати ГМО	Відсутні

Джерело: Укладено автором на основі опрацювання літературних джерел [3].

Всі зазначені ефекти від переходу на виробництво органічної сільськогосподарської продукції можливі за умови формування повноцінного ринку органічної продукції, що передбачає нарощування як пропозиції, так і попиту на таку продукцію. Цього можна досягнути шляхом реалізації комплексу заходів, серед яких – інституційне забезпечення; формування інфраструктури ринку органічної продукції; створення системи сертифікації, контролю, збуту органічної сировини, її переробки, реалізації готової органічної продукції; популяризація ідей здорового харчування та способу життя серед населення тощо.

Насамперед, роботу органічного сектора України стримує недосконале інституційне забезпечення. На сьогодні державна підтримка розвитку органічного сектора задекларована тільки у декількох нормативних актах, основними з яких є: Закон України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” [6] та Державна цільова програма розвитку українського села на період до 2015 року. В Програмі поставлено завдання довести обсяг частки органічної продукції у загальному обсязі валової продукції

сільського господарства до 10 %, також в цьому документі передбачається стимулювання ведення органічного сільського господарства, унормування розвитку органічного землеробства та створення системи його сертифікації.

Закон України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини”, який набув чинності 9 січня 2014 р., закладає правову основу для повноцінного, ефективного розвитку органічного агровиробництва. Прийняття цього Закону започаткувало формування повного пакету нормативно-правових актів для створення ефективної законодавчої бази європейського рівня і правової та науково-технічної бази для забезпечення рівних умов функціонування суб’єктів господарювання органічного напрямку. Документ визначає правові, економічні, соціальні та організаційні основи ведення органічного сільського господарства, вимоги щодо вирощування, виробництва, перероблення, сертифікації, етикетування, перевезення, зберігання та реалізації органічної продукції та сировини.

Проте необхідно зазначити, що поки в Україні не розроблені відповідні підзаконні акти, вітчизняні виробники проходять процедуру органічної сертифікації свого виробництва за діючими міжнародними стандартами, частіше за все – це норми Європейського Союзу. Так, українська сертифікаційна компанія ТОВ “Органік стандарт” входить до офіційного переліку сертифікаційних органів, визнаних в ЄС та Швейцарії, та здійснює сертифікацію за стандартами “БІОЛан” (приватними українськими стандартами). Стандарти органічного сільськогосподарського виробництва та маркування продукції і продуктів харчування “БІОЛан” було розроблено на основі Базових Стандартів Міжнародної федерації органічного сільського господарства, Постанови Ради (ЄЕС) № 2092/91 стосовно органічного виробництва сільськогосподарських продуктів та Стандартів BIOSWISS Асоціації Швейцарських організацій виробників органічної продукції.

Крім недосконалого інституційного середовища необхідно вирішити ще низку проблем, що перешкоджають розвитку цього сектора в Україні (табл. 5). Особлива увага, на нашу думку, повинна бути приділена формуванню інфраструктури реалізації органічної продукції сільського господарства через оптові ринки, ярмарки, супермаркети, інтернет-магазини, спеціалізовані магазини, аптеки. Покупцями органічної продукції повинні стати санаторно-курортні та медичні заклади, переробні підприємства, заклади харчування, дитячі садочки, школи. Необхідно розвивати такі форми, як пряма доставка споживачам або пряма реалізація з поля.

Таблиця 5

Проблеми формування та розвитку ринку органічної продукції в Україні

Основні проблеми формування ринку органічної продукції				
Інституційні	Економічні	Інформаційні	Соціальні	Зовнішньо-економічні
Недосконале інституційне забезпечення та відсутність державної підтримки, а також національної системи сертифікації органічної продукції	Недостатній рівень розвитку переробки та інфраструктури ринку органічних продуктів харчування	Слабка обізнаність виробників щодо специфіки органічного виробництва та населення щодо корисності органічної продукції	Більш висока ціна органічної продукції є прийнятною для населення з середнім та високим рівнем доходів	Переважає експорт органічної сировини над внутрішнім виробництвом готових виробів

Джерело: укладено автором на основі опрацювання літературних джерел.

Узагальнюючи викладене, враховуючи висновки аналітичної записки “Щодо напрямів розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні” [13], можна запропонувати наступні заходи щодо завершення формування та розвитку ринку органічної сільськогосподарської продукції в Україні.

По-перше, з метою забезпечення практичної реалізації Закону України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” необхідно розробити і прийняти підзаконні акти з питань врегулювання виробництва та обігу сільськогосподарської органічної продукції та сировини, зокрема, національні правила органічного виробництва (на основі міжнародних вимог та стандартів); правила й процедури акредитації уповноважених органів сертифікації органічного виробництва, а також сертифікації, інспектування процесу органічного виробництва та обігу органічних продуктів.

По-друге, необхідно законодавчо врегулювати питання застосування засобів захисту рослин та добрив в органічному виробництві шляхом внесення змін до Законів України “Про захист рослин” (від 14.10.1998 р. № 180-XIV) та “Про пестициди і агрохімікати” (від 02.03.1995 р. № 86/95-ВР).

По-третє, доцільно доповнити державну статистичну звітність в АПК спеціальними формами для відображення позицій з виробництва та обігу сільськогосподарської органічної продукції та продовольства. Це дасть можливість запровадити і забезпечити ведення реєстру національних виробників органічної продукції з його оприлюдненням на веб-сайті Міністерства і в офіційних друкованих виданнях.

По-четверте, необхідно удосконалювати відповідне інформаційне забезпечення як потенційних споживачів органічної продукції, так і підготовку у профільних ВНЗ України фахівців із питань ведення органічного виробництва шляхом запровадження спеціальних програм та курсів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Не зважаючи на те, що Україна має необхідні передумови для розвитку ринку органічної продукції, його формування та розвиток гальмується низкою економічних, соціальних, інституційних, інформаційних і зовнішньоекономічних факторів. Реалізація запропонованих автором інституційних й організаційних заходів сприятиме формуванню сприятливих умов для розвитку попиту і пропозиції на ринку органічної продукції.

Список використаних джерел

1. Артиш В.І. Організаційно-економічні умови формування ринку екологічно чистої продукції в Україні / В.І. Артиш // Економіка АПК. – 2009. – №2. – С.117 – 120.
2. Берлач Н.А. Адміністративно-правові засади формування органічного напрямку у сільському господарстві України: монографія / Н. А. Берлач – К.: Новая Идеология, 2010. – 398 с.
3. Воскобійник Ю.П. Ємність ринку органічної продукції в Україні / Ю.П. Воскобійник, Є.В. Гаваза // АгроІнКом. – 2013. - №4 - 6. - С.7 - 10.
4. Дудар О. Організаційно-економічні основи формування і розвитку органічного виробництва / О.Дудар // Вісник ТНЕУ. – 2009. - №3.
5. Зайчук Т.О. Сегментування та таргетинг ринку екологічно чистих продуктів харчування // Формування ринкової економіки. - 2010. - № 24 - С. 146 - 157.

6. Закон України “Про виробництво та обіг органічної сільськогосподарської продукції та сировини” [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
7. Кобець М.І. Органічне землеробство в контексті сталого розвитку / Проект “Аграрна політика для людського розвитку”. - К., 2004. - 23 с.
8. Потапенко В.Г. Органічне сільське господарство як чинник економічної безпеки / В.Г. Потапенко, О.М. Потапенко//Економіка АПК. – 2011. – 3%. – С.58 -65.
9. Рудницька О.В. Визначення цільового споживача органічної продукції в Україні за допомогою інструментів сегментації / О. В. Рудницька // АгроІнКом. - 2006. - № 7 - 8. - С. 17 - 20.
10. Сталій розвиток та екологічна безпека суспільства: теорія, методологія, практика / [Андерсен В. М., Андрєєва Н. М., Климов О. М. та ін.]. - Сімф.: АРИАЛ, 2011. - 589 с.
11. Федерація органічного руху України [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://organic.com.ua>.
12. Чайка Т.О. Земельно-ресурсний потенціал органічного виробництва в Україні / Т. О. Чайка // Вісник Харківського НАУ. - 2011. - № 12. - С. 323 -330 (Серія “Економічні науки”).
13. Щодо напрямів розвитку органічного виробництва сільськогосподарської продукції в Україні. Аналітична записка [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/1292/>
14. Willer H. The World of Organic Agriculture — Statistics and Emerging Trends 2012 / H. Willer, L. Kilcher. - Bonn, Switzerland: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), and International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), 2012.
15. Vaclavic T. How the organic retailers cope with the economic downturn [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.fibl.org/fileadmin/.../Vaclavic-2010-retailers-and-economic-crisis.pdf.
16. Petljak, K. Istraživanje kategorije ekoloških prehrambenih proizvoda među vodećim trgovcima hranom u Republici Hrvatskoj, Tržište. – Vol. 22.– 2010. – pp. 93-112.

Список джерел у транслітерації /References

1. Artysh V.I. Orhanizatsiino-ekonomichni umovy formuvannia rynku ekolohichno chystoi produktsii v Ukraini / V.I. Artysh // Ekonomika APK. – 2009. – №2. – S.117 – 120.
2. Berlach N.A. Administratyvno-pravovi zasady formuvannia orhanichnoho napriamu u silskomu gospodarstvi Ukrainy: monohrafiia / N. A. Berlach – K.: Novaia Ydeolohyia, 2010. – 398 s.
3. Voskobiinyk Iu.P. Yemnist rynku orhanichnoi produktsii v Ukraini / Iu.P. Voskobiinyk, Ie.V. Havaza // AhroInKom. – 2013. - №4 - 6. - S.7 - 10.
4. Dudar O. Orhanizatsiino-ekonomichni osnovy formuvannia i rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva / O.Dudar // Visnyk TNEU. – 2009. - №3.
5. Zaichuk T.O. Sehmentuvannia ta tarhetynh rynku ekolohichno chystykh produktiv kharchuvannia // Formuvannia rynkovoї ekonomiky. - 2010. - № 24 - S. 146 - 157.
6. Zakon Ukrainy “Pro vyrobnytstvo ta obih orhanichnoi silskohospodarskoї produktsii ta syrovyny” [Elektronnyi resurs]. – Rezhym dostupu: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/425-18>.
7. Kobets M.I. Orhanichne zemlerobstvo v konteksti staloho rozvytku / Proekt “Ahrarna polityka dlia liudskoho rozvytku”. - K., 2004. - 23 s.

8. Potapenko V.H. Orhanichne silske hospodarstvo yak chynnyk ekonomichnoi bezpeky / V.H. Potapenko, O.M. Potapenko//Ekonomika APK. – 2011. – 3%. – S.58 -65.
9. Rudnytska O.V. Vyznachennia tsilovoho spozhyvacha orhanichnoi produktsii v Ukraini za dopomohoiu instrumentiv sehmentatsii / O. V. Rudnytska // AhroInKom. - 2006. - № 7 - 8. - S. 17 - 20.
10. Stalyi rozvytok ta ekolohichna bezpeka suspilstva: teoriia, metodolohiia, praktyka / [Andersen V. M., Andrieieva N. M., Klymov O. M. ta in.]. - Simf.: ARYAL, 2011. - 589 s.
11. Federatsiia orhanichnoho rukhu Ukrainy [Elektronnyi resurs]. — Rezhym dostupu: <http://organic.com.ua>.
12. Chaika T.O. Zemelno-resursnyi potentsial orhanichnoho vyrobnytstva v Ukraini / T. O. Chaika // Visnyk Kharkivskoho NAU. - 2011. - № 12. - S. 323 -330 (Seriiia “Ekonomichni nauky”).
13. Shchodo napriamiv rozvytku orhanichnoho vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii v Ukraini. Analitychna zapyska [Elektronnyi resurs]. - Rezhym dostupu: <http://www.niss.gov.ua/articles/1292/>
14. Willer H. The World of Organic Agriculture – Statistics and Emerging Trends 2012 / H. Willer, L. Kilcher. - Bonn, Switzerland: Research Institute of Organic Agriculture (FiBL), and International Federation of Organic Agriculture Movements (IFOAM), 2012.
15. Vaclavic T. How the organic retailers cope with the economic downturn [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [www.fibl.org/fileadmin/.../ Vaclavic-2010- retailers-and- economic-crisis.pdf](http://www.fibl.org/fileadmin/.../Vaclavic-2010-retailers-and-economic-crisis.pdf).
16. Petljak, K. Istraživanje kategorije ekoloških prehrambenih proizvoda među vodećim trgovcima hranom u Republici Hrvatskoj, Tržište. – Vol. 22.– 2010. – pp. 93-112.

АННОТАЦИЯ ФОРМИРОВАНИЕ РЫНКА ОРГАНИЧЕСКОЙ ПРОДУКЦИИ В УКРАИНЕ: ПУТИ, ФАКТОРЫ, ЭФФЕКТЫ

**БЕЛЯЕВА Надежда Владимировна, соискатель
Винницкий национальный аграрный университет**

В статье рассмотрены тенденции и особенности развития органического производства сельскохозяйственной продукции в Украине и мире. Определены основные предпосылки для развития органического сельскохозяйственного производства в Украине. Обоснованы экономические, социальные и экологические эффекты перехода на производство органической продукции. Сделан вывод о том что, не смотря на имеющиеся необходимые предпосылки для развития рынка органической продукции в Украине, его формирование и развитие тормозится рядом экономических, социальных, институциональных, информационных и внешнеэкономических факторов. Выделено ряд направлений государственной политики, ориентированных на формирование рынка органической продукции в Украине. Реализация предложенных автором институциональных и организационных мер может способствовать формированию благоприятных условий для развития спроса и предложения на рынке органической продукции.

Ключевые слова: органическое производство, органическая продукция, рынок органической продукции, сертификация, спрос, предложение, рыночная инфраструктура.

ANNOTATION
**FORMATION OF THE ORGANIC PRODUCTS MARKET IN UKRAINE:
WAYS, FACTORS, EFFECTS**

*BELIAIEVA Nadiia, reseacher,
Vinnytsia National Agrarian University*

The article describes the trends and patterns of development of organic agricultural production in Ukraine and abroad. The basic prerequisites for the development of organic agricultural production in Ukraine are identified. The economic, social and environmental effects of the transition to organic production are highlighted. It is concluded that in spite of having all necessary prerequisites for the development of the market for organic products in Ukraine, its formation and development is restrained by a number of economic, social, institutional, information and external factors. Some of state policy measures aimed at the formation of organic market in Ukraine are suggested. The implementation proposed by the author of institutional and organizational measures will contribute to creating favorable conditions for the development of supply and demand in the market for organic products.

Keywords: organic production, organic products, the market for organic products, certification, demand, supply, market infrastructure.

Інформація про автора

БЄЛЯЄВА Надія Володимирівна, здобувач, Вінницький національний аграрний університети (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: Nadialvchenko@ukr.net)

БЕЛЯЕВА Надежда Владимировна, соискатель, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: Nadialvchenko@ukr.net)

BELIAIEVA Nadiia, reseacher, Vinnytsia National Agrarian University (21008, m. Vinnytsia, str. Soniachna, 3, e-mail: Nadialvchenko@ukr.net)

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2015 року

УДК 332.8

**МЕХАНІЗМИ ПОЗАБЮДЖЕТНОГО
ФІНАНСУВАННЯ ЖИТЛОВОГО БУДІВНИЦТВА
НА СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЯХ**

О.Є. ЗАРІЧУК,
*аспірант,
Вінницький національний
аграрний університет*

В статті проаналізовано сучасний стан житлового фонду в сільській місцевості. Розглянуто політику розвитку сільських територій у частині реалізації відповідних державних програм у сфері житлового будівництва. Визначено причини низької ефективності вказаних програм, дані рекомендації щодо вдосконалення відповідної державної політики. Проаналізовані фактори, які стримують розвиток житлової іпотеки в якості джерела платоспроможного попиту на житлову нерухомість у сільській місцевості. Зроблено висновки щодо необхідності запровадження нових організаційно-економічних механізмів стимулювання житлового будівництва на селі. Досліджено успішний досвід функціонування системи контрактних житлових заощаджень в якості джерела інвестиційних ресурсів житлового будівництва у розвинутих країнах та країнах, що розвиваються. На основі зарубіжного досвіду розроблено рекомендації з практичного втілення механізму будівельно-ощадних рахунків в Україні у якості альтернативного джерела позабюджетного фінансування житлового будівництва на сільських територіях.

Ключові слова: житлове будівництво, урядові програми, іпотека, житлові збереження, будівельні ощадні банки

Таб.1. Рис.3. Літ. 16.

Постановка проблеми. В Україні триває деградація села як середовища життєдіяльності українського суспільства. Регресивні процеси у сільській місцевості дестимулюють інвестиції у житлове будівництво. Наслідком маємо значну зношеність та незадовільні технічні характеристики житлового фонду. Так, 92,7% житла сільських домогосподарств було збудовано до здобуття Україною незалежності. При цьому понад половину діючого житлового фонду в сільській місцевості (а саме - 56,4%) введено в експлуатацію до кінця 60-х років минулого століття. Незадовільним залишається якісний рівень проживання у сільській місцевості. У 2012 році питома вага житлових домогосподарств, забезпечених гарячою водою склала 5,7%, ванною чи душем – 29,8%, каналізацією – 34,4% [1]. Низький рівень забезпечення якості житла сільських домогосподарств активізує урбанізаційні процеси та посилює тенденцію “зnelюднення” сільських територій. Як наслідок серед випускників аграрних ВУЗів “... бажання працювати на селі після закінчення навчання виявили лише 24% респондентів, майже половина випускників, що отримують направлення на роботу в сільське господарство, звільняються упродовж першого року роботи. В той же час, 56% випускників хотіли б організувати власну справу на селі та займатись агробізнесом. Однією з головних вимог закріплення за робочим місцем випускники вважають наявність розвиненої інфраструктури та достатньої якості проживання у сільській місцевості”[2].

Таким чином, однією з головних причин міграції сільського населення до міст є низька якість житлових умов. У зв'язку з цим набуває актуальності питання коригування дисбалансу між містом та селом щодо обсягів будівництва житла, пошуку оптимальних механізмів залучення фінансових ресурсів з метою оновлення та якісного поліпшення відповідного житлового фонду в сільській місцевості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням розвитку ефективних механізмів житлового будівництва в цілому та у сільській місцевості зокрема, присвячено ряд робіт вітчизняних та закордонних вчених. Наприклад, у працях О. Попової, С. Лавриненка [3] та Я. Жаліла [3] висвітлено проблематику інфраструктурного розвитку сільської місцевості. Питанням належної організації грошово-кредитного забезпечення розвитку сільських територій присвячено ряд досліджень П.Саблука та П.Гайдуцького. Причини недостатнього розвитку іпотечного кредитування сільських домогосподарств досліджені в роботах Г.Калетніка. Питанням апробації у національному масштабі ефективних закордонних механізмів грошово-кредитного забезпечення житлового будівництва присвячені роботи українського науковця В.Омельчука, російських вчених В.Полтеровича [15] та О.Старкова [15]. Роботи вказаних авторів є цілісними та завершеними, проте потреба у ревізії діючих та впровадженні нових ефективних механізмів забезпечення житлового будівництва у сільській місцевості обумовили необхідність здійснення подальших досліджень, пошуку та розробки нових джерел фінансування житлового будівництва на селі.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз стану реалізації державної політики у сфері житлового будівництва у сільській місцевості, вивчення особливостей здійснення іпотечного кредитування на селі, розробка заходів із втілення нових та адаптації до поточних потреб діючих механізмів позабюджетного фінансування житлового будівництва на сільських територіях.

Виклад основного матеріалу. На відміну від країн Європейського Союзу, в яких якість проживання у сільській та міській місцевостях є майже однаковими, в Україні диференціація життя сільського та міського населення є значною і поглиблюється з кожним роком. Прагнення України до інтеграції у європейське співтовариство потребує коригування ситуації, що склалася на селі та якнайскорішого прийняття рішень у цій сфері [3; с.13].

В першу чергу уваги заслуговує питання якісного оновлення житлового фонду у сільській місцевості, забезпечення його відповідними благами та належним рівнем соціально-культурного та інфраструктурного забезпечення. Традиційно велика роль у цій сфері відводиться державним програмам. Разом з тим бюджетна політика щодо розвитку сільських територій не постійна і майже щороку зазнає змін. Головні недоліки політики розвитку сільських територій зводяться до того, що в державному бюджеті не виправдано занижені соціальні витрати на сільський сектор. Спостерігається відомча роз'єднаність управління сільськими територіями. Сільську місцевість, як окремий єдиний об'єкт управління, не виділено [4; с.68]. Проте головною вадою існуючих державних програм, спрямованих на підтримку сільського розвитку є їх фрагментарний підхід та обмеженість фінансування. Так, державна програма "Власне житло" є єдиною, у рамках якої сільські жителі можуть отримати кредит на пільгових умовах для будівництва, придбання чи благоустрою житла. За рахунок її реалізації у 2013 році введено в експлуатацію 85,3 тис. кв.м. житла, що становить лише 2,4% всього введеного житла у сільській місцевості за відповідний період (рис. 1).

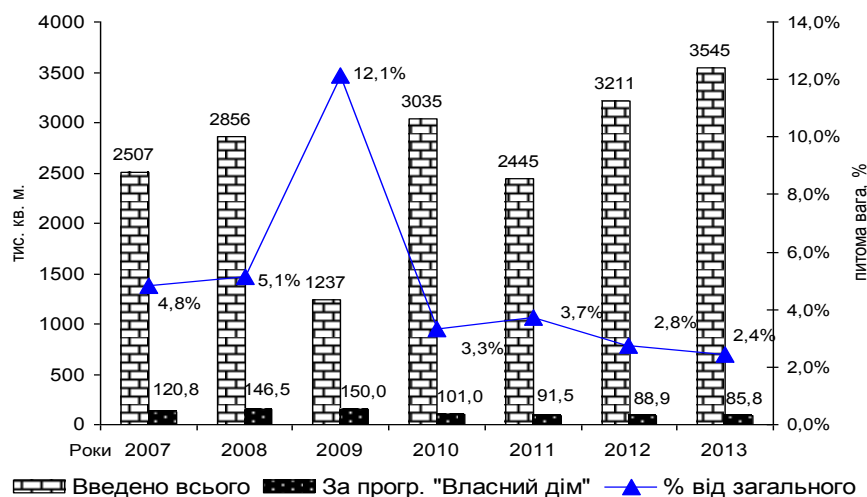

Рис. 1. Показники реалізації державної програми "Власний дім".

Джерело: [1, 5].

Крім того сам принцип реалізації вказаної програми є суперечливим з економічної точки зору, адже прямі бюджетні вливання, за допомогою яких здійснюється її реалізація, ігнорують існуючі ринкові процеси. Сама ідея повномасштабного пільгового кредитування сільського населення, яка змогла б задовольнити потреби кожного домогосподарства, що потребує такого кредиту, є утопічною по своїй суті. Адже при реалізації подібних програм різко зростають бюджетні видатки, в той же час відповідні ринкові механізми залишаються незадіяними. Наслідком маємо ріст бюджетного навантаження, не компенсований відповідними додатковими податковими надходженнями від активізації економічної діяльності. Через це відповідні державні програми приречені на обмежене фінансування і не здатні вирішити питання оновлення житлового фонду в сільській місцевості.

Провідні вітчизняні вчені, такі як В.Геєць, П.Гайдуцький, П.Саблук у своїх роботах акцентують увагу на неефективності використання адміністративно-планових методів регулювання ринкової економіки. Тому органам державної влади доцільно переглянути підходи та принципи формування і реалізації відповідної державної політики у сфері розвитку сільських територій, змістивши акценти з практики прямого бюджетного фінансування (як елементу неринкового управління) на заходи, спрямовані на підвищення відтворювального процесу в житловій сфері шляхом реалізації відповідних ринкових механізмів.

Одним з найбільш ефективних кроків із залучення відповідних позабюджетних коштів могла б стати реалізація механізму сільської житлової іпотеки. Проте, в сучасних умовах, успішний розвиток іпотечного житлового кредитування у сільській місцевості стримується негативним впливом низки наступних факторів: низька ліквідність предмету іпотеки. Обумовлена, в основному, нижчим потенційним попитом на предмети іпотеки, розташовані у сільській місцевості, у порівнянні із заставою, розташованою в межах міст; низький рівень доходів позичальників, їх сезонний характер та залежність від збору та реалізації урожаю; складність якісної оцінки вартості предмету іпотеки, обумовлена переважно тривалим терміном експлуатації житла та одиничним попитом на нього; неврегульованість іпотеки майнових прав на майбутню нерухомість при фінансуванні будівництва нового житла приватними домогосподарствами; низька концентрація платоспроможного попиту з боку потенційних позичальників; відсутність достатньої мережі відділень банків-кредиторів.

Комбінації вказаних факторів суттєво знижують привабливість реалізації іпотечних програм комерційними банками у сільській місцевості. На даний час іпотечне кредитування під заставу міської нерухомості несе для банків-кредиторів значно менші ризики та є економічно більш вигідним. Таким чином є очевидним, що ефективне масове іпотечне кредитування у сільській місцевості приватним коштом є неможливим до моменту повного насичення кредитними ресурсами міських ринків іпотечного житлового кредитування. Тому на часі пошук нових організаційних форм позабюджетного фінансування житлового будівництва на селі.

Найбільш ефективним у цьому плані вважається використання комбінації приватних заощаджень самих сільських домогосподарств та кредитних коштів банківських установ, поєднаних у системі будівельних заощаджень.

Суть системи будівельних заощаджень полягає у створенні замкнутих систем накопичення коштів та кредитування – будівельно-ощадних кас. Клієнти вказаних організацій накопичують половину вартості житла на власних рахунках рівномірними платежами протягом певного часу. Після цього у них з'являється можливість отримати кредит на другу половину вартості житла. Основними стимулами до участі у вказаній системі є низька відсоткова ставка за кредитом та порівняно великий термін кредитування (до п'ятнадцяти років). Функціонування системи будівельних заощаджень передбачає створення замкненої економічної системи, яка не залежить від ринків капіталу, генерує потік дешевого кредитного ресурсу, гарантує отримання довгострокових дешевих кредитних коштів позичальнику та забезпечує сталу комісію банку-кредитору.

Вплив вказаних вище переваг забезпечив успіх системи будівельно-ощадних кас серед населення багатьох європейських країн. Як зазначає німецький вчений Маттіас Метц "... в Німеччині, Австрії, Чехії та Словаччині вже багато років для ринку житла характерні відсутність перегріву, стабільні ціни на нерухомість, низькі відсоткові ставки за житловими кредитами а також низький рівень неповернення кредитів. Однією з причин такої стабільності є наявність системи будоощадкас." [6, с.43].

У процесі розвитку системи будівельно-ощадних кас у ХХ столітті було сформовано дві основні моделі функціонування будівельно-ощадних накопичень: німецька (Bausparkasse) і французька (Espargne-logement) [7,8]. У загальному вигляді французьку модель прийнято визначати як "відкриту", а німецьку як "закриту" [9].

Суть німецької "закритої" системи будівельних заощаджень полягає у побудові замкнутого фінансового механізму, в якому отриманню іпотечного кредиту на придбання житла передують тривале накопичення початкового внеску (40-50% вартості житла). Джерелом іпотечного кредитного ресурсу являються внески на депозитні рахунки наступних учасників, а також амортизовані суми за вже виданими кредитами (рис. 2).

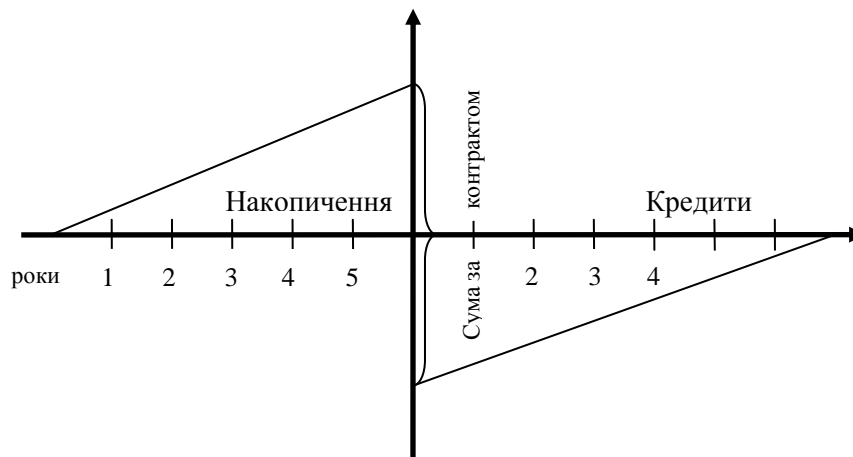

Рис. 2. Схема функціонування рахунку учасника будівельно-ощадної каси в Німеччині

Відносно низька ставка доходу за вкладом дозволяє надавати кредити за відсотковими ставками, нижчими від ринкових та тих що надаються іншими кредитними інститутами.

Французька система будівельно-ощадних кас є подібною до німецької, проте її відмінними рисами є “відкритість” до зовнішніх ринків капіталу та більш суттєва роль держави.

Нарахування доходів на вклади у будошадкасах на рівні діючих депозитних вкладів та звільнення їх від оподаткування стало причиною надзвичайної популярності будівельно-накопичувальних вкладів у Франції. Внаслідок дії вказаних вище особливостей, вклади у будівельно-ощадних касах накопичують значно більше вкладників, ніж є бажаючих придбати житло. Причиною такої популярності будошадкас у Франції є наявність державної компенсації, яка відшкодовує власнику накопичувального житлового рахунку різницю між нарахованими відсотками за вкладом та ринковими депозитними ставками. Як наслідок населення використовує внески до будошадкас як засіб накопичення капіталів та альтернативу депозитам.

На нашу думку, в Україні більш доцільним є застосування саме “закритої” системи будівельних заощаджень. Використання німецької практики функціонування будошадкас дозволить мінімізувати відповідні державні видатки та дозволить залучити кошти тих вкладників, які дійсно потребують покращення житлових умов. Підтвердженням доцільності застосування “закритої” системи будошадкас є відповідний успішний досвід їх реалізації у Чехії та Словаччині в умовах активізації кризових процесів в економіці.

У Словаччині будошадкаси почали роботу з 1992 року, у Чехії з 1993 року. Їх замкнута система, будучи незалежною від ринків капіталу, стала панацеєю від високих ринкових ставок у вказаних країнах. У перший рік функціонування участь у будівельних заощадженнях прийняли 2% населення Чехії та 0,9% населення Словаччини, а через 10 років роботи вже 44,6% чехів та 50% словаків були задіяні у системі будівельних заощаджень.

У Чехії будівельні заощадження теж постійно зростають. Станом на кінець 2013 року сума коштів, акумульованих на накопичувальних депозитах склала 429 млрд.крон, що становить 10,5% ВВП країни [10]. Вказані кошти, залучені під низький відсоток, мають довгостроковий характер розміщення і є першокласним ресурсом для здійснення довгострокового іпотечного кредитування. Ситуація із залученням довгострокових дешевих депозитів з метою фінансування житлового кредитування у Чехії різко відрізняється від українських реалій, де питома вага депозитних вкладів резидентів терміном понад 2 роки склала всього 1,7% ВВП (рис.3).

Рис.3. Питома вага довгострокових заощаджень на депозитах в Україні та депозитних внесків до будощадкас в структурі ВВП України та Чехії

Джерело: [10, 11]

Як видно з рисунку 3, питома вага тільки будівельних заощаджень населення Чехії у структурі ВВП у 2013 році у понад 6 разів більша від усіх депозитних вкладів резидентів України терміном більше 2-х років. При цьому характер накопичень у будощадкасах визначає цільове використання коштів виключно на іпотечне кредитування придбання (реконструкцію) житла, в той час як звичайні депозитні вклади резидентів в Україні можуть бути спрямовані на кредитування будь-якого сектору економіки. Це призводить до розпорошення іпотечного кредитного ресурсу та створює ресурсний голод для іпотечного ринку житла в Україні.

Слід зауважити, що застосування “закритої” системи будощадкас не відкидає прямої участі держави у забезпеченні їх функціонування. Більше того практика свідчить, що успіх реалізації програми будівельно-ощадних кас у Чехії (та й у інших країнах, які вдало реалізували у себе подібні програми) нерозривно пов’язаний з вагомою роллю держави при їх створенні та функціонуванні. Незважаючи на те, що самі будощадкаси є приватними установами, держава гарантує збереження накопичень громадян за відповідними вкладками. Крім того уряд всіляко пропагує участь громадян у будівельних накопиченнях та стимулює збільшення відповідних заощаджень шляхом надання державної підтримки. Як правило така підтримка системи будівельних накопичень надається у формі грошових премій, які перераховуються державою на персональні накопичувальні рахунки учасникам програми.

Практику заохочення населення до участі у будощадкасах успішно перейняли такі країни як Чехія та Словаччина. Однак у Чехії спочатку призначили надто великий розмір державної премії на будівельні заощадження і населенню стало вигідно просто накопичувати кошти у будощадкасах, навіть якщо вкладник не планував купувати квартиру чи будинок [12]. Згодом розмір премії зменшили і кількість учасників будощадкас впала, проте ефективність будощадкас тільки виросла, а відношення виданих кредитів до залучених депозитів виросло (табл.1).

Таблиця 1

Розмір державної премії за накопичувальними вкладками учасникам будошадкас в Чехії

Період	До 31.12.2003р.	01.01.2004р. – 31.12.2010р.	з 01.01.2011р.
Розмір державної премії	25%	15%	10%
Максимальна база нарахування (за рік)	18 000 чеських крон	20 000 чеських крон	20 000 чеських крон
Максимальна сума премії (за одним контрактом)	4 500 чеських крон	3 000 чеських крон	3 000 чеських крон
Термін накопичення	5 років	6 років	6 років
Оподаткування отриманого доходу за вкладом	0%	0%	15%

Джерело: [10;13].

Зважаючи на незадовільний стан вітчизняного житлового фонду, особливо у сільській місцевості, та відсутність дешевих кредитних ресурсів, уряду України слід звернути увагу на успішний досвід організації самофінансуючої “закритої” системи будівельних заощаджень як в розвинутих країнах, так і в країнах, що розвиваються. Використання механізмів житлового кредитування з використанням будівельних накопичувальних рахунків є доцільним саме в умовах економічної стагнації, адже дозволяє акумулювати відповідні кредитні ресурси за прийнятною вартістю та у подальшому спрямувати накопичені кошти на внутрішнє споживання. В першу чергу використання механізмів житлово-ощадного кредитування є актуальним саме у рамках реалізації програми оновлення житлового фонду на селі. Накопичення коштів приватних домогосподарств на власних накопичувальних рахунках дасть змогу отримати їх власникам позитивну кредитну історію, власними силами накопичити до половини вартості житла та здобути гарантії отримання дешевого фінансування. В свою чергу накопичення приватних сільських домогосподарств дозволить створити необхідний фінансовий ресурс банківським установам та диверсифікувати власні доходи.

На нашу думку, на початковій стадії реалізацію механізму будівельно-ощадних кас у сільській місцевості доцільно доручити відділенням державного Ощадбанку, який володіє відповідною мережею відділень та має напрацьований досвід роботи з вкладниками. До участі у вказаній програмі слід залучати й приватні фінансові установи, які відповідатимуть визначеним умовам.

Необхідною складовою успішного розвитку вітчизняної системи будівельно-ощадних вкладів є фінансування державним коштом відповідних премій власникам таких рахунків у розмірі, що гарантує визначений рівень доходу понад рівень інфляції та відмова від утримання податку з нарахованих процентних доходів за вкладом за умови повного виконання умов договору та подальшого цільового використання отриманих кредитних коштів з метою будівництва (придбання) власного житла.

Світова практика демонструє, що активна державна підтримка функціонування будошадкас за умов їх належного поширення з часом веде до зменшення вартості позичкового процента у цілому по країні, відтак з часом потреба у відповідних державних преміях зменшується аж до повного їх скасування. В той же час відповідні державні затрати на сплату премій стимулюють ріст національних заощаджень, стерилізуючи грошову масу та через механізм іпотечного житлового кредитування сприяють розвитку будівельної та пов'язаних з нею галузей, тим самим стимулюючи позитивні мультиплікативні процеси в економіці та збільшуючи податкову базу.

Таким чином, фінансування державою нарахування премій вкладникам житлових ощадних рахунків веде до збільшення заощаджень домогосподарствами, зменшення інфляційного тиску, росту податкових надходжень та в цілому позитивно впливає на розвиток національної економіки.

Враховуючи специфіку своєї діяльності, будівельно-ощадні каси є доволі стійкими як до внутрішніх, так і до зовнішніх факторів. Проте існують версії щодо негативного впливу інфляції на їх діяльність. Джерела [9;14] вказують на те, що інфляційні процеси погіршують ефективність будівельно-ощадних кас, джерело [12] стверджує, що за інфляції понад 10-15% річних, діяльність системи будівельних заощаджень неможлива.

Приклади розвитку будошадкас, в свою чергу, демонструють протилежні тенденції. Історично склалось, що максимальних темпів розвитку системи будівельних заощаджень набували саме у період економічних криз, спровокованих завершенням економічних циклів або воєнними конфліктами. У такі періоди економічне життя країн завмирало, ВВП зменшувався, а інфляційні процеси набирали обертів. Під дією вказаних факторів економічні зв'язки між суб'єктами господарювання порушувались, вартість банківського кредитування стрімко зростала, роблячи його недоступним. У такі часи саме будошадкаси ставали чи не єдиним джерелом фінансових ресурсів для іпотечного кредитування та розвитку ринку житла.

Висока інфляція у Німеччині 30-х та 50-х років, у Франції 80-х не стала на заваді швидкому розвитку будошадкас. Адже при зростанні темпів інфляції, ростуть також ставки за кредитними банківськими операціями. У таких умовах популярність і роль будошадкас, з їх фіксованими та стабільно низькими ставками проценту за кредитами, лише зростає. Практичні аспекти реалізації програм будівельно-ощадних накопичень у таких країнах як Німеччина, Чехія та Словаччина підтверджують тезу про обмежений негативний вплив інфляційних процесів на функціонування будошадкас. Російські вчені, Полтерович В., Старков О. та вітчизняний науковець Омельчук В. в своїх роботах також вказують на стійкість систем контрактних житлових заощаджень до інфляційних процесів [15; 16]. Ми дотримуємось такої ж думки, проте із застереженням, що інфляційні процеси здійснюють обмежений вплив на функціонування будівельно-ощадних систем лише за умови досягнення останніми об'ємів, які переважають певну критичну величину, достатню для здійснення будошадкасами стабілізуючого впливу на національні фінансові системи.

Таким чином, саме замкнена економічна система будівельно-ощадних накопичувальних рахунків, яка не залежить від зовнішніх ринків капіталу, може стати альтернативним джерелом оновлення житлового фонду в сільській місцевості. Рішуча реалізація механізму будошадкас в Україні дозволить створити точку зростання економічної активності у державі в умовах економічної кризи та задовольнити відповідний попит приватних селянських домогосподарств на будівництво та реконструкцію власного житла у нинішніх економічних умовах з використанням ринкових механізмів та поширити відповідний досвід на територію всієї держави.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Будошадкаси здатні відігравати важливу роль в економіці в умовах недостатнього розвитку ринків капіталів, інститутів фондового ринку та обмеженого банківського кредитування. Неможливо переоцінити їх позитивний вплив на ринок житла та спроможність генерувати дешеві довгострокові ресурси для житлового кредитування.

В Україні назріла потреба у кардинальному оновленні житлового фонду і система будівельно-ощадних рахунків, побудованих на самофінансуванні, має всі шанси стати гідним інструментом вирішення вказаної проблеми на основі ринкових підходів, у першу чергу, в сільській місцевості. В зв'язку з цим органам державної влади слід приділити значну увагу з актуалізації даного питання та вжити ряд конкретних заходів, спрямованих на запровадження системи будошадкас в Україні. До першочергових кроків, які необхідно здійснити у цьому напрямку, слід віднести наступні: прийняти відповідну законодавчу базу; запустити механізм державних компенсацій; адаптувати діючі вимоги щодо формування резервів за активно-пасивними операціями комерційних банків до потреб будівельно-

ощадних вкладів; поширити дію державного фонду гарантування вкладів фізичних осіб на всю суму внесків до цільових накопичувальних рахунків; поширити пруденційний нагляд Національному Банку України на діяльність фінансових установ, які реалізовуватимуть будівельно-ощадними програмами; всіляко пропагувати укладення відповідних договорів населенням.

Крім того необхідно залучити провідні наукові установи до розробки відповідних змін до діючого законодавства України у частині правового забезпечення функціонування механізму будошадкас в Україні та визначення економічних параметрів їх роботи з розрахунку на перетворення будівельних заощаджень у рушійну силу фінансування будівництва (реконструкції) житла у сільській місцевості.

Список використаних джерел

1. Статистичний щорічник України за 2012 рік – К.: Август Трейд, 2013. – С.430.
2. Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 14.03.2012 року “Освіта в сільській місцевості: кризові тенденції та шляхи їх подолання” [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://kno.rada.dov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=53720>.
3. С. Лавриненко, Я. Жаліло. Щодо рівнів соціального розвитку сільських територій та життя сільського населення // Відділ економічної та соціальної стратегії Національного інституту стратегічних досліджень [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Desember/16.htm>.
4. Куценко В.І. Соціально-економічний розвиток України: європейський вибір // Вісник академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України. – 2004. - №2 – С.67-71.
5. Офіційний сайт Міністерства регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.minregion.gov.ua/>
6. Подходит ли система стройсберкасс для России? / Метц М. / Банковское дело – 2009. - №6 – С.43-44.
7. С. Rischke/ German Bausparkassen: instrument for creating homeownership in the Transformation countries. Housing Finance International. Vol.XIII/ №2. December, 1998.
8. С. Taffin, “Esparge-Logement” in France. Housing Finance International. Vol.XIII/ №2. December, 1998.
9. Пастухова Н.С., Рогожкина Н.Н. Зарубежный опыт жилищных сберегательных программ. Рекомендации по использованию жилищных сберегательных программ в работе банков. – М.: Фонд “Институт Экономики города”, 2002. – 52 с.
10. Сайт міністерства фінансів Чеської республіки [Електронний ресурс] – режим доступу <http://www.mfcr.cz>
11. Офіційний сайт Національного банку України [Електронний ресурс] – режим доступу: <http://www.bank.gov.ua>
12. Житлова кооперація у фінансуванні будівництва // Дзеркало тижня. – 2012. – №2 електронний ресурс: http://dt.ua/ECONOMICS/zhitlova_kooperatsiya_u_finansuvanni_budivnitstva-95967.html
13. Petr Teplý. Budoucnost modelu stavebních spořitelén v ČR - Institut ekonomických studií Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze, 2011 – 32 st.
14. Будівельно-ощадні каси – ефективний механізм системи фінансування будівництва житла / Суркова Ю. // Ринок цінних паперів України – 2009. - №1-2 – С.77-88.

15. Стратегия формирования ипотечного рынка в России / Полтерович В., Старков О. // Экономика и математические методы – 2007. - №4 – С.3-22.

16. Досвід трансплантації житлової іпотеки в деяких країнах з перехідною економікою: уроки для України / Омельчук В. // Інвестиції: практика та досвід – 2010. - №15 – С.48-52.

Список джерел у транслітерації/References

1. Statystychnyi shchorichnyk Ukrainy za 2012 rik – K.: Avhust Treid, 2013. – S.430.
2. Materialy parlamentskykh slukhan u Verkhovniy Radi Ukrainy 14.03.2012 roku “Osvita v silskii mistsevoli: kryzovi tendentsii ta shliakhy yikh podolannia” [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu: <http://kno.rada.dov.ua/komosviti/doccatalog/document?id=53720>
3. S. Lavrynenko, Ia. Zhalilo. Shchodo rivniv sotsialnoho rozvytku silskykh terytorii ta zhyttia silskoho naselennia // Viddil ekonomichnoi ta sotsialnoi stratehii Natsionalnoho instytutu stratehichnykh doslidzhen [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu: <http://old.niss.gov.ua/Monitor/Desember/16.htm>
4. Kutsenko V.I. Sotsialno-ekonomichnyi rozvytok Ukrainy: yevropeyskyi vybir // Visnyk akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy. – 2004. - №2 – S.67-71.
5. Ofitsiinyi sait Ministerstva rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu: <http://www.minregion.gov.ua/>
6. Podkhodit li sistema stroisberkass dlia Rossii? Mets M. (2009) Bankovskoie delo - № 6 – S. 43-44.
7. C. Rischke/ German Bausparkassen: instrument for creating homeownership in the Transformation countries. Housing Finance International. Vol.XIII/ №2. December, 1998.
8. C. Taffin, “Esparge-Logement” in France. Housing Finance International. Vol.XIII/ №2. December, 1998.
9. Pastukhova N.S., Rohozhkina N.N. Zarubezhnyi opyt zhylishchnykh sberehatelnykh programm. Rekomendatsii po ispolzovaniiu zhylishchnykh sberehatelnykh programm v rabote bankov. – M.: Fond “Institut EkonomikI horoda”, 2002. – 52s.
10. Sait ministerstva finansiv Cheskoj respubliky [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu <http://www.mfcr.cz>
11. Ofitsiinyi sait Natsionalnoho banku Ukrainy [Elektronnyi resurs] – rezhyom dostupu: <http://www.bank.gov.ua>
12. Zhytlova kooperatsiia u finansuvanni budivnytstva // Dzerkalo tyzhnia. – 2012. – №2 elektronnyi resurs: http://dt.ua/ECONOMICS/zhitlova_kooperatsiya_u_finansuvanni_budivnitstva-95967.html
13. Petr Teplý. Budoucnost modelu stavebních spořitelén v ČR - Institut ekonomických studií Fakulta sociálních věd, Univerzita Karlova v Praze, 2011 – 32 st.
14. Budivnelno-oshchadni kasy – efektyvnyi mekhanizm systemy finansuvannia budivnytstva zhytla / Surkova Iu. // Rynok tsinnykh paperiv Ukrainy – 2009. – №1-2 – S.77-88
15. Stratehiia formirovaniia ipotechnoho rynku v Rossii / Polterovich V., Starkov O. // Ekonomika i matematicheskiie metody – 2007. - №4 – S.3-22.
16. Dosvid transplantatsii zhytlovoi ipoteki v deiaknykh krainakh z perekhidnoiu ekonomikoiu: uroky dlia Ukrainy / Omelchuk V. // Investytsii: praktyka ta dosvid – 2010. - №15 – S.48-52.

АННОТАЦИЯ МЕХАНИЗМЫ ВНЕБЮДЖЕТНОГО ФИНАНСИРОВАНИЯ ЖИЛИЩНОГО СТРОИТЕЛЬСТВА НА СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЯХ

**ЗАРИЧУК Александр Евгениевич, аспирант,
Винницкий национальный аграрный университет**

В статье проанализировано современное состояние жилищного фонда в сельской местности. Рассмотрена политика развития сельских территорий в части реализации соответствующих государственных программ в сфере жилищного строительства. Определены причины низкой эффективности указанных программ, даны рекомендации, касающиеся усовершенствования соответствующей государственной политики. Проанализированы факторы, которые сдерживают развитие жилищной ипотеки в качестве источника платежеспособного спроса на жилую недвижимость в сельской местности. Сделаны выводы о необходимости внедрения новых организационно-экономических механизмов стимулирования жилищного строительства в сельской местности. Исследован успешный опыт функционирования системы контрактных жилищных сбережений в качестве источника инвестиционных ресурсов жилищного строительства в развитых странах и развивающихся странах. На основе зарубежного опыта разработаны рекомендации по практическому воплощению механизма строительно-сберегательных счетов в Украине в качестве альтернативного источника внебюджетного финансирования жилищного строительства на сельских территориях.

Ключевые слова: жилищное строительство, государственные программы, ипотека, жилищные сбережения, строительные сберегательные банки

ANNOTATION NON BUDGET ARRANGEMENTS OF HOME-CONSTRUCTION FINANCING IN RURAL AREA

**ZARICHUK Oleksandr, postgraduate
Vinnytsia National Agrarian University**

The present housing resources development in rural area is analyzed in this article. Countryside development is considered as a part of public programs realization in home-construction. The causes of low efficiency of above mentioned programs are given to improve public policy. The factors which restrain housing mortgage development as a source of demand for house construction in the countryside are analyzed. The conclusions were made concerning implementation of the new organizational-economic arrangements for house construction stimulation in countryside. The successful experience of the contractual house construction savings in developed countries and developing countries was investigated. Recommendations for practical realization of house-saving accounts in Ukraine as alternative source of not budgetary house-building financing in countryside based on foreign experience were operated.

Keywords: housing, house construction, government programs, mortgage, building savings, house-building savings banks.

Інформація про автора

ЗАРИЧУК Олександр Євгенович, аспірант, Вінницький національний аграрний університет (21008, м. Вінниця, вул. Сонячна, 3, e-mail: zsasha111@gmail.com)

ЗАРИЧУК Александр Евгениевич, аспирант, Винницкий национальный аграрный университет (21008, г. Винница, ул. Солнечная, 3, e-mail: zsasha111@gmail.com)

ZARICHUK Oleksandr, postgraduate, Vinnytsia National Agrarian University (21008, m. Vinnytsia, str. Soniachna, 3, e-mail: zsasha111@gmail.com)

Стаття надійшла до редакції 20 лютого 2015 року

**Засідання круглого столу на тему:
«РОЗВИТОК СИСТЕМИ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ДОРАДНИЦТВА –
ВАЖЛИВА СКЛАДОВА ОРГАНІЗАЦІЙНО-ЕКОНОМІЧНИХ ЗМІН НА СЕЛІ.
ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ КЕРІВНИКІВ ТА СПЕЦІАЛІСТІВ
АГРОПРОМИСЛОВОГО КОМПЛЕКСУ УКРАЇНИ»**

18 березня 2015 року у Вінницькому національному аграрному університеті відбулося засідання круглого столу з проблем розвитку системи сільськогосподарського дорадництва. Основною метою даного заходу була апробація результатів наукових досліджень з питань інформаційно-консультаційного забезпечення агробізнесу, а також розробка дієвого механізму щодо посилення діалогу і ефективного обміну досвідом розбудови сільськогосподарської дорадчої діяльності, впровадження нових методів роботи під час підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів агропромислового комплексу.

Слід зазначити, що для перспективного економічного розвитку важливі не лише нові знання, а й наявність дієвої системи їх поширення, якою сьогодні виступає дорадництво, як інституційний механізм інформаційно-консультаційного забезпечення.

Дорадча діяльність є одним з найбільш важливих інструментів підтримки, розвитку аграрної сфери, у контексті підвищення ефективності та прибутковості сільськогосподарського виробництва [3]. Кропивко М.Ф. стверджує, що сільськогосподарське дорадництво є складовою управління АПК в умовах його демократизації та самоврядування. Його основним завданням є спрямування суб'єктів сільськогосподарської діяльності і сільських громад на інноваційний розвиток. З огляду на це у ході реформаційних перетворень сільськогосподарське дорадництво має бути органічно вбудоване в організаційні структури міжгосподарського самоврядування та забезпечення інноваційного розвитку [1].

Існуюча в Україні система підвищення кваліфікації кадрів передбачає обов'язкову систематичну перепідготовку окремих категорій фахівців. Сьогодні існує об'єктивна необхідність в отриманні різноманітної новітньої професійної інформації, яка доноситься до слухачів за допомогою різноманітних навчальних методів. Проте доступ до неї може бути доволі ускладнений. Саме з метою полегшення доступу до такої інформації і формується національна система інформаційно-консультаційного забезпечення АПК або сільськогосподарського дорадництва [2].

Разом з цим, ефективне господарювання в конкурентному середовищі можливе лише за умови постійного підвищення рівня знань і удосконалення навичок прибуткового ведення господарства, що забезпечується через систему підвищення кваліфікації кадрів.

Головне завдання підвищення кваліфікації керівників і спеціалістів – забезпечення швидкої реалізації нових наукових, технічних, організаційних та економічних ідей в практику діяльності підприємства, а також створення належних умов для забезпечення держави якісним трудовим потенціалом.

Метою постійного підвищення кваліфікації є позитивне заохочення всіх бажаючих до вдосконалення своїх знань в умовах змін та зростання обсягів знань та навичок, необхідних для підтримання високих стандартів агропромислового розвитку України.

Підвищення кваліфікації сьогодні – це формування професійного діалогу між викладачем-теоретиком та слухачем-практиком, метою якого є обмін досвідом та передбачення чіткої спрямованості на формування системи знань і умінь, які складають основу професійної компетентності кадрів, їх підготовленість до здійснення ефективного господарювання в умовах швидких та системних змін.

Спільне засідання круглого столу присвячене проблемі розвитку і функціонування дорадництва як системи підвищення кваліфікації кадрів, а також механізму поширення нових знань в аграрній сфері. Його організаторами виступили Навчально-науково-виробничий комплекс «Всеукраїнський науково-навчальний консорціум»; Вінницький національний аграрний університет; Інститут біоенергетичних культур та цукрових буряків НААН України; Департамент агропромислового розвитку Вінницької облдержадміністрації.

Засідання відкрив **Мазур Віктор Анатолійович**, кандидат сільськогосподарських наук, доцент, проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи Вінницького національного аграрного університету, який у своєму виступі на тему: *«Застосування можливостей дорадчої служби для забезпечення зовнішньоекономічної діяльності АПК України»* – наголосив, що управління економікою реалізується на трьох основних якісно різноманітних, але взаємопов'язаних рівнях: державному, регіональному та на рівні підприємства. Управлінські рішення на кожному з них мають ґрунтуватись на достовірній, надійній, об'єктивній інформації, бо тільки вона є ключем до дієвого, ефективного управління. Тому, система дорадництва через фахові структури повинна забезпечувати відповідні рівні (обласний, регіональний рівень, район, підприємства) інформаційно-консультаційними послугами щодо умов, принципів та методів здійснення економічної діяльності аграрними господарствами.

Із вступним словом і доповіддю на тему: *«Сільськогосподарське дорадництво в Україні як дієвий інструмент сприяння розвитку сільських територій»* виступив **Курило Володимир Іванович**, доктор юридичних наук, професор, академік АН ВО України, заслужений юрист України, виконувач обов'язків ректора Вінницького національного аграрного університету – наголосив на важливості проведення подібних засідань та семінарів із використанням наукової новизни у контексті сучасних проблем розвитку сільськогосподарського дорадництва. Серед соціальних інститутів суспільства сучасної цивілізації, освіта займає одну з провідних позицій. Адже благо людини, темпи економічного, науково-технічного, політичного і соціального прогресу залежать від якості та рівня освіти.

У засіданні також взяли участь: доктор економічних наук, професор, академік НААН, віце-президент Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України, завідувач відділу Національного наукового центру «Інституту аграрної економіки» **М.Ф. Кропивко**; перший заступник директора департаменту агропромислового розвитку Вінницької обласної державної адміністрації **В.М. Кирилюк**; голова асоціації фермерів та приватних землевласників Вінницької області **І.І. Кухарчук**; сільськогосподарські дорадники та експерти-дорадники споживчого товариства «Вінницька обласна сільськогосподарська дорадча служба «Агродорада»; представники компанії «Седна-агро»; начальники управлінь агропромислового розвитку райдержадміністрацій Вінницької області; керівники агропідприємств; представники таких установ як: Навчально-науково-виробничий комплекс «Всеукраїнський науково-навчальний консорціум», Інститут біоенергетичних культур та цукрових буряків НААН України, Вінницький національний аграрний університет, Національний університет біоресурсів та природокористування України та ін.

Під час засідання круглого столу тривало обговорення питань щодо розвитку сільського господарського дорадництва в Україні у час змін те реформ, удосконалення сучасної системи підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів агропромислового комплексу України, через застосування комплексу дорадчих послуг тощо.

Учасники круглого столу виступили з актуальними доповідями щодо розвитку дорадчої діяльності та необхідності підвищення кваліфікації кадрів на наступні теми:

- **Розвиток сільськогосподарської дорадчої діяльності в умовах децентралізації влади та Євроінтеграції України**

Кропивко М.Ф., д-р екон. наук, проф., академік НААН, віце-президент Національної асоціації сільськогосподарських дорадчих служб України, зав. віділу Національного наукового центру «Інституту аграрної економіки», який виклав своє бачення сучасного стану і перспектив розвитку сільськогосподарської дорадчої діяльності;

- **Система підвищення кваліфікації керівників та спеціалістів агропромислового комплексу України у “Навчально-науково-виробничому комплексі “Всеукраїнський науково-навчальний консорціум””. Сучасний стан та перспективи розвитку**

Титаренко О.М., директор центру післядипломної освіти та дорадництва Вінницького національного аграрного університету. Поінформувала щодо нової прогресивної форми навчально-науково-виробничого об'єднання «Всеукраїнський науково-навчальний консорціум» аграрної галузі, яка дозволяє інтегрувати та сконцентрувати науковий, навчальний, інноваційний та технологічний потенціал колективів різних установ, а також дає можливість запроваджувати формування нової кадрової системи управління. Таке поєднання наукових досліджень, виробництва наукоємної продукції і освіти сприяє покращенню досягнень науки, підвищенню освітніх стандартів, здобування кращих теоретичних і практичних знань;

- **Дорадництво та його освітні програми як складова сучасного розвитку економіки України**

Кальна-Дубінюк Т.П., д-р екон. наук, проф., завідувач кафедри аграрного консалтингу та сервісу Національного університету біоресурсів і природокористування України – яка окреслила значну потребу державної підтримки, досвідчених фахівців в цій сфері та викладачів, сільськогосподарських дорадників і експертів-дорадників;

- **Місце дорадництва в системі розвитку АПК**

Кирилюк В.М., перший заступник директора Департаменту агропромислового розвитку Вінницької облдержадміністрації – охарактеризувала систему підвищення рівня знань і вдосконалення практичних навичок з питань ведення сільськогосподарського виробництва;

- **Потреба дорадчих послуг для агроформувань Вінницької області**

Кухарчук І.І., голова асоціації фермерів та приватних землевласників Вінницької області, що дала об'єктивну оцінку необхідності активізації роботи дорадчих служб, які надають послуги сільському населенню;

- **Проблеми та перспективи діяльності дорадчих служб**

Климчук М.С., голова споживчого товариства „Вінницька обласна сільськогосподарська дорадча служба „Агродорада” – обґрунтував доцільність механізму спрощення одержання бюджетних коштів щодо здійснення інформаційно-консультаційної діяльності для сільгоспвиробників;

- **Особливості навчання дорослих в дорадництві**

Довгань Ю.В., асистент кафедри дорадництва та інформаційних технологій в менеджменті Вінницького національного аграрного університету – дав оцінку організації та забезпеченні навчальної складової системи сільськогосподарського дорадництва, яка потребує спеціально підготовлених кваліфікованих фахівців-дорадників, які володіють не тільки професійними знаннями в певній галузі аграрного виробництва, але й основам педагогічних та психологічних методів роботи. Якщо мати за мету побудувати дієву національну систему сільськогосподарського дорадництва, то необхідно цілеспрямовано підготувати в рамках магістерських освітніх програм близько 10 тисяч фахівців з дорадництва. Вінницький національний аграрний університет вже здійснює відповідну роботу;

▪ **Кадрове забезпечення дорадчих служб**

Амонс С.Е., к. с.-г. наук, доцент кафедри дорадництва та інформаційних технологій в менеджменті факультету менеджменту та права Вінницького національного аграрного університету – охарактеризував систему добору та оцінку кадрового потенціалу дорадчої служби, яка має бути економічно доцільною, втрати на її проведення повинні співвідноситись з перевагами, які можуть бути отримані внаслідок її реалізації.

У своїх виступах учасники круглого столу наголошували на значимості тісної співпраці та партнерства у напрямі підвищення кваліфікації та виходу на новий рівень розвитку дорадчої діяльності з метою зміцнення кадрового потенціалу.

В процесі обговорення найважливіших питань, учасники круглого столу прийшли до наступних висновків та рекомендацій:

- подати пропозицію щодо початку формування державної системи дорадництва в Україні та її фінансування;
- сприяти створенню національного центру сільськогосподарського дорадництва України з його обласними, районними відділеннями та місцевими представниками;
- сприяти розвитку дорадчої освіти в Україні починаючи зі спеціальних дисциплін в школах, а далі – для бакалаврів і магістрів у центрі післядипломної освіти та дорадництва;
- забезпечити постійний рух контингенту молодих спеціалістів з підвищення кваліфікації в Центрі післядипломної освіти та дорадництва до набуття форми «традиційної»;
- стимулювати діяльність дорадників та експертів-дорадників державними відзнаками та нагородами;
- сприяти започаткуванню нового науково-практичного журналу «Дорадництво України: теорія, практика, інновації»;
- підтримати зусилля організаторів та ініціаторів щодо прийняття за основу стратегічних напрямків співпраці між сільськогосподарськими господарствами та закладами післядипломної освіти.

За результатами засідання круглого столу сподіваємось, що наше спільне засідання стане початком тісної співпраці та партнерства у напрямі підвищення кваліфікації та виходу на новий рівень розвитку дорадчої діяльності з метою зміцнення кадрового потенціалу. Таке поєднання наукових досліджень, виробництва наукоємної продукції і освіти сприятиме покращенню досягнень науки, підвищенню освітніх стандартів, набуття нових теоретичних і практичних знань.

Список використаних джерел

1. Кропивко М. Ф. Шляхи розвитку сільськогосподарського дорадництва в Україні / М. Ф. Кропивко // Науковий вісник НУБіП України. – Київ, 2011. Вип. №168. ч. 3 – С. 10–16.
2. Серета Л. М. Роль сільськогосподарського дорадництва та підвищення кваліфікації кадрів у забезпеченні сталого розвитку сільської місцевості та підвищенні ефективності агропромислового виробництва України / Л. М. Серета, С. Е. Амонс, Л. І. Довгань, Ю. В. Довгань // Збірник наукових праць. Серія : Економічні науки: Вип. №1 (56) / Вінницький НАУ. – Вінниця, 2012. – С. 116.
3. Максимова С. В. Розвиток дорадництва аграрної сфери економіки / С. В. Максимова // Українська наука : минуле сучасне, майбутнє. – 2014. Вип. 19(1) – С. 67 – 72.

***В.А. МАЗУР, кандидат сільськогосподарських наук, доцент
проректор з науково-педагогічної та навчальної роботи
О.М. ТИТАРЕНКО, директор центру післядипломної освіти та дорадництва
Вінницький національний аграрний університет***

ДО УВАГИ АВТОРІВ ПУБЛІКАЦІЙ В ЖУРНАЛІ

“ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики”

ВИМОГИ ДО СТРУКТУРИ ТА ОФОРМЛЕННЯ МАТЕРІАЛУ СТАТЕЙ:

До друку приймаються статті, що відповідають вимогам ВАК (Бюлетень ВАК України. — 2003. — № 12), і які мають такі необхідні елементи:

1. Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями;
2. Аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які опирається автор, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується дана стаття;
3. Формулювання цілей статті (постановка завдання);
4. Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів;
5. Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямку.

подається примірник тексту статті, підписаний авторами, надрукований на папері форматом А4, а також електронний варіант на електронному носіїві. обов'язково подається: рецензія доктора наук; англomовна розширена анотація (подається з метою формування англomовної веб-сторінки журналу відповідно до вимог МОНМС України (Наказ № 1111 від 17.10.2012 р.) обсягом не менше 2 сторінки А4 формату, 14 шрифту, 1,0 інтервалу), квитанція про оплату, відомості про автора.

Електронний варіант статті виконується в редакторі Microsoft Word, причому файл має бути збережений в одному з форматів: *.rtf, *.doc, *.docx. Формат сторінки А4, шрифт Times New Roman, розмір шрифту -14, через інтервал 1,0.

Розмір полів: ліве - 20 мм; праве - 20 мм; верхнє – 20 мм; нижнє – 20 мм.

Обсяг статті – від 8 до 16 повних сторінок.

На початку статті наводиться УДК, прізвище, ім'я, по батькові автора (авторів), науковий ступінь, вчене звання, посада, підрозділ та назва організації, яку представляє автор, назва статті, українською, російською та англійською мовами коротку анотацію (100-250 слів) та ключові слова (6 - 10 позицій).

Допускається не більше чотирьох авторів статті.

Назва статті має бути короткою, адекватно відбивати її зміст, відповідати суті досліджуваної наукової проблеми. При цьому слід уникати назв, що починаються зі слів: “Дослідження питання...”, “Деякі питання...”, “Проблеми...”, “Шляхи...”, в яких не відбито достатньою мірою суть проблеми.

Анотації (українською, російською та англійською) набирати курсивом 12 кеглем. Слід застосовувати синтаксичні конструкції безособового речення, наприклад: “Досліджено...”, “Розглянуто...”, “Установлено...” (наприклад, “Досліджено генетичні мінливості... Отримано задовільні результати...”).

Посилання в тексті подавати тільки у квадратних дужках, наприклад [1], [1, 6]. Посилання на конкретні сторінки наводити після номера джерела, потім через кому сторінку (маленьке с.), далі її номер (наприклад: [1, с. 5]). Якщо далі йде інше джерело, то ставити його номер через крапку з комою в тих самих дужках (наприклад, [4, с.22; 8, с. 10-14]).

Джерела, що наводяться наприкінці публікації, повинні розташовуватися в порядку першого згадування в тексті статті й бути оформленими відповідно до ДСТУ ГОСТ 7.1:2006. (Приклади оформлення бібліографічного опису у списку джерел). Номер у списку літератури має відповідати лише одному джерелу. Кількість джерел повинна бути не менше 5 і не більше 15 джерел для оригінальної статті та не більше 50 джерел для оглядової статті.

Обов'язково подається список джерел в транслітерації, оформляється за правилами згідно Постанови КМУ `Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею` №55 від 27.01.2010р.

Усі цитати, мова оригіналу яких є іншою, подавати мовою журналу й обов'язково супроводжувати їх посиланнями на джерело і конкретну сторінку.

На всі рисунки й таблиці давати посилання в тексті. Під рисунками та таблицями обов'язково зазначати джерело інформації. Усі рисунки мають супроводжуватися підрисунковими підписами, а таблиці повинні мати заголовки.

Рисунки виконувати у редакторі Microsoft Word 7.0 за допомогою функції “Створити рисунок”, а не виконувати рисунок поверх тексту. Написи на рисунках виконувати засобами Microsoft Word з тим, щоб редактор мав можливість зробити в них необхідні виправлення. Рисунки обов'язково мають бути згруповані

Таблиці виконувати у редакторі Microsoft Word 7.0 за допомогою функції “Додати таблицю”. Кожна таблиця повинна займати не більше одного аркуша при розмірі шрифту TIMES тексту таблиці не менш ніж 10 кегль.

Формули у статтях по всьому тексту набирати у формульному редакторі MS Equation — 3.0, шрифт TIMES, 10 кегль з нумерацією у круглих дужках.

Автори мають дотримуватися правильної галузевої термінології (див. держстандарти).

Терміни по всій роботі мають бути уніфікованими.

Між цифрами й назвами одиниць (грошових, метричних тощо) ставити нерозривний пробіл.

Скорочення грошових та метричних одиниць, а також скорочення млн, млрд, метричних (грн, т, ц, м, км тощо) писати без крапки.

Якщо в тесті є аббревіатура, то подавати її в дужках при першому згадуванні.

На електронному носіїві повинен бути 1 файл з текстом статті, названий прізвищем автора (Стаття_Прізвище), розширена англійська анотація (Стаття_Прізвище_Англ) та відомості про авторів.

Редакційна колегія залишає за собою право на редакційні виправлення.

Автори несуть відповідальність за точність наведених у статті термінів, прізвищ, даних, цитат, запозичень, статистичних матеріалів тощо.

Приклади оформлення посилань та списків літератури до статей на українській мові.

Статті з журналів та збірників:

Яковенко С. Реінжиніринг бізнес-процесів шляхом інформатизації управління на підприємствах України / С. Яковенко // Актуальні проблеми економіки. – 2004. – № 9. – С. 118-130.

Два автора та більше:

Босак І. П. Інформаційне забезпечення управління підприємством: економічний аспект / І. П. Босак, Є. М. Палига // Регіональна економіка. – 2007. – № 4. – С. 193-196.

Anderson J. R. Intelligent Tutoring Systems / J. R. Anderson, C. F. Boyle, B. J. Reiser // Science. -1985. - Vol. 228. - P. 456-462.

Стаття зі збірника:

Шлапак О. А. Економічні аспекти впровадження та функціонування менеджменту якості на підприємствах / О. А. Шлапак, Н. О. Турчин // Економічні, правові, інформаційні та гуманітарні проблеми розвитку України в умовах економічної нестабільності: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції : 14 квітня 2010 р. – Вінниця : ВІЕ ТНЕУ, 2010. – С. 58-59.

Книги:

Кулицький С. П. Основи організації інформаційної діяльності у сфері управління: навч. посібник / С. П. Кулицький. – К: МАУП, 2002. – 224 с. : іл.

Гетьман О. О. Економіка підприємства: навч. посібник / О. О. Гетьман, В. М. Шаповал. – 2-ге вид. – К.: Центр учбової літератури, 2010. – 488 с.

Основи менеджменту: підручник / В. Г. Федоренко, О. М. Діденко, Є. В. Бондаренко та ін.; за ред. В. Г. Федоренка. – К: Алерта, 2007. – 420 с.

Автореферати:

Новосад І. Я. Технологічне забезпечення виготовлення секцій робочих органів гнучких гвинтових конвеєрів : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. техн. наук : спец. 05.02.08 `Технологія машинобудування` / Іван Ярославович Новосад; Тернопіл. держ. техн. ун-т ім. Івана Пулюя. — Тернопіль, 2007. — 20, [1] с., включ. обкл. : іл. — Бібліогр.: с. 17—18.

Матеріали конференцій

Шлапак О. А. Проблеми ефективності комунікацій підприємства на основі веб-технологій / О. А. Шлапак // Економічний і соціальний розвиток України в XXI столітті: національна ідентичність та тенденції глобалізації: збірник тез доповідей Дев'ятої Міжнародної науково-практичної конференції молодих вчених: 24-25 лютого 2012 р. – Тернопіль: ТНЕУ, 2012. – Ч. 1. - С. 80-82.

Інтернет – ресурси:

Шлапак О. А. Концептуальні підходи до управління персоналом на засадах критеріїв комунікаційного середовища [Електронний ресурс] / О. А. Шлапак // Ефективна економіка. – 2010. - № 10. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua>. – Назва з екрану.

Писарчук О. О. Оцінювання ефективності інформаційних систем за вектором критеріїв [Електрон. ресурс] / О. О. Писарчук. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/portal/natural/Psvz/2010_3/PDF/Pusarchuk.pdf. - Назва з екрану.

Нормативні документи:

Про інформацію [Електронний ресурс]: Закон України від 02 жовтн. 1992р. №270/96-ВР зі змін. та допов. станом на 1 червн. 2009р. - Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2657-12>. – Назва з екрану.

Конституція України (прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року) : із змін., внесеними згідно із Законом України від 8 груд. 2004 р. № 2222-IV. - Х. : Фоліо, 2007. - 160 с.

Господарський кодекс України: чинне законодавство зі змін. та допов. станом на 1 берез. 2008 р. : (відповідає офіційному текстові). – К. : Паливода А. В., 2008. – 192 с. – (Кодекси України).

Реквізити для оплати за публікацію статті:

Публікація статті є платною послугою. Оплату здійснювати з розрахунку 50 грн. за кожен повну та неповну сторінку тексту. Отримувач: Вінницький національний аграрний університет МФО 802015 Розрахунковий рахунок № 31251280102055 код 00497236 банк ГУДКСУ у Вінницькій області. Код платника ПДВ 004972302286. № реєстраційного свідоцтва 100271744. Призначення платежу: за друк статті в журналі: **“ЕКОНОМІКА. ФІНАНСИ. МЕНЕДЖМЕНТ: актуальні питання науки і практики”**.

Авторські дані:

1. Назва статті:
2. Відомості про авторів:
  - Прізвище, ім'я та по батькові повністю:
  - Місце роботи кожного з авторів:
  - Контактна інформація (e-mail) для кожного автора:
3. Анотація:
4. Ключові слова:
5. Тематичний рубрикатор: УДК чи інші бібліотечно-бібліографічні класифікаційні і предметні індекси
6. Бібліографічний список літератури (лише на мові оригіналу)

1. Название статьи:
2. Сведения об авторах:
  - Фамилия, имя и отчество полностью:
  - Место работы каждого из авторов:
  - Контактная информация (e-mail) для каждого автора:
3. Аннотация:
4. Ключевые слова:

1. The title of the article:
2. Information about the authors:
  - Surname, name and patronymic:
  - Place of work of every author:
  - Contact information (e-mail) for each author:
3. Abstract:
4. Key words:

Примітка: на трьох мовах (українська, російська та англійська) подаються перші 4 пункти даних.

До друку приймаються статті за такими рубриками:

- ❖ Сторінка головного редактора
- ❖ Теорія і історія економічної думки
- ❖ Розвиток продуктивних сил і виробничих відносин
- ❖ Економіка та ефективність виробничо-господарської діяльності
- ❖ Економіка природокористування і охорони навколишнього середовища
- ❖ Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика
- ❖ Інноваційна та інвестиційна діяльність
- ❖ Проблеми економічної і соціальної політики
- ❖ Бізнес і підприємництво.
- ❖ Ринок. Ціноутворення. Інфраструктура
- ❖ Логістика і транспорт
- ❖ Менеджмент та маркетинг.
- ❖ Математичні методи, моделі та інформаційні технології в економіці
- ❖ Соціальна сфера. Розвиток територій
- ❖ Світова економіка та зовнішньоекономічна діяльність
- ❖ Інституційні проблеми економіки, фінансів, менеджменту та права
- ❖ Практичні аспекти розвитку виробничих систем і соціуму
- ❖ Фінансово-кредитне забезпечення і податкова політика
- ❖ Бухгалтерський облік, аналіз та аудит
- ❖ Дискусії
- ❖ Думка молодого вченого
- ❖ Апробація економічних досліджень
- ❖ Новини економіки, фінансів і менеджменту
- ❖ Новини законодавства
- ❖ Видання з актуальних проблем економіки, фінансів і менеджменту
- ❖ Вітальні проєкти
- ❖ Повідомлення
- ❖ Наші дописувачі